

พุทธวิทยา

● เล่ม ๑ ●

พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร

เป็นหนังสือพุทธปรัชญาเชิงวิชาการฉบับพิศดาร
ที่อธิบายความรู้หลักธรรม ตลอดจนถึงแนวความคิด
การตีความด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เป็นแนวใหม่ที่จะ
ทำให้เข้าใจ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้
อย่างละเอียดลึกซึ้งและถูกต้องที่สุด พร้อมทั้ง
หลักฐานที่มาไว้ชัดเจน จากคัมภีร์พระไตรปิฎก

โดย

พร รัตนสุวรรณ

๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๙

พุทธวิทยา

เล่ม ๑

พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร

- ปฏิจจนสมุปบาท
- ธรรมชาติ กับ พระเจ้า (ในทางคริสต์ศาสนา)
- วิญญาณในพุทธศาสนา
- วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต
- ชั้น ๕
- การเกิดของวิญญาณ
- การดับของวิญญาณ
- การสืบทอดของวิญญาณ
- ปรัชญาเรื่องวิญญาณของมหายาน สูตรเว่ยหล่าง
- ชาติหน้า
- ทฤษฎีเรื่องการระลึกชาติ
- มิจฉาทิฏฐิ
- อันตคาหิกทิฏฐิ ปัญหาที่ไม่ใครคิด

ความเป็นจริง พุทธศาสนาเปรียบเหมือน
มหาสมุทรซึ่งมีความยิ่งใหญ่ลึกซึ้ง
สุขุมเกินกว่าที่ใคร ๆ จะพรรณาได้ถูกต้อง

มโนปุพพังคมา ฌมมา

สำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ

หนังสือ

ผู้เขียน

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ครั้งที่ ๑

เจ้าของผลงาน

ผู้อำนวยการ

บรรณาธิการ

ผู้จัดการ

ผู้จัดหาทุน

ผู้จัดรูปเล่มหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ผู้ออกแบบปก

คณะพิสูจน์อักษร

ผู้ประสานงาน

ผู้ให้คำปรึกษาเรื่องหนังสืออิเล็กทรอนิกส์

เจ้าของลิขสิทธิ์

พุทธวิทย์ษา เล่ม ๑

พร รัตนสุวรรณ

สิงหาคม ๒๕๖๓

สำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ

ศรีเพ็ญ จัตตะศรี

ผ่องผิว พัฒนประภาพันธุ์

ทวี ลีลาเวชบุตร

ชลิกา โรจนโกศล

ศมานันท์ ฌนัตถรรวมกุล

มนตรา ธาดาชัยสินทวี

ณัฏฐิ คั่นสนิยะสกุล

สอาด แก้วเกษ

สุภาณี หงส์เงิน

ทวี ลีลาเวชบุตร

กิตติ รัตนศรีวิจิตร

นริศ เร Chiangแสน

ศุภกฤต ลีลาเวชบุตร

พงษ์เพชร อมรสิทธิ์

ดร.นันทพล โรจนโกศล

มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ

๔๓/๒ ถ.สามเสน บางลำพู

กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๒๐๒๕

พุทธวิทยา

เล่ม ๑

โดย

พร รัตน์สุวรรณ

ผู้บรรยายวิชาธรรมประยุกต์

ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

หนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑” เล่มนี้ มูลนิธิพร รัตน์สุวรรณ จัดทำขึ้นใหม่

ในรูปแบบของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๖๓

บรรณกรรมอุทิศ

ส่วนดีของหนังสือนี้ทั้งหมด ข้าพเจ้าขอโน้มอุทิศ
น้ำพักน้ำแรงถวายกุศล แต่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต
เข็มจารีเถระ ป. ๕ วัดมหาธาตุพระนคร สมเด็จพระอู่ปัชฌายะ
ผู้สิ้นพระคุณของปวงศิษย์มหาธาตุวิทยาลัย

พร รัตนวงษ์

คำปรารภ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓

อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เป็นบุคคลที่มีศรัทธา
ปลาทะอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เคยบรรพชาเป็น
สามเณร อยู่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ท่าพระจันทร์
กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ สอบได้เปรียญธรรม
๖ ประโยค ขณะเป็นสามเณร ต่อมาได้อุปสมบทเป็น
พระภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระวันรัต (เฮง
เข็มจาริมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุฯ เป็นพระ-
อุปัชฌาย์ อุปสมบทแล้วก็รับภาระเป็นครูสอนนัก
ธรรม-บาลี สำนักเรียนวัดมหาธาตุฯ พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้ไป
ปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์ (เก่า) ต.พุ่มเรียง จ. สุราษฎร์ธานี
กับท่านพุทธทาส เป็นเวลา ๑ ปี แล้วจาริกไปปฏิบัติธรรม
ตามสถานที่วิเวกหลายแห่ง พร้อมกับตั้งใจมุ่งมั่นศึกษา
พระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจนจนคัมภีร์ปกรณ์วิเสส
ภาษาบาลี จนมีความรู้แตกฉานและลุ่มลึกในหลักธรรมทาง

พระพุทธรูปศาสนา ปี พ.ศ.๒๔๙๑ ได้ไปอยู่จำพรรษาที่
วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เคยร่วมทำงานเผยแพร่กับท่าน
ปัญญานันทะ (พระเทพวิสุทธิเมธี วัดชลประทานรังสฤษฎ์)
และได้เปิดสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ที่จังหวัดเชียงใหม่
จนกิตติศัพท์การทำงานเผยแพร่วรรณเป็นที่รู้จักกันทั่ว

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เกิดป่วย
เป็นวัณโรค ต้องสึกออกมารักษาตัว เมื่อหายดีก็กลับไป
สอนธรรมทางพุทธศาสนา ตามโรงเรียนในเขตเทศบาล
จังหวัด-เชียงใหม่ ทั้งชั้นประถม ชั้นมัธยม วิทยาลัยครู
วิทยาลัย-พยาบาลสวนดอก ทำงานเผยแพร่วรรณพระพุทธรูป
อย่างแท้จริง โดยสอนฟรีทุกอย่าง จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก
แพร่หลายทั่วไป อาจารย์พรทำงานเผยแพร่วรรณที่จังหวัด
เชียงใหม่ ทั้งในขณะเป็นพระภิกษุและในเพศคฤหัสถ์เป็น
เวลา ๑๑ ปี

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับเชิญจากทางมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์ไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ให้มาเป็นอาจารย์สอน
ในคณะพุทธศาสตร์ ต่อมาได้ไปสอนวิชาพุทธศาสนาตาม
โรงเรียนต่าง ๆ ๑๐ กว่าแห่ง ในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๐๓ ได้เปิด
สอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวัน
อาทิตย์ที่วัดมหาธาตุ ขึ้นเป็นครั้งแรก ตั้งแผนกธรรมวิจัย
เป็นสถานที่ฟังธรรมและฝึกสมาธิสำหรับประชาชนทั่วไป
ทำงานเผยแพร่ติดต่อกันประมาณ ๑๐ ปี

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้ตั้งสำนักคั่นคว่าทางวิญญาณ
ตั้งโรงพิมพ์วิญญาณ ออกหนังสือรายสองเดือน ชื่อหนังสือ
วิญญาณ ปัจจุบันมีสมาชิกหลายพันราย และพิมพ์หนังสือ
ธรรมะที่อาจารย์เรียบเรียงขึ้นจากการคั่นคว่าศึกษา และ
ปฏิบัติธรรม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์พร ได้รับอนุญาตจาก
เขตการทางพิษณุโลกให้ใช้สถานที่บริเวณแคมป์สน ในเนื้อที่
๒,๐๒๙ ไร่ ที่ตำบลแคมป์สน อำเภอหล่มสัก (ปัจจุบัน

อำเภอเขาค้อ) จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ต่อมาได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาศาสนาขึ้น เพื่อเป็นสถานศึกษา และปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ผู้ใคร่ในธรรม

อนึ่ง พระภิกษุสามเณร จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์ไทย ปี ๒ เมื่อจบภาคการศึกษาแล้ว จะต้องรับการอบรมวิชาธรรมประยุกต์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ณ ศูนย์พัฒนาศาสนาแห่งนี้เป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รุ่นที่ ๑ มีพระนิสิตนักศึกษาจำนวน ๓๒ รูป ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีพระนิสิตนักศึกษาเข้ารับการอบรม ๔๔๕ รูป มาจนถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ มีทั้งหมด ๔๐๐ กว่ารูปเช่นกัน ลังก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุต่างๆ ที่ศูนย์พัฒนาศาสนา นั้น อาจารย์พร ได้ใช้ทุนไปหลายสิบล้านบาท ค่าเช่าที่ ๒,๐๒๙ ไร่ จากทางราชพัสดุอีกปีละประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท

(หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้รับความอุปถัมภ์
จากผู้มีจิตศรัทธาในผลงานของท่าน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ อาจารย์พร ได้เริ่มดำเนินการตรวจ
ชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย จนเสร็จเรียบร้อย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕
จำนวน ๔๗ เล่ม ใช้ทุนในการดำเนินงานจัดพิมพ์ประมาณ
๕ ล้านบาท ต่อจากนั้น ท่านได้ดำเนินการตรวจชำระ และ
จัดพิมพ์คัมภีร์ฎีกาอีก ๑๒ คัมภีร์ รวม ๒๖ เล่ม ซึ่งยังไม่
ทันแล้วเสร็จ ท่านก็มาจากไป ทิ้งไว้แต่ผลงานอันทรงคุณค่า
มหาศาล และงานที่ยังค้างอยู่ให้คณะศิษย์ดำเนินงานต่อ

ตลอดชีวิตของอาจารย์พรที่ผ่านมา ท่านไม่เคย
ทำงานด้านอื่นเลย ทำแต่งงานด้านเผยแผ่ พระพุทธศาสนา
ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกาด้วยตนเอง
แล้วเผยแผ่ต่อผู้อื่น ทั้งโดยการบรรยายและเขียนบทความ
จัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา จนลมหายใจสุดท้าย

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ อาจารย์พร ได้รับรางวัล
 เสด็จมาธรรมจักร ใบประกาศเกียรติคุณ จากกรมการศาสนา
 กระทรวงศึกษาธิการ สาขาเผยแพร่พระพุทธศาสนา
 ในประเทศ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้จากโลกนี้ไป เมื่อวันที่
 ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖ เวลา ๐๖.๓๙ น. ที่โรงพยาบาล
 เซ็นทรัลเจเนอรัล กรุงเทพมหานคร

ตลอดระยะเวลาที่อาจารย์พร ได้ศึกษาค้นคว้า
 พระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา และปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง
 สอนทั้งพระนิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไป ท่านได้เขียน
 บทความธรรมะมากมาย พิมพ์เป็นเล่มหนังสือประมาณ
 ๕๐ กว่าเล่ม แต่ละเล่มพิมพ์หลายครั้งแต่จะอยู่ในวงจำกัด
 เฉพาะพระนิสิตนักศึกษา และสมาชิกสำนักค้นคว้าทาง
 วิทยุญาณเท่านั้น บัดนี้สำนักค้นคว้าทางวิทยุญาณ ต้องการ
 ให้งานของท่านแพร่หลายยิ่งขึ้น จึงได้จัดพิมพ์บทความ
 ธรรมะของท่านเผยแพร่ให้กว้างขวางต่อไป

หนังสือ **“พุทธวิทยา”** เป็นหนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนาและใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้ อาจารย์พรรัตนสุวรรณ ได้เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ สมัยที่พักอยู่วัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) จังหวัดเชียงใหม่ ครั้งนั้นท่านเก็บตัวอยู่แต่ภายในวัดไม่ทำงานอย่างอื่น นอกจากนั่งสมาธิ คั่นคว้านหนังสือและเขียนหนังสือเท่านั้น ใช้เวลาในการเขียนประมาณ ๖ เดือน รายละเอียดต่าง ๆ ด้านเนื้อหาสาระปรากฏอยู่ในคำนำในการพิมพ์ครั้งแรกคำอนุโมทนาและอารัมภบทของอาจารย์พรแล้ว สำนักคั่นคว้านทางวิญญาณจัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๓ เพื่อเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพื่อส่งเสริมแสงสว่างทางปัญญาสำหรับผู้สนใจศึกษา คั่นคว้าน.

สำนักคั่นคว้านทางวิญญาณ

พฤษภาคม ๒๕๓๗

สำนักคั่นคว้านทางวิญญาณ

๔๓/๒ ถนนสามเสน บางลำพู กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๘๒-๒๐๒๕ เข้าตรอกข้างร้านตัดเสื้อมิตรชาย

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

ทุก ๆ ท่าน ย่อมใฝ่ฝันและปรารถนาในอันที่จะได้
ประสบพบเห็น **“วิมานทองของชีวิต”** สิ่งอันใดเท่าที่
สติปัญญาของเรามีอยู่ เราย่อมทุ่มเทความคิดนั้น ๆ เพื่อ
สร้างวิมานทองดังกล่าวแล้วโดยเสมอมา

มีอยู่บ้างหรือที่บางชีวิตได้ประสบ **“วิมานทอง
ของชีวิต”** ได้จริงดังที่คาดหวังไว้ และเราก็มักกล่าวกันว่า
“เป็นเรื่องของบุญเพ...” หรือ **“เป็นเรื่องของวาสนา.....”**
ข้าพเจ้าไม่ปฏิเสธในเรื่องเช่นนั้น

ท่านคงจะได้คิดเหมือนกับข้าพเจ้าบ้างว่า หลายๆ
ชีวิตต้องประสบกับชะตากรรม **“วิมานทะเลลาย”** และเมื่อ
วิมานทะเลลายบ่อย ๆ เข้า ปัญหาสลับซับซ้อนของชีวิตก็ยิ่ง
เป็นมุมมืดที่คลาญปมไม่ออก ความคับแค้นมีตมของชีวิตก็
เป็นปัญหาตามติดเข้ามา เมื่อชีวิตอยู่ในลักษณะจนมุมก็ไม่
ต่างกับ **“จนตรอก”** คราที่นี้ ...อะไรก็ได้.....เรื่องเหตุ-ผล
ไม่ต้องพูดกัน

เราทั้งหลาย ต่างก็เป็น “ศาสนิกะ” คือเป็น
 คนมีศาสนา ทุก ๆ ศาสนา คำสอนในศาสนา ล้วนสอน
 ให้ศาสนิกะนั้น ๆ เป็นผู้มีเหตุ-มีผล มิได้สอนให้เป็น
 ผู้ไร้เหตุ-ไร้ผลเลย ยิ่งพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว เรื่อง
 เหตุ-ผล เป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ถือเป็นโลหิตเส้นใหญ่เพื่อ
 หล่อเลี้ยงร่างกายนั้นเทียว ขณะเดียวกัน ก็ปฏิเสธเรื่อง
 “งมงาย-ไร้เหตุผล” อย่างสิ้นเชิง จะพึงสังเกตว่า แม้แต่
 จะศรัทธาเชื่อตามพระองค์ โดยมิได้ใช้ปัญญาของตนเอง
 แล้ว พระองค์ก็ทรงห้าม และไม่ยินดีที่ศาสนิกะของพระองค์
 มักง่ายเช่นนั้น

ศาสนาแทบทุกศาสนา มักมีสิ่งแทรกเจือปนเช่น
 เดียวกับผลไม้ ย่อมมีทั้งเปลือก-เนื้อ-เมล็ด ผู้ปรารถนา
 บริโภคหากไม่รู้ไม่เท่าทัน ก็อาจบริโภคทั้งเปลือก-เนื้อ-เมล็ด
 เสริ้จพร้อมไปเลย ประโยชน์และไอชะจักเกิดขึ้นได้
 เป็นประการใด ที่ซ้ำร้าย บางท่านแพะเพียงเปลือก ก็คงพบ
 แต่รสฝาด-เปรี้ยว-เผื่อน ที่ติดในรสของเปลือก ก็บริโภค
 เปลือกเรื่อยไป ไม่อาจรู้ได้ว่าผลไม้ นั้นจักให้ประโยชน์อันใด

แก่ร่างกาย ถึงกับโยนทิ้งไปเสียก็มาก ศาสนิกะก็เช่นกัน ถ้ารู้ไม่เท่าทัน ก็จักได้แต่เปลือกของศาสนา และก็คงติดอยู่แต่เปลือกเท่านั้นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ศาสนาจักอำนวยประโยชน์สุขให้แก่เขาผู้นั้นอย่างไรได้ สุดท้ายเมื่อเขาไม่อาจมองเห็นประโยชน์อันแท้จริงในศาสนาได้แล้ว นับวาระแต่นั้น เขาก็เริ่มหันหลังให้ต่อพระศาสนา และก็เร่งจิ้งหระเดินหน้าเรื่อยไปเรื่อยไป...จนกว่า..จะประสบชะตากรรมของชีวิต ชีวิตของเขาไร้ความหมาย...ไร้ที่พึ่งอันแน่นอน...สุดแต่ลมเพลมพัด...พัดไปที่ไหน? พัดลงน้ำเอาน้ำเป็นที่พึ่ง พัดขึ้นภูเขา ยึดภูเขาเป็นที่พึ่ง พัดไปหาป่า ยึดป่าเป็นที่พึ่ง..แม้กระทั่งพัดไปสู่สุราเมรัยและบ่อนการพนัน โอ! นี่แหละประเสริฐจริง เราได้ที่พึ่งอันมั่นคงเสียแล้ว นี่แหละชีวิตที่ไร้ความหมาย...อนาถไหมท่าน?

พระพุทธศาสนา มิได้สอนให้ศาสนิกะทั้งมวลตกอยู่ในลักษณะ “ตาบอด คำข้าง” เช่นนั้นเลย แต่ขอให้ปวงศาสนิกะได้มั่นใจเถิดว่า เมื่อเราไม่ติดอยู่เพียงแต่เปลือก

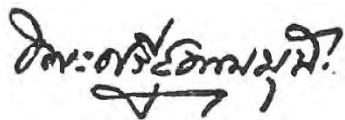
แล้วเราขอมได้โอกาสเข้าถึงเนื้อในตลอดจนกระทั่งเมล็ด
ซึ่งใช้นำไปทำพันธุ์อีกได้แน่นอน

“เรื่องกฎของกรรม” เรื่อง “ปฏิจจสมุปบาท”
และเรื่อง “ปัจจยการ” ฯลฯ เป็นเรื่องใหญ่ที่เราจัก
ต้องสนใจศึกษาค้นคว้าวินิจฉัยพิจารณาให้ถ่องแท้ และให้
เป็นปัญญาแห่งชีวิตของเราเองแล้ว ชีวิตเราทั้งชีวิต
ย่อมแจ่มใส ประหนึ่งดวงอาทิตย์ ในยามรุ่งอรุณทัยเช่นนั้น

ท่านศาสนิกะ ที่รัก นี้! คือ “วิมานทองของชีวิต”
ได้โปรดเถิด โปรดชีวิตของท่านเอง เราลองมาร่วมกัน
เดินทางนี้ต่อไป มาตรฐานว่าชีวิตของท่าน ยังไม่แจ่มใสพอ
ลองทำมณสิการในใจของท่านอีกครั้ง ทำให้มัน อย่าทำพอ
เป็นพิธี และอย่าทำชนิดแบบผักชีโรยหน้า และถ้าหากยัง
ผิดหวังอีกแล้ว ท่านกับเรา ลองมาคุยกันใหม่ แต่ก่อนที่จะ
ตัดสินใจเป็นอย่างอื่นทั้งนี้ โปรดอย่าได้เข้าใจว่าข้าพเจ้าโอหัง
แต่เพราะข้าพเจ้ามั่นใจเหลือเกินว่า “พระพุทธองค์ มิได้ทรง
สอนเราให้เดินผิดทางเลย”

เรื่อง “พุทธวิทยา” ตามที่มหาพร รัตนสุวรรณ ได้ค้นคว้าออกเผยแพร่ ก็โปรดอย่าได้นึกว่าเป็นเรื่องของมหาพร แท้จริงเป็นเรื่องของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น เจริญรอยตามยุคลบาทพุทธองค์โดยทุกประการ แม้หากจะมีแพกไปบ้างนั้น ก็เป็นไปโดยเหมาะสมกับวิวัฒนาการของโลก เป็นประการสำคัญ ยิ่งกว่านั้น แม้หากจะพึงมีสิ่งที่น่าตื่นเต้น และน่าคัดค้านก็พึงทำในใจว่า “นั่น! คือวิวัฒนาการจากการค้นคว้าโดยเฉพาะส่วนของมหาพรเท่านั้นเอง” วิวัฒนาการแห่งสังฆธรรม ยังจะเดินหน้าไปไกลคู่กับโลก ย่อมเป็นเครื่องตัดสินใจได้แน่นอนสิ่งอันน่าพึงภาคภูมิใจ ยิ่งนักนั้นก็คือ เรามาร่วมกันเป็นนักศาสนิกะด้วยใจบริสุทธิ์ เดินทางร่วมกันต่อไป.

ขอพรและเมตตาธรรมจงมีแต่ท่าน

 (๑)

(บุญเลิศ ท. คล่องสั่งสอน)

(๑) พระสุเมธาธิบดี อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุฯ

กรรมการมหาเถรสมาคม, เจ้าคณะ กทม. (๒๕๓๗)

คำอนุโมทนา

หนังสือเล่มนี้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นมาได้ ด้วยความช่วยเหลือของคุณเอื้อ ฌ บัอมเพชร และด้วยทุนของมูลนิธิอาเซีย ซึ่งได้มีกุศลเจตนา และมีความปรารถนา ร่วมกัน ในอันที่จะช่วยให้พุทธศาสนาแพร่หลายเพื่อ อำนวยสันติสุขให้แก่โลก ข้าพเจ้าขอแสดงความ ขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง และขออนุโมทนาในกุศลเจตนา อันยิ่งใหญ่ไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความขอบพระคุณต่อ ท่านเจ้าคุณศรีสุธรรมมุนี เจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๓ รูปที่ ๑ สำนักวัดมหาธาตุ คณะ ๗ พระนคร ซึ่งได้กรุณา ให้ความช่วยเหลือในการจัดพิมพ์ และเป็นบุคคลแรกที่ ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ ในสมัยที่ท่านยังดำรงตำแหน่ง เลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสือเล่มนี้จะไม่ สำเร็จก็ตั้งหลายครั้ง หากแต่ได้อาศัยกำลังใจจากท่าน และ

หากไม่มีท่านคอยเตือนข้าพเจ้า ปานนี้ก็อาจจะยังไม่ได้เขียน ก็เป็นได้

และยังมีบุคคลอีก ๒ ท่าน ซึ่งข้าพเจ้าจะลืมไม่ได้เลย จนตลอดชีวิต คือ **เจ้าชื่น-เจ้าฉาย สิโรรส** พร้อมด้วยครอบครัวทุกคน ตระกูลนี้ได้อุปการะข้าพเจ้ามาตั้งแต่เริ่มตั้ง พุทธนิคมเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ตระกูลนี้ได้เสียสละอย่างมากมาย ในการให้กำลังหรือฟื้นฟูการเผยแผ่พุทธศาสนา โดยได้สละทุนทรัพย์ส่วนตัวก่อตั้ง **“พุทธนิคม”** และ **“สวนพุทธธรรม”** ซึ่งงานชิ้นนี้ ได้ก่อประโยชน์ให้กับประชาชนในเชียงใหม่และที่อื่นเป็นอันมาก และโดยส่วนตัวท่านทั้งสองนี้ ได้แสดงความเมตตาปรานีต่อข้าพเจ้าเสมือนบิดามารดาบังเกิดเกล้าทีเดียว ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าทำงานอยู่ในพุทธนิคมตระกูลนี้ได้ช่วยเหลือ และได้ให้ความสะดวกทุกอย่างเท่าที่จะให้ได้ ด้วยคุณธรรมแห่งตระกูล **“สิโรรส”** เห็นปานนี้ หากงานของข้าพเจ้าจะพึงมีประโยชน์ต่อสังคม

เพียงไรแล้ว นั้นย่อมหมาหมายถึงว่า ตระกูล “สิโรรส” ได้
บำเพ็ญประโยชน์ไว้กับสังคมนั่นเอง

และอีกครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในงาน
ของข้าพเจ้า ก็คือ ตระกูลไชยเนตร เพราะพี่จ่าน-พี่ผ่อง
ไชยเนตร พร้อมด้วยคุณป้าบุญช่วย ผู้เป็นแม่ของพี่ผ่อง
๓ คนนี้เป็นผู้ชักชวนให้ข้าพเจ้าอยู่เชียงใหม่ และรับอุปการะ
ตั้งแต่แรกพบ ในวาระแรกที่ข้าพเจ้าย่างเท้าเข้าสู่นครเชียงใหม่
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ และเป็นผู้สร้างหนังสือพระไตรปิฎกฉบับบาลี
พร้อมด้วยอรรถกถาครบชุดด้วยทุนส่วนตัวจากกำไรขายขนม
ให้กับข้าพเจ้า การได้หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับข้าพเจ้า
รู้สึกยิ่งกว่าการได้แก้วอันวิเศษ ข้าพเจ้าตั้งใจมาก ตั้งใจจน
ถึงกับประกาศไม่รับกิจนิมนต์นอกวัด (สมัยเป็นพระ) เป็น
เวลาหลายปีทีเดียว ทั้งนี้ก็เพื่อจะใช้เวลาฝังตัวอยู่กับการ
อ่านหนังสือพระไตรปิฎกให้ทั่วถึง

๓-๔ ปีผ่านไป เมื่อข้าพเจ้ารู้ว่า ในพระไตรปิฎกมี
อะไรบ้าง ข้าพเจ้าก็เริ่มงานเผยแผ่พุทธศาสนาแผนใหม่ทันที

โดยเริ่มต้นจากการสอนเรื่องวิญญาณ ให้กับนักศึกษาและเด็ก ๆ ภายในวัดศรีโฆงที่ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ งานนี้เริ่มเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ๗-๘ เดือนผ่านไป ผู้ฟังของข้าพเจ้าก็คงจะมีจำนวนเท่าเดิมคือ ๑๐ กว่าคน และเด็ก ๆ อีกรวม ๒๐ กว่าคน งานครั้งนั้นดูจะไม่มีควมสำคัญอะไรเลย แต่งานอันนี้แหละ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธนิคม กล่าวคือ เจ้าขึ้นและเจ้าฉายได้สนใจต่อวิธีการซึ่งข้าพเจ้าปฏิบัติอยู่ เมื่อแนวคิดตรงกัน พุทธนิคมจึงได้กำเนิดขึ้นมาในโลก ภายใต้การอุปการะของตระกูลสิโรรส และภายใต้การนำของท่านปัญญาอันนทะ ผู้มีอัจฉริยภาพในการพูด งานนี้ได้ รุดหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว พุทธสมาคมเชียงใหม่ได้เข้ามาร่วมงานด้วยอย่างใกล้ชิด และจากการอุดหนุนของพุทธนิคม-ยุวพุทธิกสมาคมก็เกิดขึ้นมาอีกสมาคมหนึ่ง ทั้งสามองค์การ ได้ร่วมแรงร่วมใจกัน ทำการเผยแผ่พุทธศาสนาได้ผลอย่าง กว้างขวางมาก จนในที่สุด ด้วยการเรียกร้องของประชาชน เพื่อที่จะให้งานเหล่านี้เป็นปีกแผ่น ฉะนั้นทั้งทางคณะสงฆ์

และประชาชนทุกฝ่ายจึงได้ร่วมแรงร่วมใจกันจัดตั้งพุทธสถานขึ้น เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของการทำงานเหล่านี้

บุคคลอีกผู้หนึ่ง ซึ่งควรจารึกไว้ในที่นี้ด้วยเพราะเป็นผู้ร่วมคิดมาด้วยกันตั้งแต่แรก คือ คุณเฉวียง มิตตสิริ ซึ่งเป็นสหายร่วมสำนักเรียน และร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน และเคยอยู่ร่วมกันที่สวนโมกขพลาราม ไชยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ข้าพเจ้ากับสหายผู้นี้ได้ร่วมคิดกันมาตั้งแต่อยู่ที่วัดมหาธาตุแล้วในสมัยนั้น งานของท่านพุทธทาสภิกขุ (เจ้าคุณอรุณนันทมุนี) ได้มีอิทธิพลต่อข้าพเจ้าและสหายมากที่สุด ฉะนั้น จึงได้ตกลงไปขออยู่ร่วมกับท่าน จากการได้อยู่ใกล้ชิดจากการได้อ่านหนังสือของท่าน และได้ฟังท่านพูด ได้ฟังท่านอธิบายข้อธรรมต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมจิตใจให้ข้าพเจ้ารักพระศาสนามากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งแม้จะได้จากท่านไปแล้วแต่อิทธิพลแห่งความคิดของท่านไม่ได้จางไปจากข้าพเจ้าเลย

ฉะนั้น หากว่างานของข้าพเจ้าจะพึงมีผลอย่างไรต่อสังคม นั้นย่อมหมายถึงว่า ท่านได้มีส่วนสำคัญในการ

เสริมสร้างสังคมส่วนนั้น และบุคคลทั้งหมดที่กล่าวนาม
 มาแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับงานของข้าพเจ้า
 และเป็นผู้สร้างตัวข้าพเจ้าด้วย แต่เหนือสิ่งอื่นใด บุคคลที่มี
 คุณอันยิ่งใหญ่ และเป็นผู้ปั้นข้าพเจ้ามาตั้งแต่แรก ก็คือบิดา
 มารดาผู้บังเกิดเกล้า ครูของข้าพเจ้าทุกท่านและทุกองค์
 และที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็คือสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ป.๙)
 วัดมหาธาตุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ผู้ซึ่งข้าพเจ้าไม่
 อาจจะพรรณนาพระคุณของท่าน ด้วยคำพูดให้เป็นที่เข้าใจได้
 ฉะนั้น จึงขอบูชาพระคุณของท่านด้วยขออุทิศงานชิ้นนี้ และ
 ขอปฏิญาณต่อดวงวิญญาณของท่านว่า จะพยายามทำงานนี้
 ให้ดีที่สุดจนสุดความสามารถตราบเท่าชีวิตสลาย.

พร 5๓๓๖๗๗

คณะ ๗ วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

อักษรย่อ

วิ.มหา.	วินัย	มหาวิคค์
ที.สี.	ทีฆนิกาย	สีลขันธวิคค์
ที.มหา.	”	มหาวิคค์
ม.มู.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสกั
ม.ม.	”	มัชฌิมปัณณาสกั
ม.อุ.	”	อุปริปัณณาสกั
ลั.ส.	ลัγγุตตนิกาย	สคาถวิคค์
ลั.นิ.	”	นิทานวิคค์
ลั.ข.	”	ขันธวารวิคค์
ลั.สพฺวา.	”	สพฺวายตทวิคค์
ลั.มหา.	”	มหาวารวิคค์
อ.เอก. (เอกก.)	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต (เอกกนิบาต)
อ.จตุกก.	”	จตุกกนิบาตร
ขุ.ขุ.	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย	ธัมมปท
ขุ.มหา.	”	มหานิเทศ
ขุ.จุฬ.	”	จุฬนิเทศ

วิ.	วิสุทธีมัตต์
อภิ.สั.	อภิธัมมัตถสังคหะ (ไม่มีเลขบอกเล่ม)
อภิ.สั. ธัมมสังคณี	อภิธัมมปิฎก (มีเลขบอกเล่ม ๓๔)
วิภงฺค. (อภิ.วิ.)	วิภังค อภิธัมมปิฎก
ปฏฺฐาน (อภิ.ป.)	ปฏฺฐาน ”
ป.สฺ. (ม.อฏฺ.)	ปปัญจสูทนีอรรถกถา มัชฌิมนิกาย
สา.ปกา. (สั.อฏฺ.)	สารัตถปกาลินีอรรถกถา สังยุตตนิกาย
ส.มงฺ (ที.อฏฺ.)	สุมังคลวิลาสินีอรรถกถา ทีฆนิกาย
วิสุทฺธิ.ฎี.	ปรมัตถมัณฑุสสวิสุทธีมัตตมหาฎีกา
สุยา.พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ สุยามรรณฺฐเตปิฎกั	
มหาจุฬา ฯ ” ”	ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกั
สงฺคีติ ” ”	ฉบับ ทฤษฎมรรณฺฐเตปิฎกั

หมายเหตุ :- เลขหน้าบอกเล่มหรือภาค เลขหลังบอกหน้า เช่น ส.นิ. ๑๖/๓๐ หมายความว่า พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ หน้า ๓๐ วิ. ๒/๒๗ วิสุทธิมัคค์ภาค ๒ หน้า ๒๗

ในการพิมพ์ ครั้งที่ ๓/๒๕๓๗ ได้สอบทานที่มาแห่งบาลีที่อ้างไว้เดิมและได้อ้างเพิ่มเติมที่มีได้อ้างไว้ เดิมอ้างพระไตรปิฎก-อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ การพิมพ์ครั้งนี้ อ้างพระไตรปิฎก-อรรถกถาฉบับสยามรัฐ อ้างพระไตรปิฎก-อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ และพระไตรปิฎกฉบับทัยรัฐ (๒๕๓๐) เพิ่มเติม เพื่อสะดวกสำหรับค้นคว้ามีฉบับไหนก็ดูฉบับนั้น แต่มิได้อ้างทั้ง ๓ ฉบับตลอด เพราะมีเหตุขัดข้องบางประการ.

คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือพุทธวิทยาเล่ม ๑ ได้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๙ เป็นจำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม หนังสือนี้เพิ่งจำหน่ายหมดเมื่อไม่กี่เดือนมานี้เอง และส่วนมากได้แจกให้กับผู้ที่เคารพนับถือและผู้ที่คุณเคย และได้ให้เป็นของตอบแทนแก่ผู้ที่บริจาคบำรุงธรรมวิสัยในระยะที่เริ่มก่อสร้างใหม่ ๆ ส่วนที่จำหน่ายได้แท้ ๆ ไม่เกิน ๑,๕๐๐ เล่ม เพราะฉะนั้นท่านจะเห็นได้ว่าหนังสือเล่มนี้ ได้เคลื่อนเข้าสู่ความสนใจของนักศึกษาทั้งหลายอย่างเชื่องช้ามาก เพราะเป็นเวลาถึง ๑๕ ปี กว่าหนังสือนี้จะหมด แต่ถึงกระนั้นหนังสือเล่มนี้ ก็ได้มีอิทธิพลต่อนักศึกษาที่สนใจอ่านไม่น้อย และเป็นต้นฉบับของหนังสือทุกเล่ม ที่ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นมาในระยะหลังตลอดถึงการสอนและการปาฐกถาในที่ต่าง ๆ ก็ได้อาศัยความรู้ที่ค้นคว้า และได้รวบรวมเอาไว้ในหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ ที่เคลื่อนที่เข้าสู่วงการศึกษาอย่าง
 เชื่องช้า แต่ก็มีความมั่นคง ก็เพราะเป็นหนังสือที่อ่านเข้าใจยาก
 ผู้ที่สนใจจริง ๆ เท่านั้น จึงจะอ่านรู้เรื่องและเห็นคุณค่าของ
 หนังสือเล่มนี้อย่างสูง และอีกประการหนึ่ง แนวความคิด
 หรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่บรรยายไว้ในหนังสือเล่มนี้ มีหลายอย่าง
 ซึ่งผิดจากความเข้าใจของนักศึกษาทั่วไป เป็นการเสนอแนะ
 แนวความคิดที่ล้ำยุค เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่
 หนังสือประเภทนี้กว่านักศึกษาทั่วไปจะสนใจขึ้นมาอย่าง
 กว้างขวาง จึงต้องใช้เวลานาน หนังสือประเภทนี้บางเล่ม
 ต้องใช้เวลาถึงเกือบ ๑๐๐ ปี หรือบางทีอาจจะมากกว่านั้น
 กว่านักศึกษาทั้งหลายจะมองเห็นคุณค่า และสนใจกันอย่าง
 แพร่หลาย

ข้าพเจ้ากล้ารับรองได้ว่า **หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือ
 ไม่ตาย** และกล้าที่จะพยากรณ์อีกว่า **ต่อไปอนาคต
 หนังสือเล่มนี้ จะได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ และจะ
 แพร่หลายไปทั่วโลก** การที่ข้าพเจ้ากล้าทำนายเช่นนี้ก็

เพราะนับจำเดิมตั้งแต่ได้เขียนหนังสือเล่มนี้ สำเร็จเป็นเล่ม ขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่ข้าพเจ้าก็ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้อยู่เรื่อย ๆ แต่ก็ยังไม่เห็นว่าจะมีแนวความคิดหรือ ทฤษฎีอะไร มาหักล้าง ยิ่งนานวันก็ยิ่งมองเห็นความจริงตามที่ได้เขียนเอาไว้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ เดียวนี้ยิ่งมองเห็นได้ชัด ถึงประโยชน์อันยิ่งใหญ่ที่จะเกิดแก่โลก ในเมื่อแนวความคิดอันนี้ได้แพร่หลายไปทั่วแล้ว อันที่จริงหนังสือเล่มนี้ อ่านเข้าใจยาก สำหรับคนที่ไม่มีความรู้มาก่อน แต่สำหรับคนที่มีพื้นความรู้ และมีภูมิธรรมพอที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้รู้เรื่องทุกคน ต่างก็มองเห็นประโยชน์และคุณค่าอย่างสูง **โดยเฉพาะก็คือเป็นแนวความคิดที่จะเชื่อมโยงให้ศาสนาต่าง ๆ มารวมกันได้ และจะทำให้คนเรามีศีลธรรมเกิดจากตัวเอง** ซึ่งอันนี้เป็นสิ่งที่โลกกำลังต้องการอยู่ในขณะนี้เป็นอย่างมาก

ในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้ข้าพเจ้าได้รักษาต้นฉบับเดิมไว้ทุกอย่าง ไม่ได้เปลี่ยนแปลงและแก้ไขอะไรแม้แต่เล็กน้อย ทั้ง ๆ ที่มองเห็นว่าควรที่จะเพิ่มเติมข้อความอะไรบางอย่าง

ลงไปอีกเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น แต่ที่ข้าพเจ้าไม่ทำก็เพราะต้องการจะให้นักศึกษาทั้งหลายได้เห็นแนวความคิดของข้าพเจ้าเมื่อสมัยสิบกว่าปีมาแล้ว ซึ่งผู้อ่านหนังสือของข้าพเจ้าที่เขียนในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า แนวความคิดส่วนใหญ่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แม้จะเป็นเวลาล่วงเลยมาถึงสิบกว่าปี ในหนังสือเล่มนี้มีข้อความอยู่ตอนเดียวที่พูดในลักษณะของการคาดคะเนคือ **การอธิบายเรื่องชาติหน้า** แต่มาในปัจจุบันการอธิบายเรื่องนี้ ข้าพเจ้าไม่ต้องอาศัยการคาดคะเน แต่ได้อาศัยข้อเท็จจริง ซึ่งทำให้เรื่องนี้เข้าใจง่ายขึ้นมาก และสามารถทดสอบได้ด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ขอให้อ่านจากหนังสือ **สุแสงสว่าง** ซึ่งเป็นหนังสือที่อธิบายเกี่ยวกับเรื่องชาติหน้าได้ดีที่สุด คือเป็นการชี้ให้เห็นโดยกระจ่างว่า **คนเราเมื่อตายแล้วจะไปเกิดใหม่ได้อย่างไร ? ไปในลักษณะไหน ? ชีวิตนี้สืบต่อไปชาติหน้าอย่างไร ? วิญญาณไปได้อย่างไร ?** ผู้ที่อ่านหนังสือเล่มนี้ในเมื่อเข้าใจก็จะเข้าใจเรื่องชาติหน้าอย่างชัดเจน จะไม่มีปัญหาอะไรที่สงสัยเหลืออยู่อีก และการที่ข้าพเจ้าสามารถ

ทำให้เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจง่ายก็เพราะข้าพเจ้ามี
 แนวความคิด ดังที่ได้บรรยายไว้ในหนังสือพุทธวิทยา
 มานานแล้ว ตอนที่เขียนหนังสือเล่มนี้ที่ยังต้องอาศัยการ
 คาดคะเน ก็เพราะในขณะนั้นยังไม่มีข้อเท็จจริงมาพิสูจน์
 แต่ในปัจจุบันข้าพเจ้ามีข้อเท็จจริงที่สามารถจะทดสอบหรือ
 พิสูจน์ได้มากมาย เพราะฉะนั้นจึงสามารถทำให้เรื่องนี้
 กลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจง่าย เมื่อก่อนเรื่องนี้ ไม่ว่าจะใครจะเป็น
 นักปราชญ์ชั้นไหนก็เข้าใจเรื่องนี้อยาก ข้าพเจ้าเคยพยากรณ์
 มานานเกือบ ๒๐ ปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยยังสอนเด็กนักเรียน
 และประชาชนอยู่ในเชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระอยู่ คือได้
 พยากรณ์ไว้ว่า **ต่อไปคนทั้งหลายจะเข้าใจเรื่องชาติหน้า
 และยอมรับความจริงกันทั่วไปง่ายยิ่งกว่าโลกนี้กลม
 หมุนรอบดวงอาทิตย์** ซึ่งความจริงในเรื่องนี้ก็ได้เริ่ม
 ประจักษ์ให้เห็นกันอยู่ทั่วไปแล้ว

หนังสือเล่มนี้จะมีความพิเศษหรือมีคุณค่าอย่างไร
 ขอให้ท่านนักศึกษาจงพิจารณาเอาเอง ข้าพเจ้าจะไม่ขอ

ถ่อมตัวเกี่ยวกับการเขียนหนังสือเล่มนี้ เพราะยินดีที่จะได้รับคำเยาะเย้ยจากผู้ที่เห็นว่าข้าพเจ้าเพื่อฝันหรือสำคัญตัวว่ายิ่งใหญ่ เพราะความเป็นจริง พุทธศาสนาเปรียบเหมือนมหาสมุทร ซึ่งมีความยิ่งใหญ่ลึกซึ่งสุขุมเกินกว่าที่ใคร ๆ จะพรรณนาได้ถูกต้อง ข้าพเจ้าเป็นเพียงแค่ว่าตัวที่เล็ก ๆ ที่ลงหยั่งลงไปในมหาสมุทรแห่งนี้ เมื่อได้ทราบอะไร ก็นำมาเล่าให้ฟังเท่าที่สติปัญญาจะฟังอำนวยให้เท่านั้น เพราะฉะนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า ถ้าจะมีใครซึ่งมีสติปัญญาลึกซึ่งยิ่งกว่าข้าพเจ้า ได้หยั่งลงไปสำรวจในมหาสมุทรแห่งนี้ เขาจะต้องพรรณนาถึงความวิเศษความมหัศจรรย์ได้ดียิ่งกว่าข้าพเจ้าหลายเท่า ซึ่งข้าพเจ้าก็หวังไว้ว่า ลักวันหนึ่งคนที่กล่าวถึงนี้จะต้องมี

ดร. อดุล อดุล

ธันวาคม ๒๕๑๔

พุทธวิทยา

● เล่ม ๑ ●

พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร

โดย

พร รัตนสุวรรณ

ผู้บรรยายวิชาธรรมประยุกต์

ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สารบัญเรื่อง

บทที่ ๑ ปฏิจจสมุปปาท

๑

๑. ปฏิจจสมุปปาทคืออะไร ? ๓, ๕, ๓๘
๒. ปฏิจจสมุปปาทสำคัญอย่างไร ? ๑-๒ , ๑๖
๓. หัวข้อแห่งปฏิจจสมุปปาท ๓, ๑๑๐
๔. ปฏิจจสมุปปาท คือ กฎกรรมตาของ
ชีวิตที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร ๙-๑๐
๕. ถ้าไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปปาท จะแก้
ปัญหาชีวิตไม่ตก และจะพ้นจากนรก
ไม่ได้; เรื่องอธิบาย ๔ มนุษย์ ๕
บุคคล ๒ สังสารวัฏ ๑๖-๑๙
๖. ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปปาท เป็น
อย่างดีแล้ว จะทำให้สามารถล่วงรู้
ชีวิตทั่วสากลจักรวาล; ชีวิตในสากล
จักรวาลแบ่งเป็นภูมิ ๔ กำเนิด ๔
สัตตาวาส ๙ วิญญาณฐิติ ๓
และภาพ ๓ ๒๑-๒๓

หมายเหตุ :- เลขหน้ามากแห่ง=ข้อธรรมที่มีอยู่ในหน้านั้น ๆ

๓๗. ถ้าไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท แม้ให้
เป็นปราชญ์อย่างไร ก็อดมีความเข้าใจ
ผิดในเรื่องชีวิตไม่ได้ ๒๙-๓๑
๓๘. ความยากของเรื่องปฏิจจสมุปบาท อยู่
ตรงไหน ? ๓๓-๓๕
๓๙. สำหรับคนที่รู้เรื่องนี้ดีแล้ว ก็อย่า
ประมาท ๓๖-๓๗
๔๐. จะเรียนโดยวิธีไหน จึงจะเข้าใจง่าย ๓๙-๔๓
๔๑. ควรศึกษาเรื่องวิญญาณก่อน ๔๒

บทที่ ๒ ธรรมชาติ กับ พระเจ้า ๔๕

๑. ธรรมชาติคืออะไร ? ๔๕-๔๘
๒. พระเจ้าคืออะไร ? ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๕๖
๓. แง่คิดที่ทำให้เชื่อว่า มีพระเจ้า ๔๙, ๕๑
๔. พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งปวง ๔๙
๕. พระเจ้ามีสภาพเป็นวิญญาณ ๕๑-๕๒
๖. พระเจ้าปรากฏชัดอยู่ในสรรพสิ่ง ๕๐

๓๗. พระเจ้า ทรงสร้างกฎธรรมชาตินี้ไว้
สำหรับโลก แต่พระองค์ทรงอยู่เหนือ
กฎธรรมชาติ ๕๑-๕๓
๓๘. สภาพของพระเจ้า คล้ายกับวิญญาณ
ในพุทธศาสนา ๕๔
๓๙. ข้อที่แตกต่างระหว่างวิญญาณในคริสต์
ศาสนากับในพุทธศาสนา ๕๔, ๕๗, ๕๙
๔๐. พระเจ้ายอมทรงสถิตย์อยู่กับผู้มีใจ
บริสุทธิ์ ๕๒
๔๑. พระเจ้าทรงสถิตย์กับผู้ใด ผู้นั้น
จะสำนึกถึงความผิด, ความชอบธรรม,
และหยั่งรู้ความจริงทุกอย่าง ๕๖-๕๗
๔๒. พระเจ้าทรงปรากฏอยู่ในสามลักษณะ ๕๖
๔๓. พระเยซูเสด็จมาในโลกนี้เพื่ออะไร ? ๕๘
๔๔. ตามหลักคริสต์ศาสนา คนที่ทำบาป
ก็เนื่องมาจากมารดลใจ ๕๘
๔๕. ต้นเหตุแห่งทุกข์และความตาย
ตามหลักคริสต์ศาสนา ๖๐

๑๖. คำว่าบาปในทางคริสต์ศาสนา	๖๒
๑๗. พระเจ้าทรงรักโลก	๖๒
๑๘. ความรอดตามหลักคริสต์ศาสนา	๖๓,๖๕
๑๙. ผู้ไม่เชื่อในพระเจ้า จะต้องพินาศ	๖๓
๒๐. จงขอเถิด แล้วจะได้	๖๕
๒๑. จะเข้าถึงพระเจ้าได้ก็ด้วยศรัทธา	๖๔
๒๒. พระเจ้าทรงทราบการกระทำของ มนุษย์ทุกขณะ	๖๕
๒๓. พระเจ้าทรงยุติธรรม	๖๗
๒๔. กฎของกรรมในคริสต์ศาสนา	๖๗
๒๕. ผลแห่งความเชื่อในพระเจ้า	๖๗
๒๖. หลักปฏิบัติที่สำคัญในคริสต์ศาสนา	๖๘
๒๗. คำอธิษฐานของพระเยซู	๖๙
๒๘. บัญญัติใหญ่ของพระเยซู	๗๑
๒๙. ความหมายของไม้กางเขน	๗๑

๓๐. ข้อที่นำสังเกตในคริสต์ศาสนา ๓๑๒
๓๑. ข้อที่นำสงสัย และคำตอบที่นำฟังใน
คริสต์ศาสนา ๓๑/๓
๓๒. ในทางคริสต์ศาสนาก็อธิบายว่าอย่า
เชื่ออะไรโดยไม่ได้พิสูจน์ ๓๑/๔-๓๑/๕
๓๓. อย่าสงสัยการกระทำของพระเจ้าเลย
เพราะไม่มีใครอาจจะล่วงรู้น้ำพระทัย
ของพระองค์ได้ ๓๑/๕
๓๔. เรื่องพระเจ้าในศาสนาฮินดู
ข้อที่ต่างกันและเหมือนกันระหว่าง
หลักศาสนาฮินดูกับหลักศาสนาคริสต์ ๓๑/๖-๔๐
๓๕. เรื่องพระเจ้าในศาสนาอิสลาม ๔๐
- บทที่ ๓ วิญญาณในพุทธศาสนา ๔๑**
๑. จะศึกษาเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนา
ให้เข้าใจง่าย ต้องศึกษาเรื่องธรรมชาติ
และพระเจ้าก่อน ๔๑

๒. วิญญาณ ในความหมายของพุทธศาสนา
ไม่ใช่ผี ๘๒
๓. วิญญาณ ในความหมายของพุทธศาสนา
คือ พลังงานหรืออำนาจชนิดหนึ่งที่เป็น
นามธรรม ๘๒, ๙๑, ๑๐๓, ๑๑๕, ๑๓๙, ๑๕๗,
๑๕๘, ๑๗๒, ๑๙๒, ๑๙๔, ๒๐๒, ๒๓๘, ๓๓๑,
๓๗๕, ๓๙๓, ๔๒๒, ๔๒๖, ๔๓๑ – ๔๓๒
๔. วิญญาณมีอยู่ในชีวิตทั้งปวง ในพืช
ในเชื้อโรคก็มีวิญญาณ ๘๒, ๑๐๔, ๑๐๕
๕. วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง นอกจาก
ธาตุทั้งสี่ และอากาศธาตุ ๘๒ – ๘๓, ๒๑๖
๖. คำว่า ธาตุ ในพุทธศาสนามีความหมาย
ไม่เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์ ๘๓, ๙๓
๒๑๖, ๒๒๐
๗. “วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม” คำว่า
นามธรรม ๘๓, ๙๒, ๑๓๒, ๑๕๗
๘. พุทธศาสนาถือว่า วิญญาณมีอยู่ใน

- ทุกเซลล์ชีวิต ๘๓, ๑๐๔
๙. จะศึกษาเรื่องวิญญาณ ให้เข้าใจง่าย
ต้องศึกษาจากข้อเท็จจริงของชีวิต ๘๓, ๘๗,
๑๐๓, ๑๐๔
๑๐. ชีวิตแรกเกิด มีวิญญาณมาปฏิสนธิ
แล้วหรือยัง ? ๘๗, ๑๐๓
๑๑. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป”
พระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้อย่างไร ๘๗ – ๙๐
๑๒. ความหมายของคำว่า วิญญาณ, อายตนะ ๙๑
๑๓. ความหมายของคำว่า นาม, เจตสิก,
สัมปยุตธรรม ๙๒, ๑๑๓, ๑๑๔
๑๔. ความหมายของคำว่า รูป, มหาภูตรูป ๙๒ – ๙๓,
๙๗, ๑๐๑, ๑๐๒, ๑๑๔
๑๕. วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป
คือธาตุทั้ง ๔ คำว่าธาตุ ๙๓ – ๙๕
๑๖. ตัวอย่างธาตุทั้งสี่ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๙๕

๑๓. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุทั้ง ๔”
คิดอย่างไร จึงจะเข้าใจซึ่ง ? ๙๖
๑๔. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทายรูป”
ความหมายของคำว่า อุปาทายรูป ๙๐, ๙๓, ๑๐๑
๑๕. ตัวอย่างอุปาทายรูป ๙๘
๒๐. ความร้อน ก็เรียกว่า รูป ๙๘
๒๑. พฤติการณ์ของร่างกายที่เรียกว่ารูป ๙๙
๒๒. ความหมายสั้น ๆ ของคำว่า “วิญญาณ
เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ๑๐๐, ๑๐๑
๒๓. “วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิด นาม”
ต้องเข้าใจเรื่องนี้ให้ซึ่งก่อน จึงจะ
เข้าใจเรื่องวิญญาณ ในพุทธศาสนา
ได้ลึกซึ่ง ๑๐๖
๒๔. นามอะไรบ้าง ที่วิญญาณเป็นปัจจัย
ให้เกิด ? ผัสสะ เวทนา สัญญา
เจตนา เอกัคคตา ชีวีตินทรีย์ ๑๐๖

๒๕. ปฏิกริยาของชีวิตกับสิ่งที่ไร้ชีวิตต่างกัน
อย่างไร ? ๑๐๖
๒๖. ความจำ ความรู้สึก เกิดจากสมอง
จริงหรือ ? ๑๐๘, ๑๑๒, ๑๑๓
๒๗. การเกิดของชีวิต ตามหลักชีววิทยา
ที่พุทธศาสนารับรอง ๑๐๘, ๑๐๙
๒๘. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป”
คำว่าปัจจัย ๑๐๙ – ๑๑๐
๒๙. ชีวิตจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ใช่อาศัย
วิญญาณอย่างเดียว ๑๐๘ – ๑๐๙
๓๐. วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามกับเป็น
ปัจจัยให้เกิดรูป มีความหมายลึกซึ้ง
ผิดกันอย่างไร ? ๑๑๓ – ๑๑๔
๓๑. วิญญาณกับนามเป็นสัมปยุตธรรม ๑๑๓ – ๑๑๔
๓๒. วิญญาณกับรูปเป็นวิปยุตธรรม ๑๑๓ – ๑๑๔

๓๓. บทวินิจฉัย วิญญาณ ๖ เป็นปัจจัย
ให้เกิดนามรูป ๑๑๔
๓๔. เรื่องวิญญาณ ๖ ๑๑๔, ๑๑๗
๓๕. เรื่องจตุตทวิญาณ ๑๑๕
๓๖. เรื่องปฏิสนธิวิญญาณ ๑๑๖
๓๗. เรื่องภวังควิญญาณ ๑๑๖ – ๑๑๗
๓๘. พหุวิญญาณจตุตทปฏิสนธิทันที ๑๑๗, ๓๐๕ –
๓๐๖, ๓๙๗
๓๙. บทวินิจฉัย วิถีวิญญาณเป็นปัจจัย
ให้เกิดรูป ๑๑๘
๔๐. วิญญาณมี ๒ ประเภท วิถีวิญญาณ
วิญญาณที่รู้สึกตัวได้ และภวังควิญญาณ
วิญญาณที่รู้สึกตัวไม่ได้ ๑๑๖, ๒๐๓ – ๒๐๔
๔๑. ความสัมพันธ์ ระหว่างวิถีวิญญาณ
กับภวังควิญญาณ ๑๑๙

๔๒. บทวินิจฉัย ชีวิตแรกเกิดมีวิญญาณ
มาปฏิสนธิแล้วหรือยัง ? ๑๒๑
๔๓. เรื่องกัมมชรูป คือหลักฐานอันหนึ่ง
ที่แสดงว่า วิญญาณได้มาปฏิสนธิ
ตั้งแต่ชีวิตเริ่มอุบัติ ๑๒๑
๔๔. กัมมชรูป รูปเกิดแต่กรรม มีอะไรบ้าง ? ๑๒๑
๔๕. ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ บาลีเรียกว่า กลละ ๑๒๔
๔๖. ลักษณะและขนาดแห่งกลละ ๑๒๔
๔๗. ลำดับแห่งการเจริญเติบโตของทารก
ในครรภ์ ๑๒๕
๔๘. ข้อพิสูจน์ในทางการแพทย์ปัจจุบัน
ทำให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาข้างขึ้น ๑๒๓ - ๑๒๔
๔๙. พุทธศาสนารู้หลักชีววิทยามาตั้ง
สองพันกว่าปีแล้ว ๑๒๓
๕๐. ภาวังคจิตตั้งอยู่ที่สมอง ๑๒๔ - ๑๒๕

๕๑. เหตุไร ? พระพุทธโฆษาจารย์จึงเข้าใจ
ว่าวิญญาณตั้งอยู่ในหัวใจ ๑๒๘ - ๑๓๐
๕๒. วิญญาณเมื่อมาปฏิสนธิแล้ว ก็เริ่ม
สร้างสมของก่อน ๑๓๐ - ๑๓๑
๕๓. วิญญาณในคน ๆ หนึ่ง คือกลุ่มพลังงาน
วิญญาณอันมืหมา ซึ่งรวมกันอยู่
อย่างเป็นระเบียบ และมีศูนย์กลาง
อยู่ที่สมอง ๑๓๑
๕๔. วิธีศึกษาเรื่องวิญญาณ จะให้เข้าใจง่าย
ต้องศึกษาจากเรื่องของร่างกาย
เพราะร่างกาย คือ ปรากฎการณ์ของ
วิญญาณในทางวัตถุ ๑๓๑ - ๑๓๒
๕๕. บทวินิจฉัย วิญญาณปฏิสนธิได้
เฉพาะในสิ่งมีชีวิต ๑๓๒ - ๑๓๖
๕๖. วิญญาณ จะสร้างร่างกายขึ้นมาจาก
ความว่างเปล่าไม่ได้ ๑๓๒ - ๑๓๖

๕๓. ข้อแตกต่างระหว่างวิญญาณในพุทธ
ศาสนา กับพระเจ้า ๑๓๖ - ๑๔๑
๕๔. บทวินิจจัย ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ๑๔๑ - ๑๔๙, ๒๐๕
๕๙. เหตุไรบางคนจึงถือว่า ต้นไม้ไม่มี
วิญญาณ ๑๔๑ - ๑๔๙
๖๐. ถ้าต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ชีวิตของต้นไม้
เกิดจากอะไร ? บางคนว่าเกิดจากอตุ
คือ อุนหภูมิ คำตอบนี้ถูกแน่หรือ ? ๑๔๗

บทที่ ๔ วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้าง

สรรคชีวิต

๑๕๐

๑. จะรู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณคือธรรมชาติ
ผู้สร้างสรรคชีวิต ? ๑๕๐, ๑๖๙, ๑๗๒
๒. จะรู้ได้ ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่า วิญญาณ
เป็นธรรมชาติ ที่มีเจตจำนง
“สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” ๑๕๐, ๓๒๓

๓. และต้องเรียนเรื่องชั้นห้าให้เข้าใจดี
ที่สุด ๑๕๒ – ๑๓/๑
๔. ชั้นห้า คือ :-
รูปชั้น	๑๕๒
เวทนาชั้น	๑๕๓
สัญญาชั้น	๑๕๔
สังขารชั้น	๑๕๕
วิญญาณชั้น	๑๖๓
๕. เมื่อเข้าใจชั้นห้าดีแล้ว โดยเฉพาะ
คือพวกสังขาร ต้องเข้าใจให้ชัดเจน
ที่สุด แล้วจงเอาข้อเท็จจริงของชีวิต
มาเทียบกับลักษณะ ของวิญญาณ
ก็จะทำให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ว่า
วิญญาณ คือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์
ชีวิต ๑๖๙ – ๑๘๐
๖. ข้อแย้งของนักวิทยาศาสตร์ ๑๘๑ – ๑๘๒
๗. ข้อเตือนสำหรับผู้ไม่เชื่อ ๑๘๒ – ๑๘๕

๘. หมวดเบ็ดเตล็ด :-

- สังขารในชั้นห้าไม่ใช่หมายถึง
ร่างกาย   ๑๕๑, ๑๕๙, ๑๖๕, ๑๖๐, ๑๖๓
- คำว่า สังขาร วิสังขาร สังขารธรรม
อสังขตธรรม   ๑๕๖, ๒๓๗/๓, ๒๖๕
- สัญญา จะดีหรือไม่ดีเกี่ยวข้องกับ
สมองและคุณสมบัติของใจ   ๑๕๔ - ๑๕๕
- กายวิญญาณไม่ใช่หมายถึงเพียงแต่
ความรู้สึกตามผิวกายเท่านั้น   ๑๖๓
- มโนวิญญาณก็ไม่ใช่หมายถึงเพียงแต่
ความนึกคิดที่รู้สึกตัวเท่านั้น   ๑๖๕
- โลหิตก็เรียกว่า โภกฐัพพะ   ๑๖๖
- หลักฐานที่แสดงว่าต้นไม้มีวิญญาณ   ๑๖๖
- วิญญาณ ขยายตัวตามความเจริญ
ของร่างกาย   ๑๖๘
- คำที่มีความหมายอย่างเดียวกับ
วิญญาณ   ๑๓๕

บทที่ ๕ การเกิดของวิญญาณ

๑. คนทั่วไปมักเข้าใจว่า วิญญาณเกิด
จากชีวิต ชีวิตไม่มี วิญญาณไม่มี
วิญญาณเป็นผลของชีวิต และวิญญาณ
สืบต่อได้ทางเซลล์สืบพันธุ์เท่านั้น ๑๘๖
๒. “วิญญาณเกิดจากชีวิต” หลักนี้ใน
พุทธศาสนาก็มี ๑๘๘
๓. วิญญาณจะเกิดได้ ต้องอาศัยร่างกาย
อาศัยชีวิต อาศัยพฤติกรรมของร่างกาย
สิ่งเหล่านี้พุทธเจ้าตรัสไว้ทั้งสิ้น โดยใช้
สำนวนว่า มหาภูตรูป และอุปาทายรูป
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๑๙๐ – ๑๙๑
๔. ลักษณะรูป ๔ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๑๙๒
๕. ลักษณะรูป ๔ ก็คือพฤติกรรมในระบบ
ของเซลล์ ๑๙๓
๖. กัมมัฏฐตา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๑๙๔

๓๗. กัมมัฏฐาน ก็คือ กัมมันตภาพของ
ร่างกาย ๙๙, ๑๙๕
๓๘. การเกิดของวิญญาณเกี่ยวข้องกับโลหิต
อย่างใกล้ชิดที่สุด ๑๙๕
๓๙. เรื่องเซลล์ในพุทธศาสนา ๑๙๙
๑๐. ชีวิตคืออะไร ? ๒๐๐
๑๑. วิญญาณ เกิดจากชีวิตเป็นความจริง
เพียงแง่เดียว แท้จริงวิญญาณย่อม
เกิดจากวิญญาณ ๑๘๘, ๒๐๒, ๔๓๒-๔๓๓
๑๒. จะรู้ได้ชัดว่า “วิญญาณเกิดจากวิญญาณ”
ต้องรู้เสียก่อนว่า คำว่าวิญญาณเกิด
และดับ มีความหมายแค่ไหน ? และ
อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ๒๐๒
๑๓. วิญญาณมี 2 ประเภท คือ วิถีจิต
กับภวังคจิต ๑๑๖, ๒๐๓ - ๒๐๕
๑๔. คำว่า ภวังคจิตเกิด ๒๐๕
๑๕. คำว่า วิถีจิตเกิด ๒๐๕

๑๖. อะไรคือสิ่งที่มีอยู่ (entity) ๒๐๓, ๒๒๓
๑๗. นักวิทยาศาสตร์ที่ยอมรับว่า จิตเป็น
สิ่งที่มีอยู่อย่างหนึ่ง และถือว่า จิต
เป็นผู้สร้าง เป็นผู้ควบคุมอาณาจักร
วัตถุทั้งหมด ๒๐๙
๑๘. “สิ่งที่มี” ตามมติของพุทธศาสนาและ
นักปรัชญาทั่วโลก ๒๑๑
๑๙. “สิ่งที่มี” ตามมติของพุทธศาสนา ๒๑๕, ๒๒๔
๒๐. วิญญาณ เป็นสิ่งที่มีอีกอย่างนอกจาก
รูปธรรม หรือเป็นผลของรูปธรรม ๒๒๔
๒๑. เหตุไร นักวิทยาศาสตร์จึงมักเข้าใจ
ว่า วิญญาณเป็นผลของชีวิต ไม่ใช่
เป็นผู้สร้างชีวิต ๒๒๕
๒๒. “สิ่งที่มี” ตามมติของอาจารย์สม์คร
บูราวาค ราชบัณฑิตในสาขาปรัชญา ๒๒๕, ๒๓๓
๒๓. นามธรรมในความหมายของอาจารย์
สม์คร ๒๒๕ - ๒๒๖, ๒๒๘ - ๒๒๙, ๒๓๔

๒๔. วิญญาณ ในความหมายของอาจารย์
สมัคร ๒๒๘ – ๒๒๙
๒๕. อาจารย์สมัครไม่สนใจเรื่องตายเกิด ๒๓๐
๒๖. “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” อาจารย์สมัคร
เห็นว่า เป็นเพียงจินตภาพไม่ใช่
หลักความจริง ๒๓๑ – ๒๓๒
๒๗. วิธีให้ทานที่ทันสมัย ตามความ
เข้าใจของอาจารย์สมัคร ๒๓๒
๒๘. “สิ่งนิรันดร” ตามมติของอาจารย์สมัคร ๒๓๓
๒๙. สังฆตธรรม อสังฆตธรรม
ในความหมายของอาจารย์สมัคร ๒๓๕
๓๐. มติของอาจารย์สมัครเป็นตัวอย่าง
อันดีเยี่ยม ที่จะทำให้เข้าใจถึงมติของนัก
ศึกษาปัจจุบันว่ามีอยู่อย่างไร ๒๓๖ – ๒๓๗
๓๑. หลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงว่า พุทธศาสนา
ถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิใช่อีกอย่าง
นอกจากรูปธรรมคือ :-
เรื่องธาตุ ๖ ๒๑๖, ๒๓๘
เรื่องทำวมหานาม ๒๓๘

วิญญาณก้าวลงสู่ท้อง	๘๘, ๒๔๒
จิตไม่เกิด โลกไม่เกิด	๒๔๓
เรื่องการระลึกชาติ	๒๔๕
เรื่องทิพยจักขุ	๒๔๕, ๒๔๖
เรื่องญาณทัสนะ	๒๔๘, ๒๔๙
เรื่องภพสาม	๒๖ - ๒๗, ๒๕๐
๓๒. วิญญาณ ไม่ใช้การสะท้อนของผัสสะ
ในสมอง ๒๒๙-๒๓๑, ๒๕๔
๓๓. พุทธศาสนาทือว่า สิ่งที่มีจริง ๆ มี
มีอยู่ 2 คือ รูปธาตุกับนามธาตุ
แต่ทั้งสองนี้อยู่อย่างเป็นอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา ๒๕๔
๓๔. วิธีเรียนเรื่องนามธรรม ๒๕๕
๓๕. ตามหลักพุทธศาสนาจริง ๆ ทือว่า
นามธรรมเป็นสิ่งที่มิอีกอย่างนอกจาก
วัตถุ ไม่ใช่หมายถึงความสัมพันธ์
ระหว่างสสาร ดังที่อาจารย์สมค์
เข้าใจ ๒๒๕ - ๒๒๖, ๒๓๔ - ๒๓๕, ๒๕๖

๓๖. และคำว่า นามธรรมในพุทธศาสนา
ก็ไม่ใช่หมายถึงกฎธรรมชาติดังอย่าง
อาจารย์สมัครเข้าใจ ๒๒๖ – ๒๒๗, ๒๒๓ –
๒๓๔, ๒๕๗
๓๗. ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า กฎธรรมชาติ
มีความสัมพันธ์อยู่กับวิญญาณอย่าง
ใกล้ชิดที่สุด ๒๕๗, ๒๕๙, ๒๖๔ – ๒๖๕
๓๘. ความหมายของคำว่า “ธรรม” ๑๓, ๒๕๘
๓๙. กฎธรรมชาติเป็นสังขตธรรม หรือ
อสังขตธรรม ? ๒๖๒ – ๒๖๓
๔๐. จะเข้าใจเรื่องของชีวิต, เรื่องธรรมชาติ
ให้แจ่มใสจริง ๆ ก็ต่อเมื่อรู้แจ้ง
เรื่องนิพพานเท่านั้น ๒๔๕ – ๒๔๖, ๒๖๙ – ๒๗๐
๔๑. บทสรุป ๒๗๐
- บทที่ ๖ การดับของวิญญาณ** ๒๗๑/๓
๑. พระสูตรที่มักทำให้เข้าใจว่า
ตายแล้ววิญญาณดับสูญ ๒๗๑/๓

๒. แง่คิดที่จะทำให้เข้าใจว่า
ตายแล้ววิญญาณดับสูญ ๒๓๗/๓, ๓๒๓๙, ๓๓๒๒
๓. วิญญาณ ในความหมาย ของภิกษุสาติ
๒๓๗/๔, ๒๓๗๖, ๒๓๗๘, ๒๔๓ - ๒๔๔, ๒๔๖ - ๒๔๗
๔. ชาวพุทธส่วนมาก มักเข้าใจเรื่อง
วิญญาณเหมือนกับภิกษุสาติ ๒๔๓
๕. แต่วิญญาณในความหมายของภิกษุ
สาติเป็นมิจฉาทิฏฐิ ๓๗/๘, ๒๔๔
๖. วิญญาณในความหมายของภิกษุสาติ
ก็คือ วิญญาณในความหมายของ
พราหมณ์ ๒๔๒, ๒๔๔, ๒๔๖, ๒๔๗ - ๒๔๘
๗. เจตมุตมีจริงหรือไม่ ? ๒๔๘
๘. เจตมุต ก็คือ อัตตา หรือวิญญาณใน
ความหมายของพราหมณ์นั่นเอง ๒๔๒, ๘๖ - ๒๔๗
๙. ทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์
ก็ถือเหมือนกันว่า ตายแล้ว
วิญญาณไปเกิดใหม่ แต่พราหมณ์
ถือว่าวิญญาณที่ไปเกิดใหม่นั้น เป็น
วิญญาณอันเดียวกันกับวิญญาณที่

เคยมีอยู่ก่อน เหมือนคนออกจากบ้าน
 เก่าไปสู่บ้านใหม่และถือว่าวิญญาณ
 เป็นสิ่งเที่ยงแท้ เกิดขึ้นด้วยตัวของ
 ตัวเอง ส่วนพุทธศาสนาถือว่า
 วิญญาณที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่าแต่ก็
 สืบเนื่องไปจากอันเก่า เหมือนมะม่วง
 ลูกใหม่สืบเนื่องไปจากมะม่วงลูกที่
 ปลูกเหมือนเปลวไฟที่สืบเนื่องกัน
 เหมือนความรู้ของศิษย์สืบไปจากครู
 และถือว่าวิญญาณเป็นของไม่เที่ยง
 เกิดดับและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทุก
 ขณะและจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัย
 เว้นจากปัจจัยแล้วเกิดขึ้นไม่ได้

๒๘๐, ๒๘๒

๓๐๐-๓๐๑

๑๐. เมื่อเปรียบเทียบการสืบต่อของวิญญาณ
 เหมือนการสืบต่อของผลมะม่วง
 เหมือนเปลวไฟ เหมือนความรู้จาก
 ครูมาสู่ศิษย์ การสืบต่อในชาตินี้พอ
 มองเห็นแต่ที่จะสืบต่อไปถึงชาติหน้า

เล่า ? ไปได้อย่างไร มองไม่เห็นทาง
ไปเลย ในเมื่อไม่ยอมรับว่าวิญญาณ
ที่ออกจากร่างเก่าที่ตายแล้วไปเข้า
กายใหม่ เหมือนคนออกจากบ้านเก่า
ไปสู่บ้านใหม่ ?

๓๐๑, ๓๑๐

(คำตอบโดยละเอียดมีอยู่ในบทที่ ๗, ๘)

๑๑. วิญญาณ โดยสภาพแม่จะเป็นของ
เกิดดับ เปลี่ยนแปลงเป็นรูปใหม่อยู่
ทุกขณะก็จริง แต่วิญญาณที่เกิดใหม่
ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับวิญญาณอัน
เก่าที่ดับไป เหมือนการขยายตัวของ
เซลล์ ทั้งนี้เพราะความเป็นอนันตร-
ปัจจัย

๓๐๑, ๓๐๔-๓๐๕-๓๐๖-๓๐๗

๑๒. วิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยให้เกิด

วิญญาณในขณะต่อมา

๓๐๔-๓๐๕, ๓๐๗

๑๓. ความหมายของคำว่า อนันตร

๓๐๔

๑๔. เคล็ดสำคัญ ในการเข้าใจเรื่องจุด

ปฏิสนธิ

๓๐๗

๑๕. วิญญาณจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ หรือ
จากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น ๓๐๙
๑๖. นักศึกษาบางคนเข้าใจว่า “ตายแล้ว
วิญญาณดับสูญ แต่กรรมเหลืออยู่
กรรมเปรียบเหมือนคลื่นวิทยุ กรรมนี้
จะแล่นไปสู่ชีวิตใหม่ และสร้างวิญญาณ
ใหม่ขึ้นอีกในชีวิตนั้น” มตินี้ถูกหรือไม่ ? ๓๑๐-๓๑๒
๑๗. บทสรุป ๓๑๒

บทที่ ๗ การสืบต่อของวิญญาณ ๓๑๕

๑. “ถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ชีวิตดับ
วิญญาณก็ดับ ชีวิตสืบต่อได้ทางการ-
สืบพันธุ์ ฉะนั้น วิญญาณก็คงจะสืบมา
จากพ่อแม่นั่นเอง” คนส่วนมากมัก
เข้าใจเช่นนี้ แต่ทางพุทธศาสนาถือว่า
ถือว่า “วิญญาณที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้
เป็นวิญญาณมาจากที่อื่น มาเข้าท้องแม่” ๓๑๕
๒. บทพิสูจน์ การสืบต่อของวิญญาณ ๓๑๗

๓. การพิสูจน์เรื่องนี้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ต้องเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อนว่า “วิถีจิต เกิดขึ้นอย่างไร ? ภาวังคจิตเกิดขึ้นอย่างไร ?” ๒๐๕, ๓๑๓/
๔. การเกิดของวิญญาณ มีหลักสำคัญ อยู่ที่ “สังขาร” ๓๑๓/, ๓๒๔, ๓๔๘
๕. “สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ สังขารคือเจตนา ๑๕๒, ๓๑๓/
๖. ประสาทเป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดวิญญาณ ๓๑๘, ๓๒๔
๗. ปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดวิญญาณคือ สังขาร-เจตนา ตัวอย่าง ๓๑๓/-๓๑๘
๘. ลำพังอายตนะอย่างเดียว ก่อให้เกิดวิญญาณไม่ได้ ๓๒๔
๙. “สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” นี้คือ ข้อเท็จจริงที่เด็ดขาดที่แสดงให้เห็น ทราบว่า “วิญญาณเป็นธรรมชาติอีก ส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย” แต่คนทั่วไปอ่านข้อเท็จจริงนี้ไม่ออก ๓๒๕

๑๐. กลอง เมื่อถูกกระทบเมื่อไหร่ ก็ดังเมื่อนั้น
 แต่วิญญาณไม่ใช่เช่นนี้ เมื่อมีอารมณ์
 มากระทบกับอายตนะ ไม่ใช่จะเป็นเหตุ
 ให้เกิดวิญญาณเสมอไป เพราะวิญญาณ
 เป็นพลังงานชนิดหนึ่งที่มีอำนาจใน
 ตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ สุกแล้วแต่
 แล้วแต่เจตนาของวิญญาณ ๓๒๕, ๓๔๘

๑๑. ทั้งวิถิจิตและภวังคจิตจะเกิดได้ต้อง
 อาศัยเจตนาทั้งสิ้น เจตนาของวิถิจิต
 เราารู้สึกได้ ส่วนเจตนาของภวังคจิต
 เป็นไปโดยไม่รู้สึกรู้ตัว แต่เราก็รู้จักมัน
 ได้จากพฤติกรรมของร่างกาย ๓๒๕-๓๒๖

๑๒. นักศึกษา ที่แก้เรื่องชีววิทยามักแย้งว่า
 “วิญญาณจะเกิด ต้องอาศัยเจตนา” นี้
 แม้ว่าจะเป็นความจริง แต่ก็ไม่พอที่จะ
 ถือเอามาเป็นข้อพิสูจน์ ในเรื่องวิญญาณ
 เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจาก
 ร่างกาย เขาอ้างว่า นั่นเป็นเรื่องธรรมดา
 ของสมอง ที่จะต้องเป็นเช่นนั้นต่างหาก ๓๒๓/

๑๓. เหตุใดใครคนส่วนมากจึงเข้าใจข้อเท็จจริง
อันนี้ยากนัก และคอยแต่จะเข้าใจว่า
วิญญาณเป็นผลของร่างกาย ๓๒๙
๑๔. ข้อเท็จจริงเพียงชิ้นเดียว นำไปสู่กฎ
อันยิ่งใหญ่ได้-นิวัตน์ ๓๓๐
๑๕. การพิสูจน์หาความจริงในสิ่งต่าง ๆ
อย่าใช้ตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผิวเผิน ๓๓๐-๓๓๑
๑๖. “วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง
นอกจากร่างกาย” นี้เป็นหลักสำคัญที่
สุดที่จะนำไปสู่การเข้าใจว่า “วิญญาณ
คือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิตวิญญาณ
สืบต่อไปถึงชาติหน้าได้ ฯลฯ”
เรื่องเหล่านี้เข้าใจยากมาก เพราะข้อ
เท็จจริงต่าง ๆ ทางชีววิทยา คอยแต่จะ
ชักจูงให้เข้าใจว่า “วิญญาณเป็นผล
ของร่างกาย” แต่สมมุติฐานเหล่านี้จะ
ช่วยให้เข้าใจเรื่องวิญญาณง่ายขึ้น ๓๓๑

สมมุติฐานอันที่ ๑	๓๓๒
” ” ๒	๓๓๓
” ” ๓	๓๓๓
” ” ๔	๓๓๔
” ” ๕	๓๓๔
” ” ๖	๓๓๕
” ” ๗	๓๓๖
” ” ๘	๓๓๗

๑๓. ความแตกต่าง ระหว่างสมมุติฐานกับ
มติปรัชญาต่าง ๆ ๓๔๐

๑๔. สมมุติฐานเป็นเพียงร่างร้าน ๓๔๕

๑๕. บทพิสูจน์ วิญญาณเป็นธรรมชาติ

อีกชนิดหนึ่งนอกจากร่างกาย ๓๔๗

- จะพิสูจน์เรื่องนี้ ก่อนอื่น
ต้องเข้าใจคำว่า “วิญญาณเกิด”
มีความหมายอย่างไรเสียก่อน
คำว่า วิญญาณเกิด ๒๐๕, ๓๔๗, ๓๖๙

- วิญญาณจะเกิด ต้องอาศัยเจตนา
ทุกขณะ ถ้าเจตนาไม่มี วิญญาณ
ย่อมไม่เกิด ตัวอย่างพระพุทธเจ้า
เข้าฌาน เสียงฟ้าผ่า ไม่ทรง
ได้ยิน และตัวอย่างอื่น ๆ ๓๑๘-๓๒๒, ๓๔๘
- เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ก็
เป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ได้ ๓๕๒
- แต่คนส่วนมาก ไม่เชื่อข้อพิสูจน์
เหล่านี้ เพราะตัวเองตกเป็นทาส
ของตัณหา ไม่เคยบังคับใจตัวเอง
ให้หยุดนิ่งจริงๆ ได้เป็นเวลานาน
จึงไม่อาจรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้ ๓๔๘, ๓๕๒-๓๕๓
- “วิญญาณจะเกิดต้องอาศัยนามธรรม
อะไรบ้าง ?” นี้แหละคือข้อพิสูจน์ที่
เด็ดขาดที่จะทำให้รู้แน่ๆ “วิญญาณ
เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจาก
ร่างกาย” เจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิต
ทุกขณะ ๑๐๖, ๓๕๑, ๓๕๕, ๓๕๗

๒๐. เหตุใดจึงเข้าใจยากมาก เรื่องวิญญาณ
กับร่างกายเป็นธรรมชาติคนละอย่าง ? ๓๕๙
๒๑. ผู้ที่ไม่เคยเชื่อทฤษฎีของพุทธศาสนา
ควรจะนึกถึงพุทธภาษิตบทนี้ไว้บ้าง
“ตถาคตเปรียบเหมือนดวงตาของโลก” ๓๖๐
๒๒. ข้อแย้งของคนที่ไม่เชื่อว่า วิญญาณเป็น
ธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย ๓๖๑
๒๓. คำตอบที่สมบูรณ์ในปัญหาเรื่อง
วิญญาณกับร่างกาย ๓๖๔
- แง่วัตถุ ๓๖๖
  - แง่นามธรรม ๓๖๖
๒๔. สมมุติฐานเรื่องวิญญาณได้มาจาก
หลักฐานในคัมภีร์และข้อเท็จจริง
เหล่านี้ คือ :-
- เรื่องเซลล์ ๓๖๗
  - ทุกเซลล์มีวิญญาณ ๓๖๗
  - พฤติกรรมของชีวิตเป็นปัจจัยให้
เกิดวิญญาณ ๓๖๗

- ธาตุทั้งสิ้นเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ๓๖๘
- วิญญาณเป็นของเกิดแล้วดับอยู่ทุกขณะ
ส่วนที่ดับไปนั้นก็อันตรธานไปเลย ๓๖๘, ๓๓๐
- วิญญาณที่เกิดใหม่ไม่ใช่วิญญาณ
อันเก่า ๓๖๘-๓๖๙, ๓๓๐-๓๓๑
- ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่
นิสัยสันดานสืบต่อไปถึงชาติหน้าได้ ๓๖๘-๓๖๙
- วิญญาณเป็นอนันตะ ๓๓๖
- ปรัชญาเรื่องวิญญาณของมหายาน ๓๔๔

๒๕. หลักฐานและข้อเท็จจริงเหล่านี้ มีทาง
ที่จะทำให้เข้าใจอย่างไรได้บ้าง ? ๓๓๑-๓๓๖

๒๖. ปรัชญาเรื่องวิญญาณของมหายาน

สูตรเว่ยหล่าง ๓๓๗

- ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวงเหมือน
กับอากาศ ๓๓๗
- ใจสิงขมอยู่ในสรรพสิ่งและติด
เป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล ๓๔๐

- ถ้าทำใจให้เป็นอิสระได้อย่างเด็ดขาด
จะสามารธรู้สารพัดสิ่ง ๓๔๑
  - จิตเดิมเป็นของบริสุทธิ์ ๓๔๔
  - ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในโลก
ออกมาจากจิตเดิม ๓๔๕
๒๓๗. มติฝ่ายเถรวาทที่เหมือนกับของท่าน
    เว่ยหล่าง ๓๓๕-๓๓๖, ๓๔๑, ๓๔๓
๒๔. มติที่แตกต่างกับของท่านเว่ยหล่าง ๓๔๔
๒๕. สมมุติฐานเรื่องวิญญาณ ควรเชื่อได้
    เพียงไร ๓๔๖
๓๐. ข้อควรระลึก สำหรับผู้ไม่เชื่อทฤษฎี
    ของพุทธศาสนา ๓๔๓, ๓๔๐
๓๑. ผู้อยู่ห่างธรรมวินัย ๓๔๖
๓๒. เหตุไรพระพุทธรูปองค์จึงต้องทรงบัญญัติ
    ธรรมวินัยให้เป็นที่เลื่อมใสของ
    ประชาชน ? ๓๔๙
๓๓. จงระวังเหตุผล อาจะหลอกตัวเองได้
    ง่ายที่สุด ๓๖๓, ๓๔๙

๓๔. อย่าถือความหมายเฉพาะตามตัวอักษร
 เท่านั้น เพราะความหมายระหว่าง
 บรรทัดยังมีอีกมาก ๓๓๙

บทที่ ๘ ซาดิหน้า ๓๙๒

๑. สาเหตุที่จะทำให้เข้าใจว่าตายแล้วสูญ
 หรือไม่สูญ ๓๙๒, ๒๑๒, ๒๓๗/๓, ๓๓๐, ๓๕๙
๓๙๓, ๔๓๑

- คนที่จะเข้าใจว่าตายแล้วสูญ ก็
 เพราะเข้าใจว่าสมองเป็นเครื่อง
 จักร, วิญญาณเป็นผลของสมอง ๓๙๒

- แต่วิญญาณไม่ใช่เป็นผลของสมอง
 เพราะวิญญาณมีอยู่ก่อนสมอง
 วิญญาณเป็นผู้สร้างสมองและเป็น
 ผู้ควบคุมสมอง เป็นผู้แปลความ
 หมายในสมอง ๓๙๒, ๓๙๔, ๓๙๙

- และในเรื่องการสร้างอุปนิสัย ก็
 มีข้อพิสูจน์อยู่หลายอย่าง ที่แสดง
 ว่าวิญญาณเคยผ่านการเกิดมาแล้ว ๓๙๔

๒. ปัญหาสำคัญในเรื่องชาติหน้า

- รู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณนี้มาจาก
ที่อื่น ไม่ได้สืบต่อมาจากพ่อแม่ ? ๓๙๔
  - รู้ได้อย่างไรว่า เมื่อตายแล้ว
วิญญาณสามารถสืบต่อไปถึงชาติ
หน้าได้ และไปในลักษณะเช่นไร ? ๓๙๕
๓. การที่จะรู้ว่า วิญญาณที่สร้างชีวิต
นี้มาจากที่อื่น ก่อนอื่นต้องรู้ว่า :-
- วิญญาณมีลักษณะเป็นพลังงานที่
สามารถจะวิ่งผ่านไปในอากาศได้
และรวมตัวกันได้ ๓๙๕
  - วิญญาณที่รวมกันสร้างชีวิตนี้มีอยู่
สองสาย สายหนึ่งสืบมาจากพ่อแม่
อีกสายหนึ่งมาจากจิตวิญญาณ ๓๙๕
๔. ข้อพิสูจน์ที่แสดงว่า วิญญาณสืบมา
จากพ่อแม่ ๓๙๕-๓๙๖
๕. ข้อเท็จจริงที่มักทำให้เข้าใจผิดว่าตาย
แล้วสูญ ๓๙๗

๖. ถ้าเข้าใจชัดว่า ระบบประสาทต่างๆ และนิสัยสันดานต่าง ๆ เกิดขึ้นและวิวัฒนาการมาอย่างไร จะไม่ทำให้หลงข้อเท็จจริงอันนั้น ๓๙๓-๓๙๔
๓๗. การเกิดและวิวัฒนาการแห่งระบบประสาท ๓๙๙
- วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ๓๙๙
  - นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ ๓๙๙
  - สฬายตนะ คือระบบประสาท ๓๙๙
  - สิ่งแวดล้อมก็มีความสำคัญในการเกิด และวิวัฒนาการของระบบประสาท ๓๙๙
๘. วิญญาณเป็นที่ตั้งของอุปนิสัยสันดาน ๓๙๓, ๓๙๖, ๔๐๐, ๔๐๔, ๔๐๖
๙. ลักษณะของวิญญาณที่มาปฏิสนธิ ๔๐๖
๑๐. ข้อพิสูจน์ เรื่องวิญญาณแล่นผ่านไป ในอากาศได้ ๔๐๐
- เรื่องการสะกดจิต ๔๐๐

- กระแสวิญญาณที่ผ่านไปใน
อากาศไม่ได้แผ่ไปรอบ ๆ เหมือน
คลื่นวิทยุ มันจะไปเฉพาะในทิศ
ทางที่ตั้งใจจะไปเท่านั้น ๔๐๒
- ๑๑. ฟีนอกุนิลย์ คือข้อเท็จจริงอัน
หนึ่งที่แสดงว่า วิญญาณเคยผ่าน
การเกิดมาแล้ว ๔๐๓
- คนไม่ใช่ดินเหนียวที่อาจจะปั้น
ให้เป็นอะไรก็ได้ ๔๐๕
- จะอบรมคนให้เป็นอะไร สำคัญ
อยู่ที่ฟีนอกุนิลย์เดิม ๔๐๖-๔๐๗
- แม้พระพุทธองค์ก็ไม่ใช่ว่าจะ
ทรงสอนคนได้ทุกคน ๔๐๕
- สิ่งแวดล้อมหรือการอบรมจะไม่มี
อิทธิพลต่อการเปลี่ยนสันดาน
ถ้าเข้ากันไม่ได้กับสันดานเดิม ๓๙๓, ๔๐๖
- ทุกคนมีอุปนิสัยเป็นของตัวเอง
โดยเฉพาะ ๔๐๖

- อุปนิสสัย ที่เกิดขึ้นจากการอบรม
ทุกอย่างมีมาจากรากฐานเดิม ๔๐๘
- โสहित น้ำที่ขับจากต่อม สภาพ
ของร่างกาย มีส่วนสำคัญใน
การสร้างอุปนิสสัย แต่อย่าลืมว่า
สิ่งเหล่านี้ก็เกิดมาด้วยการสร้าง
สรรค์ของวิญญาน ๔๐๘

๑๒. ลายมือ คือข้อเท็จจริงอันหนึ่งที่
แสดงว่า วิญญานเคยผ่านการเกิด
มาแล้ว ๔๐๙

- ลายมือ คือ อุปาทายรูปอันหนึ่ง
อุปาทายรูปมีวิญญานเป็นปัจจัย
ฉะนั้นลายมือจึงบอกให้ทราบถึง
อุปนิสสัยและโชคชะตาในอนาคตได้ ๔๐๙
- พระพุทธเจ้าทรงมีลายมือเป็น
กงจักร ๔๐๙

๑๓. เวลาแห่งการอบรม คือข้อเท็จ
จริงอันหนึ่ง ที่แสดงว่าวิญญาน
เคยผ่านการเกิดมาแล้ว ๔๑๐

- จงสังเกต ฟีนออุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด แต่ละอย่างกว่าจะฝังแน่นในสันดานได้ ต้องใช้เวลานาน ๔๑๐
๑๔. ข้อพิสูจน์ของสามัญชนที่จะทำให้รู้เรื่องชาติหน้า ๔๑๑, ๔๑๒
๑๕. ข้อเท็จจริงของพระอริยเจ้า ที่ทำให้ท่านรู้แน่ว่า ชาติหน้ามีจริง ๔๑๒
- พระอรหันต์ทุกองค์ ย่อมรู้้อยู่แก่ใจว่า ปรโลกมีอยู่ ๔๑๒
  - “การละกิเลสจะต้องอาศัยรากฐานอะไรบ้าง” เพราะเหตุที่พระอรหันต์รู้เรื่องนี้แจ่มแจ้งมาก ฉะนั้นท่านจึงรู้้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมีอยู่ ๔๑๔, ๔๑๕
๑๖. ทฤษฎีเรื่องการระลึกชาติ ๔๑๕
- พระพุทธองค์ทรงระลึกชาติได้ด้วยอำนาจสมาธิ ก่อนตรัสรู้ เหตุใดคนส่วนมากจึงไม่ค่อยเชื่อเรื่องการระลึกชาติ ? ๔๑๕-๔๒๐

ทางที่จะทำให้เชื่อเรื่องการระลึก

ชาติ

๔๑๘-๔๒๑

๑๓. บทวิวินิจฉัย เรื่องวิญญาณไป

ปฏิสนธิได้อย่างไร

๔๒๒-๔๒๙

หลักฐานที่แสดงว่า วิญญาณเป็น

พลังงานชนิดหนึ่งที่แผ่ซ่านอยู่

ทั่วสากลจักรวาล

๔๒๓-๔๒๔

การไปของวิญญาณมีลักษณะเป็น

คลื่น

๔๒๔, ๔๒๖, ๔๓๒

ทฤษฎีสัมพันธวิทยาของไอน์สไตน์

เป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ได้ดีมาก

๔๒๖

วิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมแก่ตัว

มันเอง

๔๒๘

ถ้าต้องการจะได้ลูกที่ดี จะมีวิธี

การอย่างไร ?

๔๒๙

๑๔. การไปของวิญญาณ ควรจะเปรียบ

เหมือนแสงที่พุ่งไป หรือควรเปรียบ

เหมือนการไปของคลื่นวิทยุ

๔๒๙

วิญญาณที่ไปปฏิสนธิพระพุทธองค์

ทรงเปรียบเหมือนกับแสง

ของดวงอาทิตย์ ที่มาสู่โลกนี้ ๔๓๐

๔๓๓, ๔๓๔

แต่พระนาคเสนเปรียบเหมือนเสียง ๔๒๓

๑๙. จะเข้าใจชัดเรื่องชาติหน้า ต้องเข้าใจ

เรื่องนิพพานด้วย ๔๓๓

บทที่ ๙ มิจฉาทิฎฐิ

๔๓๖

๑. การที่จะเข้าใจมติในพุทธศาสนาให้

ชัดเจนจริง ๆ จำเป็นต้องรู้ว่า มติ

อะไรบ้าง ที่ทางพุทธศาสนาถือ

เป็นมิจฉาทิฎฐิ ๔๓๖

๒. มติถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ :-

นัตถิกทิฎฐิ ๔๓๓-๔๔๔

อกิริยทิฎฐิ ๔๔๔-๔๔๗

อเหตุกทิฎฐิ ๔๔๘-๔๕๑

ทิฎฐิ ๖๒ ๔๕๑-๔๖๔

อันตคาหิกทิฎฐิ ๔๖๔-๔๘๔

ศัพท์อัตถิกทิวฐิ

(ปัญหาสุตตต่าง)

๔๙๔-๕๐๒

๓. ผู้ที่มีมติว่า “โลกหน้าไม่มี ตายแล้ว
สูญ บุญบาปไม่มี คุณของพ่อแม่
ไม่มี เทวดาไม่มี ผู้บรรลุมรรคผล
ไม่มี” คือผู้ที่เป็นนัตถิกทิวฐิ ๔๓๓'
๔. ผู้ที่เป็นนัตถิกทิวฐิ ได้ชื่อว่าเป็น
ปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ ๔๓๓'
๕. คนส่วนมากทุกวันนี้เป็นนัตถิกทิวฐิ ๔๔๐
๖. ลัทธิการเมืองบางอย่าง ตั้งอยู่บนฐาน
แห่งทิวฐิอันนี้ ๔๔๒
๗. ผู้ที่มีมติว่า “ทำอะไร ถ้าได้เงิน ได้
ชื่อเสียง ได้ความสุข เป็นดี ไม่ว่า
การกระทำนั้นจะผิดศีลธรรมอย่างไร
ก็ตาม” คือผู้ที่เป็นอกิริยทิวฐิ ๔๔๔
๘. ผู้ที่ถือโชคลาง ถือโหราศาสตร์โดย
ไม่ถือกฎของกรรม ก็คือผู้ที่เป็น
อเหตุกทิวฐิ ๔๔๘

๙. ทิฏฐิ ๖๒ คือระบบปรัชญาทั้งหมดที่มี
อยู่ในโลก ซึ่งทางพุทธศาสนาถือ
ว่าไม่สมบูรณ์ ๔๕๑-๔๖๔
๑๐. นักปรัชญาหรือศาสนาต่าง ๆ มักตกอยู่ใน
ในข่ายของทิฏฐิ ๖๒ ทั้งสิ้น ๔๕๑-๔๖๔
๑๑. อันตคาหิกทิฏฐิ ปัญญาที่ไม่ควรคิด คือ :-
โลกเที่ยง หรือไม่เที่ยง? ๔๖๔, ๔๕๕
โลกมีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ๔๖๕, ๔๕๖
ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวหรือ
ต่างกัน? ๔๓๒
ตถาคตตายแล้วจะเป็นอีกหรือไม่
เป็นอีก? ๔๓๔
๑๒. ปัญหาเหล่านี้ ที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม
ก็เพราะไม่เป็นทางหลุดพ้น และจะ
ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในดงแห่งมิจฉาทิฏฐิ
๔๓/๓, ๔๓/๒, ๒๓/๓
๑๓. พระสูตรที่แสดงว่า พระอรหันต์ตาย
แล้วสูญ หรือไม่สูญ ๔๓๖

๑๔. ปุถุชนย่อมนำใจภาวะของพระอรหันต์
ไม่ได้ ๔๘๒
๑๕. ปัญหาสุดโต่ง ของพวกนักอภิปรัชญา ๔๘๕
๑๖. ลักษณะแห่งปัญญาที่พระพุทธองค์ต้อง
การให้เรามี ๔๙๐
๑๗. บทวินิจฉัย สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่
มีจริง ๔๙๒
๑๘. สมมุติฐานเรื่องวิญญาณเป็นมิจฉาทิฏฐิ
หรือไม่ ๕๐๓

อาร์มภบท

มักจะกล่าวกันว่า พุทธศาสนาเป็น **วิชาที่เรียนกันไม่รู้จักจบ** เพราะคัมภีร์ในพุทธศาสนามีมากมายหลายร้อยเล่ม เฉพาะพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญยิ่ง เป็นคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธองค์ และของพระอรหันต์ในสมัยครั้งพุทธกาลไว้ทั้งหมด ก็มีเป็นเล่มใหญ่ ๆ ถึง ๔๕ เล่ม นอกจากนี้ยังมีหนังสืออธิบายพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า อรรถกถา หนังสืออธิบายอรรถกถา ซึ่งเรียกว่า ฎีกา หนังสืออธิบายฎีกา เรียกว่า อนุฎีกา และหนังสือปกรณ์พิเศษอีกมากมาย ซึ่งถึงแม้จะใช้เวลาตลอดชีวิตศึกษาคัมภีร์เหล่านี้อย่างเดียว ไม่ศึกษาวิชาอื่นเลย ก็ไม่อาจจะอ่านคัมภีร์เหล่านี้ให้ทั่วถึง หรือเข้าใจได้ตลอดทั้งหมด

ด้วยเหตุที่คัมภีร์มีมากดังกล่าวนี้นี้ ความพั่นเผื่อในคัมภีร์จึงมีอยู่มาก เพราะเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์เหล่านี้ที่ขัดแย้งกันเองก็มี ที่ไม่น่าเชื่อก็มี เรื่องที่ไม่น่าเชื่อนั้นมีอยู่แม้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเอง เช่นเรื่องทีกล่าวถึงอสุรินทราหูอมพระจันทร์พระอาทิตย์ และในที่สุดต้องคายออกด้วยอำนาจ

ของพุทธทศานุภาพ และเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยายต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้ที่จริงไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา แต่ได้หลงพลัดเข้ามา อยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกตั้งแต่เมื่อไรไม่มีใครทราบ ยังไม่มีใครวินิจฉัยได้เด็ดขาด แต่บางคนก็ยังลังเลใจ ไม่อาจจะลงมติอย่างเด็ดขาดลงไปว่า เรื่องเหล่านี้ ไม่ใช่พุทธพจน์

นอกจากเรื่องบางเรื่องที่ทำให้ฟันเฟืองในพระไตรปิฎกแล้ว คำอธิบายของพระอรุณกถาจารย์ และของพระฎีกาจารย์ **บางแห่ง** แทนที่จะทำให้เข้าใจพุทธพจน์อย่างตรงไปตรงมา่าง ๆ กลับทำให้เข้าใจพุทธพจน์ผิดไปจากความหมายเดิมก็มี ทั้งนี้เพราะท่านไปเอามติของลัทธิอื่นที่เชื่อกันอย่างแพร่หลายในยุคนั้นเข้ามาเป็นคำอธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่จริงท่านก็หวังดีต่อพระพุทธศาสนา เพื่อจะให้พุทธศาสนาเป็นที่สนใจของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนได้เลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับสมัยนี้ ถ้าใครสามารถอธิบายหลักธรรมให้เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ และพิสูจน์ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า หลักวิทยาศาสตร์ยังต่ำกว่าหลักพุทธศาสนาเสียอีก ถ้าทำได้ดังนี้ ก็จะทำให้พวกนักศึกษ

ทั่วไปเกิดความเลื่อมใสและตื่นตื่นในหลักพุทธศาสนาได้อย่างแพร่หลายทีเดียว

เรื่องอีกเรื่องหนึ่งที่ก่อให้เกิดความพินเฟือ ก็คือ **เรื่องนวนิยายของพุทธศาสนา** ที่นักปราชญ์โบราณแต่งขึ้นไว้ เช่น เรื่องในคัมภีร์ธรรมบท และเรื่องชาดกต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้ส่วนมากมีตัวบุคคล หรือเหตุการณ์ที่เป็นจริงเป็นโครงเรื่อง แต่เพราะเหตุที่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยโบราณ ซึ่งนักศึกษาทั่วไปในยุคนี้มีความเชื่อ ผิดกับคนในสมัยนี้มากมาย และยอมเป็นธรรมดาของเรื่องชนิดนี้ ซึ่งจะต้องอิงอาศัยความเชื่อที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในยุคนี้ ๆ เป็นส่วนประกอบสำคัญ ไม่เช่นนั้น คนทั่วไปก็จะไม่เชื่อหรือไม่สนใจ แต่ในเมื่อหลักของความเชื่อของสังคม ส่วนมากเอนไปในทางเรื่องของพราหมณ์ ซึ่งมีแต่เรื่องเทพนิยายต่าง ๆ ฉะนั้นเรื่องในพุทธศาสนา ก็จำเป็นต้องมีเรื่องในทำนองนี้ ต่างแต่เพียงว่า จะต้องดัดแปลงรูปเรื่องบางอย่าง ให้เข้ากันได้กับหลักธรรมในพุทธศาสนา ดังเช่นเรื่องนรก - สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์กับของพุทธศาสนา ดูไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก ที่ว่าเรื่องเหล่านี้ก่อให้เกิดความพินเฟือนั้นก็เพราะ

คนส่วนมาก ซึ่งไม่มีโอกาสได้เรียนหลักศาสนาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งนั้น เขามักจะเชื่อหลักศาสนาตามเรื่องนวนิยายนี้เสียเป็นส่วนมาก และมักจะเชื่อว่าเป็นจริงทั้งหมดทีเดียว เพราะเขาไม่อาจจะแยกเรื่องได้ว่า อะไรเป็นแต่เพียงเรื่องประกอบซึ่งไม่มีความจริง และอะไรเป็นหลักความจริง แต่อย่างไรก็ตาม การที่ศาสนาต่าง ๆ มักจะดำรงสืบต่อมาด้วยวิธีนี้นั้น ก็นับว่าเป็นความดีแก่โลกอยู่ไม่น้อยทีเดียว

การที่ข้าพเจ้าต้องพูดเรื่องนี้ให้รู้ไว้ก่อน ก็เพราะอุปสรรคสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย ก็คือบรรดาความเชื่อผิด ๆ ที่ฝังจิตใจประชาชนอยู่อย่างลึกซึ้งและแพร่หลายทั่วไปนั้น ทำให้นักศึกษาในสมัยปัจจุบันดูแคลนหลักธรรมในพุทธศาสนา เพราะเขามองดูหลักศาสนาจากความเชื่อถือของประชาชน และสิ่งที่เขามองเห็นอยู่ทุก ๆ วันนั้น ส่วนมากเขารู้สึกว่าไม่มีเหตุผล และเต็มไปด้วยความมมงายต่าง ๆ เช่น การเวียนว่ายตายเกิด เรื่องนรก – สวรรค์นั้น เขาเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกิดความหวังอย่างลม ๆ แล้ง ๆ เป็นวิธีหลอกกันอย่างหนึ่งดังนี้ เป็นต้น

ความเชื่อถืออย่างผิด ๆ ที่ฝังจิตใจประชาชนอยู่อย่างลึกซึ้งและแพร่หลายนี้ ยิ่งก่อให้เกิดความมืดมัวขึ้นในวงการของพุทธศาสนาอย่างน่าสลดใจอีก ทั้งนี้ก็เพราะความเข้าใจผิดเหล่านั้นได้เป็นมานานก็ตกกันเขาเหล่านั้นไว้ไม่ให้เข้าใจหลักธรรมจริง ๆ ในพุทธศาสนาได้เลย เพราะเขาเข้าใจว่าสิ่งที่เขาถือไว้แต่เดิมนั้นถูกต้องดีแล้ว ฉะนั้น ถ้าจะมีใครนำเอาหลักธรรมจริง ๆ ไปบอก แต่เพราะเหตุที่ไปขัดแย้งกับความเชื่อถือเดิม ฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่เขาจะต้องบอกว่า ความเห็นนั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ **ไม่** **ว่าคนชั้นไหน** ยิ่งหลงเข้าใจผิดกันอยู่เสมอว่า **“ธรรมชาติสร้างตัวเขารขึ้นมา” “ชีวิตของเขาขึ้นอยู่กับธรรมชาติ** **สุดแล้วแต่ธรรมชาติจะบันดาลให้เป็นไป”** และก็อ้างว่าการถือเช่นนี้เป็นการถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ฉะนั้น ถ้าจะมีใครไปบอกเขาว่า ธรรมชาติอย่างที่เข้าใจนั้นไม่มีเลย พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนไว้เช่นนั้น คำว่า ธรรมชาติในทางพุทธศาสนาไม่มี เพราะในพุทธศาสนาใช้คำว่า **วิญญาน** หรือ **ใจ** แทนคำว่าธรรมชาติ **วิญญาน**ของเรานี้แหละคือตัว **ธรรมชาติ** หรือ**พระเจ้าที่สร้างเราขึ้นมา** ! เขาก็มักจะเห็น

ว่าคนที่พูดเป็นมิจฉนาทิมูฐิไปเสียแล้ว **นี่แหละ คือข้อที่น่า
สนใจ** เพราะเขาไม่รู้ลึกแม้แต่น้อยว่า การเข้าใจผิดในเรื่องนี้
เพียงอย่างเดียวก่อนนั้นได้ก่อให้เกิดความมืดมัวอย่างใหญ่
หลวงต่อหลักธรรมทั้งหมด แต่ตรงกันข้าม ถ้าเข้าใจเรื่องนี้
เพียงเรื่องเดียวถูกต้องดีแล้ว จะทำให้เข้าใจหลักธรรมทุกอย่าง
ของพุทธศาสนาถูกต้องตามความเป็นจริงและง่ายขึ้นอีกด้วย

นอกจากความยุ่งยากในทางคัมภีร์ ดังที่กล่าวมาแล้ว
ยังมีความยุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติอีก ที่เป็นอุปสรรคทำให้
พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย เพราะข้อปฏิบัติในทางพุทธศาสนา
ส่วนมากเข้มงวดทั้งนั้น เช่นแม้เพียงข้อปฏิบัติขั้นต้น คือศีล ๕
สามัญชนทั่วไปก็ยากที่จะปฏิบัติได้อย่างบริสุทธิ์สมบูรณ์
เสียแล้ว ยิ่งเป็นข้อปฏิบัติขั้นสูง เช่น เรื่องกัมมัฏฐาน ซึ่งถือว่าเป็น
เป็นทางตรงและสั้นที่จะนำไปสู่ผลอันสูงสุดของพุทธศาสนา
แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติตามได้ ฉะนั้น คนส่วนมากจึงสนใจ
ศาสนาแต่ในเรื่องพิธีเสียเป็นส่วนมาก และสนใจเฉพาะในเมื่อ
มีความจำเป็นจะต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น
เช่นในเวลาตาย เป็นต้น

ความจริงถ้าเราได้ศึกษาถึงสถานการณ์ของสามัญชนโดยถี่ถ้วนแล้ว เราจะเห็นได้ชัดว่า สามัญชนทั่วไปย่อมไม่อาจที่จะศึกษาและปฏิบัติตามหลักศาสนาได้จริงๆ เว้นไว้แต่หลักที่จะไม่ทำให้เขาต้องเสียเวลามาก และหลักที่ไม่ฝืนนิสัยจนเกินไป และไม่ขัดกับการอาชีพเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความจำเป็นในการดำรงชีพบีบบังคับอยู่รอบด้าน ทำให้ไม่มีเวลา และไหนสิ่งแวดล้อมก็เต็มไปด้วยเครื่องยั่วเย้า ซึ่งคอยเร้าใจให้กิเลสลูกโป่งอยู่เสมอ ฉะนั้น จึงเป็นการยาก ที่จะทำให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจเรียนศาสนา และให้เขาปฏิบัติตามหลักศาสนาเพราะแม้แต่เพียงศีลห้า คนทั่วไปก็ยากที่จะปฏิบัติตามได้เสียแล้ว จะปฏิบัติตามได้ก็แต่บางข้อ แต่ถึงกระนั้นก็ปฏิบัติได้อย่างไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์

ถ้าเรามองดูแต่เพียงหลักการของพุทธศาสนา โดยไม่ได้ดูสถานการณ์ของประชาชน ก็ดูจะทำให้เราแน่ใจได้ว่า พุทธศาสนาสามารถสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้จริง แต่ถ้าวามองดูจากด้านของสามัญชนแล้ว เราจะเห็นว่า เป็นไปไม่ได้ **ถ้าหากวิธีการเผยแพร่ของพุทธศาสนายังเป็นอยู่อย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้** เพราะเท่าที่เป็นอยู่ก็ไม่อาจจะ

แก้ไขความเสื่อมโทรมในทางศีลธรรมของสังคมได้ ถึงหากจะแก้ไขได้ ก็เป็นส่วนน้อยซึ่งไม่พอสำหรับจะเป็นรากฐานแห่งสันติภาพของโลก

อนึ่ง ย่อมเป็นที่รู้จักกันดีว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ผู้ที่จะบันดาลให้สังคมเสื่อมหรือเจริญนั้น ก็คือคนชั้นปัญญาชนคนที่มีการศึกษาดี เพราะคนเหล่านี้ มีอำนาจในการปกครอง มีอำนาจในการเศรษฐกิจ มีอำนาจในการจัดระบบการศึกษา ถ้าหากคนชั้นนี้หันความสนใจไปสู่จุดไหน คนอื่น ๆ ก็ทำตาม คนชั้นนี้มีความโน้มเอียงเชื่อไปทางไหน คนอื่น ๆ ก็เชื่อตาม แต่เหตุการณ์เท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ปรากฏว่านักศึกษาที่สนใจต่อศาสนาจริงๆ มีจำนวนน้อยมาก น้อยจนทำให้เกิดธรรมเนียมในสังคมขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า **“คนหนุ่มหรือสาว ถ้าสนใจในทางศาสนา มักจะได้รับการดูหมิ่นหรือเยาะเย้ยว่าเป็นคนครีหรือเป็นคนแก่วัด ต้องเป็นคนแก่ จึงจะไม่ถูกว่า”** เพราะเหตุนี้ คนหนุ่ม ๆ สาว ๆ เลยไม่กล้าสนใจ เพราะอายุกลัวเขาจะว่า ขอให้คิดดูเมื่อคนชั้นนี้ไม่สนใจแล้ว เราจะทำให้คนชั้นไหนสนใจเล่า !

อนึ่ง เนื่องจากวิชาพุทธศาสนาไม่ใช่วิชาอาชีพและโดยปกติ คนเราจะต้องนึกถึงการอาชีพเป็นใหญ่กว่าอย่างอื่น ข้อนี้ก็นับว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ที่ทำให้พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย แต่อุปสรรคข้อนี้ ก็ไม่สู้จะเป็นเหตุสำคัญอะไรนัก เหตุที่สำคัญจริงๆ อยู่ที่ว่า **เป็นเพราะเขาไม่เห็นพ้องด้วยกับหลักศาสนาต่างหาก เช่น ไม่เห็นพ้องด้วยกับหลักเรื่องวิญญาน เรื่องกรรม เรื่องสังสารวัฏ เรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น** เมื่อบุคคลชั้นนี้ไม่เห็นพ้องด้วยแล้ว พุทธศาสนาย่อมจะแพร่หลายไม่ได้ เมื่อพุทธศาสนาไม่แพร่หลาย แทรกซึมลงในสังคมอย่างกว้างขวางแล้ว สันติภาพในสังคมย่อมมีไม่ได้

ด้วยเหตุผลหลายประการดังที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ข้าพเจ้าครุ่นคิดอยู่เสมอ ที่จะหาวิธีแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ แต่การที่จะแก้ไขปัญหาเหล่านี้ให้ตกได้ จะต้องประกอบไปด้วยหลักเกณฑ์เหล่านี้ คือ :-

๑. หลักพุทธศาสนาที่จะนำมาเผยแพร่ให้กับประชาชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นหลักพุทธศาสนาจริงๆ

๒. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องมื่อทธิพลดึงดูดให้นักศึกษาสนใจและเห็นพ้องด้วย
๓. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องมื่อทธิพลโน้มน้าวให้นักศึกษาเกิดความจำเป็นจากตัวเขาเอง ที่จะต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ด้วยความยินดีเลื่อมใสจริงๆ
๔. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องไม่ทำให้เกิดความยุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติ แต่ให้เป็นหลักที่สามารถทำให้ประชาชน ตั้งกฎเกณฑ์ในทางศีลธรรมของเขาขึ้นมาได้เองโดยอิสระ
๕. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นสิ่งที่น่าสนใจจนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ และต้องเป็นความรู้ที่ประชาชนจำเป็นจะต้องใช้เป็นประจำวัน
๖. หลักพุทธศาสนานั้นจะต้องเป็นหลักสากล ที่คนทุกชาติทุกศาสนา สามารถเข้าถึงได้ง่าย ๆ และเป็นจุดศูนย์กลางที่จะทำให้ศาสนาต่าง ๆ มาพบกันได้โดยง่าย

หลักการดังที่ข้าพเจ้าได้ตั้งไว้นี้ จะเห็นได้ชัดว่า **ถ้าทำได้ตามหลักนี้จริง ๆ แน่แน่นอน ! พุทธศาสนาย่อมแพร่หลาย**

ไปทั่วโลก และโลกจะดำรงอยู่ในสันติภาพได้เป็นเวลานาน
 แต่ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า จะเอาหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่มากมายในพระไตรปิฎกมารวบรวมไว้อย่างไร จึงให้เกิดผลตามหลักการนี้

สำหรับมติส่วนตัวของข้าพเจ้าเห็นว่า :-

บรรดาหลักธรรมต่าง ๆ **เท่าที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งหมดนั้น ไม่มีธรรมหมวดไหนที่พระองค์ทรงแสดงไว้มากเท่ากับ “เรื่องปฏิจจสมุปบาท”**

เรื่องปฏิจจสมุปบาท พูดได้อย่างมั่นใจที่สุดว่าเป็นหลักพุทธศาสนาจริง ๆ เพราะมีหลักฐานแสดงไว้อย่างชัดเจนที่สุดว่า เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และเป็นหลักธรรมดั้งเดิมที่สุด

อนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงใคร่ครวญมากทั้งในเวลาก่อนตรัสรู้ และหลังจากตรัสรู้แล้ว ก็คือปัญหาเกี่ยวกับเรื่องปฏิจจสมุปบาท

และหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ ซึ่งเป็นเหตุให้พระองค์ทรงเอาชนะกิเลสได้ ก็คือเรื่องนี้

เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงนับว่า เป็นเรื่องใหญ่ยิ่งมาก เรื่องนี้ไม่มีนักปราชญ์คนไหนสงสัยเลยว่าจะไม่ใช่หลักพุทธศาสนาจริง ๆ นักปราชญ์ทุกคนต่างยอมรับเป็นเสียงเดียวว่า นี่คือหลักพุทธพจน์ดั้งเดิมที่สุด **และเป็นหลักที่มีอยู่ในพุทธศาสนาอย่างเดี่ยวเท่านั้น**

อนึ่ง พุทธศาสนาแม้ว่าจะมีอยู่มากมายหลายนิกาย แต่ทุกนิกาย ก็มักกล่าวถึงเรื่องนี้และมีหัวข้อในเรื่องนี้ **เหมือนกันหมด** จะแตกต่างกันก็แต่เพียงการตีความหมายบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น

นอกจากนี้เรื่องปฏิจจสมุปบาท ยังเป็นหลักปรัชญาที่สามารถเรียนได้เหมือนกับเรียนวิทยาศาสตร์ เพราะแต่ละหัวข้อมีข้อเท็จจริงยืนยัน สามารถพิสูจน์ได้ทั้งสิ้น

และจากการเข้าใจเรื่องนี้ **จะสามารถทำให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาอื่น ๆ ง่าย** เพราะหลักธรรมทั้งหมดที่

พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น **เป็นสิ่งที่ขยายออกไปจาก
หลักปฏิจจสมุปบาท** ทั้งสิ้น

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเราเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาทเข้าใจ
ซึ่งแล้ว จะทำให้เข้าใจปรัชญาแขนงอื่น ๆ ง่ายอีกด้วย

ฉะนั้น จะเห็นว่าด้วยการเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท
เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น จะได้ผลมากมายเพียงไร

อนึ่ง ทุกวันนี้เราพบว่า ในวงการแพทย์มีการค้นคว้า
วัคซีนต่าง ๆ เพื่อป้องกันโรค ข้าพเจ้ารู้สึกมานานแล้วว่า
การที่จะควบคุมคนให้อยู่ในศีลธรรม เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ถ้า
เราจะมีวิธีใดวิธีหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความต้านทานขึ้นใน
จิตใจต่อสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ข้อนั้นจะเป็นทางทำให้ประชาชนอยู่
ในศีลธรรมได้เอง ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า เราจะฉีดความรู้อันใด
ลงไป ในจิตใจ จึงจะก่อให้เกิดผลเป็นวัคซีนป้องกันโรคจิต
ทรามได้ และสามารถทำให้ความชั่วที่เขาได้พบเห็นและได้ผ่าน
มาด้วยตนเอง ซึ่งแทนที่จะทำให้เขาต้าน หมดความละเอียดต่อ
ความชั่ว เพราะความเคยชินนั้น กลับจะทำให้เขารู้สึกซึ่งใน
เรื่องของความชั่ว ซึ่งในที่สุด ก็ทำให้เกิดความต้านทานต่อ

ความชั่วร้ายในจิตใจ จนกระทั่งสิ่งชั่วร้ายไม่มีอิทธิพลที่จะชักจูงให้เขาเป็นคนชั่วอีกต่อไป และเกิดความเลื่อมใสพอใจในอันที่จะดำรงตนอยู่ในความดี

ปัญหาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเฝฝ้นมานาน แต่ในที่สุดข้าพเจ้าก็ค้นพบว่า :-

ความรู้ ความเข้าใจ เรื่องของชีวิต ตามหลักปฏิบัติสมบูรณ์บ่าพนี้แหละ สามารถใช้เป็นวัคชินได้แน่นอนอน ถ้าหากได้ฉัดความรู้เรื่องนี้เข้าไปในจิตใจของเด็กตั้งแต่เล็ก ๆ เริ่มจากแง่ที่ง่าย ๆ ก่อน แล้วจึงค่อยเพิ่มความเข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จนกระทั่งเด็กมีความเข้าใจในเรื่องนี้เป็นอย่างดีแล้ว เด็กก็จะมีพื้นความรู้ลึกสูง ความรู้ลึกอันนี้ก็จะคอยเตือน คอยฉุด ในเมื่อเด็กจะเดินทางผิด ก็จะช่วยชี้ช่องทาง ในเมื่อมีปัญหา ชีวิตต่าง ๆ เกิดขึ้น

และพูดได้ว่า :-

สำหรับเด็กที่เข้าใจเรื่องนี้อย่างพอสมควรแล้ว **เราก็สามารถปล่อยเขาได้เป็นอิสระ** แม้หากว่าเขาจะไปประพฤติความชั่วบ้าง **ก็ไม่จำเป็นต้องวิตก** เพราะความชั่วแต่ละอย่าง

ที่เขาประพาศนั้น แทนที่จะทำให้เขาจมดิ่งในความชั่ว ความชั่วนั้นกลับจะทำให้เขามีความเข้มแข็งในการเหนี่ยวรั้งยิ่งขึ้นทุก ๆ ที่

แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาที่ยุงยากในเรื่องนี้ มีอยู่ว่าคนส่วนมากมักจะเข้าใจว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องยากและลึกซึ้งเกินสติปัญญาของสามัญชน แต่ความเป็นจริงเรื่องนี้ เป็นเรื่องยากสำหรับคนในสมัยก่อนเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันเรื่องนี้ แม้แต่เด็ก ๆ ก็เรียนได้ เพราะเด็กส่วนมาก มีความรู้เรื่องชีววิทยา และวิทยาศาสตร์ทั่วไป ซึ่งความรู้แขนงนี้จะช่วยให้เข้าใจหลักปฏิกิจสมุปบาทได้อย่างดีที่สุด และใช้เวลาไม่นานเท่าไรก็อาจที่จะศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจได้ตลอด พอที่จะเป็นวัคซีนได้เป็นอย่างดี และเมื่อศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจเป็นอย่างดีแล้วทุกคนก็จะรู้สึกว่ วิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาที่เรียนจบ โดยไม่ต้องใช้เวลานานเหมือนอย่างที่เคยเข้าใจกัน

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า วิชานี้มีความสำคัญเพียงไร ฉะนั้น จะขอยกคาถาอุทาน ซึ่งเป็นความรู้ลึกของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงเปล่งออกมา หลังจากที่ได้ทรงใคร่ครวญเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งแล้ว ซึ่งมีดังนี้ :-

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มี
ความเพียรเพ่งอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวง ของพราหมณ์นั้นย่อม
สิ้นไป

เพราะ มารู้ชัดว่า อ้อ ! ความเกิดของชีวิตมีเหตุ
เป็นมาอย่างนี้เอง

เพราะ มารู้ชัดว่า อ้อ ! ความดับของชีวิตก็สิ้นสุด
ลงโดยวิธีนี้เอง

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มี
ความเพียรเพ่งอยู่

เมื่อนั้น พราหมณ์ **ย่อมกำจัดมารและเสนามาร** เสียได้
ดูจพระอาทิตย์อุทัย กำจัดมืด ทำอากาศให้
สว่างฉนั้น

- วินัยปิฎก ๔/๒ - ๔ ฉบับสยามรัฐ,

ฉบับมหาจุฬาฯ หน้า ๒ - ๔

คำว่า ธรรม ในที่นี้หมายถึง เรื่องปฏิจจสมุปบาท

เมื่อใด **ธรรมทั้งหลายปรากฏชัด** หมายความว่า
เมื่อใด **ธรรมเรื่องปฏิจจสมุุปบาทปรากฏชัด**

ขอให้พยายามอ่านใคร่ครวญข้อความเหล่านี้ให้ลึกซึ้ง
ที่สุด จึงจะรู้สึกว่ เรื่องปฏิจจสมุุปบาท มีความ สำคัญสูงสุด
เพียงไร

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นด้วยความมุ่งหมายเพื่อที่จะ ให้เป็น
หนังสือตำรา และให้ใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้ ฉะนั้นในหนังสือ
เล่มนี้จึงเต็มไปด้วยหลักฐาน ซึ่งส่วนมากอ้างมาจากหนังสือ
พระไตรปิฎก และได้บอกที่มาไว้ชัดเจนทุกแห่งเพื่อสะดวกแก่
การค้นคว้า แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่า การเขียนแบบนี้ย่อมเป็นที่
รำคาญแก่ผู้ที่ไม่ใช่เป็นนักค้นคว้า และโดยเฉพาะก็คือผู้ที่ไม่ใช่
เป็นนักบาลี แต่เพราะเหตุที่มีความมุ่งหมายดังกล่าว ฉะนั้นจึง
ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ แต่ก็ได้พยายามเป็นอย่างมากแล้วที่จะ
ให้นักศึกษาทั่ว ๆ ไปอ่านรู้เรื่อง แต่ถึงกระนั้นก็เข้าใจว่า
สำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษามาอย่างกว้างขวาง ก็คงจะอ่านเข้าใจ
ยากอยู่บ้าง แต่ก็ได้ตั้งใจไว้ว่า ในโอกาสต่อไป ข้าพเจ้าจะ

พยายามเขียนอธิบายข้อความที่ยาก ๆ ในหนังสือเล่มนี้ให้
สำหรับคนธรรมดาทั่วไปอ่านรู้เรื่อง

หนังสือชุดนี้มีสองเล่ม เล่มสองว่าด้วยเรื่องของกรรม
นรก-สวรรค์ และนิพพาน แต่ละบทในเล่มสองยาวกว่าในเล่ม
หนึ่งมาก ฉะนั้นจึงต้องทำเป็นสองเล่ม

พร รัตนกุล

คำชี้แจง

ในการอ่านหนังสือเล่มนี้

๑. ครั้งแรกให้อ่านตะลุยกไปจนจบเล่มก่อน พบข้อความตอนใดที่สนใจและอ่านเข้าใจดี ขอให้ขีดเส้นใต้ไว้ หรือทางที่ดีก็คือลอกข้อความนั้นลงไว้ในสมุด แล้วให้อ่านข้อความเหล่านั้นมาเรียงเป็นตอน ๆ และให้พยายามอ่านอีกหลาย ๆ เทียบจนกว่าความเข้าใจจะติดต่อกันเป็นเรื่องเป็นราว ด้วยวิธีนี้ท่านจะเข้าใจเรื่องนี้ได้อย่างสมบูรณ์

๒. ข้อความตอนใดที่อ่านไม่เข้าใจ ขอให้ผ่านไปเลยอย่าไปกังวลถึง เพราะข้อความตอนใดที่อ่านไม่เข้าใจนั้นจะไปมีอยู่ในตอนที่ท่านอ่านเข้าใจนั่นเอง ในหนังสือเล่มนี้ข้อความมีความหมายอย่างเดียวกัน ข้าพเจ้าเขียนไว้หลายสำนวน และเขียนโดยอาศัยหลักวิชาหลายอย่าง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายสำหรับนักศึกษาประเภทนั้น ๆ

๓. อ่านสารบัญเรื่องโดยละเอียดก่อน สารบัญได้ทำไว้อย่างละเอียด เท่ากับเป็นย่อความสั้น ๆ ตัวเลขที่บอก

หน้าต่าง ๆ นั้น เป็นข้อความที่เกี่ยวข้องกัน และจะช่วยให้มีความเข้าใจกว้างขวางขึ้น ฉะนั้นควรจะพลิกดูทุก ๆ หน้าทีตัวเลขบอกไว้ และควรอ่านข้อความในหน้าที่ใกล้เคียงกันด้วย

พุทธวิทยา

เล่ม ๑

- บทที่ ๑ ปฏิจจสมุปบาท
- บทที่ ๒ ธรรมชาติ กับ พระเจ้า
- บทที่ ๓ วิญญาณในพุทธศาสนา
- บทที่ ๔ วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต
- บทที่ ๕ การเกิดของวิญญาณ
- บทที่ ๖ การดับของวิญญาณ
- บทที่ ๗ การสืบต่อของวิญญาณ
- บทที่ ๘ ชาติหน้า
- บทที่ ๙ มิจฉาทิฏฐิ

บทที่ ๑

ปฏิบัติสมุปบาท

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาใคร่ครวญมากที่สุดตลอดเวลาที่ทรงแสวงหาโพธิญาณ

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาใคร่ครวญตลอดยามที่สามในคืนวันตรัสรู้

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่ทำให้พระพุทธองค์สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พุทธพระองค์ ทรงพิจารณาใคร่ครวญเป็นเวลาถึง ๗ วัน ๗ คืน ก่อนแต่จะทรงตัดสินพระทัย สั่งสอนเวไนยสัตว์โดยวิธีไหน ? และอย่างไร ?

ข้อธรรมใดเล่า ! เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเปล่ง

อุทานออกมาว่า :-

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัด แก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร พงษ์อยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น
ย่อมสิ้นไป

เมื่อนั้น พราหมณ์ย่อมกำจัดมารและเสนามาร
เสียได้ คุจพระอาทิตย์อุทัยกำจัดมืด
ทำอากาศให้สว่าง

ข้อธรรมนั้นก็คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท

จากหลักฐานในทางพุทธประวัติตั้งที่กล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า ถ้าเราได้ศึกษาเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียวให้เข้าใจแจ่มแจ้งจริง ๆ ก็เท่ากับเราได้ศึกษาถึงแก่นของพุทธศาสตร์ทั้งหมด ปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องอะไร ? มีความสำคัญยิ่งใหญ่แค่ไหน โปรดศึกษาได้ดังต่อไปนี้ :-

ปฏิจจนุปบาท คือ ปรัชญาวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนาที่อธิบายให้รู้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร ? อันนาจะอะไรเป็นผู้สร้างสรรค์ชีวิต ? พระผู้เป็นเจ้าของจริงหรือไม่ ? กฎเกณฑ์ของชีวิตมีอยู่อย่างไร ? วิวัฒนาการอย่างไร ? และจะไปสิ้นสุดลง ณ ที่ไหน ?ชาติหน้า นรกสวรรค์ มีจริงหรือไม่ ? ความทุกข์ เกิดขึ้นอย่างไร ? จะแก้ไขโดยวิธีไหนจึงจะได้ผลอย่างแท้จริง ? ความยุ่งยากของสังคมหรือของโลกมีมูลฐานมาจากอะไร ? วิธีแก้ไขอย่างที่นักการเมือง หรือนักปกครองกระทำกันอยู่ทุกวันนี้ จะได้ผลจริงเพียงแค่นี้ ?

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เราสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเอง ถ้าได้ศึกษาเรื่องปฏิจจนุปบาทให้เข้าใจเป็นอย่างดีโปรดสังเกตว่า เรื่องนี้เป็นปรัชญา คือเป็นหลักวิชาที่แน่นอน เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวไม่แปรผันไปตามกาลเวลา เป็นหลักธรรมดาคำที่ดำรงคงอยู่อย่างนั้นตลอดกาลเป็นกฎที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงค้นพบและทรงเข้าใจเหมือนกันทุกพระองค์ แม้ว่าจะทรงอุบัติต่างยุคต่างสมัยกันก็ตาม

เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็นปรัชญา (ปรัชญาเป็นคำสันสกฤต ศาสตราจารย์สวามีสังฆานันทมุนี ได้อธิบายไว้ว่า คำนี้ มาจากคำว่า **ปร** แปลว่าประเสริฐ และ **ชญา** แปลว่า ความรู้ ฉะนั้น คำว่า ปรัชญา ตามรูปศัพท์จึงแปลว่า **ความรู้ที่ประเสริฐ** (จากปาฐกถาเรื่องปรัชญาตะวันออก หน้า ๘) ส่วนในปทานุกรมของกระทรวงศึกษาธิการ แปลว่า วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง คำนี้ตรงกับคำบาลีว่า อริยสัง หรือ ปรมัตถธรรม) และที่กล่าวว่าเป็น**วิทยาศาสตร์** ก็เพราะเป็นหลักวิชาที่สามารถพิสูจน์ได้ เรื่องปฏิจจนมุขปาถ เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้มาจากการตรัสรู้ ไม่ใช่ได้มาจากการรับเชื่อจากศาสดาคนใดคนหนึ่ง เพราะทุกหัวข้อที่พระองค์ตรัสไว้นั้น เป็นสิ่งที่ประจักษ์อย่างแจ่มแจ้งในใจของพระองค์ด้วยการพิสูจน์มาแล้วทั้งสิ้น และวิธีที่พระองค์ทรงสอนเรื่องนี้แก่คนอื่น ก็ทรงอ้างถึงข้อเท็จจริงที่คนนั้น ๆ อาจเห็นได้ด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงพูดไว้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์

ปฏิจจนมุขปาถ เป็นหลักปรัชญาสั้น ๆ มีหัวข้อเพียง ๑๒ หัวข้อเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น ก็สามารถใช้เป็นหลักอธิบาย

ถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาได้ทั้งหมด เพราะเรื่องอริยสัจสี่อันเป็นปฐมเทศนาที่ดี เรื่องอื่น ๆ ที่ทรงแสดงในภายหลังก็ดี ทั้งหมดล้วนแต่เป็นเรื่องที่แยกขยายไปจากเรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งสิ้น ใช่แต่เท่านั้น เรื่องนี้ยังใช้เป็นหลักอธิบายถึงโลกแห่งวัตถุที่ไร้ชีวิตได้อีก เพราะความเป็นไปแห่งโลกของสิ่งที่มีชีวิตก็ดี ความเป็นไปแห่งโลกวัตถุอันไร้ชีวิตก็ดี ได้อยู่ในกฎอันนี้ทั้งสิ้น และเป็นกฎที่ใช้ได้ถึงโลกอื่นด้วย ด้วยเหตุนี้ศาสตราจารย์-ริสเดวิดส์ ผู้เป็นทั้งนักวิทยาศาสตร์และเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจึงได้แปลคำนี้ไว้ในหนังสือ ปทนุกรมบาลี-อังกฤษ ของท่านไว้คำหนึ่งว่า Cosmic Law ซึ่งแปลว่า กฎแห่งสากลจักรวาล

คำว่า **ปฏิจจสมุปบาท** ตามรากศัพท์ภาษาบาลี แปลว่าการบังเกิดที่อาศัยซึ่งกันและกัน (Dependent Origination) หมายความว่า การบังเกิดของชีวิตหรือสิ่งต่าง ๆ ในโลกโดยลำพังตัวมันเองล้วน ๆ เกิดขึ้นไม่ได้ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นมาได้ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมาย และปัจจัยต่าง ๆ เหล่านั้นต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน หมุนเวียนเป็นวัฏฏะ ตัวตนแท้ ๆ

ของสิ่งใด ๆ ไม่มี หรือสิ่งที่ทรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง โดยไม่ต้องพึ่งสิ่งอื่นเป็นปัจจัย ก็ไม่มี ส่วนตามนัยวิสุทธิมรรค ท่านแปลว่า สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยซึ่งกันและกัน (วิ. ๓/๑๑๑) ความหมายเหล่านี้จะทราบได้อย่างชัดเจน ในเมื่อ ได้ศึกษาถึงหัวข้อเหล่านี้โดยละเอียด

อนึ่ง ควรจะทราบไว้ด้วยว่า คำว่า ปฏิจจสมุปบาทนั้น เป็น คำดั้งเดิมที่พระพุทธองค์ทรงใช้มาตั้งแต่แรก มีแพร่หลายใน พระสูตร และมีเฉพาะแต่ในพระสูตรเท่านั้น ส่วนในคัมภีร์ อภิธรรม ซึ่งนักปราชญ์บางคนถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นใน ภายหลัง ไม่ใช่พุทธพจน์โดยตรงนั้น ใช้คำว่า ปัจจยาการ แทนคำว่า ปฏิจจสมุปบาท คำว่า ปัจจยาการ ตามรากศัพท์ ภาษาบาลีแปลว่า อาการแห่งปัจจัย และริสเดวิดส์แปลเป็น อังกฤษว่า The Modes of Causes และอีกคำหนึ่งแปลไว้ว่า Related Condition พุทธிகาการณ์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งในที่นี้ หมายความว่า อาการหรือพุทธิกาการณ์แห่งปัจจัยของนามรูป นั้นได้มีอยู่อย่างนี้

หัวข้อแห่งปฏิจจสมุปบาทหรือปัจจยาการ

มีดังนี้ คือ :-

อริชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	”	วิญญาณ
วิญญาณ	”	นามรูป
นามรูป	”	สฬายตนะ
สฬายตนะ	”	ผัสสะ
ผัสสะ	”	เวทนา
เวทนา	”	ตัณหา
ตัณหา	”	อุปาทาน
อุปาทาน	”	ภพ
ภพ	”	ชาติ
ชาติ	”	ชรา มรณะ โสกะ
		ปริเทวะ ทุกขะ
		โทมนัส อุปายาส

วิธีศึกษาหัวข้อเหล่านี้ให้เข้าใจ **ไม่ใช่เริ่มศึกษาตั้งแต่**

อริชชาลงมาโดยลำดับ อย่างที่เคยศึกษากันมา วิธีที่จะศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจจริง ๆ มีอยู่อย่างไร ข้าพเจ้าได้เรียงลำดับไว้เป็นบท ๆ แล้วขอให้ศึกษาเรื่องนี้ไปโดยลำดับ

ดั่งที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ จะเป็นอันหวังได้ว่าจะเข้าใจอย่าง
 แน่นนอน เพราะหนังสือเล่มนี้เป็นผลจากการค้นคว้าอย่าง
 ละเอียดและถี่ถ้วนมาก ฉะนั้นจึงหวังใจว่า คงจะทำความเข้าใจ
 พอใจให้กับนักศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าตอนใดยังอ่านไม่
 เข้าใจ ก็ขอให้อ่านผ่านเลยไปก่อน เมื่อไปอ่านในบทหลัง ๆ
 และกลับย้อนมาอ่านอีกหลาย ๆ เที้ยว จะเข้าใจได้เอง สำหรับ
 ในบทแรกนี้ข้าพเจ้ายังไม่มีประกศที่จะอธิบายหัวข้อ
 เหล่านี้ ในบทนี้ต้องการที่จะให้นักศึกษาเข้าใจซึ่งถึง
 ความสำคัญของเรื่องนี้เสียก่อน และโดยเฉพาอย่างยิ่ง
 ต้องการให้เข้าใจซึ่งว่า หลักปฏิจจสมุปบาทเป็นกฎที่แน่นอน
 เพียงไร ! พระพุทธองค์ทรงได้มาโดยวิธีไหน ! และสอนไว้
 อย่างไร ! พุทธพจน์ดังต่อไปนี้จะแสดงให้เห็น :-

ปฏิจจสมุปบาท

เป็นกฎที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม
 หลักที่ว่า อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็น

ปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ เป็นหลักธรรมดาที่ดำรงอยู่
 อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริตแปรผันเป็นอื่นเลย ตถาคตได้
 ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ได้หยั่งรู้เรื่องนี้เป็นอย่างดี
 ครั้นตรัสรู้และหยั่งรู้เรื่องนี้แล้ว ก็นำมาบอก นำมาสอน
 บัญญัติวางเป็นหลัก เปิดเผยจำแนกแจกออก เป็นหัวข้อ
 และทำให้เข้าใจง่ายขึ้น”

- ส. นี. ๑๖/๓๐

อนึ่ง ขอให้เทียบกับธัมมนิยามสูตร ในอังคุตตรนิกาย
 ดิกนิปาต หน้า ๓๖๘ ซึ่งเป็นสูตรที่กล่าวถึงเรื่องไตรลักษณ์
 พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตามข้อ
 ที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวง
 เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตานั้น เป็นหลัก
 ธรรมดาที่ดำรงคงอยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริต แปรผัน
 เป็นอื่นเลย ตถาคตได้ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ได้หยั่งรู้
 เรื่องนี้เป็นอย่างดี ครั้นตรัสรู้และหยั่งรู้เรื่องนี้แล้ว
 ก็นำมาบอก นำมาสอน บัญญัติวางเป็นหลักเปิดเผย
 จำแนกแจกออกเป็นหัวข้อ และทำให้เข้าใจง่ายขึ้น”

มักจะมีปัญหาเกิดขึ้นบ่อย ๆ ว่า อะไรเป็นหลักที่แท้จริง ซึ่งจะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเลย หลักวิทยาศาสตร์ บางอย่างที่รับรองกันแล้วว่าถูกต้องบริบูรณ์แต่นาน ๆ ไป กลับปรากฏว่าไม่ถูก เช่นครั้งหนึ่งเคยเข้าใจกันว่า ธาตุแท้จะ แยกต่อไปอีกไม่ได้ ถือว่าเป็นที่สุดแห่งความจริงในทางสสาร และคุณสมบัติของสสารนั้น ก็ถือว่าเป็นที่สุดแห่งความจริง ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงหรือล้มละลายหายสูญไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้ใน วงการของนักวิทยาศาสตร์ ไม่ถือเช่นนั้นแล้ว เพราะปรากฏ ความจริงจากเรื่องระเบิดปรมาณูว่า สสารต่าง ๆ เป็นเพียง พลังงานไฟฟ้า มาเกาะและควบกันแน่นในแบบต่าง ๆ ก็ เท่านั้นธาตุต่าง ๆ อาจะสลายตัวแล้วรวมกันเป็นธาตุใหม่ มีคุณสมบัติใหม่เกิดขึ้นอย่างไรก็ได้ ปรากฏการณ์ของสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหมด เมื่อสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง อะไรที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตาม ดังนั้นจึง หาความแท้จริงอันสิ้นสุดในสสารต่าง ๆ ไม่ได้เลย

จากหลักพุทธภาษิตสองตอน โดยเฉพาะตอนที่สองว่า
“สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง” เราพิจารณาบทนี้บท

เดียวให้เข้าใจชัดเจน เราก็จะเข้าใจคำว่า อวิชชา เป็นปัจจัยให้ เกิดสังขารเป็นต้นนั้น เป็นหลักธรรมที่แน่นอนเพียงไร

ขึ้นชื่อว่า **สังขาร** คือสิ่งที่เกิดมาจากปัจจัยหลายอย่าง มารวมกัน หรือเรียกง่าย ๆ ว่าของผสม (Compounded thing) มีที่โหนบ้างที่เป็นของเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลงเลย ธาตุแท้ ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงเป็นธาตุอื่น หรือสลายตัวเป็นพลังงาน ก็ได้ ไม่ว่าจะในกาลไหน ๆ สังขารจะต้องไม่เที่ยงเสมอ นี่เป็น ความจริงแท้ที่ไม่วิปริตแปรผันเป็นอื่นเลย เป็นความจริงที่ สิ้นสุดลงแล้ว เป็นความจริงที่คงอยู่ชั่วนิรันดร์ เราเรียกได้ว่า ความหมายอันนี้เป็นสังขาร

ข้อที่ว่า **สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรม** **ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา** ก็เช่นเดียวกัน คำว่า เป็นทุกข์ หมายความว่า ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จะต้องเปลี่ยนแปลง ไปในเมื่อมีสิ่งที่ตรงกันข้ามเกิดขึ้น เช่น ความมืด พอแสง สว่างมา มืดก็ต้องไป ความเย็น พอร้อนมา เย็นก็ต้องหมดไป ดังนี้ เป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง หมายความว่า สิ่งที่เป็นสังขาร

นั่น ต้องถูกปัจจัยที่เป็นข้าศึกคอยทำลายหรือเบียดเบียนอยู่เรื่อย ๆ อาการที่คอยถูกทำลายหรือถูกเบียดเบียนนี้แหละ เรียกว่าความเป็นทุกข์ของสังขารทั้งปวง คำว่า เป็นทุกข์ในที่นี้ไม่ได้หมายแต่เพียงว่า ไม่สบายเจ็บปวด ได้รับความทุกข์เวทนาเท่านั้น คำว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขารในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต สิ่งที่ไม่มีความรู้สึกเจ็บปวดด้วย เช่น โต๊ะเก้าอี้ ก้อนหิน ก้อนกรวด เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เรียกว่า สังขาร เหมือนกัน และเป็นทุกข์ด้วยเหมือนกัน

คำว่า **ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา “ธรรม”** ในที่นี้แปลว่า **สิ่งทั้งหลาย** คือหมายถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ความหมาย คำบัญญัติ ทฤษฎีต่าง ๆ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ คุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ หลักธรรมตา กฎธรรมชาติ ทั้งหมดรวมเรียกว่าเป็นธรรมทั้งสิ้น ฉะนั้น คำว่า “ธรรม” ในที่นี้ มีความหมายกว้างขวางยิ่งนัก โปรดอย่าเข้าใจแต่เพียงว่า ธรรม

หมายถึง ความยุติธรรม ความเป็นธรรม หรือคุณธรรมเท่านั้น
 วัตถุทุกอย่าง ชีวิตทุกชีวิต ก็เรียกว่า ธรรม แต่จัดเป็นรูปธรรม
 ความรู้สึกนึกคิดทั้งปวงก็เรียกว่า ธรรม แต่เป็นฝ่ายนามธรรม
 ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นอนัตตา คำว่า “เป็นอนัตตา”
 หมายความว่า “ไม่มีตัวตนที่แท้จริง” สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรเลย
 ที่เป็นตัวของมันจริง ๆ เพราะแต่ละอย่างเกิดขึ้นจากปัจจัย
 หลายอย่างมารวมกันขึ้น และต้องเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัย
 ของมัน แก่นแท้ ๆ ที่มีความคงที่ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่นไม่มีเลย

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “อนัตตา” หมายความว่า ไม่เป็น
 ของใคร หลักธรรมดาที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
 เป็นต้นนี้ ถือว่าเป็นธรรมอย่างหนึ่ง และเป็นสัจธรรมมี
 ความคงที่ แม้กระนั้นหลักเหล่านี้ก็ไม่ใช่ของใคร ไม่มีใคร
 บัญญัติขึ้น เหมือนกับบางคนเข้าใจว่า หลักธรรมชาติ
 พระผู้เป็นเจ้าของผู้บัญญัติขึ้น หรือสร้างขึ้นไว้ แปลว่า
 ตามความเข้าใจของคนประเภทนี้ถือว่า หลักธรรมดาทุกอย่าง
 มีเจ้าของ คือพระผู้เป็นเจ้าของ ส่วนทางพุทธศาสนา ถือว่าหลัก
 ธรรมดาทุกอย่างเป็นอนัตตา คือ ไม่มีเจ้าของ และยิ่งกว่านั้น

หลักธรรมดาทุกอย่างย่อม มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมดา
 อื่นๆ เช่น กฎแห่งอนิจจัง มีความสัมพันธ์กับกฎแห่งทุกขัง
 และอนัตตา ถ้าสิ่งทั้งปวงไม่เป็นอนัตตา สิ่งทั้งปวงก็จะเป็น
 อนิจจัง ทุกขัง ไม่ได้เลยเป็นอันขาด เราพูดว่า **“กฎทั้งหลาย
 ย่อมมาจากกฎอื่น ๆ ดังนั้นกฎทั้งหลายต้องเปลี่ยนแปลงได้
 ในเมื่อกฎนั้น ๆ ต้องเปลี่ยนไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง”**
 แต่ตราบใดที่สิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้นเป็นสังขาร นั้นทั้งหมดต้อง
 เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การพิจารณาความจริงของ
 สิ่งต่าง ๆ เราจำเป็นต้องพิจารณาดูความเกี่ยวข้องของมันด้วย
 จะพิจารณาดูแต่โดย ล้ำพังสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้
 เพราะไม่มีสิ่งใดที่ทรงตัวอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว สิ่งที่ทรงอยู่ได้
 ด้วยตัวของมันเอง ที่เรียกว่า Thing by itself ไม่มีเลยในวิสัย
 ของปรากฏการณ์ เพราะฉะนั้น บรรดาปรากฏการณ์ทั้งปวง
 ทั้งในฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม ล้วนแต่เป็นอนัตตา ทั้งสิ้น
 แม้กระทั่งนิพพาน ซึ่งเรียกว่า **“เป็นวิสังขาร”** ก็จัดว่าเป็น
 อนัตตา เพราะเพียงของธรรมดาอย่างหนึ่ง ที่ไม่มีใครเป็น
 เจ้าของ และพระพุทธเจ้าเคยตรัสห้ามไว้ด้วยว่าไม่ให้ยึดถือ

เอาเป็นตัวเราหรือของของเรา ความข้อนี้มีปรากฏอยู่ใน
มูลปริยายสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ หน้า ๖ ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่เป็นเสขะ ยังไม่บรรลु
อรหัตตผล ยังปรารถนาความปลอดภัยจากกิเลส ครั้น
รู้จักนิพพานโดยความเป็นนิพพาน (คือรู้ว่านิพพานที่แท้จริง
เป็นอย่างไร) แล้ว ก็อย่าสำคัญหมายซึ่งนิพพาน อย่า
สำคัญหมายในนิพพาน อย่าสำคัญหมายโดยนิพพานว่า
“นิพพานเป็นของเรา” อย่ายินดีถือเอาว่า “นิพพาน
เป็นของเรา” ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเรากล่าวว่า
“นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่จะพึงกำหนดรู้ไว้เท่านั้น”

ถ้าเราเข้าใจความหมายเหล่านี้ดีแล้ว เราก็จะเข้าใจได้
โดยกระจ่างถึงคำว่า “ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม”
ข้อที่ว่า “อริชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร..... เป็น
หลักธรรมดาที่ดำรงคงอยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริตแปรผัน
เป็นอื่นเลย” จากคำเหล่านี้ย่อมหมายถึงว่า หลักธรรมดา
เหล่านี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง เป็นความจริงที่ดำรงอยู่อย่างนี้

ตลอดกาล ไม่เหมือนกฎวิทยาศาสตร์บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคตามสมัย

เรียนปฏิจสุมุบาทเพื่ออะไร ?

ในมหานิทานสูตรแห่งที่ขนิกา ย มหาวรรค พระองค์ตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า :-

“อานนท์ ? เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งปฏิจ-
สมุบาทนี้ หมุ่สัตว์เหล่านี้ จึงได้มีความยุ่งยากเกิดขึ้น
เหมือนกลุ่มด้ายที่ยุ่ง ขอดกันเป็นปม หรือเหมือนหญ้า
ปล้อง หรือหญ้ามุงกระต่าย ที่พันกันยุ่งเหยิงฉะนั้น และ
จะไม่ล่วงพ้นจากอบาย ทุกคติ วินิบาต และสังสารวัฏ”

อบาย แปลว่า โลกหรือกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ
โดยปกติ อบายโลก หรืออบายภูมิ ในอรรถกถา ท่านจัดไว้
เป็น ๔ ประเภท คือ :-

๑. **นिरยะ** แปลว่า โลกที่ทรมาน หาดความสุข
มิได้เลย ซึ่งเรียกอีกนัยหนึ่งว่า
เมืองนรก

๒. **ติรัจฉานโยนิ** แปลว่า กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน

๓. ปิตติวิสัย แปลว่า แดนของเปรต หรือถิ่น
ของเปรต เปรต คือภูตผีปีศาจที่
อดอยากต่าง ๆ ต้องคอยรับส่วน
บุญจากมนุษย์

๔. อสุรกาย แปลว่า พวกอสูร อสูรหมายถึง
พวกยักษ์ หรือพวกเทพที่ถูกพวก
พระอินทร์ขับไล่ตกจากสวรรค์

นี่คือความหมายเดิมแท้ ๆ ตามที่พระอรรถกถาจารย์
อธิบายไว้ แต่ในที่บางแห่งท่านก็แบ่งมนุษย์ออก เป็น
๕ จำพวก คือ :-

๑. มนุสสนเนรยิโก มนุษย์สัตว์นรก
๒. มนุสสติรัจฉานโน มนุษย์สัตว์เดรัจฉาน
๓. มนุสสเปโต มนุษย์เปรต
๔. มนุสสมนุสโส มนุษย์ที่เป็นมนุษย์จริง ๆ
๕. มนุสสเทโว มนุษย์เทพ

ทุคติ แปลว่า ภูมิเป็นที่ไปชั่ว คำว่า ภูมิหมายถึงถิ่น
ที่จะไปเกิด หรือกำเนิดที่จะไปปฏิสนธิ ถิ่นหรือกำเนิดที่เลว

ทราวมไม่ค่อยมีความสุขความเจริญ เรียกว่า **“ทุกข์”** ทุกข์ โดยปกติในสูตรทั่วไปแบ่งไว้เป็น ๒ คือ :-

๑. นิริยะ นรก
๒. ตีรัจฉานโยนิ กำเนิดเดรัจฉาน

ในบางสูตรกล่าวว่า ทุกข์มี ๓ ก็มี คือ เพิ่ม ปัตติวิสัย แดนของเปรตไว้ด้วย จากตัวอย่างนี้แสดงว่า คำว่า ทุกข์ เป็นไวพจน์ของคำว่า อบายนั่นเอง

วินิบาต สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลว่า โลกหรือวิสัยเป็นที่ตกแห่งสัตว์ ผู้ไร้อำนาจ ซึ่งท่านหมายถึงพวกเปรต คำนี้ในภาษาอังกฤษ แปลว่า สถานที่แห่งความทรมาน A place of suffering

ถ้าเปรียบเทียบกับคำว่า อวินิบาตธัมโม ซึ่งแปลว่ามีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา คำนี้เป็นลักษณะของพระโสดาบัน ตามธรรมดาพระโสดาบันจะไม่มีทางเกิดในอบายภูมิอีกเลยเป็นอันขาด โดยนัยนี้จะเข้าใจคำว่า วินิบาต ชัดเจนยิ่งขึ้นคือ วินิบาต แปลว่า ตกต่ำ หมายถึงเกิดในอบายภูมิ อวินิบาต แปลว่า ไม่ตกต่ำ คือไม่เกิดในอบายภูมิ และจากความหมายนี้ จะเห็น

ได้อีกอย่างว่า คำว่า วินิปาต ก็เป็นไวพจน์ของคำว่า อบาย เหมือนกัน

สังสารวัฏ แปลว่า การเวียนว่ายตายเกิด

จากข้อความในสูตรดังที่อธิบายมานี้ แสดงให้เห็นว่า **เรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องจำเป็นที่ทุกคนควรจะ ต้องรู้** **อย่างยิ่ง** เพราะแต่ละคนล้วนแต่มีความยุ่งยากต่างๆ เกิดเป็นประจำวัน เป็นเพราะเหตุที่ไม่รู้เรื่องชีวิตตามความเป็นจริง ตามหลักของปฏิจจสมุปบาทนี้แหละ ชีวิตซึ่งเป็นเหมือนด้าย จึงได้พันกันยุ่งเหยิง ขอดเป็นปมเส้นด้ายแห่งชีวิตได้เข้าไป พัวพันอยู่กับความยุ่งยากนานาประการ สางเท่าไรก็ไม่หมดยุ่ง อีกนัยหนึ่ง ถ้าจะเปรียบไปก็เหมือนคนบางคนที่ไม่มีความรู้ เรื่องสรีรวิทยา และอนามัยเสียเลย ปล่อยให้ชีวิตเป็นไปตาม ยถากรรม เราจะพบว่าคนประเภทนี้ ตกเป็นเหยื่อของโรคภัย ไข้เจ็บต่าง ๆ แม้โรคง่าย ๆ ก็รักษาไม่เป็น ปล่อยให้เป็นอย่างมาก จนรักษายาก อันคนที่ไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาทก็เช่น เดียวกัน ความทุกข์หรือความยุ่งยากบางอย่างไม่น่าจะให้เกิดขึ้นก็ เกิดขึ้น เกิดแล้วก็แก้ไม่เป็นหรือยิ่งแก้ก็ยิ่งยุ่งยากขึ้น ซึ่งเราจะ

พบบ่อย ๆ ในชีวิตของคนทั่วไป ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งแล้ว ที่ควรจะศึกษาเรื่องนี้ ให้เข้าใจไว้บ้าง

อนึ่ง สำหรับคนที่เข้าใจเรื่องอบายภูมิ การเวียนว่ายตายเกิด และรู้สึกกลัวต่อภาวะเหล่านี้ ก็ยิ่งเป็นการจำเป็นที่จะต้องเรียนให้เข้าใจเป็นพิเศษยิ่งกว่าใคร ๆ เพราะการจะหนีให้พ้นจากภาวะเหล่านี้ พระองค์ทรงบอกไว้แล้วว่า **“เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งปฏิจจสมุปบาทนี้... จะไม่ล่วงพ้นซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต และสังสารวัฏ”**

อนึ่ง จากการที่พระองค์ตรัสถึงเรื่องสังสารวัฏไว้ในสูตรนี้ นั้นย่อมแสดงให้เห็นด้วยว่า ถ้าเราเข้าใจในเรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นอย่างดี ก็จะเข้าใจถึงเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดด้วยว่า มีเหตุผลหรือความจริงอย่างไร ? ชาตินี้เรามีจริงหรือไม่ ? อะไรเป็นสาเหตุของการตายและการเกิด ? นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ? ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความจริงแค่ไหน ?

ชีวิตในสากลจักรวาล

อนึ่ง ในหลักของปฏิจจสมุปบาทนี้ พระองค์ได้ทรง
ประมวลชีวิตในสากลจักรวาลไว้ทั้งหมด แล้วทรงแบ่งเป็น
๔ ภูมิ คือ :-

๑. กามาวจรภูมิ พวกที่ยังเกี่ยวข้องกับอยู่ในกาม
เช่น สัตว์ มนุษย์ และเทวดา
๒. รูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่เกี่ยวในกาม และมี
รูปร่างเป็นตัวตน หรือ พวก
รูปพรหมต่าง ๆ
๓. อรูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่มีรูป คือ พวกอรูป
พรหมต่าง ๆ พวกนี้มีชีวิตเป็น
นามธรรมล้วน
๔. โลกุตตรภูมิ พวกที่อยู่เหนือวิสัยธรรมดา
ของโลก คือพระอรหันตบุคคล
ต่าง ๆ

อีกนัยหนึ่งพระองค์ได้ประมวลกำเนิดของชีวิตในสากล
จักรวาลไว้ทั้งหมด แล้วทรงแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ :-

๑. **ชลาพูชะ** พวกที่เกิดออกมาเป็นตัว เช่น คนหรือสัตว์บางประเภท
๒. **อัณฑชะ** พวกที่เกิดออกมาเป็นไข่ และมาฟักข้างนอก เช่น ไก่ นก เป็นต้น
๓. **สังเสทชะ** พวกที่เกิดในที่ชื้นแฉะ เช่น พวกเชื้อโรคต่าง ๆ
๔. **โอบปาติกะ** พวกที่เกิดเป็นตัวตนโดยสมบูรณ์ทันทีทันใด ไม่ได้ออกมาจากครรภ์มารดา ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิด เวลาตายก็ไม่มิซากเหลืออยู่ พวกนี้มีกาย เป็นทิพย์ เช่นพวกนรก เปรตอสุรกาย เทวดา และพรหม

คำว่า “กำเนิด” แปลมาจากคำว่าโยนิ ซึ่งเป็นภาษาบาลี คำนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า origin; way of birth; place of birth; realm of existence

และคำว่า กำเนิด ในที่นี้ หมายถึงลักษณะแห่งการเกิดวิธีเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท ดังที่กล่าวมาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ได้ประมวลภาพเป็นที่อยู่ของสัตว์ใน
สากลจักรวาลทั้งหมด ซึ่งเรียกกันว่า **สัตตาวาส** แล้วทรง
แบ่งเป็น ๙ ภาพ คือ :-

๑. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวก
มนุษย์ พวกเทวดา บางหมู่ พวก พวกวินิปาติกะ
(เปรต) บางหมู่
๒. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน
เช่นพวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในภูมิ
ปฐมฌาน
๓. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน
เช่นพวกเทพอภิสสระ
๔. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่าง
เดียวกัน เช่นพวกเทพสุภิกิณหะ
๕. สัตว์เหล่าหนึ่ง ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เช่นพวก
เทพผู้เป็นอสังขณีสัตว์
๖. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากาसानัญจายตนะ

- ๓. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญญาตนะ
- ๔. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญาตนะ
- ๕. สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัณญานาสัณญาตนะ

เรื่องเหล่านี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต หน้า ๔๑๓ และพระสารีบุตรก็ แสดงไว้มีปรากฏอยู่ใน ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค หน้า ๒๓/๓ คำว่า **สัตตาวาส** มาจากคำว่า สัตต แปลว่า สัตว์ และ อาวาส แปลว่า ภาพ เป็นที่อยู่ (สัตต+าวาส = สัตตาวาส) เมื่อรวมกันจึงแปลว่า ภาพเป็นที่อยู่ของสัตว์

สัตตาวาส นี้บางที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า **วิญญาณฐิติ** ซึ่งแปลว่า ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญาณ และแบ่ง เพียง ๓ ประเภท คือเหมือนในหัวข้อของสัตตาวาสทุกอย่าง เว้นแต่ในข้อที่ ๕ ว่าด้วยอัสัญญีสัตว์ และข้อที่ ๕ ว่าด้วย เนวสัณญานาสัณญาตนะไม่มี ขอให้สังเกตว่าตาม ความหมายนี้ อัสัญญีสัตว์ และอรูปพรหม ชั้นเนวสัณญานา

สัญญาตนะไม่มีวิญญาณ คำว่าวิญญาณในที่นี้มีความหมาย
แค่นั้น จะเอาไว้วินิจฉัยในบทต่อไป

ที่จริงคำว่า ภพ ในที่นี้หมายถึงนามรูปอันเป็นที่ ตั้งของ
วิญญาณ ตั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหานิทานสูตรแห่ง
ที่ฌนิกายมหาวรรคหน้า ๗๔ ว่า :-

**“อานนท์ ถ้าวิญญาณจักไม่ได้ที่ตั้งอาศัยใน
นามรูป (วิญญาณญจ ทิ อานนท นามรูป ปติฏฐัน นาลภิสสถ)
การบังเกิด การสมภพ ของทุกข์ คือชาติ ชรา มรณะ
จะพึงปรากฏต่อไปได้หรือ ?”**

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า” พระอานนท์ทูลตอบ

**“เพราะอย่างนี้แหละ อานนท์ นามรูปจึงเป็นเหตุ
เป็นนิทาน เป็นสมุทัย เป็นปัจจัยของวิญญาณ”**

คำว่า **ภพ** ในความหมายของภาษาไทยที่ได้ยินกันอยู่
เสมอ เรามักจะหมายถึงโลก หรือแผ่นดินที่อาศัยอยู่ แต่จาก
ตัวอย่างที่แสดงไว้ นั้น คำว่า **ภพ** มิได้หมายถึงโลกหรือ
จักรวาล อันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย หากหมายถึงสภาพ
หรือแบบของชีวิตในรูปต่าง ๆ อันบรรดามีอยู่ในสากลจักรวาล

ชีวิตทั้ง ๙ ประเภทนั้น เมื่อย่อยลงแล้วก็มีอยู่ ๓ ประเภท

คือ :-

๑. **กามภพ** พวกที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ในกาม
ได้แก่พวกสัตว์ มนุษย์ และเทวดา
๒. **รูปภพ** พวกนี้ไม่เกี่ยวข้องในทางกามเลย
แต่คงมีรูปร่างเป็นตัวตนมีอายตนะ
ครบบริบูรณ์ เป็นกายทิพย์ ซึ่ง
ได้แก่พวกรูปพรหมทั้งหมด

๓. **อรูปภพ** พวกไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน มีชีวิต
เป็นนามธรรมล้วน พวกนี้ได้แก่
อรูปพรหมทั้งหมด

ในสัตตาวาสทั้ง ๙ นั้น ข้อที่ ๖ - ๙ จัดอยู่ในอรูปภพ

สภาพของชีวิต ไม่ว่าจะมียู่ในโลกไหนก็ตาม เมื่อรวม
มาทั้งหมด และแบ่งเป็นประเภท ๆ แล้ว ทั้ง หมดก็มีเพียง ๙
ประเภทเท่านั้น ไม่มีมากไปกว่านี้ **พระพุทธองค์เป็นผู้ที่ทรง
รอบรู้ในสภาพของชีวิตเหล่านี้ทั้งหมด** ทรงรู้ตลอดว่า
กรรมอันใดทำให้เกิดเป็นอย่างไร ? พวกเหล่านี้มีความเป็นอยู่

อย่างไร ? มีอาหารอย่างไร ? มีรูปร่างลักษณะอย่างไร ?
มีอายุยืนนานแค่ไหน ? พระองค์ทรงทราบโดยตลอด เพราะ
เหตุนี้ พระองค์จึง ได้นำมาว่า **โลกวิทู** ผู้รู้แจ้งโลก แต่เป็นที่
น่าเสียดายอย่างยิ่งว่า ไม่ทราบว่า เป็นเพราะเหตุไร
ในคัมภีร์จึงไม่บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตเหล่านี้ เราทำได้
จากพุทธภาษิตเพียงเท่าที่อธิบายมานั้น ส่วนในอรรถกถามี
กล่าวอธิบายต่อไปอีก แต่ข้าพเจ้าเองก็ไม่สู้จะเลื่อมใสนัก
เพราะรู้สึกว่บางอย่างค่อนข้างเชื่องยาก เช่นในการอธิบาย
ถึงเรื่องอสังขณัฐัตว์ เป็นต้น ถ้าถึงตอนจำเป็นข้าพเจ้าจะหยิบ
ยกมาอธิบายต่อไป

สภาพของชีวิตเหล่านี้บางอย่างเราก็พอเข้าใจและเชื่อ
ได้ว่าเป็นไปได้ บางอย่างเราไม่อาจเข้าใจได้เลย และไม่
อาจจะเชื่อได้ แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องเหล่านี้จากหลักฐานใน
คัมภีร์ต่าง ๆ ยืนยันได้แน่นอนว่า เป็นพุทธภาษิต การที่ใคร
จะเชื่อหรือไม่ ก็เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ทางพุทธศาสนาไม่
มีการบังคับให้เชื่อ แต่เราไม่ควรลืมว่า ก่อนที่เราจะวินิจฉัย

ลงมติในเรื่องอะไรต่าง ๆ เราควรจะคำนึงถึงมาตรฐานแห่งสติปัญญาของเราด้วย อย่าพึ่งด่วนลงมติอะไร่าง ๆ

เรื่องปฏิเสธสมุพบาทเป็นหลักวิชาที่อธิบายถึงเรื่องราวแห่งชีวิตเหล่านี้ไว้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าเรื่องนี้เป็นปรัชญาแห่งชีวิตยิ่งใหญ่เพียงไร สมกับที่ท่าน ริสเดวิดส์ เรียกว่ากฎแห่งสากลจักรวาล (Cosmic Law) และไม่ต้องสงสัยเลยว่า เรื่องนี้จะมีความลึกซึ้งซุ่มคัมภีร์ภาพยากแก่การเข้าใจเพียงไร แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช้หมายความว่า เรื่องนี้คนธรรมดาอย่างเราจะเข้าใจไม่ได้ ความจริงเดี๋ยวนี้เรามีทางที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายกว่าแต่ก่อนมาก เพราะอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ช่วยเหลือ ถ้าเป็นในสมัยก่อนที่คนยังไม่รู้วิทยาศาสตร์ แพร์หลายเหมือนทุกวันนี้ เรื่องเกือบไม่มีทางที่จะอธิบายให้คนธรรมดาสามัญเข้าใจได้เลย คนที่จะเข้าใจได้จริง ๆ ก็เฉพาะผู้ที่สำเร็จปริญญา หรือเป็นพระอรหันต์บุคคลเท่านั้น

ในพรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่อธิบายถึงทิวฏฐิ
 ความเห็นของบรรดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดมี ๖๒ ลัทธิ
 ด้วยกัน พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึงลัทธิเหล่านี้ให้พระภิกษุ
 ทั้งหลายฟัง และได้ทรงชี้ให้เห็นว่า เหตุไรเจ้าลัทธิเหล่านั้น
 จึงไม่หลุดพ้นไปจากความเข้าใจผิด ยังคงข้องอยู่ในข่ายแห่ง
 ความเข้าใจผิด ทั้งที่บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นคนประเสริฐ
 ทรงคุณธรรมและความรู้สูง ๆ ทั้ง นั้น ซึ่งทำให้ตองนึกว่า
 นักปราชญ์ในปัจจุบันนี้แม้จะเชี่ยวชาญเพียงไร ถ้านำไป
 เปรียบเทียบกับศาสดาบางคนในสูตรนี้ จะเห็นได้ชัดว่า หากมี
 ภูมิธรรมสูงเท่ากับศาสดาเหล่านั้นไม่ ถึงกระนั้น ศาสดา
 เหล่านั้นก็ยังมีความหลงผิดอยู่ในใจ ซึ่งถ้าเทียบกับพระ
 อริยบุคคลบางคน แม้ขนาดพระโสดาบัน และทั้งที่ไม่มี
 ความเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ แต่พระอริยบุคคลเหล่านี้ ตาม
 ทศนะของพระพุทธองค์ ก็ยังถือว่ามีความเข้าใจในเรื่องของ
 ชีวิตถูกต้องกว่าศาสดา หรือนักปราชญ์เหล่านั้นทั้งหมด ทั้งนี้
 เพราะอะไร ? ก็เพราะพระโสดาบันเข้าใจเรื่องปฏิจจนสมุปบาท
 ได้พอสมควร ตามภูมิของท่าน ในพรหมชาลสูตรนี้เอง

พระองค์ก็ได้ทรงชี้ให้เห็นว่า การที่ศาสดาเหล่านั้น ซึ่งแต่ละคนจัดอยู่ในขั้นที่เรียกว่า เป็นพรหม คือเป็นผู้ประเสริฐ ที่ยังมีความหลงผิดเหลืออยู่ ก็เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งปฏิจจนมุขปาถ และในที่สุดพระองค์ตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ปฏิจจนมุขปาถธรรมเหล่านี้ เป็นธรรมลึกซึ่งเห็นได้ยาก ตรัสรู้ได้ยาก เป็นธรรมที่สงบ ประณีต ไม่อยู่ในวิสัยของตรรก (เดาเอาไม่ได้ หรือใช้ตรรกวิทยาธรรมดาอย่างที่เรา ๆ กันพิสูจน์ไม่ได้) เป็นธรรมที่สุขุม เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้ได้ ตถาคตได้ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเอง แล้วประกาศให้โลกรู้ ด้วยธรรมเหล่านี้คนทั้งหลายจะพึงกล่าวสรรเสริญเราได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง”

- ที.สี. ๙/๕๐

จากสูตรนี้ แสดงให้เห็นความสำคัญอย่างยอดเยี่ยมของปฏิจจนมุขปาถ ก่อนที่เราจะยึดปรัชญาอันใดอันหนึ่งว่าเป็นความจริง เราควรจะได้ศึกษาปรัชญาอันนี้เสียก่อน

เพราะอันนี้เป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุด เป็นเครื่องป้องกันมิให้เราเล่นไปสู่อะไรที่เห็นผิด ซึ่งศาสนาแต่ละคนแม้จะมีภูมิธรรมสูงเพียงไร รอบรู้เพียงไร เพราะเหตุที่ไม่รู้เรื่องนี้มาก่อน จึงต้องติดอยู่ในข่ายแห่งความเข้าใจผิดเสมอไม่มากก็น้อย ก็คนธรรมดาอย่างเรา ๆ นี้ ซึ่งมีภูมิธรรมและอะไรน้อยกว่าท่านเหล่านั้น จะมีเป็นคนหลงผิดในเรื่องชีวิตมากกว่าท่านเหล่านั้น หรือ ! ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าท่านได้ศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างดีแล้ว ลองศึกษาปรัชญาของนักปราชญ์ต่าง ๆ ทั้งในยุคโบราณ และในปัจจุบัน ทั้งของตะวันตกและตะวันออก แล้วท่านจะเห็นเองว่า ปฏิเสธสมมุติเป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุดเพียงไร ข้อนี้ไม่จำเป็นต้องสงสัยก็ได้ เพราะในพรมหชาลสูตรและในสูตรอื่น ๆ อีกมากมาย ที่กล่าว ถึงเรื่องนี้ พระองค์ได้ทรงยืนยันว่า :-

“การที่พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และประกาศคำสอนในท่ามกลางบริษัททั้งหลายได้อย่างองอาจดุจราชสีห์บรรลือ ไม่หวั่นเกรงผู้ใดว่าจะหักท้วง

หรือกล่าวหาว่าพระองค์พูดผิด พูดไม่จริง ก็เพราะ
พระองค์ได้ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้งที่สุดนั่นเอง”

ปฏิจจนสมุปบาทเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งที่สุด

แต่ก็เข้าใจได้

ปฏิจจนสมุปบาท เป็นเรื่องที่มีความหมายลึกซึ้งเพียงไร
ได้กล่าวมาบ้างแล้วในตอนแรก และจากข้อ ความที่จะกล่าว
ต่อไปนี้ จะเห็นได้ว่า **เรื่องนี้มีความยากอยู่ตรงไหน ?** ใน
คัมภีร์วินัยมหาวรรค ภาค ๑ หน้า ๘ ได้กล่าวไว้ว่า :-

ในสัปดาห์ที่ ๔ หลังจากตรัสรู้ พระองค์ประทับอยู่ที่
โคนต้นไทร อันเป็นสถานที่เลี้ยงแพะ ณ ที่นี้พระองค์ได้เกิด
ความรู้สึกลึกซึ้งยิ่งขึ้นมาว่า :-

“ธรรมที่เราบรรลุนี้ เป็นสภาพที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
ตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมที่สงบ เป็นธรรมประณีต
เดาเอาไม่ได้ เป็นธรรมสุขุม เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้ได้
แต่หมู่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้รักในความอาลัย ยินดีใน
ความอาลัย เพลิดเพลินในความอาลัย เมื่อมีความรัก
ความยินดี มีความเพลิดเพลินในความอาลัย ก็จะเข้าใจ

ยากถึงเรื่องปฏิเสธสมุบบาท ยิ่งเป็นเรื่องนิพพาน อันเป็นที่
สงบระงับดับสังขารทั้งปวง เป็นที่ถ่ายถอนซึ่งกิเลสทั้งปวง
เป็นที่สิ้นไปของตัณหา เป็นที่หน่ายราคะ เป็นที่ดับสนิท
ของกองทุกข์ ยิ่งเข้าใจยากมาก ถ้าเราจะแสดงธรรม
คนทั้งหลายก็จะไม่รู้ธรรมของเรา แล้วเราก็จะลำบาก
เหนื่อยยากไปเปล่า ๆ”

ครั้นแล้วข้อความอันเป็นคาถา คือคำร้อยกรอง ก็ผู้
ชื่นในใจ ซึ่งคาถาเช่นนี้ไม่เคยปรากฏขึ้นในใจของพระองค์มา
ก่อนเลยว่า :-

“ธรรมนี้ เราได้มาด้วยความเหนื่อยยาก อย่างเลย
ที่จะประกาศในเวลา
ธรรมนี้อันคนที่หนาแน่นด้วยราคะและโทสะ
จะเข้าใจแจ่มแจ้ง เป็นไปไม่ได้
ธรรมที่ไปทวนกระแส เป็นธรรมที่สุขุมลึกซึ้ง
เห็นได้ยาก เป็นธรรมที่ละเอียดยิ่ง คนที่ถูกข้อม
อยู่ด้วยราคะ ถูกห่อหุ้มอยู่ในกองของความมืด
ข้อมเห็นไม่ได้”

เมื่อพระองค์เกิดความรู้สึกเช่นนี้ จิตของพระองค์ก็ทรงเบนไปในทางที่จะอยู่อย่างสงบคนเดียว ไม่คิดแสดงธรรมให้แก่ใคร ความทราบถึงท้าวสหัมบดีพรหม ก้าวโลกจะฉิบหาย จึงได้มาอาราธนาพรณาให้พระองค์ฟังถึงว่า บุคคลในโลกนี้มี ๔ เหล่า เปรียบเหมือนดอกบัว ๔ ประเภท เมื่อพระองค์ได้ทรงมองเห็นเช่นนี้แล้ว ก็ทรงอธิษฐานในใจว่า จะทรงแสดงธรรมประกาศศาสนาให้แพร่หลาย

จากข้อความเหล่านี้ เราจะมองเห็นได้ว่า เรื่องนี้มีความยากอยู่ตรงไหน **ความจริงคนที่เข้าใจเรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ในครั้งพุทธกาล เขาไม่ได้เรียนอะไรมามากเหมือนคนทุกวันนี้ ฟังธรรมจากพระพุทเจ้าไม่นานเท่าไร ก็สามารถเข้าใจได้อย่างปรุโปร่ง** แต่ขอ ให้สังเกตว่า คนที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายนั้น **ต้องเป็นคนมีกิเลสเบาบางสักหน่อย ถ้าหนาแน่นด้วย ราคะ โทสะแล้ว ก็ยากที่จะเข้าใจเรื่องนี้** เพราะฉะนั้น ความยากของเรื่องนี้ จึงอยู่ที่กิเลสของเราเอง แต่จะอย่างไรก็ตาม **อันธรรมชาติของคนเรา มิใช่ว่าจะมีความมืดมัวอยู่ด้วยกิเลสตลอดวันตลอดคืน คนทุกคนย่อมมีเวลา**

มีจังหวะ ที่จิตใจสงบเยือกเย็น ห่างไกลจากกิเลส ขณะใดที่เรามีความสงบ ขณะนี้ย่อมเป็นโอกาสอันดีที่จะใคร่ครวญถึงเรื่องนี้แล้วจะเข้าใจง่ายเมื่อเกิดความเข้าใจเสียครึ่งหนึ่งแล้วโดยปกติจะไม่ลืมความเข้าใจอันนั้นเลย แม้ว่าจะอยู่ในความวุ่นวายของกิเลสเพียงไรก็ตาม เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงอยู่ในวิสัยที่คนธรรมดาสามัญจะศึกษาได้ ถ้ามีความสนใจอย่างเพียงพอ

อนึ่ง บางคนที่เคยศึกษาเรื่องนี้มามาก และรู้สึกว่าการเองมีความเข้าใจดี อาจเกิดความประมาท ไม่คิดค้นต่อไป เพราะเข้าใจว่า ความจริงมีเพียงเท่าที่รู้นั้น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น ก็นับว่าเป็นคนที่น่าสงสารเป็นคนประมาท เรื่องอย่างนี้เคยเกิดกับพระอานนท์มาแล้ว ทั้ง ๆ ที่ท่านเป็นถึงพระโสดาบันดังมีเรื่องเล่าไว้ในมหานิทานสูตรว่า :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ในแคว้นกुरू ณ นิคมของชาวกुरू ชื่อว่ากัมมาสธรรม ครั้งนั้นพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่ประทับถวายเป็นภิกขา

บังคมแล้ว ก็นั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง เมื่อได้นั่งเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทูลพระองค์ว่า :-

“อัศจรรย์ พระเจ้าข้า ! ประหลาด พระเจ้าข้า ! ปฏิจจสมุปบาทนี้ เป็นธรรมที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง มีความหมายลึกซึ้งอย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้น ก็ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เป็นเหมือนธรรมง่าย ๆ”

พระพุทธองค์ได้ทรงเตือนถึง ๒ ครั้ง ว่า :-

“อย่าได้กล่าวอย่างนี้ อานนท์ ! อย่าได้กล่าวอย่างนี้ อานนท์ ! โดยธรรมดา ปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง มีความหมายลึกซึ้ง

เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งธรรมนี้แหละอานนท์ หมู่สัตว์ทั้งหลายจึงได้มีความยุ่งยากเกิดขึ้น เหมือนกลุ่มด้ายที่ยุ่งขอดกันเป็นปม เหมือนหญ้าปัดอง หญ้ามุงกระต่าย ที่พันกันยุ่งเหยิง และจะไม่ล่วงพ้น ซึ่งอบายทุกติ วินิบาต และสังสารวัฏ”

ความหมายเหล่านี้ ขอให้พิจารณาดูให้ดี จะเกิดความซาบซึ้งในธรรมนี้ยิ่งนัก ข้อความในวรรคท้ายเคยกล่าวถึงและอธิบายมาแล้วในหน้า ๑๖ เป็นข้อความที่ติดต่อกันโดยลำดับดังที่แปลมานี้

ความจริง **เรื่องปฏิจจสมุบาทเป็นธรรมมีความหมายลุ่มลึกไปโดยลำดับ เหมือนมหาสมุทร ซึ่งริมฝั่งตื้น แล้วก็ค่อยลึกออกไปทุกที** ปุถุชนมีความเข้าใจเรื่องนี้เพียงผิวเผิน เมื่อมีคุณธรรมสูงขึ้น ก็เข้าใจลึกซึ้งขึ้น พระโสดาบันกับพระอริยบุคคลชั้นสูง ๆ ขึ้นไปย่อมมีความเข้าใจในเรื่องนี้ไม่เท่ากัน พระอานนท์เข้าใจว่า ท่านรู้เรื่องนี่ถึงที่สุดแล้ว จึงได้ทูลเช่นนั้น แต่พระพุทธองค์ทรงทราบดีกว่า พระอานนท์มีความเข้าใจแค่นั้น จึงได้ทรงเตือนเช่นนั้น เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอันดีมาก มิให้เราเกิดความประมาท หรือเข้าใจตัวเองผิดไปว่า เราเข้าใจเรื่องนี้ดีแล้ว ไม่ต้องคิดค้นศึกษาต่อไปอีก และน่าจะเป็นเครื่องสะกิดใจไว้บ้างว่า

“ตัวหนังสือในคัมภีร์ย่อไม่สามารถบรรยายความหมายไว้ได้หมด ความหมายระหว่างบรรทัดซึ่งไม่มีตัวหนังสือบอกไว้อย่างชัดเจน ย่อมมีมากกว่าตัวหนังสือบอกไว้ ฉะนั้น เราไม่ควรจะรีบคัดค้านใคร ที่เขากล่าวอะไร นอกเหนือไปจากคัมภีร์กล่าวไว้”

จะเรียนโดยวิธีไหน จึงจะเข้าใจง่าย ?

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความมุ่งหมายในการเรียนเรื่องนี้ ก็เพื่อให้เข้าใจว่าชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร ? ตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ? ถ้าไม่เกิด ไม่เกิดเพราะเหตุใด ? ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความจริง แคไหน ? นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่ ? พระเจ้ามีจริงหรือไม่ ? ความทุกข์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันจะพึงแก้ไขอย่างไร ? และทำอย่างไร จึงจะเอาชนะทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด ?

อนึ่งจากการศึกษาเรื่องนี้ จะสามารถทำให้เข้าใจถึงความผิดพลาดหรือความบกพร่องของปรัชญาต่าง ๆ ได้ง่าย เพราะเรื่องนี้เป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุด เป็นปรัชญาของ

พระพุทธองค์ที่ใช้เป็นหลักในการประกาศ คำสอนทั้งหมด ตลอดเวลา ๔๕ พรรษาแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์ เรื่อง อริยสัจสี่ ซึ่งเป็นการเทศนาครั้งแรกที่พระองค์ทรงประกาศ แก่พระปัญจวัคคีย์นั้น ความจริงเป็นเพียงเรื่องที่พระองค์ ดัดแปลงและจัดหัวข้อใหม่ ไปจากเรื่องปฏิจจสมุปบาท เพื่อให้ เหมาะแก่่อัธยาศัยของพระปัญจวัคคีย์เท่านั้น โดยที่สุด แม้ เรื่องอธิบาย मुख หรือเรื่องคิหิปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติสำหรับ ฆราวาส หรือเรื่องอะไรก็ตาม ที่พระองค์ตรัสสอน ล้วนแต่เป็น เรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งสิ้น เป็นแต่พระองค์ดัดแปลงใหม่ เพื่อให้เหมาะแก่่อัธยาศัยของคนฟังในที่นั้น ๆ เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงมีความหมายลึกซึ้งที่สุด เข้าใจยากมากแต่ถึงอย่างไร ก็ตาม เรื่องนี้คนธรรมดาสามัญสามารถเข้าใจได้ ถ้ามีความ สนใจอย่างเพียงพอ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัญหาที่มีอยู่แต่ เพียงว่า จะศึกษาโดยวิธีไหนจึงจะเข้าใจง่าย

หนังสือที่อธิบายถึงเรื่องนี้ ส่วนมากเป็นการอธิบาย ตามแนวทางของพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งเริ่มต้นอธิบายจาก อวิชชามาโดยลำดับ และเรื่องวิญญูณแทนที่จะอธิบายไป

จากตัวอย่างในชีวิตประจำวันที่เราเห็นง่าย ๆ ก่อน ท่านกลับไปอธิบายถึงเรื่องปฏิสนธิก่อน ซึ่งคนที่มีพื้นไม่พอ จะเข้าใจไม่ได้เลย ดังนั้นเป็นต้น แต่วิธีที่ข้าพเจ้าจะอธิบายในหนังสือเล่มนี้ ใช้แนวพุทธพจน์โดยตรง เพราะรู้สึกว่าจะเข้าใจง่ายกว่า และมีหลักฐานดีด้วย

วิธีของพระพุทธเจ้า ก็คือการหยิบเอาข้อเท็จจริงที่รู้ ๆ กันมาอธิบายก่อน แต่ขอให้เข้าใจว่า เรื่องนี้มีวิธีอธิบายหลายแบบ แม้แต่ในคัมภีร์เอง พระองค์ก็ทรงแสดงไว้หลายอย่าง ทั้งนี้แล้วแต่อุปนิสัยของคนฟังมีอย่างไร ก็ทรงอธิบายให้เหมาะสมแก่อุปนิสัยของเขาอย่างนั้น และวิธีที่ข้าพเจ้าจะใช้ในหนังสือเล่มนี้ ก็ดัดแปลงใหม่อีก เพื่อให้เหมาะกับการศึกษาของคนในปัจจุบัน ดัดแปลงแต่วิธีการอธิบายเท่านั้น ส่วนหลักวิชาและความหมาย คงเป็นไปตามหลักพุทธภาษิตทุกประการ ซึ่งผู้อ่านที่เป็นนักค้นคว้าจะค้นหาที่มาได้ทุกแห่ง จากพระไตรปิฎกและหนังสือทุกเล่มที่อ้างไว้

ควรศึกษาเรื่องวิญญาณก่อน

ในคัมภีร์ธรรมบท พระองค์ตรัสไว้ว่า :-

**“มโน คือ วิญญาณ เป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย
ประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จมา
แต่่มโน”**

จากคาถานี้ แสดงว่ามโน คือ วิญญาณเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย การที่เราจะเรียนอะไร หรือทำอะไรก็ตาม เมื่อเรียนจากรากฐาน หรือวางรากฐานก่อนย่อมเข้าใจง่าย ทำได้ง่าย ข้อนี้สมกับในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ปัญญาเนเทศ หน้า ๒๒ กล่าวไว้ว่า **“ถ้าเข้าใจเรื่องวิญญาณดี เรื่องอื่นนอกจากนี้ ก็เป็นอันเข้าใจได้โดยง่าย”**

คำว่า **เรื่องอื่น** ในที่นี้ท่านหมายถึง **นามธรรม** ที่เป็นส่วนประกอบของวิญญาณ คือ **เวทนา สัญญา และสังขาร** ในการอธิบายถึงเรื่องชั้นที่ ๕ ท่านอธิบายเรื่องรูปก่อนแล้ว จึงมาอธิบายเรื่องวิญญาณ แล้วอธิบายเรื่องเวทนา สัญญา และสังขาร แต่สำหรับในเรื่องปฏิจจสมุปบาท

ข้าพเจ้าเห็นว่า ควรจะอธิบายเรื่องวิญญาณไปพร้อมๆ กับรูป จะเข้าใจง่าย เพราะรูปคือร่างกาย กับเรื่องวิญญาณ เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดที่สุด เราจะเข้าใจเรื่องวิญญาณได้ง่ายจากปรากฏการณ์ ของวิญญาณทางกาย และอีกประการหนึ่ง เรื่องร่างกายส่วนมากเราเข้าใจกันดีจากเรื่องชีววิทยา ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องอธิบายเรื่องรูปก่อน ดังที่ พระพุทธโฆษาจารย์เขียนไว้ในวิสุทธิมรรค

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอทำความเข้าใจกับนักศึกษาที่เคยเรียนเรื่องนี้มาบ้างแล้ว จากหนังสือบางเล่ม หรือจากอาจารย์บางคน ถ้าพบอะไรแปลกไปจากที่เคยเรียนมา ก็ขอให้อ่านต่อไป จะผิดถูกอย่างไร ขอให้อ่านให้ตลอด เรื่องนี้ข้าพเจ้าเขียนขึ้นจากความชำนาญ ที่ค้นคว้ามาเป็นเวลานานไม่น้อยกว่าสิบปี และจากความชำนาญที่เคยสอนมาแล้วหลายปี

ผู้อ่านบางคนไม่ควรต้องกังวลใจว่า เหตุไฉนข้าพเจ้าจึงไม่อธิบายไปตามลำดับหัวข้อ คือเริ่มอธิบายจากอริชชาไปก่อน เหมือนกับที่พระพุทธองค์ทรงอธิบาย หรือเหมือนกับที่ พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายไว้ในวิสุทธิมรรค ข้าพเจ้าได้ให้

เหตุผลมาบ้างแล้ว แต่ใครจะขอเติมอีกสักเล็กน้อยว่า การอธิบายแบบนี้ เหมาะสำหรับผู้ที่เข้าใจเรื่องนี้อย่างพอสมควรแล้ว หัวข้อต่าง ๆ ตามที่เรียงไว้ นั้น เป็นสูตรสำเร็จเหมือนสูตรคุณสำหรับคนที่รู้แล้ว ฉะนั้นจึงเป็นของยากมาก สำหรับคนที่เริ่มเรียนด้วยเหตุผลนี้ข้าพเจ้าจึงไม่อธิบายไปตามลำดับหัวข้อ และอีกประการหนึ่ง เมื่อศึกษาไปตามวิธีของในหนังสือเล่มนี้ไปทุก ๆ บทจนเข้าใจดีแล้วในที่สุดก็จะเกิดความเข้าใจซึ่งและจำได้โดยง่ายตามสูตรนั้น ส่วนสำหรับข้อความบางตอนที่อ่านไม่เข้าใจ ก็ขอให้ผ่านเลยไปก่อนอ่าน ๆ ไปก็จะเข้าใจได้เอง

บทที่ ๒

ธรรมชาติกับพระเจ้า

ธรรมชาติคืออะไร ?

เมื่อเราเอาเมล็ดผลไม้ที่ยังไม่ตายเพาะลงในดิน แล้วจัดการรดน้ำ และดินฟ้าอากาศก็เหมาะสมแก่มันด้วย ในไม่ช้าเราจะพบว่า เมล็ดนั้นค่อย ๆ ออกรากเพื่อไป ดูดอาหารมาเลี้ยง แล้วลำต้นก็ค่อย ๆ เกิดขึ้น ต่อมาก็ ออกกิ่งและใบโดยลำดับ จนกระทั่ง เป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์ มีดอกและผล น่าประหลาดใจว่า อำนาจอะไรหนอ ! ที่ทำให้ต้นไม้เกิดมาเป็นเช่นนี้ แม้ว่าเราจะเอาเมล็ดผลไม้ต่างชนิดกัน มาปลูกในที่ดินฟ้าอากาศเหมือนกัน แต่ต้นไม้เหล่านั้นก็คงเกิดขึ้นและเป็นไปตามพันธุ์ของตน ไม่เกิดเป็นต้นไม้ชนิดเดียวกัน ทำให้เราต้องคิดว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตของต้นไม้นี้ คงต้องอยู่ในเมล็ดของมันแน่นอน เพราะดินฟ้าอากาศไม่

สามารถจะเปลี่ยนพันธู์ของมันได้ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น แต่อำนาจที่ว่ามี เป็นสิ่งลึกลับเหลือเกิน เพราะมองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ อำนาจนี้เรามักจะเรียกกันว่า **ธรรมชาติ** และถือกันว่าธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก และสรรพสิ่งในโลก แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แร่ธาตุต่าง ๆ คนและสัตว์ สิ่งเหล่านี้เราเรียกกันว่าเป็นของธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งขึ้น ส่วน โต๊ะ เก้าอี้ รถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน วิทยุ หรือเคมีภัณฑ์ใด ๆ ก็ตามที่มนุษย์สร้างขึ้น แม้จะคล้ายคลึงกับธรรมชาติเพียงไร ก็ไม่เรียกว่าเป็นของธรรมชาติ เพราะฉะนั้นคำว่า **ธรรมชาติ** จึงบ่งไปถึงอำนาจชนิดหนึ่งที่เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก

ที่จริงคำว่า **ธรรมชาติ** เป็นคำที่บัญญัติขึ้นในภาษาไทย โดยให้เป็นคำแปลของคำว่า Nature เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะให้รู้ว่า คำนี้ แต่เดิมของเขามีความหมายแค่ไหน จึงควรต้องไปค้นดูความหมายในภาษาอังกฤษ ในหนังสือ A Learner's Dictionary ได้ให้คำแปลของ คำนี้ไว้ดีมาก เขาแปลว่า :-

ธรรมชาติ คือ กำลังงานทุกอย่าง ที่ก่อให้เกิดโลก และสรรพสิ่งในโลก และรักษาทุกสิ่งไว้ในระเบียบของมันอย่างเหมาะสม

Nature :- All the forces that produced the world and everything in it and which keep all things in their proper order

โดยนัยนี้ จะเห็นว่า คำว่า **ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์เขา** หมายถึง กำลังงานต่าง ๆ เช่น แสง ก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้นไม้เกิดขึ้น เพราะต้นไม้ต้องอาศัยแสงช่วยในการปรุงอาหารของมัน **ความร้อน** ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ชีวิตเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ไม่ว่าพืชหรือสัตว์หรือคน ต้องอาศัยความร้อนทั้งสิ้น โดยเฉพาะความร้อนจากแสงอาทิตย์ได้ช่วยชีวิตบนพื้นโลกนี้ อยู่ทุกขณะ การเปลี่ยนแปลงของวัตถุต่าง ๆ ต้องอาศัยความร้อนเป็นตัวการสำคัญยิ่ง เข้าใจกันว่า ความร้อนขนาดที่มีอยู่ในดวงอาทิตย์ หรือขนาดเดียวกับความร้อนที่เกิดจากระเบิดของปรมาณู จะสามารถทำให้วัตถุธาตุอย่างหนึ่งกลายมาเป็นอีกอย่างหนึ่งได้ หรือทำให้วัตถุกลายเป็นพลังงานได้ **ไฟฟ้า และกำลังงานอื่น ๆ** สามารถพิสูจน์ ได้ทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ

ฉะนั้น คำว่า **ธรรมชาติตามความหมายนั้น** จึงบ่งไปถึงกำลังงานทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้ หรือบางคนอาจบอกว่า **ธรรมชาติ ก็คือ ธาตุทั้งสี่** หรือ **ธรรมชาติ ก็คือสสารและพลังงานทุกอย่าง** แต่อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีปัญหาที่น่าคิดอย่างยิ่งอยู่ประการหนึ่ง คือ **โครงสร้างของวัตถุธาตุและระเบียบแห่งการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของสสารพลังงาน** ซึ่งเรียกว่า**หลักธรรมชาติ** หรือ**กฎธรรมชาตินั้น** เกิดจากอะไรแน่ ? พลังงานต่าง ๆ สสารต่าง ๆ โดยธรรมชาติล้วน ๆ เป็นสิ่งที่ไร้เจตนา ไร้ความมุ่งหมาย แต่ชีวิตที่เกิดขึ้นมีความหมาย ระเบียบของชีวิตก็มีความหมาย พลังงานต่าง ๆ เหล่านั้นจะเป็นตัวการสำคัญในการสร้างชีวิต เป็นตัวการสำคัญในการสร้างระเบียบและควบคุมระเบียบต่าง ๆ ของสากลจักรวาลแน่หรือ ?

พระเจ้าคืออะไร ?

จากปัญหาที่น่าสงสัยดังที่กล่าวมาแล้วในตอนท้ายของบทว่าด้วยธรรมชาตินี้ สำหรับคนที่เคยเชื่อและนับถือในพระผู้เป็นเจ้าของมาแล้ว จะตอบได้ทันทีว่า **อำนาจที่สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก และรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในระเบียบอย่างเหมาะสมนั้น ก็คือ พระผู้เป็นเจ้านั่นเอง** โดยมีเหตุผลว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีเหตุ จึงจะเกิดขึ้นได้ ถ้าผลยิ่งใหญ่ เหตุก็ต้องยิ่งใหญ่ ตามหลักที่ว่า กิริยากับปฏิกิริยาต้องเท่ากัน ฉะนั้นในเมื่อโลกและสรรพสิ่งในโลกล้วนแต่เป็นของยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์มาก นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า เหตุนั้นก็ต้องยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์มาก และเหตุที่ว่านี้ ก็คือ พระผู้เป็นเจ้านั่นเอง ในคัมภีร์คริสต์ศาสนาได้กล่าว ไว้ว่า :-

“พระเจ้าได้ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งปวง และสิ่งทั้งปวงที่เป็นขึ้นแล้วนั้น ไม่มีสักสิ่งเดียวที่เป็นขึ้นนอกจากพระองค์”

“พระเจ้าได้ทรงโปรดสำแดงความนั้นแก่เขาแล้ว
 ด้วยว่าอาการของพระเจ้าซึ่งเห็นไม่ได้ คือฤทธานุภาพ
 อันถาวร และสัมภาวะของพระองค์ก็ปรากฏชัดในสรรพสิ่ง
 ที่พระองค์ได้ทรงสร้างนั้นตั้งแต่แรกสร้างโลก”

- โรม ๑/๒๐

“ฟ้าสวรรค์แสดงพระรัศมีของพระเจ้า และ
 ท้องฟ้าประกาศพระหัตถกิจ”

- บทเพลงสรรเสริญ ๑๙/๑

ความเชื่อในเรื่องพระเจ้าผู้เป็นเจ้านั้น ถ้าไม่ตั้งแง่รังเกียจ
 เสียก่อน แต่พยายามที่จะเข้าใจความคิดของผู้ที่เชื่อ จะพบแง่
 ที่ทำให้น่าเชื่อถ้อยอยู่ไม่น้อยเลย เช่นถ้าเราพิจารณาดูสรรพสิ่ง
 ทั้งปวง จะพบว่า มีอำนาจยิ่งใหญ่ควบคุมการเกิด การ
 เปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีกฎเกณฑ์อยู่เสมอ ฉะนั้น จึงทำ
 ให้เกิดความสำนึกว่า อำนาจที่ควบคุมนี้ ต้องเป็นที่ทรงไว้ซึ่ง
 ฤทธานุภาพอันใหญ่หลวง และจะต้องมีความรอบรู้สารพัด
 ไม่เช่นนั้น คงไม่สามารถควบคุมโลกและสรรพสิ่งในโลกให้อยู่
 ในระเบียบนั้น ๆ ได้ จากข้อสังเกตอันนี้และอีกหลายอย่าง
 จึงทำให้คนในโลกมีจำนวนไม่น้อยเชื่อว่า ต้องมีพระเจ้าผู้เป็นเจ้านั้น

และเรื่องของพระเจ้าตามที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ไบเบิลทั้งเก่าและใหม่ เมื่อสรุปแล้วจะได้ความเข้าใจดังต่อไปนี้

“พระเจ้ามีสภาพเป็นวิญญาณ มียุอยู่ในทั่วไป เป็นผู้รอบรู้ในสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง และควบคุมสิ่งทั้งปวง ของธรรมชาติและกฎธรรมชาติทั้งหลาย เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น สิ่งทั้งหลายต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ แต่พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่เหนือกฎธรรมชาติ เช่น สิ่งทั้งปวงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง มีการเกิด แก่ และตาย แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่มีการเกิด แก่ และตาย พระองค์ทรงเป็น อยู่อย่างไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้นชั่วนิรันดร์ สิ่งทั้งปวงจะต้องมีเหตุจึงเกิดขึ้นได้ แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่จำเป็นต้องมีเหตุ พระองค์เป็นอยู่ด้วยพระองค์เอง สมบูรณ์ด้วยตัวของพระองค์เอง”

คำว่า พระเจ้ามีสภาพเป็นวิญญาณ ความหมายของวิญญาณในที่นี้ เราจะเห็นได้ชัดจากคัมภีร์ซึ่งกล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า :-

“และพระจิตแห่งพระยะโฮวา จะสถิตอยู่กับท่านผู้นั้น คือ ดวงปัญญา และดวงความเข้าใจ ดวงวินิจฉัยและดวงอำนาจ ดวงความรอบรู้และยำเกรงพระยะโฮวา”

- ะซายา ๑๑/๒

ข้อนี้หมายความว่า เมื่อผู้ใดมีความเชื่อและเลื่อมใสในพระผู้เป็นเจ้าของอย่างจับจิตใจแล้ว พระวิญญาณบริสุทธิ์ของพระองค์ก็จะมาสถิตอยู่กับผู้นั้น เมื่อวิญญาณบริสุทธิ์เข้ามาสถิตแล้ว ก็จะมีปัญญา มีความเข้าใจ มีความวินิจฉัย มีอำนาจ มีความรอบรู้ และมีความยำเกรงในพระยะโฮวาเกิดขึ้น เพราะลักษณะเหล่านี้คือ ลักษณะแห่งวิญญาณของพระผู้เป็นเจ้าของ และความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของ

ตามความหมายของคริสต์ศาสนา วิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่มองเห็นไม่ได้ แต่ถึงกระนั้น พระวิญญาณพระเจ้าก็ได้แสดงอำนาจออกมาให้เห็นอยู่เสมอเป็นนิจทุกขณะ นั่นก็คือโลกและสรรพสิ่งในโลกบรรดาที่เกิดขึ้นมาและเป็นอยู่ขณะนี้เกิดขึ้นและทรงอยู่ได้ก็เพราะอำนาจของพระองค์ ยิ่งกว่านั้น

เพื่อที่จะแสดงให้โลกได้เห็นว่า พระองค์อยู่เหนือกฎธรรมชาติ และสามารถสร้างมนุษย์ได้ หรือแสดงพระองค์ให้ปรากฏในลักษณะของมนุษย์ได้ จึงได้ส่งพระบุตร คือพระเยซูให้มาปรากฏในโลกมนุษย์ การเกิดของพระองค์แสดงให้เห็นแล้วว่า พระองค์อยู่เหนือกฎธรรมชาติจริง ๆ เพราะพระเยซูเกิดขึ้นมาโดยไม่ต้องอาศัยบิดา และจากอภินิหารต่าง ๆ ของพระเยซู ก็แสดงให้เห็นประจักษ์ถึงอภินิหารของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า การที่พระเยซูตายแล้วกลับเป็นขึ้น แล้วเสด็จขึ้นไปสู่สวรรค์ แสดงให้เห็นอภินิหารว่า พระองค์ย่อมสามารถให้ชีวิตที่ไม่ตายแก่มนุษย์ชาติได้ และจะพาเขาเหล่านั้นขึ้นสวรรค์ได้ ดังข้อความในคัมภีร์กล่าว ไว้ว่า :-

“ไม่มีใครได้เห็นพระเจ้าเลย พระบุตรองค์เดียวของพระเจ้า ผู้ทรงสถิตอยู่ในทรงของพระบิดา ท่านองค์นั้นได้สำแดงพระองค์แล้ว”

- โยฮัน ๑/๑๘

เมื่อพูดถึงวิญญาณ ตามความหมายในคริสต์ศาสนา บางอย่างจะเห็นว่า คล้ายคลึงกับในพุทธศาสนา เช่นในคัมภีร์ กล่าวไว้ว่า :-

“เรามีชีวิตอยู่โดยพระวิญญาณ”

- ฆะลาเตีย ๕/๒๕

“วิญญาณนั้นเป็นที่ให้มีชีวิต”

- โยฮัน ๖/๖๓

“วิญญาณนั้นประทานชีวิต”

- โกรินโธ ๓/๖

“กายที่ปราศจากวิญญาณ ตาย”

- ยาโกโบ ๕/๒๕

วิญญาณที่ว่านี้หมายถึงวิญญาณพระเจ้าที่บันดาลให้ชีวิต ทั้งหลายเกิดขึ้น และหมายถึงพระวิญญาณบริสุทธิ์ที่จะเข้ามา สถิตในใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ผู้นั้นมีสติปัญญา มีแสง สว่างเกิดขึ้น รู้จักน้ำพระทัยของพระเจ้า แต่ในเรื่องนี้ผู้ศึกษา จะต้องทำความเข้าใจให้ดีกว่า **ความหมายของวิญญาณใน คริสต์ศาสนา กับพุทธศาสนาไม่เหมือนกันทีเดียว** เช่น ใน

พุทธศาสนาถือว่าในสิ่งมีชีวิตทุกอย่างมีวิญญาณ แต่ในคริสต์ศาสนาสอนว่า ในต้นไม้และสัตว์ไม่มีวิญญาณ เพราะต้นไม้และสัตว์แม้จะมีชีวิต สัตว์แม้จะมีประสาทบางอย่างเหมือนมนุษย์ เช่น มีหู มีตา มีจมูก มีลิ้น มีกาย แต่เพราะสัตว์ไม่มีความสามารถจะเข้าใจเหตุผลในสิ่งต่าง ๆ ไม่มีปัญญาที่จะหยั่งรู้ว่ามีพระผู้เป็นเจ้า และรู้จักยกย่องในพระผู้เป็นเจ้า ดังข้อความในเยซาเยาที่อ้างมาแล้ว และยิ่งกว่านั้น วิญญาณของพระเจ้าสามารถติดต่อกับวิญญาณของมนุษย์ได้ เช่นวิญญาณบริสุทธิ์ของพระองค์ ดลใจให้พวกสาวกเขียนคัมภีร์ และเข้ามาสถิตอยู่ในใจของมนุษย์ทั่วไปได้อย่างที่คัมภีร์กล่าว ไว้ว่า :-

“คนใดผูกพันกับองค์พระผู้เป็นเจ้า ก็มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระองค์ ฝ่ายวิญญาณ....ท่านทั้งหลายไม่รู้หรือว่า ร่างกายของท่านเป็นวิหารของพระวิญญาณบริสุทธิ์ ซึ่งสถิตอยู่ในท่าน และซึ่งท่านได้รับมาจากพระเจ้า”

“เราจะขอพระบิดา และพระองค์ทรงประทาน
ผู้ช่วยอีกผู้หนึ่งแก่ท่าน เพื่อจะอยู่กับท่านเป็นนิตย์ คือ
พระวิญญาณแห่งความจริง

โยฮัน ๑๔/ ๑๖, ๑๗

“เมื่อพระองค์นั้นมาแล้ว พระองค์จะบันดาลให้
โลกรู้สึกถึงความผิด ถึงความชอบธรรม และถึงความ
พิพากษา”

โยฮัน ๑๖/๘

“เมื่อพระวิญญาณแห่งความจริงมาแล้ว พระองค์
จะนำท่านไปสู่ความจริงทุกอย่าง”

โยฮัน ๑๖/๑๓

ตามหลักคริสต์ศาสนาสอนว่า พระผู้เป็นเจ้าทรง
เป็นอยู่ใน ๓ พระองค์ คือพระบิดา พระบุตร และ
พระวิญญาณบริสุทธิ์ ทั้ง ๓ องค์นี้เป็นพระเจ้าองค์เดียวกัน
หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า พระผู้เป็นเจ้าปรากฏในสามลักษณะ
คือ :-

๑. พระบิดาในฐานะที่เป็นผู้สร้าง และรักษาสรรพ
สิ่งทั้งปวงให้เป็นนิตย์

๒. พระบุตรในฐานะลงมาก็คือเป็นมนุษย์ เพื่อ
แสดงเกียรติคุณของพระบิดาให้ปรากฏแก่โลก

๓. พระวิญญาณบริสุทธิ์ ในฐานะเข้ามาติดต่อกับ
วิญญาณมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์รู้จักผิดชอบและ
รู้จักพระเจ้า

ทั้งสามฐานะหรือสามลักษณะนี้ รวมเรียกว่า
ตรีเอกานุภาพ (The Trinity) การนับถือ จะต้องนับถือทั้ง
๓ องค์ ดังที่คัมภีร์กล่าวไว้ :-

**“ให้รับบัพติศมา ในนามแห่งพระบิดา และพระบุตร
และพระวิญญาณบริสุทธิ์”**

มัทธิว ๒๘/ ๑๙

สำหรับพระวิญญาณบริสุทธิ์นั้น ย่อมประจักษ์ในใจ
ของผู้ที่เลื่อมใสอยู่เสมอ คอยเตือนให้ผู้นั้นรู้จักผิดชอบ และ
ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ดังที่คัมภีร์กล่าวไว้ว่า :-

**“ฝ่ายผลของพระวิญญาณนั้นคือ ความรัก ความ
ยินดี สันติสุข ความอดกลั้นไว้นาน ความปราณี ความ
ยินดี ความสัตย์ซื่อ ความสุภาพ การรู้จักบังคับตนเอง”**

พะลาเตีย ๕/๒๐, ๒๓,

อนึ่งทูตสวรรค์ก็ถือว่าเป็นวิญญาณ (Soul, spirit) และสามารถติดต่อกับมนุษย์ ดังเช่นทูตสวรรค์มาส่งข่าวแก่พระนางมาเรียกว่า พระเจ้าจะลงมาเกิดในท้องของพระนาง และมีทั้งวิญญาณฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว วิญญาณดีก็เช่นทูตสวรรค์ วิญญาณฝ่ายชั่ว เรียกว่า ซาตาน หรือมาร ซึ่งเป็นศัตรูของพระผู้เป็นเจ้า ดังในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า :-

“ทูตสวรรค์ทั้งปวงนั้นเป็นวิญญาณสำหรับไว้ปรนนิบัติ ซึ่งได้รับใช้มาปรนนิบัติคนเหล่านั้นที่จะรับความรอดเป็นมฤตกมิใช่หรือ ?”

เอ็ปราช ๑/๑๔

“คนที่กระทำความบาปก็มาจากมาร ด้วยว่ามารได้กระทำความบาปตั้งแต่เดิมมา พระบุตรของพระเจ้าได้เสด็จมาปรากฏเพราะเหตุนี้ คือว่า เพื่อจะได้ทรงทำลายกิจการของมารเสีย”

๑ โยฮัน ๓/๓, ๘, ๙

ข้อความเหล่านี้ ขอให้สังเกตไว้ให้ดี เพราะในเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับวิญญาณในทางพุทธศาสนาแล้วจะเห็นว่ามิ

ความหมายผิดกันไกลทีเดียว ทูตสวรรค์และซาตานนี้ พอจะเทียบได้กับเทวดาปีศาจในทางพุทธศาสนา แต่เทวดาและปีศาจเหล่านี้ ทางพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าเป็นวิญญาณ หากถือว่าเป็นกำเนิดชีวิตชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากกรรมชนิดหนึ่ง รูปร่างของเทวดาและปีศาจเป็นกายทิพย์ ผู้ที่ได้ตาทิพย์จะมองเห็นได้ ส่วนวิญญาณนั้น แม้ได้ตาทิพย์อย่างไรก็มองไม่เห็น เราารู้เรื่องของวิญญาณ ก็เพราะอาศัยการสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากทางกาย และเรียนรู้ได้ด้วยใจ ทางมโน-สัมผัสเท่านั้น

เรื่องพระเจ้า ที่จริงเราควรศึกษาให้ละเอียดเพราะเหตุว่าเป็นหลักสำคัญของศาสนาหลายศาสนาในโลกนี้ ศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู และอื่น ๆ อีกหลายศาสนา เว้นพระพุทธศาสนา เท่านั้น ต่างเชื่อถือว่ามีพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง ถ้าจะเอาจำนวนคนในศาสนาต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกันดู จะพบว่า คนที่นับถือว่ามีพระเจ้านั้นมีมากกว่าคนที่ไม่เชื่อ ทั้งนี้ไม่นับคนในยุคปัจจุบันบางพวก ซึ่งมีมากไม่ใช่เล่น ไม่นับถือศาสนาอะไรจริงจังเลย เป็นพวกวัตถุนิยม เพราะฉะนั้น

จึงเป็นข้อที่ควรจะสนใจอย่างยิ่งว่าเหตุไรเขาจึงนับถือกัน
ความจริงเรื่องนี้ควรจะเขียนเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งโดยเฉพาะ
กล่าวถึงพระเจ้าในศาสนาต่าง ๆ เพราะเป็นเรื่องยาวและ
ใหญ่มาก ในหนังสือเล่มนี้ มีความมุ่งหมายจะเปรียบเทียบกับ
พระเจ้า ในทางคริสต์ศาสนาเท่านั้น เพราะเหตุว่าเป็นที่รู้จักกัน
แพร่หลายมาก และมีอิทธิพลมาก และมีอะไรหลายอย่าง
คล้ายคลึงในทางพุทธศาสนาด้วย

ต้นเหตุแห่งความทุกข์และความตาย ตามหลักคริสต์ศาสนา

ตามหลักคริสต์ศาสนา มีหลักสำคัญยิ่งอยู่อย่างหนึ่ง
คือ การที่มนุษย์เราทุกวันนี้ ได้รับความทุกข์ความลำบาก
ตลอดทั้งความตาย ข้อนี้เป็นผลมาจากบาปของมนุษย์คู่แรก
ที่ได้ทำผิดคำสั่งของพระเจ้า ดังที่ในคัมภีร์ไบเบิลกล่าวไว้ว่า :-

พระเจ้าได้ทรงรักมนุษย์ และได้ทรงสร้างมนุษย์ชาย
หญิงคู่แรกขึ้นตามแบบฉายาของพระองค์ ได้ทรงสร้างสวน
เอเดินให้เป็นที่อยู่ สวนนี้เป็นสวนสวรรค์และทรงให้อาหาร
และสติปัญญา มนุษย์ชายหญิงคู่แรก ที่พระองค์ทรงสร้างมา

นั่นเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้อยู่ในคลองจักษุของพระองค์ตลอดเวลา ได้ยินสุรเสียงของพระองค์ ได้เห็นสง่าราศีของพระองค์ และได้เชื่อฟังในพระองค์ทุกอย่าง ต่อมาถึงคราวเคราะห์ที่บาปกรรม จะได้เกิดกับมนุษย์เป็นครั้งแรก บังเอิญให้คนทั้งสองหลงเชื่อ คำหลอกลวงของผีซาตานที่แฝงอยู่ในร่างของงู หลอกให้กิน ผลแอปเปิลที่ทรงห้ามไว้ เขาลืมคำสั่งพระเจ้า พระองค์เป็นผู้ เต็ดขาด ออกคำสั่งให้ไล่คนทั้งสองออกจากสวนทันที แต่นั้นมา บาปก็ได้เกิดแก่มนุษย์ ความตาย ความแก่ และความเจ็บป่วย ความทุกข์ยากต่าง ๆ อันเป็นผลของบาปก็ได้เกิดแก่มนุษย์ และบาปคราวนั้นก็ได้สืบเนื่องกันเรื่อยมาจนทุกวันนี้ *(ส่วน สัตว์และต้นไม้ในคัมภีร์ไม่ได้บอกไว้ว่า เพราะเหตุใดสิ่งเหล่านี้ จึงต้องมี ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ด้วยเหมือนกัน)* ถ้าหากมนุษย์ไม่มีบาป มนุษย์จะไม่ประสบกับความตาย และความทุกข์ใด ๆ เลย **บาปก็คือ การประทุษร้ายผิดคำสั่งของ พระเจ้า** แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามันุษย์จะได้ผิดไปแล้ว พระองค์ก็ยังคงสงสารมาก คิดจะช่วยให้รอดพ้นจากบาปอยู่

เสมอมา จึงได้ส่งพระบุตรลงมาเกิดเป็นพระเยซู เพื่อถ่ายบาป
ให้มนุษยชาติ ดังที่ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า :-

**“เพราะว่าพระเจ้าทรงรักโลก จนได้ประทาน
พระบุตรองค์เดียวของพระองค์ เพื่อทุกคนที่วางใจใน
พระบุตรนั้น จะมีได้พินาศ แต่จะมีชีวิตอยู่ชั่วนิรันดร์”**

โยฮัน ๓/๑๖

**“บิดาเมตตาบุตรของตนมากฉันใด พระยะโฮวา
ทรงเมตตาคนที่ยำเกรงพระองค์มากฉันนั้น”**

เพลงสรรเสริญ ๑๐๓/๑๓,

ความรอดตามหลักคริสต์ศาสนา

ตามหลักคริสต์ศาสนา คนจะรอดพ้นจากบาปไปสู่
สวรรค์ได้ อาศัยความเชื่อเป็นหลักสำคัญยิ่ง แม้ว่าจะ
ประพฤติผิดอะไรร้ายแรงก็ตาม ถ้าหากยังมีความเชื่อมั่นใน
พระเจ้าเป็นเจ้า และสารภาพผิดกับพระองค์เสีย บาปนั้น
พระองค์จะทรงยกให้ได้ ดังคัมภีร์กล่าวไว้ว่า :-

“ถ้าท่านทั้งหลายมิได้กลับใจเสียใหม่ จะต้อง พินาศ”

สุกกา ๑๓/๓

การกลับใจหมายถึงหันกลับมาเชื่อและไว้วางใจใน
พระเยซู และเลิกประพฤติชั่วนั้นเสีย และเคารพต่อพระวิญญาณ
บริสุทธิ์ที่จะเข้ามาอยู่ในใจของผู้นั้น แต่ถ้าผู้ใดไม่เชื่อ และ
ขอรับเอาวิญญาณบริสุทธิ์ จะไม่มีทางรอดเลย ดังคำภีร์
กล่าวไว้ว่า :-

“ผู้ใดจะกล่าวขัดขวางต่อบุตรมนุษย์ จะทรงโปรด
ยกโทษให้ผู้นั้นได้ แต่ถ้าผู้ใดจะกล่าวหมิ่นประมาทต่อ
พระวิญญาณบริสุทธิ์ จะทรงโปรดยกโทษให้ผู้นั้นไม่ได้”

- สุกกา ๑๒/๑๐, ๑๑.

“จะทรงสนองโทษแก่คนเหล่านั้น ที่ไม่รู้จักพระเจ้า
และไม่เชื่อฟังในเกียรติคุณของพระเยซูเจ้าของเรา คน
เหล่านั้นจะรับโทษคือความพินาศนิรันดร์ หันไปจาก
พระพักตร์พระเจ้า และจากรัศมีเดชของพระองค์”

- ๒ เทสะโลนิเก ๑/๘, ๑๐.

“ด้วยว่าซึ่งท่านทั้งหลายรอดนั้น ก็รอดโดยพระคุณ เพราะความเชื่อ ความรอดนั้นเป็นด้วยการ ประพฤติที่ หามิได้”

- เอเฟซัส ๒/๘, ๑๐.

“จะเข้าไปถึงพระองค์ได้โดยความไว้วางใจ เพราะ ความศรัทธาในพระองค์”

- เอเฟซัส ๑/๑๒.

“พระบิดาผู้อยู่ในสวรรค์ จะประทานพระวิญญาณ บริสุทธิ์แก่คนทั้งปวงที่ขอจากพระองค์”

- ลูกา ๑๑/๑๓.

“เราบอกท่านทั้งหลายแล้วว่า จงขอแล้วจะได้ จงหาแล้วจะพบ จงเคาะแล้วจะเปิดให้แก่ท่าน เพราะว่า ทุกคนที่ขอก็จะได้ ทุกคนที่แสวงหา ก็จะพบ และทุกคนที่ เคาะก็จะเปิดให้เขา”

- ลูกา ๑๑/๙, ๑๑.

**พระเจ้าทรงทราบการกระทำของ
มนุษย์ทุกขณะ**

อนึ่งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงทราบการกระทำของมนุษย์ชาติอยู่ทุกขณะ ไม่มีการกระทำอันใด และของใครที่พระเจ้าไม่ทรงทราบ ดังคัมภีร์กล่าวว่า :-

“ซึ่งข้าพเจ้านั่งลงหรือลุกขึ้นนั้น พระองค์ทรงทราบหมด และความคิดของข้าพเจ้า พระองค์ทรงทราบแต่ไกล....ทางประพฤติของข้าพเจ้านั้น พระองค์ทรงทราบสิ้น.....ถ้อยคำที่สิ้นของข้าพเจ้า ไม่มีสักคำเดียวที่พระองค์ไม่ทราบ พระองค์ได้ทรงล้อมข้าพเจ้า ไว้ทั้งข้างหน้าข้างหลัง ทรงวางพระหัตถ์ของพระองค์ไว้บนข้าพเจ้า พระปัญญาเช่นนั้นก็อัศจรรย์เหลือความรู้ของข้าพเจ้า และสูงเกินกว่าที่ข้าพเจ้าจะเอื้อมถึงได้ ข้าพเจ้าจะไปไหนให้พ้นจากวิญญานของพระองค์ จะหนีไปไหนให้พ้นจากพระพักตร์ของพระองค์ ถ้าแม้ข้าพเจ้าจะขึ้นไปถึงสวรรค์ พระองค์ก็สถิตอยู่ที่นั่น”

- บทเพลงสรรเสริญ ๑๓๙/๒, ๘.

พระเจ้าเพราะเหตุที่มีอยู่ในที่ทั่วไปดังคัมภีร์กล่าวไว้นี้ จึงทรงทราบการอะไร ๆ ของมนุษย์ทุกอย่าง

จะหลอกพระองค์ไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น แม้ผมบ่นศิระษะของ
เรามีอยู่เท่าไร ก็ทรงทราบด้วย ดังคำภีร์กล่าวไว้ว่า :-

“อย่าหลงเลย จะหลอกพระเจ้าเล่นไม่ได้ เพราะว่า
คนใดหวานพีชอย่างใดลง ก็จะถูกเกี่ยวผลอย่างนั้น”

- ฆะลาเตีย ๖/๗

“ถึงผมของท่านทั้งหลาย ก็ทรงนับไว้แล้วทุกคน”

- ลูกา ๑๒/๗.

พระเจ้าทรงยุติธรรม

พระเจ้านั้นทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมอย่างยิ่ง จะทรงให้
รางวัลและลงโทษตามสมควรแห่งความดีและความชั่วนั้น ๆ
ดังที่กล่าวมาแล้วว่า “หวานพีชเช่นใด จะเกี่ยวผลเช่นนั้น” ข้อนี้
ตรงกับหลักกรรมในพุทธศาสนาที่ว่า :-

“ยาทิสํ วปะเต พืชํ ตาทิสํ ลภเต ผลํ”

แปลอย่างเดียวกันว่า “หวานพีชเช่นใด ย่อมได้
ผลเช่นนั้น” ซึ่งหมายถึงทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่วทำได้
แค่ไหน ย่อมได้ผลแค่นั้น หลักข้อนี้ลึกซึ้งมาก ไม่เหมือนกับ
ความหมายในคำภีร์คริสต์ศาสนาจริง ๆ ตาม หลักของ

คริสต์ศาสนาถือว่า พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ที่จะให้รางวัลและลงโทษและทรงทำอย่างยุติธรรมด้วย เพราะเหตุที่พระองค์ทรงทราบการกระทำของมนุษย์ทุกอย่างหมด ทั้งทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด สามารถจะทรงบันดาลให้เป็นอะไร หรือทรงให้อะไรก็ได้ และมีความเมตตาปราณีอย่างสูงสุดด้วย ถ้ามีนายเช่นนี้ ผู้ที่เป็นคนรับใช้จะเคารพเทิดทูนสูงสักเพียงไร และจะเยือกเย็นเพียงไร มั่นใจในอนาคตเพียงไร เบิกบานใจเพียงไร และทุกครั้งเมื่อเกิดความทุกข์ หรือได้รับความอยุติธรรมจากมนุษย์ด้วยกัน ได้รับความเกลียดชังจากมนุษย์ด้วยกัน พอนึกถึงพระเจ้าก็จะสบายใจทันที เพราะรู้สึกว่าคุณอื่นไม่รู้ แต่พระเจ้ารู้ คนอื่นไม่ยุติธรรม แต่พระเจ้าทรงยุติธรรม คนอื่นจะให้อะไรได้เหมือนพระเจ้า เพราะฉะนั้นขอให้พระเจ้าทรงรักและเมตตาองค์เดียวกับพอแล้ว นี่คือผลแห่งความเชื่อ และได้ผลในทางศีลธรรมอย่างสูงสำหรับคนที่เชื่อจริง ๆ

หลักปฏิบัติทางคริสต์ศาสนา

อนึ่งเมื่อพูดถึงหลักปฏิบัติในทางคริสต์ศาสนา จะพบว่าไม่มีมากหรือต้องฝืนกิเลสมาก ต้องขัดข้องในการอาชีพต่าง ๆ เหมือนกับในพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะในคริสต์ศาสนาไม่มีข้อบังคับมากเหมือนในทางพุทธศาสนา และแม้จะประพฤติผิดอะไรบ้างก็ไม่เป็นไร เพราะหลักของความรอดอยู่ที่ความเชื่อ เมื่ออธิษฐานและสารภาพผิดเสีย พระองค์ก็ทรงยกโทษให้ หลักของคริสต์ศาสนาก็มีอยู่ว่า :-

“คนทั้งปวงได้ทำผิดทุกคน”

- โรม ๓/๒๓

เมื่อสารภาพแล้วพระองค์จะทรงยกโทษให้ ในเมื่อผู้นั้นมีความเชื่อและไว้วางใจในพระผู้เป็นเจ้าของจริง ๆ ดังคำอธิษฐานที่พระเยซูสอนไว้ว่า :-

“โอ ! พระบิดา ! ขอให้พระนามของพระองค์เป็นที่นับถืออันบริสุทธิ์ ให้แผ่นดินของพระองค์มาตั้งอยู่ ขอทรงโปรดประทานอาหารเลี้ยงข้าพเจ้าทั้งหลายทุก ๆ วัน ขอทรงโปรดยกความผิดของข้าพเจ้าทั้งหลาย ด้วยว่า

**ข้าพเจ้าย่อมยกความผิดของคนทั้งปวงที่ได้ทำผิดต่อ
ข้าพเจ้านั้น และขอย่านำข้าพเจ้าเข้าไปในการทดลอง”**

- ลูกา ๑๑/๒.

ขอให้สังเกตคำอธิษฐานนี้ให้ดี เป็นจิตวิทยาในการสอน
คนอย่างสูงมาก เป็นหลักในการปลูกความสามัคคี และความ
เป็นมิตรเป็นอย่างดีเลิศ เพราะในที่นี้มีข้อแม้ไว้ว่า ผู้ที่อธิษฐาน
ได้ยกความผิดให้กับคนที่ผิดต่อเขาแล้ว เพราะฉะนั้นก็ขอให้
พระองค์ทรงยกความผิดให้กับเขาด้วย ไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้ที่
เชื่อในพระผู้เป็นเจ้าอย่างสนิท คำอธิษฐานนั้นย่อมมีอิทธิพล
คลี่ใจให้เลิกประพฤติชั่วได้อย่างดีเลิศ และก่อให้เกิดความรัก
ความเอ็นดู ความเมตตาปราณีในระหว่างกันและกัน และถ้า
หากเขาจะได้รับการลำบากใด ๆ เขาก็คิดเสียว่า นั่นเป็นการ
ทดลองของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งยอมทำให้เขาอดทนได้เสมอและ
โดยปกติคนที่ขยันและฉลาดรอบรู้ ก็ยอมจะหาอาหารได้
หาเงินหาทองหรือแสวงหาอะไรก็ได้ แต่แทนที่เขาจะรู้สึกว่
นั่นเป็นเพราะความสามารถของตนแท้ ๆ เขากลับรู้สึกว่
พระผู้เป็นเจ้ามีส่วนช่วยเหลือให้เขาประสบผลสำเร็จนั้น ๆ ด้วย

ซึ่งเป็นกรเพิ่มพูนความรักและเคารพให้พระผู้เป็นเจ้าของสูง
แล้วก็จะทำให้รู้สึกว่าคุณสอนในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น ซึ่งข้อนี้
เองจะบันดาลให้เขาอยู่ในศีลธรรมและอยู่ในคำสอนของ
พระเจ้าได้ ซึ่งถ้าทำจริงๆ เราก็ยอมเห็นแล้วว่าเป็นประโยชน์
ทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมเป็นอย่างมาก เว้นไว้แต่คนที่นับถือ
แต่ปาก หรือนับถือพอเป็นพิธีเท่านั้นเพราะฉะนั้น คำสอนใน
คริสต์ศาสนาทั้งหมด จึงรวมอยู่ในหลักสำคัญที่สุดอยู่ ๒
ประการ ซึ่งพระเยซูได้ตรัสไว้ว่า :-

**พระบัญญัติที่เป็นเอกเป็นใหญ่กว่าบัญญัติทั้งปวง
นั้นคือว่า :-**

**“ดูก่อนพวกยิวเฮล จงฟังเถิด พระยะโฮวา
พระเจ้าของเรา เป็นพระเจ้าองค์เดียว จงรักพระองค์
ผู้เป็นพระเจ้าด้วยสุดใจสุดจิตของเจ้า ด้วยสุดความคิด
และด้วยสุดลิ้นกำลังของเจ้า”**

บัญญัติที่สองนั้นคือ :-

“จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง”

- มาระโก ๑๒/๒๔, ๓๒

ข้อความตามที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความเชื่อ และความเข้าใจของคริสต์ศาสนิกชนทั่วไป ถ้าพิจารณาด้วยใจที่เป็นกลาง พยายามที่จะเข้าไปให้ถึงความเข้าใจของเขา จะแลเห็นว่า ประโยชน์ของการเชื่อนั้นมีอยู่มากทีเดียว ไม้กางเขนมีความหมายในทางมนุษยธรรมเป็นอย่างสูง เพราะนั่นเป็นอำนาจบันดาลใจสูงมาก ให้สาวกทั้งหลายกล้าหาญไม่กลัวต่อความตาย ในการที่จะประกาศเกียรติคุณของพระคริสต์ และประกอบกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อมนุษยธรรม ทำให้เขาเหล่านั้นมั่นใจในอนาคตยิ่งกว่าการมีเงินทองและอำนาจอย่างเหลือล้นหลายเท่า ขอให้เราดูปูชนียสถานในทางคริสต์ศาสนา เช่น นครวาติกัน สถานสาธารณกุศลหรือสถาบันต่าง ในทางคริสต์ศาสนา องค์การคริสต์ศาสนาต่าง ๆ มีแพร่หลายไปทั่วโลก มีอิทธิพลครอบงำชีวิตของคนในโลกไม่น้อยกว่า ๑ ใน ๓ สำหรับในสมัยก่อน ๆ มาในสมัยปัจจุบัน วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาก และเกิดลัทธิการเมืองซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนานี้ อย่างขมขื่น ความเชื่อในศาสนานี้จึงลดลงไปมาก โดยเฉพาะ

ในประเทศคอมมิวนิสต์ ไม่เช่นนั้นอิทธิพลของศาสนานี้ยังจะ
แพร่หลายต่อไปอีก

ข้อที่น่าสังเกตในทางคริสต์ศาสนา

อนึ่ง เราควรจะต้องข้อสังเกตไว้ด้วยว่า พระเยซูพระองค์
ทรงสมภพขึ้นมาในท่ามกลางของชนชาติที่บ้านเมืองของตน
กำลังตกเป็นอาณานิคมของจักรพรรดินิยมโรมัน และ
ท่ามกลางของเผ่าชนที่นับถือในพระผู้เป็นเจ้าของอยู่แล้ว และมี
คัมภีร์เก่าซึ่งได้บันทึกคำพยากรณ์และคำสอนของพระเจ้าไว้
มากมาย ตลอดพระชนม์ชีพ พระเยซูได้ทรงกระทำการต่าง ๆ
ให้สมกับคำพยากรณ์ที่กล่าวถึง เช่น ครึ่งหนึ่ง พระเยซูเคย
ทรงล้างเท้าให้กับสาวกทั้งที่เขาเหล่านั้นจะคัดค้านอย่างไร
ก็ไม่ยอม แล้วได้ทรงอ้างคำในคัมภีร์เก่าว่า :-

“ผู้ที่รับอาหารกับเรา ได้ยกส้นเท้าต่อเรา”

- โยฮัน ๑๓/๑๔

**ข้อที่น่าสงสัยและคำตอบที่น่าฟัง
ในทางคริสต์ศาสนา**

ความเชื่อต่อพระเจ้าดังที่กล่าวมานี้ บางคนอาจตั้งข้อ
 คัดค้านได้มากมาย เช่น มนุษย์คู่แรกทำบาป ซึ่งเป็นเหตุให้
 มนุษย์ในภายหลังต้องพลอยรับบาปไปตาม ๆ กัน ก็เพราะมี
 สติปัญญาไม่พอ จึงไปหลงคำแนะนำของซาตานในร่างงู
 ปัญหามีว่าสติปัญญานั้นเป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงให้มา แต่เหตุไฉน
 จึงไม่ทรงให้ให้พอที่จะไม่หลงคำแนะนำนั้น ทั้งที่พระองค์ก็
 เป็นลัทธิปัญญา ไม่รู้หรือว่าจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นแก่คน
 ทั้งสอง พระเจ้าก็อยู่ในฐานะที่จะให้อะไร ก็ทรงให้ได้ และ
 ยิ่งกว่านั้น ซาตานเองก็เป็นเพียงทูตสวรรค์ ซึ่งพระองค์ทรง
 สร้างขึ้นมาแท้ ๆ เหตุไฉนจึงปล่อยให้คอยดลใจมนุษยชาติ
 ทำชั่ว เกิดความเดือดร้อนทั่วโลก พระองค์จะทรงทดลอง
 มนุษยชาติไปถึงไหน เหตุไฉนจึงไม่กำจัดเสีย ความเดือดร้อน
 ต่าง ๆ ก็จะยุติไปเอง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นข้อที่แคลงใจ
 สำหรับคนที่ยังไม่เชื่อและชอบคิดหาเหตุผล ซึ่งพระวิญญาณ
 บริสุทธิ์ของพระเจ้ายกได้ดลใจ ให้อาจารย์เปาโลสอนไว้ว่า :-

“จงชั้นสูตรทุกสิ่ง”

๑. เรชะโลนิเก ๕/๒๐,

ยิ่งกว่านั้น สิ่งต่าง ๆ บรรดาเกิดในโลก ซึ่งถือว่า พระเจ้าทรงสร้างไว้ทั้งนั้น ก็ทำให้สงสัยในความเมตตาของ พระเจ้าว่าทรงสร้างไว้ทำไม เช่น เชื่อโรคต่าง ๆ หรือจะถือว่า นั้นเป็นการลงโทษมนุษยชาติที่ทำบาป และสงสัยในความ ยุติธรรม เช่น มนุษย์บางคนเกิดไม่เท่ากัน ทั้งที่เขาเหล่านั้น ตามหลักคริสต์ศาสนาถือว่าไม่เคยทำ บาปมาในชาติก่อนเลย เหล่านี้เป็นต้น แต่ก็มีข้อแก้ตัวที่ดีที่สุดอยู่ข้อหนึ่งในคัมภีร์ ซึ่งอาจารย์เปาโลกล่าวไว้ว่า :-

“ใครจะรู้ว่าพระทัยของพระเจ้า เพื่อที่จะสอน พระองค์ได้”

๑. โกรินโธ ๒/๑๖,

คำพูดอันนี้ใช้ได้กว้างขวางมาก และสามารถจะยับยั้ง ความสงสัยของคนที่เชื่ออยู่แล้วให้หมดสิ้นไปได้ แต่สำหรับคนที่ ยังไม่เชื่อ ก็กลับมองเห็นไปว่านั่นเป็นแต่เพียงวาทศิลป์ที่ คมคายยิ่งอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่จะอย่างไรก็ตาม ในหนังสือ เล่มนี้ไม่มีความประสงค์จะวิจารณ์ ที่นำมาเขียนไว้เพียงเพื่อให้

นักศึกษาได้เปรียบเทียบกับกันดูเท่านั้น ใครจะเชื่ออย่างไรน ก็สุดแล้วแต่ความพอใจ

เรื่องพระเจ้าในศาสนาฮินดู

ข้าพเจ้าคิดว่า ควรจะได้นำความเข้าใจเรื่องพระเจ้าของศาสนาฮินดูมาไว้ด้วย จะทำให้ความเข้าใจในเรื่องวิญญาณของพุทธศาสนาชัดเจนยิ่งขึ้น และข้าพเจ้าเห็นว่าคุณลักษณะพระเจ้า ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือภควัทคีตา เป็นข้อความที่มีหลักฐานดียิ่ง เพราะหนังสือเป็นปรัชญาที่รองรับกันทั่วไป และแพร่หลายมากในหมู่ฮินดู เขาถือเป็นหนังสือสำคัญที่สุด ในหนังสือกล่าว ไว้ว่า :-

**“แอะอรชุน ! อาตมาเป็นพีชของสรรพสิ่งสากล
จักรวาลที่ปรากฏ เว้นอาตมาเสียแล้ว ย่อมมีไม่ได้”**

นี่เป็นคำของพระกฤษณะซึ่งถือว่าเป็นพระเจ้าสูงสุดของฮินดู และได้อวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ตรัสกับทำวอรชุน ซึ่งเป็นนักรบที่มีชื่อเสียงมากในสมัยสงครามภารตะ ซึ่งเกิดก่อนพุทธกาลไม่น้อยกว่าพันปี คำว่า **“อาตมา”** หมายถึงตัวตนของพระกฤษณะ และในหนังสือปรัชญาโยคะของศาสตราจารย์สวามี ก็ได้แสดงลักษณะของพระเจ้าไว้ชัดเจนว่า :-

“ไม่มีสิ่งใดในสากลจักรวาล ซึ่งตั้งอยู่นอกเหนือไปกว่าพระอิศวรหรืออาตมัน คือว่า บรรดาสิ่งทั้งหลาย ย่อมดำรงอยู่ในพระอิศวรหรืออาตมัน”

- โยคสูตร ๑/๑๐๖

ลักษณะเหล่านี้ คล้ายคลึงกับพระเจ้าในศาสนาคริสต์ที่สุด ที่ถือว่าสิ่งทั้งปวงที่เป็นขึ้นแล้วนั้น ไม่มีสักสิ่งเดียวที่เป็นขึ้นนอกจากพระองค์ และถือว่าพระยะโฮวามีอยู่ในทุก ๆ สิ่ง ควบคุมหรือครอบงำทุก ๆ สิ่งไว้ และจะพบข้อความที่คล้ายคลึงกันอีกว่า :-

**“ผู้ใดเห็นอาตมาในทุก ๆ สิ่ง เห็นทุก ๆ สิ่งในอาตมา
อาตมาย่อมไม่หลบผู้นั้น และผู้นั้นย่อมไม่หลบอาตมา”**

- ภาควัทธิศาสตร์ ๓๐/๔๘

และจะพบข้อความในทำนองเดียวกันกับที่พระเยซู
สอนให้เพื่อนบ้านตนเองว่า :-

**“อรชุน ! ผู้ใดเห็นสุขหรือทุกข์ของทุก ๆ สิ่งเสมอ
ด้วยสุขและทุกข์ของตนเอง ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นบรมโยคี”**

- ภาควัทธิศาสตร์ ๓๒/๔๘

และจะพบข้อความในทำนองที่พระเยซู สอนว่าพระเจ้า
ทรงเป็นอยู่เป็นนิรันดร์ว่า :-

**“พึงรู้ด้วยว่า สิ่งซึ่งแผ่ทั่วสากลจักรวาลย่อมไม่มี
ความพินาศ ใคร ๆ ไม่อาจทำสิ่งซึ่งไม่เสื่อมสิ้นนี้ให้
พินาศได้”**

- ภาควัทธิศาสตร์ ๑๓/๑๓

และจะพบข้อความในทำนองว่า พระเจ้าเป็นบริสุทธิ์
และเป็นสัพพัญญูว่า :-

“พระอิศวรคือบุรุษวิเศษ ซึ่งไม่ติดข้องอยู่ด้วยกิเลส
กรรม วิบาก และตัณหา

ในอิศวรนั้น พีชแห่งสัพพัญญูมีอยู่เป็นเนื่องนิตย์
พระอิศวรนั้น เป็นอาจารย์แม่ของบูรพาจารย์
ทั้งหลาย เพราะไม่ถูกขัดขวางด้วยกาล”

- โยคสูตร ๑/๙๓, ๙๔, ๑๐๐

ข้อที่แตกต่างระหว่างฮินดูกับคริสต์

ข้อความเท่าที่ยกมานี้เป็นเพียงตัวอย่างน้อย ๆ เพื่อ
เทียบเคียงให้เห็นความหมายของคำว่า “พระเจ้า” ใน
ศาสนาฮินดูในทางปรัชญา ส่วนในทางนิกายนั้นมีมากมายเกิน
กว่าที่จะนำมาเขียนในที่นี้ แต่ขอให้เข้าใจว่า ความหมายของ
พระเจ้าในศาสนาฮินดูนั้น โดยที่แท้ไม่เหมือนกับในทาง
คริสต์ศาสนาเพราะพระเจ้าในศาสนาฮินดู ไม่ได้ลงมา
พิพากษาโทษของมนุษย์ ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับ
การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ แต่มนุษย์ยอมเป็นไปตามกรรมของ
ตนเอง ในศาสนาฮินดูมีการสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด
สอนเรื่องกฎของกรรม และสอนให้ทำลายกิเลสเหมือนในทาง
พุทธศาสนา และคำว่า “บริสุทธิ์” ในศาสนาฮินดูนั้นลึกซึ้งยิ่ง

กว่าในคริสต์ศาสนา พระเจ้าในศาสนาคริสต์ยังมีพิโรธ ยังลงโทษมนุษยชาติด้วยการบันดาลให้น้ำท่วม แต่ในพระอิศวร นั้นไม่มีกิเลสเหล่านี้เลย แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าถือเอาตาม เรื่องราวที่กล่าวถึงพระเจ้าในศาสนาฮินดู อวตารลงมา เกิดในยุคต่าง ๆ เช่น เป็นพระกฤษณะ เป็นพระราม เป็นต้น ดังนี้แล้วก็ยอมถือว่าได้ว่า พระเจ้ายังมีกิเลสบางอย่างเหมือน มนุษย์ เช่นมีความรู้สึกในกามราคะ มีความโกรธ มีความรัก ดังตัวอย่างที่รู้ ๆ กันอยู่นั้น

พระเจ้าในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาใหญ่ศาสนาหนึ่งของโลก มีคนนับถือเกือบจะพอกับศาสนาฮินดู และนับถือว่ามีพระเจ้าเหมือนกัน ซึ่งเรียกในภาษาไทยกันว่าพระอัลล่าท่านนบีมุฮัมมัด เป็นศาสดาผู้ประกาศคำของพระเจ้า พระเจ้าในศาสนานี้เป็นพระเจ้าองค์เดียวกับในคริสต์ศาสนา และนับถือว่ามีเซและพระเยซู เป็นศาสดาพยากรณ์ของพระเจ้าเช่นเดียวกับท่านนบีมุฮัมมัด ทูตสวรรค์ที่มาส่งข่าวท่านนบีมุฮัมมัดครั้งแรก เพื่อให้รู้ตัวว่าท่านจะเป็นผู้รับสนองโอบอ้อมของพระเจ้าที่ถ้ำแห่ง

ภูเขาสีรา ซึ่งห่างจากเมืองมัทกะธั หรือเมกกะประมาณ ๒-๓ ไมล์นั้น ก็เป็นเหตุคนเดียวกันกับเหตุสวรรคต์ที่มาติดต่อกับ ท่านโมเชและพระเยซู ซึ่งเรียกว่า ยิมนอเอล หรือ คาเบรียน ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องนำมาเขียนไว้อีก

บทที่ ๓

วิญญาณในพุทธศาสนา

วิธีศึกษา

ได้กล่าวมาแล้วว่า จะศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท ให้เข้าใจง่าย จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องวิญญาณก่อน เพราะวิญญาณเป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง แต่การจะศึกษาเรื่องวิญญาณในความหมายของพุทธศาสนาให้เข้าใจดี ในเบื้องต้น จำเป็นต้องศึกษาความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ” และเรื่องพระเจ้าก่อน เพราะเรื่องทั้งสองมีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนา และจากการเข้าใจเรื่องทั้งสองนั้น จะทำให้เข้าใจเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนาได้ง่ายและลึกซึ้งด้วย ฉะนั้นจึงได้อธิบายไว้ก่อน

เมื่อพูดถึง **วิญญาณ** คนทั่วไปมักนึกเห็นเป็น **ภาพของ ภูตผีปีศาจ** ที่อาจมาแสดงตัวให้เห็นได้เช่นพูดกันว่า “วิญญาณของคนตายมาแสดงตัวให้เห็น” บางคนก็พูดว่า “วิญญาณของคนตายมาเดินในบ้าน ได้ยินเสียงผีเท้าเหมือน

คนเดิน” บางคนก็ว่า “มาทำเสียงกุกกักได้” หรือ “บางที่มาเข้าฝันก็ได้” ดังนี้เป็นต้น แต่ความเป็นจริง ถ้าผีที่เห็นหรือได้ยินเป็นความจริง นั่นก็ไม่ใช่วิญญาณ แต่เป็นชีวิตอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในจำพวกโอปปาติกะกำเนิด เป็นชีวิตที่เกิดแล้ว กล่าวคือ คนนั้นตายแล้วไปเกิดเป็นผี ร่างกายของผีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการบังดาลของวิญญาณของคนตาย วิญญาณแท้ ๆ เห็นไม่ได้

วิญญาณ ตามความหมายของพุทธศาสนา **ไม่ใช่ผี** และ**ไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ วิญญาณจะมาปรากฏให้เห็นด้วยตาไม่ได้** ตามหลักพุทธศาสนา **วิญญาณเป็นพลังงาน หรืออำนาจชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่ในชีวิตทั้งปวง** พืช สัตว์และคน **มีวิญญาณทั้งนั้น** ตามหลักพุทธศาสนากล่าวว่า “ชีวิตของคนเราประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ” วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง นอกจากธาตุทั้งสี่และอากาศธาตุ วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม (โปรดเข้าใจไว้ก่อนว่า คำว่า ธาตุในทางพุทธศาสนาหมายถึงพลังงานด้วย จึงสังเกตว่า แม้ความร้อนก็เรียกว่าธาตุ อากาศ

คือความว่าง ก็เรียกว่าธาตุ คำว่า ธาตุ ในทางพุทธศาสนา หมายถึงสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติโดยไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ซึ่งจะเป็นวัตถุหรือพลังงาน ก็เรียกว่าธาตุเหมือนกัน) คำว่า “นามธรรม” หมายความว่า **ไม่อาจจะสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า** วิญญาณนี้ได้อยู่ในทุก ๆ เซลล์ ชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของเซลล์ ซึ่งแต่ละอย่างมีความหมาย สิ่งที่ควบคุมระบบของเซลล์ทำให้กิจการแห่งเซลล์ดำเนินไปอย่างมีระเบียบ ทำให้เซลล์ทรงชีวิตอยู่ได้ เจริญเติบโตได้ สิ่งนี้แหละที่ทางพุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาณ

เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนาลึกซึ้งยิ่งขึ้น ขอให้เรามาศึกษาเรื่องนี้จากข้อเท็จจริงกันดีกว่า :-

เมื่อเรามองดูชีวิตของเรา ของคนอื่น ๆ ตลอดทั้งของสัตว์และพืชทั้งหลาย เราจะพบข้อเท็จจริงอันหนึ่งว่า **ส่วนต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นองค์กายของชีวิตนั้น ๆ ต่างก็เกิดมาอย่างมีความมุ่งหมายทั้งสิ้น ผมหงอกทำไม? ขนเกิดมาทำไม? เล็บเกิดมาทำไม? ฟัน หน้ งเนื้อ กระดูก เกิดมาทำไม? นักสรีรวิทยาสามารถให้คำตอบได้อย่างชัดเจน**

ที่สุด ซึ่งสรุปแล้ว แต่ละอย่างเกิดมาเมื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งสิ้น ไม่ใช่เฉพาะแต่ชีวิตของคนเหล่านั้น ส่วนต่าง ๆ ของสัตว์และพืชที่เกิดขึ้นมา ต่างก็มีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยที่สุด แม้ส่วนประกอบภายในเซลล์ก็เกิดมาอย่างมีความมุ่งหมายทั้งนั้น เราจึงสรุปข้อเท็จจริงอันนี้ได้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมาย

เมื่อ ชีวิต เกิดขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมายเช่นนี้ เราก็สามารถจะหยั่งรู้ได้ว่า **อำนาจที่สร้างสรรค์ชีวิตขึ้นมา นั้น ต้องเป็นอำนาจที่มีเจตจำนง และต้องเป็นอำนาจที่มีความเป็นระเบียบอย่างยิ่ง** เพราะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ที่เกิดขึ้นรวมเป็นชีวิตใดชีวิตหนึ่งนั้น มีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ ยิ่งกว่านั้น เพราะเหตุที่ชีวิตเช่นอย่างของมนุษย์มีความประณีตที่สุด ชับช้อนที่สุด เราก็หยั่งรู้ได้ว่า **อำนาจผู้สร้างสรรค์ชีวิตนั้น ต้องมีความประณีตและชับช้อนที่สุด** เหมือนหนึ่งนายช่างผู้มีความประณีตและชับช้อน จึงสามารถสร้างบ้านเรือนหรือเครื่องจักร ต่าง ๆ ได้ประณีตและชับช้อนฉนั้น

อนึ่ง เพราะเหตุที่ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุก
ขณะ แม้กระนั้นการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ก็เป็นการ
เปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาแบบของชีวิตไว้ และรักษาไว้
ได้อย่างมั่นคงมาก เช่นร่างกายของคนเรา มีการเปลี่ยนแปลง
อยู่ทุกขณะ ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย จงมองดูลงไปให้ซึ่ง
ถึงการเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์จะพบว่า อำนาจที่
ควบคุมการเปลี่ยนแปลงนั้น ช่างแข็งแกร่งเสียจริง ๆ มัน
พยายามรักษาแบบของชีวิตในลักษณะนั้น ๆ ไว้ได้อย่างมั่นคง
มากที่สุด เช่นคน แม้รูปร่างจะเปลี่ยนแปลงไปจนจำไม่ได้
แต่รูปลักษณะแห่งความเป็นคนจะต้องคงเดิมอยู่เสมอ
ไม่กลายเป็นสัตว์หรืออย่างอื่นไปได้ ดังนั้น **เราจึงหยั่งรู้ได้ว่า
อำนาจที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้ ต้องเป็นอำนาจที่แข็งแกร่ง
มากที่สุด**

ข้อเท็จจริงของชีวิตมีอยู่เช่นนี้ จากข้อเท็จจริงเหล่านี้ ทำให้
หยั่งรู้ได้ว่า อำนาจที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้นมีอยู่ ใครจะปฏิเสธว่า
อำนาจนี้ไม่มีไม่ได้เป็นอันขาด และยืนยันได้ด้วยว่าอำนาจนี้
ต้องเป็นนามธรรม เพราะเรามองไม่เห็นหรือสัมผัสไม่ได้เลย

บางคนเรียกอำนาจนี้ว่า ธรรมชาติ บางคนเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่ในทางพุทธศาสนาเรียกอำนาจนี้ว่า วิญญาณ ต่อแต่นี้เราจะได้อธิบายว่า ความหมายของวิญญาณในพุทธศาสนาถูกต้องตามนี้จริงหรือไม่ ?

คนเราเกิดใหม่ ๆ เป็นจุดเล็กนิดเดียว มองดูด้วยตาเปล่าเกือบไม่เห็น จุดเล็ก ๆ นี้ ทางแพทย์เรียกว่า zygote หรือ fertilized egg คือไข่ที่ผสมเชื้อผู้ชายแล้ว และพร้อมแล้วที่จะเจริญเติบโตเป็นคนต่อไป ส่วนทางพุทธศาสนาเรียกว่า “กลละ” กลละเป็นสิ่งที่มีชีวิต เจริญเติบโตจากอาหารที่ชิมไปอาหารก็คือโลหิตของแม่อย่างเดียวกับต้นไม้ ซึ่งเกิดจากเมล็ดและเจริญเติบโตจากอาหารที่รากดูดเข้าไปเลี้ยง ปัญหาที่มีอยู่ทางพุทธศาสนายอมรับหรือไม่ว่า **ภายในกลละนี้ ได้มีวิญญาณมาปฏิสนธิแล้ว? ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญที่สุด ถ้าเข้าใจปัญหานี้แจ่มแจ้ง ก็จะเข้าใจความหมายแห่งวิญญาณตามหลักพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง และถูกต้องตามความเป็นจริง ทั้งเรื่องลึกลับต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิญญาณ ก็จะเข้าใจได้ตลอด**

วิญญาณแรกปฏิสนธิ

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ซึ่งยังเป็นกลลະอยู่ นั้น วิญญาณได้มาปฏิสนธิแล้วหรือยัง ? ต่อปัญหานี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า :-

อานนท์ เราได้กล่าวแล้วว่า :-

“วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” ข้อนี้จะพึงทราบได้อย่างไร ?

อานนท์ ! ก็ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าวลงในท้องของแม่นามรูปจะพึงตั้งขึ้นในท้องของแม่ได้แลหรือ ?

(ถ้าไม่มีวิญญาณมาปฏิสนธิในท้องของแม่ เด็กจะเกิดในท้องแม่ได้หรือ ? ขอให้สังเกต ตามหลักพุทธภาษิตนี้แสดงว่า วิญญาณที่ทำให้เด็กเกิดนั้น ไม่ได้สืบต่อมาจากวิญญาณของพ่อแม่ ซึ่งผ่านมาจากตัวสืบพันธุ์และไข่ที่ เรียกว่า germ cell)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า” พระอานนท์ทูลตอบ

“ก็ถ้าวิญญาณกำลงในท้องของแม่แล้ว จักก้าว
ออกไปเสีย นามรูปจะพึงเกิดขึ้นเป็นอย่างนี้หรือ ?”

(ถ้าวิญญาณปฏิสนธิในท้องแม่แล้ว จักจุติไปเสียเด็ก
จะเกิดขึ้นมาเป็นตัวตนอย่างนี้ได้หรือ ?)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ก็ถ้าวิญญาณจักจุติละไปเสีย ในระหว่าง
ที่ยังเป็นเด็กหญิง หรือเด็กชาย ผู้เยาว์วัยนามรูปจะพึงถึง
ความเจริญงอกงามไพบุลย์ ได้หรือ ?”

(คือถึงความเป็นผู้ใหญ่เต็มที)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“เพราะเหตุนี้แล อานนท์ วิญญาณจึงได้ชื่อว่า
เป็นเหตุ เป็นนิทานเป็นสมุทัยเป็นปัจจัยของนามรูป”

- มหานิทานสูตร ที่, มหา, ๑๐/๗๔

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้าพเจ้าพยายามแปลให้ตรงกับ
ความหมายเดิมของคัมภีร์อย่างที่สุด พินิจทุกตัวอักษร และ

อ่านคำอธิบายในอรรถกถา และจากคำแปลของท่าน ศาสตราจารย์ริสเดวิดส์ อย่างถี่ถ้วน เพราะเป็นข้อความตอนสำคัญที่สุด ที่จะแสดงให้เห็นความหมายของวิญญาณในพุทธศาสนาได้อย่างดีที่สุด

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

ชีวิตแรกเกิดใหม่ๆ ได้มีวิญญาณมาปฏิสนธิแล้วหรือยัง? เราสามารถจะหาคำตอบได้เป็นอย่างดีจากพระสูตรนี้ แต่เพื่อจะให้เข้าใจเรื่องนี้ดีขึ้นอีก ฉะนั้นจึงควรที่จะศึกษาโดยละเอียดถึงหัวข้อที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” นั้นอีกครั้ง

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! ข้อว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปนี้ วิญญาณหมายถึงอะไร? นามหมายถึงอะไร? รูปหมายถึงอะไร?

ภิกษุทั้งหลาย ! วิญญาณ ๖ เหล่านี้ คือจักขุ-
วิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ

กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ วิญญาณ ๖ เหล่านี้แล
ภิกษุทั้งหลาย ! เรากล่าวว่าเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ สิ่งเหล่านี้
เป็นต้นเรียกว่า นาม

มหาภูตรูปสี่ และอุปาทयरูปคือรูปที่เกิดเพราะ
อาศัยมหาภูตรูปสี่ เหล่านี้เรียกว่า รูป

นามและรูปเหล่านี้แล ภิกษุทั้งหลาย ! เรา
กล่าวว่า เกิดเพราะวิญญาณ มีวิญญาณเป็นปัจจัย
ถ้าวิญญาณไม่มี นามและรูปเหล่านี้ย่อมมีไม่ได้”

ส. นี ๑๖/๔

วิญญาณ โดยความหมายแปลว่า ความรู้สึกหรือ
ความรับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยรากศัพท์ มาจากคำว่า วิ แปลว่า
วิเศษ แจ่ม ต่าง ๆ ญาณ แปลว่า ความรู้ (วิ+ญาณ
ช้อน ญ สำเร็จรูปเป็นวิญญาณ)

วิญญาณธาตุ แปลว่า ธาตุรู้ ธาตุนี้ได้ชื่อว่า
ธาตุวิญญาณ ก็เพราะเป็นธาตุที่สามารถรู้อะไรได้ต่าง ๆ
รู้อะไรได้อย่างวิเศษ มีปรากฏการณ์เป็นความรู้สึก

ได้หลายหลาก และรู้อะไรได้หลายทาง ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางสมองก็ได้ วิญญาณที่แบ่งเป็น ๖ นั้น ก็คือแบ่งตามอายตนะภายใน ๖ นั่นเอง

อายตนะ แปลว่า **ที่เกิดหรือที่ติดต่อ** จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายและสมอง ชื่อว่าอายตนะ ก็เพราะเป็นที่เกิดของ วิญญาณ เป็นที่ที่จะทำให้วิญญาณ ธาตุมีปรากฏการณ์ ออกมาเป็นการเห็น การได้ยิน การรู้สึกกลิ้ง รู้สึกรส การรู้สึกลสัมผัสทางกาย และปรากฏออกมาเป็นความนึกคิด และเป็นทีสำหรับให้วิญญาณ ได้ติดต่อกับโลกภายนอก คือติดต่อกับรูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

คำว่า นาม ตามรากศัพท์แปลว่า **สิ่งที่โน้มไป ตามอารมณ์** ท่านวิเคราะห์ศัพท์ไว้เช่นนี้ :-

นามตีติ นามิ แปลว่า สิ่งใดโน้มโน้มไป คือไหวไป (ตาม อารมณ์) สิ่งนั้นชื่อว่า นาม มาจาก นมุธาตุในอรรถว่าโน้มไป

โปรดสังเกตว่า คำว่า **นาม** ในที่นี้ ไม่ใช่แปลว่า **ชื่อ** สิ่งที่เป็นนาม คือสิ่งที่โน้มไปหรือไหวไปตามอารมณ์นี้ ในที่นี้พระพุทโธองค์ให้ตัวอย่างไว้เพียง ๕ อย่าง คือ เวทนา

สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ ทั้งนี้ก็เพื่อให้รู้จักนามพอ เป็นสังเขปเท่านั้น ความจริงสิ่งที่เป็นนามซึ่งเกิดจากวิญญาน เป็นปัจจัยนั้นมีมากมาย เรื่องนี้จะอธิบายในบทที่ ๔

มหาภูตรูป แปลว่า **รูปที่ปรากฏในลักษณะต่าง ๆ ได้มากมาย** มาจากคำว่า มหา+ภูต+รูป มหา แปลว่า ใหญ่ หรือมาก ภูต แปลว่า เป็นหรือปรากฏ มหาภูตรูป จึงแปลว่า รูปที่ปรากฏเป็นอะไรได้มากมาย

มหาภูตรูป ก็คือ **ธาตุทั้งสี่ ดิน น้ำ ไฟ ลม** เรารู้กันดีว่า สิ่งต่างๆในโลก ทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีก็ตามล้วนเกิดมาจากธาตุสี่ ทั้งนี้ ธาตุสี่อาจจะปรากฏเป็น รูปคน สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งต่างๆ ได้ไม่รู้จักสิ้นสุด

เราควรจะได้ศึกษาคำว่า ธาตุ ในทางพุทธศาสนา ให้เข้าใจไว้ก่อน เพราะโดยปกติ เมื่อเอ่ยถึงคำว่าธาตุ คนที่เคยเรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว ย่อมเข้าใจว่า หมายถึงสารที่มีอนุอย่างเดียวกันล้วน และร่างกายของคนเรานั้นไม่ใช่

ประกอบด้วยธาตุเพียงสี่ แต่มีทั้งหมดราวๆ ๑๘ ธาตุ ที่พุทธศาสนาพูดถึง ดิน น้ำ ไฟ ลม ว่าเป็นธาตุนั้นความจริง สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ธาตุแท้ ดินมีส่วนประกอบด้วยธาตุหลายอย่าง น้ำและลมก็เช่นเดียวกัน ส่วนไฟนั้นไม่ใช่ธาตุ แต่เป็นพลังงาน ชนิดหนึ่ง

ความจริง คำว่า ธาตุ ที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนา กับที่ใช้ในทางเคมีนั้น มีความหมายไม่เหมือนกัน คำว่า **ธาตุ** ในความหมายของพุทธศาสนา หมายถึงสิ่งใดๆ ที่มีอยู่ โดยธรรมดา ไม่มีใครสร้าง คือไม่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของ ไม่มีเจ้าของ ไม่มีตัวตน เช่น ดิน หรือ น้ำ ในทางคริสต์ศาสนา ถือว่า แต่แรกทีเดียวก็ไม่มี แต่พระผู้เป็นเจ้าของได้ทรงสร้างขึ้น ส่วนในทางพุทธศาสนานั้นถือว่า สิ่งเหล่านี้เป็นของมีอยู่โดยธรรมดา ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุก็จริง แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดดิน หรือน้ำเป็นต้นนั้นมีหลายอย่าง และเหตุแต่ละอย่างเหล่านี้ ได้เกี่ยวโยงกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งอาจจะเรียนให้รู้ได้ว่ามีอย่างไรและ เกี่ยวข้องกันอย่างไร แต่ไม่ว่าอะไร เมื่อพ้นกันให้ถึงที่สุดแล้ว ทุกสิ่งก็ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน อันแท้จริงของมัน สิ่งที

ทรงอยู่ได้โดยลำพังตัวของมันเองล้วน ๆ โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัย
อันอื่นไม่มี ดิน น้ำ ไฟ ลม ก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ทั้งสิ้น
เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าธาตุ **ทุกครั้งที่เราพูดถึงคำว่าธาตุ**
พระพุทธองค์ ต้องการให้เรานึกถึง ความไม่มีตัวตนอัน
แท้จริงของมันต้องการให้เรานึกถึงว่า สิ่งนั้น ๆ ลึกแต่ว่า
เป็นธาตุ ไม่ใช่ตัวของเรา หรือของใคร ๆ ความมุ่งหมายใน
การตรัสถึงเรื่องธาตุมีอยู่เช่นนี้ ฉะนั้น การจำกัดความหมาย
จึงไม่เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์

อนึ่ง การที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดธาตุส่วนที่เป็นวัตถุ
หรือเกี่ยวกับวัตถุไว้เพียง ๔ **ก็เพื่อให้สามัญชน ทั่วไปเข้าใจ**
ง่าย ๆ ถ้าหากพระพุทธองค์จะทรงกำหนดไว้ โดยละเอียด
เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์แล้ว สามัญชนก็จะเข้าถึง
พุทธศาสนาไม่ได้ ตัวเราประกอบด้วยธาตุดิน น้ำ ไฟ และ
พึ่งเข้าใจง่าย ใคร ๆ ก็มองเห็นได้และอีกประการหนึ่ง ทาง
พุทธศาสนาเรียนเรื่องธาตุนั้น เพื่อความหลุดพ้นไม่ให้เกิดเป็น
ทาสของวัตถุ ซึ่งผิดกับในทางวิทยาศาสตร์ ที่มักจะทำให้ผู้ที่รู้

ในทางนี้ต้องตกเป็นทาสของวัตถุตั้งที่เห็นกันอยู่ทั่ว ๆ ไปใน
ทุกวันนี้

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป คือ ธาตุ ๔

ควรจะรู้ว่า ธาตุ ๔ ที่กล่าวถึงนี้หมายถึงอะไรบ้าง ? ในคัมภีร์-
อภิธรรม ได้ให้ตัวอย่างไว้ดังนี้ :-

ธาตุดิน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก
เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่
ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า

ธาตุน้ำ คือ น้ำดี เสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ มันทัน
น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ มูตร

ธาตุไฟ คือ ความร้อนที่ยังกายให้อบอุ่น ความร้อนที่
ยังกายให้ทรุดโทรม ความร้อนที่ยังกายให้กระวนกระวาย
ความร้อนที่เผาอาหารให้ย่อย

ธาตุลม คือ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมที่พัดลงเบื้องต่ำ
ลมในกระเพาะ ลมในลำไส้ ลมที่แผ่ซ่านไปตามตัว ลมหายใจ

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูปสี่ ก็คือเป็นปัจจัยให้เกิด ผม ขน เล็บ ฯลฯ โปรดพิจารณาไปที่ละคำจึงจะเข้าใจ ความหมายของพุทธภาษิตนี้ได้ลึกซึ้ง

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดผม ถ้าวิญญาณไม่มี ผมก็ไม่มี วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดขน ถ้าวิญญาณไม่มี ขนก็ไม่มี ฯลฯ จนกระทั่งถึงวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดลมหายใจ ถ้าวิญญาณไม่มี ลมหายใจก็ไม่มี จงพิจารณาดูหลาย ๆ เที้ยว ถ้ามีความรู้ทางชีววิทยาเป็นอย่างดีแล้ว จะทำให้เข้าใจความหมายของวิญญาณได้ลึกซึ้งที่สุด และอย่าลืมที่จะนึกไปให้ถึงว่า วิญญาณได้เป็นปัจจัยให้เกิดร่างกายตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ จงตั้งปัญหาถามตัวเองว่า อ๋านาจะอะไรที่ทำให้เลือด ซึ่งประกอบด้วย วัตถุธาตุต่าง ๆ ในทางเคมี กลายเป็นผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ ฯลฯ แต่เพื่อจะให้เข้าใจความหมาย ของ วิญญาณลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีก ฉะนั้นต่อแต่นี้ไป เราจะได้ศึกษาถึงเรื่องอุปาทายรูป

อุปาทายรูป แปลว่า รูปที่เกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูป มาจากคำว่า อุปาทาย + รูป อุปาทาย แปลว่า อาศัย อุปาทายรูป รูปที่อาศัย หมายถึงอาศัยมหาภูตรูป เกิด ในที่นี้ **คำที่ควร**

จะต้องสนใจเป็นพิเศษ ก็คือคำว่า “รูป” เพราะคำนี้เป็น
คำหลักวิชาที่มีความหมายกว้างขวางยิ่งนัก

รูป ตามรากศัพท์แปลว่า สิ่งที่จะต้องย่อยยับลง
ท่านวิเคราะห์ศัพท์ไว้ดังนี้ :-

รูปปติติ รูป สัตถุหาทิวโรธิปจฺจเยหิ วิการ-
มาปชฺชติ แปลว่า สิ่งใดย่อมนสลายลง กล่าวคือถึงความพิการ
ด้วยปัจจัยอันเป็นข้าศึก เช่นเย็น หรือร้อนเป็นต้น สิ่งนั้น
เรียกว่ารูป

- อภิธัมมัตถวิภาวิณี หน้า ๖๓

นี่เป็นการอธิบายตามวิธีไวยากรณ์ภาษาบาลี ซึ่งก็คง
จะช่วยให้เข้าใจความหมายบางอย่างดีขึ้น แต่การหา
ความหมายที่แท้จริงนั้น ผู้พิจารณาดูจากตัวอย่างไม่ได้

จงสังเกตดูว่า ความร้อน ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ถือว่า เป็น
พลังงาน อย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ยังจัดว่า **เป็นรูปไม่เป็นนาม**
ลม คือแก๊สต่าง ๆ แม้จะมองไม่เห็น ก็ตรัสเรียกว่า **เป็นรูป**
และต่อไปจงพิจารณาดูตัวอย่าง อุกาทายรูป แล้วท่านจะเห็น
ได้เองว่า คำว่า “รูป” นี้มีความหมายกว้างเพียงไร

อุปาทายรูป ตามที่คัมภีร์อภิธรรมให้ตัวอย่างไว้ มีดังนี้ :-

ประสาททางตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมองชีวิตของรูป และลักษณะแห่งเพศหญิงและชาย เหล่านี้ เรียกว่าอุปาทายรูป เป็นรูปที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

สี เสียง กลิ่น และรส สิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

การเคลื่อนไหวทางกาย การเคลื่อนไหวทางวาจา เหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

ความเบา หรือความว่องไวแห่งกาย ความอ่อน หรือความนุ่มแห่งกาย ความเหมาะสมแห่งหน้าที่ของ อวัยวะต่าง ๆ หรือการที่อวัยวะต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตน ได้อย่างเหมาะสม

คือกัมมันตภาพแห่งกาย เหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดโดย
อาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

การเจริญเติบโต การสืบต่อ ความชรา และความ
แตกดับแห่งกาย เหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดโดยอาศัย
มหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

อาหารสำหรับเลี้ยงร่างกาย ก็เรียกว่ารูป เป็นรูป ที่เกิด
โดยอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

-ธัมมสังคณี ๓๕/๑๔๕

อนึ่งควรจะทราบไว้ด้วยว่า การแบ่งอุปาทายรูปใน
ธัมมสังคณีไม่มีกล่าวถึงหทัยวัตถุ ส่วนในวิสุทธิมรรคกับ
อภิธัมมัตถสังคหะกล่าวถึง

อนึ่ง ในอภิธัมมัตถสังคหะ มีกล่าวถึงโณฐัพพะด้วย
ส่วนในวิสุทธิมรรคกับในธัมมสังคณีไม่มีกล่าวถึง
นักบาสีควรค้นดูใน วิ. ๓ /๑๑ และใน อภิ. สั. หน้า ๓๓ จาก
หลักฐานเหล่านี้แสดงว่า แม้แต่ในคัมภีร์เอง ก็แบ่งประเภทแห่ง
อุปาทายรูปไม่เหมือนกัน

ความจริงเมื่อเราพิจารณาดูพุทธดำรัสที่ว่า -

“วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูปสี่ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปสี่” เราจะเห็นว่า คำอธิบายของพระพุทธองค์นี้ ฟังง่าย ๆ ตรัสสั้น ๆ แต่ก็กินความหมายลึกซึ้งที่สุด จากคำอธิบายนี้ หมายความว่า **วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุทั้งสี่ และเป็นปัจจัยให้เกิดทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับธาตุทั้งสี่** ร่างกายของเราประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ อะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องอยู่กับธาตุทั้งสี่ เป็นพฤติกรรมแห่งธาตุทั้งสี่ สิ่งนั้นเรียกว่าอุปาทายรูป

อีกนัยหนึ่ง จากคำอธิบายสั้น ๆ ของพระพุทธองค์นั้น เราอาจจะแปลความหมาย และพูดเสียใหม่ ตามหลักกายวิภาคและสรีรวิทยาว่า **วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูปและอุปาทายรูปนั้น** ก็คือ **วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดร่างกายและพฤติกรรมแห่งร่างกาย**

ร่างกาย หมายถึง วัตถุธาตุต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นระบบแห่งเซลล์ จากระบบแห่งเซลล์ ก็เป็นระบบแห่งอวัยวะ จากระบบแห่งอวัยวะ ก็เป็นระบบแห่งร่างกาย

มหาภูตรูป หมายถึงสสารและพลังงานที่เป็นส่วนประกอบแห่งเซลล์ หรือระบบแห่งอวัยวะ

อุปาทายรูป หมายถึงความเป็นไป หน้าที่ ความเกี่ยวของระหว่างระบบต่าง ๆ การอธิบายอย่างนี้ฟังเข้าใจง่ายสำหรับคนที่เคยชินกับหลักชีววิทยามาแล้ว

เมื่อพิจารณาคำอธิบายเหล่านี้เข้าใจดีแล้ว เราจะเห็นว่าตัวอย่างอุปาทายรูปที่ให้ไว้ นั้นเป็นเพียงสังเขปเท่านั้น เพราะเราอาจจะหาตัวอย่างได้มากยิ่งกว่านี้ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ยกเอาคำอรรถกถามากกล่าวไว้ว่า **สัมภวรูป** คือ น้ำกามหรือเชื้อที่จะทำให้เกิด ท่านก็ว่าเป็นอุปาทายรูปอย่างหนึ่งเหมือนกัน **พลรูป** รูปคือกำลัง ก็จัดเป็นอุปาทายรูป

เมื่อเราพิจารณาตัวอย่างอุปาทายรูป ตามที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นว่า คำว่า รูป นั้น ไม่ใช่หมายเอาเฉพาะอวัยวะต่าง ๆ แต่หมายถึงหน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ หรือความเป็นไปต่าง ๆ ของร่างกายด้วย เช่น หน้าที่ ของปอด ของหัวใจ เป็นต้น ก็เรียกว่ารูป ความเจริญ ความสืบต่อ ความชรา ความแตกดับ

ก็เรียกว่า รูป ความเบา ความว่องไว ความอ่อนนุ่มแห่งอวัยวะ ก็เรียกว่ารูป โดยนัยนี้ การกิน การย่อย การเผาผลาญ การถ่าย แม้คัมภีร์จะไม่ระบุไว้ ก็เรียกว่าเป็นรูปเหมือนกัน หน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกายที่เรียกว่า รูป ก็เพราะมันเป็นเรื่องของรูปธรรม เกี่ยวข้องอยู่กับรูปธรรม วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดรูป หมายความว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด หน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ของ ร่างกายด้วย ถ้าวิญญาณไม่มี อวัยวะต่าง ๆ จะทำหน้าที่ของตนไม่ได้ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกายก็จะไม่มีเมื่อวิญญาณดับ อวัยวะต่าง ๆ จะหยุด ทำหน้าที่ทันที พร้อมทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ ก็หยุดทันทีด้วย ฉะนั้นถึงหลักจิตวิทยาที่ว่า ประสาทมีหน้าที่บังคับอวัยวะต่าง ๆ ให้ทำงาน แต่ตัวการที่บังคับจริง ๆ นั้นไม่ใช่เส้นประสาท หากเป็นกระแสประสาทที่วิ่งไปมาในเส้นประสาท กระแสประสาท เมื่อจะพูดตามหลักพุทธศาสนา ก็คือ กระแสวิญญาณนั่นเอง

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ พุทธศาสนาถือว่า

วิญญาณมาปฏิสนธิแล้วหรือยัง ?

ปัญหานี้เรา จะตอบได้ไม่ยากเลย ในเมื่อนึกถึงหลัก
ที่ว่า **“การเจริญเติบโต การสืบทอดของรูป ชีวิตของรูป
สิ่งเหล่านี้มีวิญญาณเป็นปัจจัย ถ้าวิญญาณไม่มี รูปจะมี
ชีวิตอยู่ไม่ได้ จะเจริญเติบโตสืบทอดไปไม่ได้”** เพียงเท่านี้เรา
ก็จะเห็นว่า ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณได้มีอยู่แล้ว
ตั้งแต่ชีวิตเริ่มอุบัติขึ้น

ชีวิตแรกเกิดเป็นจุดเล็กนิดเดียว ภายในชีวิตนี้ ยังไม่มี
ตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง ซึ่งอาจจะสังเกตเห็นได้แม้ด้วย
กล้องขยาย แต่ถึงกระนั้น พุทธศาสนาก็กล่าวว่า **“ได้มี
วิญญาณอยู่แล้ว”** จึงคิดดูให้ซึ่ง นึกหลับตาวาดภาพถึงชีวิตที่
แรกเกิดใหม่ ๆ ซึ่งเล็กนิด เดียว ภายใน ชีวิตนี้ได้มีพฤติกรรม
ต่าง ๆ การกิน การย่อย การเผาผลาญ การถ่าย การเจริญเติบโต
ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากวิญญาณ เมื่อหลักพุทธศาสนามีอยู่เช่นนี้
เราก็อาจวางหลักได้ว่า **“วิญญาณคือพลังงาน หรือ อำนาจ
ชนิดหนึ่งที่เป็นนามธรรม มีอยู่ในชีวิตทุกเซลล์ เป็นปัจจัย
ให้เกิดพฤติกรรมของชีวิต เป็นอำนาจที่ควบคุมการ**

เจริญเติบโตของชีวิต ให้เป็นไปในแบบใดแบบหนึ่งตาม กรรมพันธุ์”

อนึ่ง **วิธีคิดที่ง่ายที่สุด** เพื่อจะให้รู้จักวิญญาณ ใน **ความหมายของพุทธศาสนา** ก็คือ ครั้งแรกให้นึกถึงชีวิตสัตว์ เซลล์เดียวก่อน แล้วจึงแบ่งชีวิตออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่ง เป็นรูปธรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นนามธรรม แล้วก็นึกถึงหลักที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้ เกิดรูป” คือ เป็นปัจจัยให้เกิดระบบแห่งเซลล์และพฤติกรรมแห่งเซลล์ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ซึ่งไร้ชีวิต มารวมกันเป็นระบบแห่งเซลล์แล้วมีชีวิต มีพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะอำนาจใดเล่า ! อำนาจนี้แล พุทธศาสนา เรียกว่าวิญญาณ และอย่าลืมที่จะนึกว่า วิญญาณเป็นธาตุ อีกชนิดหนึ่ง **นอกจากธาตุทั้งสี่และอากาศธาตุ วิญญาณ เป็นธาตุนามธรรม**

อนึ่ง ชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะ เป็นสัตว์หรือพืชใหญ่ที่สุด หรือเล็กที่สุด ทุกชีวิตย่อมมีปฏิกริยาต่อสิ่งแวดล้อม การดิ้นรนที่จะเป็นอยู่ มีเจตจำนงที่จะเป็นอยู่ นักชีววิทยาไม่ทราบว่ามันเกิดมาจากอะไร นอกจากจะให้คำตอบว่า มันเป็นเรื่อง

ธรรมชาติของชีวิตที่จะต้องเป็นเช่นนั้น แต่ในทางพุทธศาสนาสามารถอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างถี่ถ้วนจนหมดข้อสงสัยหมดปัญหาที่จะถามอีกต่อไปทีเดียว แต่เรื่องนี้ลึกซึ้งมาก ต้องศึกษาไปที่ละเอียด จึงจะเข้าใจได้จริง ๆ โดยเฉพาะในที่นี้เพื่อที่จะให้รู้จักวิญญาณในความหมายของพุทธศาสนาดียิ่งขึ้นอีก จึงขอให้หันกลับมาศึกษาในหัวข้อที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนาม” อีกครั้ง

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนาม คือเป็นปัจจัยให้เกิด **เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ** และ **มนสิการ** เราจึงศึกษาคำว่า **“ผัสสะ”** เสียก่อน

ผัสสะ ตามศัพท์แปลว่า การสัมผัส การถูกต้อง การกระทบ ชีวิตทุกชีวิต เมื่อกระทบกับอะไรเข้า ย่อมมีปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้น การกระทบอันเป็นเหตุให้เกิดปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้น การกระทบอันเป็นเหตุให้เกิด ปฏิกิริยาอันนี้แหละที่พุทธศาสนาเรียกว่า ผัสสะ ทินกับทินกระทบกัน แม้จะมีปฏิกิริยาออกมาเป็นประกายไฟ นั่นก็ไม่เรียกว่าผัสสะในที่นี้ เพราะเป็นผัสสะที่ไม่มีความหมาย ส่วนผัสสะของสิ่งมีชีวิตนั้นมีความหมาย จึงพิจารณาให้ซึ่งผัสสะอันมีความหมาย ผัสสะ

อันเป็นเหตุให้เกิด สุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ผัสสะ อันนี้แล พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีวิญญาณเป็นปัจจัย เกิดมาจากวิญญาณ ถ้าในชีวิตนั้นไร้วิญญาณเสียแล้ว แม้จะมีอะไรมาถูกต้อง มันก็ จะไม่มีปฏิกิริยาอะไรที่มีความหมาย ชีวิตสัตว์เซลล์เดียว ก็มีปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อมเมื่อคิดเข้าใจถึงขั้นนี้ ก็จะมองเห็น วิญญาณในชีวิต ทั้งปวงได้

เจตนา แปลว่า **เจตจำนง** ชีวิตทุกชีวิตมี เจตจำนงที่จะเป็นอยู่ เจตนาที่เกิดจากวิญญาณ มี วิญญาณเป็นปัจจัย ถ้าวิญญาณไม่มี เจตนาย่อมมีไม่ได้ เจตนาและผัสสะเรา สังเกตเห็นได้ในชีวิตทุกเซลล์

เวทนา แปลว่า ความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ

สัญญา แปลว่า การกำหนดหมาย (คำนี้เคยแปลกันว่า ความจำ ความจริงไม่ถูก เพราะการที่เราจำอะไรได้ บาลี เรียกว่าสติ ไม่ได้เรียกว่าสัญญา สัญญาเป็นเหตุ ให้เกิดสติ สัญญาดี สติก็ดี คนที่สัญญาไม่ดี สติก็ไม่ดี คือจำอะไรไม่ค่อยได้ สัญญาจะดีหรือไม่ นั้นเกี่ยวข้องกับสมมอ สัตว์ชั้นต่ำที่ไม่มีระบบประสาท สติย่อมมีไม่ได้ คือจำอะไรไม่ได้เลย แต่สัญญาย่อมมีได้แม้จะไม่มีสมมอ เพราะสัญญาในอภิธรรม

ท่านจัดเป็นสหประชาการณเจตสิก คือเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิต
ทุกขณะ ทุกประเภท)

มนสิการ แปลว่า การใส่ใจ คือการเก็บมาคิด

นามธรรมทั้งสาม (เวทนา สัญญา มนสิการ) เรา
สังเกตเห็นไม่ได้ในชีวิตชั้นต่ำ แต่ในสัตว์ชั้นสูงที่มีระบบ
ประสาทเจริญแล้ว เราสังเกตเห็นได้แต่อุเบกขา เวทนานั้น
เราสังเกตเห็นได้ว่าเป็นพื้นความรู้สึกรู้สึกของชีวิตทุกอย่าง เช่น
ต้นไม้ เราเห็นมันเฉยอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะประสบกับ
เหตุการณ์อะไร

**เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ สิ่งเหล่านี้
เป็นนามธรรม เป็นเรื่องของนามธรรม เพราะเราจะรู้จัก
สิ่งเหล่านี้ได้จริง ๆ ก็ด้วยใจเท่านั้น และสิ่งเหล่านี้เกิดมา
จากวิญญาน ซึ่งเป็นนามธรรมเหมือนกัน** แต่บางคนมัก
เข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากสมอง เพราะเราสังเกตได้ว่า
คนที่ถูกวางยาสลบ หมอจะผ่าตัดอย่างไรไม่รู้จ๊กเจ็บ คนที่
สมองพิการ จะทำอะไรไม่ได้ คิดอะไรก็ไม่ได้ ซึ่งตัวอย่างนี้เป็น
ข้อเท็จจริงที่ใคร ๆ จะปฏิเสธไม่ได้ ฉะนั้นจึงทำให้สงสัยว่า

ความรู้สึกเจ็บ ความจำ ความคิด เหล่านี้เป็นต้น น่าจะเกิด จากประสาท จากสมองมากกว่า

อันที่จริง เราไม่ควรจะลืมว่า **ไม่ว่าสิ่งใด ๆ จะเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยเหตุหลายอย่าง** เช่นต้นไม้จะเกิดมาได้ ต้องอาศัยเมล็ด ต้องอาศัยดิน น้ำ อากาศ แสงสว่าง และความอบอุ่นเป็นต้น เหตุแต่ละอย่างเหล่านี้สำคัญทั้งนั้น ถ้าหากขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ต้นไม้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ **เหตุแต่ละอย่างเหล่านี้ เรียกว่าปัจจัย คนจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ได้หมายความว่า มีวิญญาณอย่างเดียวก็เกิดได้** แท้จริงสาเหตุต่าง ๆ แห่งการอุบัติของชีวิต ตามที่ได้รู้กันดีในทางชีววิทยานั้น ทางพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อพร้อมด้วยปัจจัย ๓ อย่างเหล่านี้ สัตว์จึงจะเกิดในครรภ์ได้ คือ :-

๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน
๒. มารดามีระดู
๓. มีวิญญาณมาปฏิสนธิในครรภ์

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้อที่ ๑ แสดงว่า พุทธศาสนายอมรับว่า คนเราจะเกิดมาได้ ต้องอาศัยการผสมพันธุ์ ข้อ ๒ แสดงว่า มารดาจะมีบุตรได้ ต้องอยู่ในวัยที่มีระดู เด็กเกินไปยังไม่ทันมีระดู หรือแก่เกินไประดูหมดแล้ว ลูกจะเกิดไม่ได้ ข้อ ๓ แสดงว่า เหตุเพียง ๒ อย่างเท่านั้นไม่พอที่จะทำให้คนเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยมี วิญญาณมาปฏิสนธิด้วย คนจึงจะเกิดได้

และในที่บางแห่งพระองค์จะตรัสว่า **“คนเราจะเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ”** และยังมีสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งสุดแล้วแต่จะพูดกันอย่างไรละเอียดหรืออย่างสังเขป หรือสุดแล้วแต่จะพูดในแง่ไหน ทางพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธเหตุต่าง ๆ ที่รู้จักกันในทางชีววิทยา แต่นักชีววิทยามักจะปฏิเสธเหตุต่าง ๆ ที่พระพุทธรองค์ตรัสรู้ เช่น ปฏิเสธเรื่องวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ขอให้เรามาศึกษาความหมายของคำว่า ปัจจัยให้ชัดอีกสักหน่อย บางทีอาจจะทำความเข้าใจกันได้

สูตรในปัจจุสมุปบาทมีว่า :-

อริขชาเป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร	ถ้าอริขชาไม่มี	สังขาร ก็ไม่มี
วิญญาณ	”	วิญญาณ	ถ้าสังขารไม่มี วิญญาณก็ไม่มี
วิญญาณ	”	นามรูป	ถ้าวิญญาณไม่มี นามรูปก็ไม่มี
นามรูป	”	สฬายตนะ	ถ้านามรูปไม่มี สฬายตนะก็ไม่มี

สพายตนะ	”	ผัสสะ	ถ้าสพายตนะไม่มี ผัสสะก็ไม่มี
ผัสสะ	”	เวทนา	ถ้าผัสสะไม่มี เวทนามก็ไม่มี
เวทนา	”	ตัณหา	ถ้าเวทนามไม่มี ตัณหากก็ไม่มี
ตัณหา	”	อุปาทาน	ถ้าตัณหาไม่มี อุปาทานก็ไม่มี
อุปาทาน	”	ภพ	ถ้าอุปาทานไม่มี ภพก็ไม่มี
ภพ	”	ชาติ	ถ้าภพไม่มี ชาติก็ไม่มี
ชาติ	”	ชรามรณะ	ถ้าชาติไม่มี ชรามรณะก็ไม่มี

ลองพิจารณาลัก ๒-๓ ตัวอย่าง จะเข้าใจคำว่า ปัจจัยชัดเจน ตัวอย่างที่เข้าใจง่ายที่สุดก็คือ "ถ้าชาติไม่มี ชรามรณะย่อมไม่มี เมื่อชาติมี ชรามรณะย่อมมี"

เรารู้กันดีว่า ความแก่และความตายมีสาเหตุหลายอย่าง ไม่ใช่เนื่องมาแต่ชาติความเกิดเท่านั้น และถ้าจะพูดในแง่ของแพทย์ เราก็อาจจะเห็นว่า ความเกิดไม่ใช่สาเหตุโดยตรงของความแก่และความตาย แต่ถึงกระนั้นถ้าเกิดไม่มีเสียอย่างเดียว ความแก่และความตายย่อมจะมีไม่ได้เลย ตราบใดที่ยังเกิดแล้วจะไม่ให้มีแก่และตาย เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้

อนึ่ง ในหัวข้อนี้ ยังมีข้อความต่อไปอีกว่า ความเกิดเป็นปัจจัยให้เกิดความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ เมื่อพิจารณาถึง ความทุกข์

เหล่านี้ เราก็จะพบว่า ความทุกข์ใจต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุโดยตรงอยู่ที่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ฉะนั้นผู้ที่พ้นจากกิเลสเหล่านี้แล้ว แม้จะยังมีชีวิตอยู่ ความทุกข์ใจก็ไม่มี โดยตัวอย่างเหล่านี้ เราจะมองเห็นว่า คำว่า **ปัจจัยนั้น** หมายถึงสาเหตุอันหนึ่ง แต่เป็นสาเหตุที่สำคัญมาก

สพายตนะ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง เมื่อมีสิ่งเหล่านี้ และสิ่งเหล่านี้ยังสมบูรณ์ดีอยู่ เราย่อมจะเห็นว่า จะห้ามไม่ให้มีผัสสะ ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย และเมื่อมีผัสสะแล้ว จะห้ามไม่ให้มีเวทนา ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ สพายตนะ จึงได้ชื่อว่าเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา

โดยนัยเดียวกัน ร่างกายเกิดมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น ต้องอาศัยพ่อแม่ ต้องอาศัยอาหาร อาศัยความอบอุ่น และอื่น ๆ อีก แต่ถึงกระนั้น ถ้าหากขาดวิญญาณเสียอย่างเดียวก็น่าจะเกิดขึ้นมาไม่ได้เลย เวทนาและสัญญา มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดอยู่กับเส้นประสาทและสมอง ถ้าสิ่งเหล่านี้พิการ เวทนาและสัญญาจะเกิดขึ้นไม่ได้ แต่ถึงกระนั้น ถ้าไม่มี

วิญญาณ เวทนาและสัญญาก็มีไม่ได้ โดยเหตุนี้ วิญญาณ จึงได้ชื่อว่า เป็นปัจจัยให้เกิด นามและรูป

อนึ่ง **ตามหัวข้อปฏิจจนุปบาทนั้น เราแบ่งได้เป็น**

๒ ประเภท คือเป็นรูปธรรม และนามธรรม พวกที่เป็น นามธรรม ก็คือ อวิชชา สังขาร นาม ผัสสะ เวทนา ตัณหา และอุปาทาน โปรตเข้าใจไว้ด้วยว่า นามธรรมเหล่านี้ ทาง พระพุทธศาสนารวมเรียกว่า เจตสิกหรือสัมปยุตตธรรม

เจตสิก แปลว่า สิ่งที่เกิดมาจากใจ เนิ่องอยู่กับใจ

สัมปยุตตธรรม แปลว่า สิ่งประกอบอยู่กับใจเกิด ดับพร้อมกันกับใจ มีอารมณ์และที่ตั้งอย่างเดียวกับใจ ไปไหนไป ด้วยกันกับใจ

อนึ่ง **ควรจำไว้ให้แม่นยำ ระหว่างนามธรรมกับใจ หรือวิญญาณนั้น เป็นสัมปยุตตธรรมกัน ส่วนใจกับรูปนั้น เป็นวิปยุตตธรรมกัน** คือ แม้จะสัมพันธ์กัน อย่างใกล้ชิดก็จริง แต่ก็ได้ประกอบกันเป็นเนื้อเดียวเหมือนกับพวกเจตสิก เพราะฉะนั้นควรจะต้องพิจารณาให้ซึ่ง **“วิญญาณเป็นปัจจัย**

ให้เกิดรูป กับเป็นปัจจัยให้เกิดนามนั้น โดยความหมายอันลึกซึ้งแล้ว ไม่เหมือนกัน” วิญญาณเป็นปัจจัยของรูป ในลักษณะหนึ่งเป็นปัจจัยของนามในอีกลักษณะหนึ่ง ข้อปลีกย่อย เหล่านี้มีอธิบายไว้ โดยละเอียดในเรื่องปัจจัย ๒๔ ในคัมภีร์ปฏิสถาน ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะนำมาเขียนไว้ในที่นี้ เพราะเป็นเรื่องใหญ่โตมาก จะทำให้ฟันเฟืองสำหรับผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องเหล่านี้ดี ถ้ามีโอกาสจะเขียนเป็นอีกเล่มหนึ่งต่างหาก

บทวินิจฉัย

วิญญาณ ๖ เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป คำว่า “วิญญาณ” ในที่นี้พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า ได้แก่ วิญญาณ ๖ วิญญาณ ๖ ก็คือ ความรู้สึกเห็น รู้สึกได้ยิน รู้สึกได้กลิ่น รู้สึกรส รู้สึกสัมผัส และความนึกคิด ความรู้สึกนึกคิด เหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง เมื่อแรกเกิดใหม่ ๆ ยังเป็น กลละอยู่นั้น อวัยวะเหล่านี้ไม่มี เมื่ออวัยวะ ตา หู เป็นต้นไม่มี วิญญาณ ๖ ก็ย่อมไม่มี

เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือ ว่าวิญญูณได้มีตั้งแต่แรกเกิด และได้เป็นปัจจัยของนามรูปมาตั้งแต่แรกปฏิสนธิ ได้อย่างไร ? บางคนอาจจะสงสัยเช่นนี้ และที่พระพุทธองค์ตรัสว่า **“ถ้าวิญญูณไม่ก้าวลงในท้องแม่แล้ว นามรูปจะพึงตั้งในท้องแม่ได้แลหรือ ?”** คำว่า **“วิญญูณ”** ในที่นี้กับวิญญูณ ๖ นั้นเหมือนกันหรือต่างกัน ? ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องวิญญูณในพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีก ความสงสัยเหล่านี้จึงจะหมดไปได้

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า **คนเราเมื่อตายแล้ว วิญญูณย่อมออกจากร่างไปเกิดใหม่** เรื่องนี้พระองค์ได้ตรัสกับท้าวมหานาม ผู้เป็นพระญาติของพระองค์ (*ดูในเล่มนี้ บทที่ ๕*) วิญญูณที่ดับเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็เคลื่อนออกจากร่างไปเรียกว่า **จุติวิญญูณ**

คำว่า **“วิญญูณดับ”** หมายความว่า **หมดความรู้สึก หมดหน้าที่ที่มีต่อร่างกาย** โดยปกติเมื่อชีวิตยังดำรงอยู่ วิญญูณก็ดับอยู่เสมอทุกขณะ แต่ดับแล้วก็เกิดใหม่

สืบต่ออยู่เรื่อยไป ถ้าชีวิตแห่งร่างกายแตกดับเมื่อใด วิญญาณก็จะดับลงทันที แล้วจะไม่สืบต่อในร่างกายนั้นอีกต่อไป คำว่า **“ดับเป็นครั้งสุดท้าย”** หมายความว่า

และวิญญาณที่เคลื่อนออกจากร่างไปแล้ว ไปเกิดใหม่ในที่ใด **วิญญาณก็ทำหน้าที่สืบต่อกับชีวิตใหม่ในที่นั้น** เรียกว่า **ปฏิสนธิวิญญาณ**

ปฏิสนธิวิญญาณ ตามศัพท์แปลว่า **วิญญาณที่กลับต่ออีก** มาจากคำว่า ปฏิ=กลับ+สนธิ=ต่อ+วิญญาณ วิตเดวิส แปลว่า reunion of vital principle with a body

เมื่อวิญญาณเข้าถึงในชีวิตใด ก็สร้างสรรค์ชีวิตนั้นให้เจริญเติบโต และวางรากฐานต่าง ๆ ให้กับชีวิตนั้น รากฐานก็คือ บุคลิกภาพแห่งร่างกาย นิสัย สันดาน สมรรถภาพ โชคชะตา รากฐานจะเป็นอย่างไรก็สุดแล้วแต่วิญญาณนั้นจะมีสัมปยุตธรรม คือคุณสมบัติเดิมมาอย่างไร **วิญญาณที่ทำหน้าที่สร้างสรรค์และวางรากฐาน** เรียกว่า **ภวังควิญญาณ**

ภวังควิญญาณ ตามศัพท์แปลว่า วิญญาณที่เป็น องค์ แห่งภพ มาจากคำว่า ภว=ภพ+องค์=องค์+วิญญาณภพในที่นี้ หมายถึง **นามรูป องค์** หมายถึง **ปัจจัยสำคัญ ส่วนประกอบ สำคัญ รากฐาน ตัวตน** คำว่า “**ภวังค**” วิสเดวิดส์แปลว่า constituent of becoming: function of being functional state of subconsciousness

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**วิญญาณ ๖ เป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป**” นั้น คำว่า “**วิญญาณ**” มีความหมาย ๒ อย่าง คือ **หมายถึงวิญญาณที่เกิดขึ้นมาแล้วรู้สึกตัวได้ ซึ่งได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด และหมายถึงวิญญาณที่ทำหน้าที่โดยเรา ไม่รู้สึกตัวเลย วิญญาณที่ไม่รู้สึกตัวก็คือ จุตวิญญาณ ปฏิสนธิวิญญาณ และภวังควิญญาณ** “ถ้า วิญญาณจักไม่ ก้าวลงในท้องแม่ ฯลฯ” **วิญญาณ** ในที่นี้ ก็คือ **ปฏิสนธิ วิญญาณนั่นเอง**

อนึ่ง โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า ในขณะที่เมื่อตายนั้น พอ วิญญาณจตุติ ก็ปฏิสนธิทันที (วิ. ๓/๒๒๔) และเมื่อวิญญาณ ทำหน้าที่สืบต่อชีวิตใหม่ ซึ่งกินเวลาเพียงชั่ว ขณะจิตเดียว

เท่านั้น แล้วต่อจากนี้ วิญญาณก็อยู่ในฐานะแห่งภวังค์เรื่อยไป จนกว่าจะถึงขณะแห่งจุติ

บทวินิจฉัย

วิธีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป

วิญญาณ ๖ เป็นปัจจัยให้เกิดรูป วิญญาณมี ๒ ประเภท คือ วิธีวิญญาณกับภวังควิญญาณ ภวังควิญญาณเป็นปัจจัยอย่างไร ? ได้อธิบายมาแล้วว่า อำนาจที่ควบคุมระบบของเซลล์ ระบบอวัยวะต่าง ๆ นั้น คือภวังควิญญาณเมื่อเข้าใจ เช่นนี้แล้ว ก็ไม่สู้จะเป็นปัญหาอะไรอีกต่อไป สำหรับเรื่องภวังควิญญาณ แต่วิธีวิญญาณคือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฯลฯ และมโนวิญญาณส่วนที่เป็นความรู้สึกนึกคิดที่รู้สึกได้นั้น เป็นปัจจัยของรูปได้อย่างไร บางคนอาจจะยังไม่เข้าใจ ฉะนั้นจึงขออธิบายอีกสักเล็กน้อย

ได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่า “รูป” หมายถึงทุกสิ่ง-ทุกอย่างที่รวมกันเป็นร่างกาย และหมายถึง หน้าที่ความเป็นไปของร่างกาย และทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นรูปธรรม

เกี่ยวกับรูปธรรม วิธีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปอย่างไร ? จงพิจารณาปัญหาต่อไปนี้ แล้วจะเข้าใจ

ถ้าเราไม่เห็นอะไร หรือไม่ได้ยิน ไม่รู้สีกลิ่น ไม่รู้สีกรส ไม่รู้สัมผัสผัสทางกาย ไม่มีความนึกคิดใด ๆ ความปลอดภัยแห่งชีวิตจะมีได้หรือไม่ ? อวัยวะต่าง ๆ จะทำงานได้หรือไม่ ? การเคลื่อนไหวต่าง ๆ จะมีได้หรือไม่ ? เราก็จะเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะอย่างนี้วิญญาณ ๖ จึงได้ชื่อว่าเป็นปัจจัยให้เกิดรูป เพราะถ้าความปลอดภัยแห่งชีวิตไม่มี อวัยวะต่าง ๆ ไม่ทำงาน การเคลื่อนไหวไม่มี การเจริญเติบโตย่อมมีไม่ได้

อนึ่ง ควรจะเข้าใจไว้ด้วยว่า **ภวังควิญญาณกับวิธีวิญญาณก็คือวิญญาณอันเดียวกันนั่นเอง** ขณะใดภวังควิญญาณปรากฏขึ้นมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น ทางกาย หรือทางเปลือกสมอง ในขณะนั้นเรียกว่า **“วิธีวิญญาณ”** วิธีวิญญาณ แปลว่า วิญญาณที่เกิดในวิธี วิธีแปลว่า ทาง ทางในที่นี้หมายถึงทางตา ทางหู เป็นต้น วิธีวิญญาณก็คือวิญญาณที่เกิดทางจักขุวิธี หรือทางโสตวิธี เป็นต้น ดังนั้นภวังควิญญาณกับวิธีวิญญาณ จึงได้เกี่ยวข้องกัน อยู่ทุกขณะ

เช่น ความรู้ ความเข้าใจ หรือความรู้สึกต่าง ๆ บางขณะเราไม่รู้สึกว่ามีอยู่ในวิถีวิญญาณเลย แต่ถึงกระนั้น เราก็รู้ที่อยู่ว่ามีอยู่ในภวังค์สิ่งต่าง ๆ ที่วิถีวิญญาณรับเข้าไว้ ปรากฏอยู่ในวิถิเพียงชั่วขณะ แล้วก็เลื่อนหายไปสูภวังค์ เวลาต้องการจะรื้อฟื้นขึ้นมา ก็ออกมาจากภวังค์ เมื่อเราตกใจ ความรู้สึกตกใจปรากฏ อยู่ในห้วงความนึกขณะหนึ่ง สักประเดี๋ยวเราก็รู้สึกว่าหัวใจเต้นแรง การเต้นของหัวใจอยู่ในอำนาจของภวังค์ (ทางจิตวิทยาถือว่า หัวใจเต้นเพราะเส้นประสาทบังคับ แต่อย่าลืมว่า กระแสประสาทนั้น ก็คือกระแสวิญญาณนั่นเอง) ด้วยเหตุนี้เราจึงรู้ว่า วิถีวิญญาณกับภวังควิญญาณ เกี่ยวข้องกันอยู่ทุกขณะ เมื่อเข้าใจว่า ภวังควิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ ตั้งแต่แรกเกิดได้อย่างไร ก็เข้าใจได้ไม่ยากกว่าวิถีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร หรือในเมื่อเข้าใจว่า วิถีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร ก็เข้าใจได้ไม่ยากกว่า ภวังควิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร

บทวิวินิจฉัย

ชีวิตแรกเกิดมีวิญญาณมาปฏิสนธิหรือยัง ?

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ได้มีวิญญาณอยู่แล้วหรือยัง ?

ปัญหานี้ได้อธิบายมาแล้ว โดยยกเอาหลักพุทธทศภาสิตมาอ้าง ต่อแต่นี้ไป จะได้ยกเอาคำของพระอรรถกถาจารย์มาอ้างไว้อีก เพื่อให้เข้าใจเรื่องวิญญาณ ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งท่านได้กล่าวว่า :-

“ กัมมชรูป ๓๐ ย่อมเกิดพร้อมกัปปิสนธิ
วิญญาณ ”

- ส.ม.ง. ๒/๑๒๙, ที. อฎ. ๒/๑๐๐ ฉบับมหาจุฬาฯ.

กัมมชรูป แปลว่า **รูปเกิดแต่กรรม** $กรรม = กรรม +$
 $ช = (เกิด + รูป)$ ท่านอธิบายไว้ว่า **รูปที่เกิดแต่กรรม** คือ
เกี่ยวกับกรรมในอดีตอย่างใกล้ชิดที่สุด มีอยู่ ๙ ประเภท
คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย หทัยวัตถุ ชีวิต ภาวะ
แห่งเพศหญิงหรือชาย นี่หมายความว่าคนเราจะมี ตา หู

จมูก ลิ่น กาย สมอง ดีหรือไม่ดีอย่างไรนั้นสุดแล้วแต่กรรมที่
ทำมาในชาติก่อน ถ้าทำกรรมดี สิ่งเหล่านี้ก็ดี ถ้าทำกรรมไม่ดี
สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ดี เช่นตัวอย่างพระเจ้ากชุปาลในคัมภีร์ธรรมบท
ตาต้องบอด ก็เพราะผลกรรมที่เคยทำให้เขาตาบอดด้วยความ
งจใจ คนที่จะเกิดมาเป็นคนมีสมองดี ก็เพราะเคยสร้างปัญญา
บารมีมามาก คนที่จะเกิดมามีบุคลิกภาพทางอวัยวะเป็นเสน่ห์
ก็เพราะเคยอบรมเมตตาบารมีมามาก จะมีอายุยืน หรือสั้นก็
เกี่ยวกับกรรมในอดีตเหมือนกัน เช่น ในจุฬกัมมวิงคสูตร
พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสุภมาณพว่า “คนที่ฆ่าสัตว์เป็นนิจ
ตายแล้วย่อมไปเกิดในนรก หากไม่ไปเกิดในนรกมาเกิดเป็น
มนุษย์ ย่อมเป็นผู้มีอายุสั้น ส่วนผู้ที่ไม่ทำเช่นนี้ ย่อมเป็นผู้มี
อายุยืน” ดังนี้ เป็นต้น

จะเกิดเป็นหญิงหรือชายก็เกี่ยวกับกรรมในอดีต ซึ่งโดย
ปกติ คนที่เคยเกิดเป็นชายก็มักจะเป็นชาย เรื่อยไป คนที่
เคยเกิดเป็นหญิง ก็มักเกิดเป็นหญิงเรื่อยไป ทั้งนี้เพราะสันดาน
ของชายกับหญิงไม่เหมือนกัน และทำกรรมไม่เหมือนกัน

เพราะเหตุนี้รูปเหล่านี้ เกี่ยวกับการกรรมในอดีตเป็นปัจจัยสำคัญ
อยู่มาก ฉะนั้นจึงจัดสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นกัมมชรูป

กัมมชรูป ๓๐ ที่เกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ นั้น

คือหมวดกายประสาท ๑๐ หมวดหทัยวัตถุ ๑๐ หมวดภาวะแห่ง
เพศหญิงหรือเพศชาย ๑๐ ที่ท่านจัดกัมมชรูป เหล่านี้เป็น
อย่างละ ๑๐ ๆ นั้น ท่านหมายถึงว่า :-

สิ่งที่จะเกิดเป็นกายประสาทก็ดี เป็นหทัยวัตถุคือ สมอง
ก็ดี เป็นลักษณะแห่งเพศก็ดี แต่ละอย่างย่อมต้อง ประกอบด้วย
ส่วนประกอบ ๑๐ อย่าง คือ ๑ ธาตุดิน ๒ ธาตุน้ำ ๓ ธาตุไฟ
๔ ธาตุลม ๕ สี ๖ กลิ่น ๗ รส ๘ โยธา ๙ ชีวิต ๑๐ ลักษณะ
พิเศษโดยเฉพาะที่เป็นสัญลักษณ์ของกายประสาท หรือของ
สมอง หรือของลักษณะแห่งเพศ ท่านว่าส่วนประกอบเหล่านี้
จะแยกจากกันไม่ได้ ต้องอยู่รวมกันเสมอ จึงเรียกเป็นหมวดละ
๑๐ ๆ ว่า กายทสกะ หมวดลิบแห่งกายประสาท วัตถุทสกะ
หมวดลิบแห่งหทัยวัตถุ ภาวะทสกะ หมวดลิบ แห่งภาวะหญิง
หรือชาย ทสกะแปลว่า หมวดลิบ เรื่องนี้ควรจะศึกษาให้

ละเอียดยกอีกสักหน่อย เพราะเป็น ประโยชน์อย่างมาก ในการ
เรียนให้เข้าใจสภาพของ วิญญาณตามหลักพุทธศาสนา

**ชีวิตที่แรก เกิดใหม่ ๆ ภายในระยะ ๗ วัน หลังจาก
วิญญาณได้มาปฏิสนธิแล้ว บาลีเรียกว่า “กลละ”** ภายใน
กลละนั้น ได้มีทสกะทั้งสิบครบบริบูรณ์แล้ว กลละมีลักษณะ
อย่างไร ? มีขนาดโตเท่าไหน ?

กลละ ตามศัพท์แปล ว่า **เมือกหรือตม** ขนาด ของ
กลละ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบาย
ไว้ว่า **“เล็กเท่ากับหยดน้ำมันเนยใส อยู่ติดปลายขนจามรี
ที่ละเอียด ซึ่งสลัดแล้ว ๗ ครั้ง”** (จามรีเป็นสัตว์คล้ายวัว
มีขนละเอียดมาก มีมากใน ประเทศอินเดียตอนเหนือและ
ในประเทศทิเบต ภาษา อังกฤษเรียกว่า Yak)

- วิ. ๓/๑๕๓

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า เมื่อมีวิญญาณมาปฏิสนธิ
แล้ว ชีวิตเริ่มเป็นกลละก่อน จากกลละซึ่งมีลักษณะเป็นเมือก ๆ
แล้วก็ค่อยเป็นก้อนโลหิตชั้นขึ้นจากก้อนโลหิตชั้นก็เป็นก้อน

เนื้อเหลว ๆ แล้วก็ค่อย ๆ แข็งขึ้นมีรูปร่างเป็นตัวคล้าย ๆ
หนอนในเว็จ แล้วต่อมา ก็เกิดปัญจสาขา คือ ปุ่มมือทั้งสอง
ปุ่มเท้าทั้งสอง และ ปุ่มศิระษะ ซึ่งคัมภีร์ได้กล่าวไว้เช่นนี้ :-

“สิริระษะนี้แรกเกิดเป็นกลละ จากกลละเป็นอัพพุทะ
จากอัพพุทะเป็นเปสิ จากเปสิเป็นฆนะ จากฆนะก็เป็น
ปัญจสาขา จากนั้นก็เกิด ผม ขน และเล็บ อนึ่งมารดาของ
ทารกนั้นบริโภคสิ่งใด เป็นข้าว น้ำ และโภชนะ เด็กผู้อยู่
ในท้องของมารดานั้น ย่อมเลี้ยงตัวเองอยู่ในครรภ์ด้วย
ข้าวน้ำนั้น”

ส.ส. ๑๕/๓๐๓ สยป., ส.ส. ๑๕/๒๔๘ มหาจุฬาย

ส.ส. ๑๕ / ๒๘๖ สงคฺตี

ลำดับแห่งการเกิดของทารกในครรภ์นี้ ในคัมภีร์กล่าวว่า
พระองค์ตรัสแก่ยักษ์ตนหนึ่งชื่ออินทกะ ณ ที่ ภูเขาคินทกุฎ
ในเมืองราชคฤห์ ภูเขานี้เป็นที่อยู่ของอินทกยักษ์ในอรรถกถา
อธิบายว่า ในสัปดาห์ที่ ๑ เป็น กลละ คือเป็นโลหิตเมือก
สัปดาห์ที่ ๒ เป็นอัพพุทะ คือเป็นโลหิตชั้น ที่ ๓ เป็นเปสิ คือ
เป็นเนื้อเหลวที่ ๔ เป็นฆนะ คือเป็นก้อนเนื้อค่อยแข็งขึ้น

มีรูปร่างคล้ายหนอนในเว็จ ที่ ๕ เป็นปัญญาสาขา คือมีปุ่มศีรษะ
ปุ่มมือทั้งสอง และปุ่มเท้าทั้งสองเกิดขึ้น ส่วน ผม ขน เล็บ นั้น
เกิดในสัปดาห์ที่ ๑๒

ปจัม กลลํ หุตฺวา

สรีรํ สุขุมํ อิหํ

กิมิว วจฺจกฺขมฺหิ

ติฏฺฐเต มตฺตฺกฺขณฺนํ

สรีระนี้เป็นของละเอียด แรกเกิดเป็นกลละก่อน ตั้งอยู่
ในครรภ์มารดาเหมือนดังหนอนในเว็จฉะนั้น

- วิรติคาถา ฉบับสีหัพ พิมพ์ลังกา พ.ศ. ๒๔๒๔

ในข้อความนี้ มีข้อน่าสังเกตอยู่แห่งหนึ่ง คือศีรษะ
โดยปกติแพทย์พิสูจน์ได้ว่า ชีวิตแรกเกิดนั้น ตอนหัวโตกว่า
ส่วนอื่นทั้งหมด ซึ่งแสดงว่าศีรษะไม่ได้เกิดพร้อมกับมือและเท้า
หากเกิดมาก่อน ปัญหามีอยู่ว่า คำว่าปุ่มศีรษะนั้นมีความ
หมายแค่นี้ จงสังเกตว่า เมื่อครบหนึ่งเดือน ร่างกาย
เกิดเป็นขณะ มีรูปร่างเหมือนตัวหนอน และสัปดาห์ที่ ๕ มือ
และเท้าเพียงแต่เป็นปุ่มออกมานิดหน่อยเท่านั้น คำว่าปุ่ม
ศีรษะในที่นี้คงหมายความว่า ตอนหัวค่อยมีรูปร่างเป็นศีรษะ

เกิดขึ้น แล้วก็ค่อย ๆ เจริญเติบโตเป็นรูปสี่เหลี่ยมจริง ๆ จงสังเกตว่าผมนั้นท่านว่าเกิดในสัปดาห์ที่ ๑๒ คือในเดือนที่ ๓

อนึ่ง ควรจะกล่าวไว้เสียด้วยว่า ข้อเท็จจริงของชีวิต ตั้งแต่แรกเกิดเป็นมาอย่างไรโดยลำดับนี้ แม้จะไม่ละเอียดหรือชัดเจนเหมือนกับการค้นคว้าในปัจจุบันก็จริง แต่ก็ยอมแสดงให้เห็นถึงความมหัศจรรย์อยู่ไม่น้อย เพราะการแพทย์ในสมัยสองพันกว่าปีมาแล้วนั้น ไม่เจริญเท่าในปัจจุบัน เครื่องมือที่จะใช้ในการพิสูจน์ ก็ไม่มีเหมือนในยุคนี้ แต่ถึงกระนั้น ความเข้าใจในเรื่องของชีวิต ก็ไม่ไกลไปจากความเข้าใจในปัจจุบันนี้เลย ซึ่งถ้านำไปเปรียบเทียบกับคำอธิบายที่เกี่ยวกับเรื่องที่เกิดในศาสนาอื่น ๆ แล้วเราจะเห็นได้ว่าแตกต่างกันมาก

อนึ่ง ยังมีข้อที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งอีกแห่ง ทางแพทย์กล่าวว่า ชีวิตในระยะเดือนแรก ส่วนหัวโตกว่าส่วนอื่นทั้งหมด ส่วนทางพุทธศาสนากล่าวว่า ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ยังเป็นกมลละอยู่นั้น วัตถุประสงค์คือสมอง ได้เริ่มอุบัติขึ้นในขณะที่วิญญานมาปฏิสนธิ ถ้าวิญญานยังไม่มาปฏิสนธิ สมองก็ยังไม่เริ่มอุบัติ ถ้ามาปฏิสนธิเมื่อไร สมองก็เริ่มอุบัติทันที

ภวังคจิตอยู่ที่สมอง

คำว่า “สมอง” ในคัมภีร์ใช้คำว่า “หทัยวัตถุ” คำนี้ส่วนมากแปลกันว่า วัตถุคือหัวใจ วัตถุแปลว่าที่ตั้ง พระพุทธโฆษาจารย์ท่านอธิบายว่า หัวใจซึ่งเป็นก้อนเนื้ออยู่ในทรวงอกข้างซ้าย เป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณ โดยวิญญาณอาศัยอยู่ในน้ำเลี้ยงของหัวใจ น้ำเลี้ยงก็คือ โลหิต ท่านว่าน้ำเลี้ยงนั้นเปลี่ยนแปลงเป็นสีต่าง ๆ ได้ ตามจริตของคน เช่น คนราคะจริต น้ำเลี้ยงหัวใจเป็นสีแดง โทสะจริต เป็นสีดำ โมหะจริตเป็นสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ วิตะกจริต เป็นสีเยื่อถั่วพูลัทธิจริต เป็นสีเหมือนดอกกัณณิการิ ปัญญาจริต น้ำเลี้ยงหัวใจเป็นสีขาวบริสุทธิ์ ผ่องใสไม่ขุ่นมัว มีรัศมีเปล่งปลั่งเหมือนแก้วมณีบริสุทธิ์

- วิ. ๒/๓๔๘.

ความจริง ถ้าเรามีความรู้เรื่องกายวิภาค และสรีรวิทยา เป็นอย่างดี รู้จักความสัมพันธ์ระหว่างประสาท ต่าง ๆ กับสมอง รู้จักหน้าที่ของสมองเป็นอย่างดีแล้ว เราจะเห็นว่า

ความเข้าใจของพระพุทโธโฆษาคจารย์เป็นสิ่งที่ล้ำสมัยเว้นไว้แต่เราจะอธิบายว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณนั้น หมายถึงว่า หัวใจเป็นอวัยวะที่สำคัญที่สุดในการทรงอยู่ของวิญญาณ เพียงแต่หัวใจหยุดทำหน้าที่ชั่วขณะเดียวเท่านั้น มโนวิญญาณจะดับวูบลงทันที ข้อนี้สามัญชนทั่วไปก็สังเกตเห็นได้ และอาจจะเป็นเพราะข้อสังเกตอันนี้ก็ได้อีก ที่ทำให้ท่านเข้าใจว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณ

โลหิตมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นอาหารของเซลล์ เซลล์ต้องการโลหิตทุกขณะ ความรู้สึกในเซลล์เกิดขึ้น ปัจจัยอันหนึ่งก็คือ การเผาผลาญในระบบของเซลล์ ถ้าเซลล์ไม่ได้รับโลหิต เซลล์นั้นจะตาย และหมดความรู้สึก หัวใจมีหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงเซลล์ต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เราจึงพูดได้ว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณ แต่เราก็ไม่ควรจะลืมว่าหัวใจทำหน้าที่ของตนได้ ก็เพราะมีกำลังงานจากสมองมาบังคับ และเมื่อชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ทางแพทย์พิสูจน์ได้ว่าตอนหัวโตกว่าส่วนอื่น ซึ่งแสดงว่า สมองเจริญก่อนอวัยวะส่วนอื่น ในขณะนี้ หัวใจยังค้นหาไม่พบ กายประสาทเป็นอวัยวะที่แยก

แขนงไปจากสมอง เมื่อทางพุทธศาสนา กล่าวว่า “กายทสกะ คือกายประสาทกับวัตตุทสกะ คือ หทัยวัตตุ เกิดพร้อมกัน ตั้งแต่วิญญาณเริ่มปฏิสนธิ” ฉะนั้น จึงควรลงมติได้ว่า **หทัยวัตตุ ก็คือสมองนั่นเอง**

ที่จริง หทัยวัตตุควรจะแปลว่า ที่ตั้งแห่งหทัย คำว่า หทัย ในที่นี้หมายถึงวิญญาณ สมองเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ หมายถึงเป็นที่ตั้งของปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งในขณะต่อมาก็เป็นภวังควิญญาณ เพราะหน้าที่แห่งปฏิสนธิวิญญาณนั้น มีเพียงขณะจิตเดียวเท่านั้น เรารู้กันดีกันว่า ความเจริญของร่างกายทุกส่วนขึ้นอยู่กับสมอง ถ้าสมองส่วนที่บังคับอวัยวะส่วนไหนไม่เจริญ อวัยวะส่วนนั้นก็ไม่เจริญ จากหลักฐานเหล่านี้แสดงว่า วิญญาณที่มาปฏิสนธิ นั้น ตั้งอยู่ในสมองเกี่ยวข้องกับสมอง และสร้างสมองขึ้นก่อนอวัยวะส่วนอื่นทั้งหมด เพื่อเป็นรากฐานในการสร้างสรรค์อวัยวะส่วนอื่น ๆ และนี่เป็นการแยกประเด็นให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณซึ่งมีอยู่ในเซลล์ของกระดูก ในเนื้อ หรือในอวัยวะอื่น ๆ ที่นอกจากเซลล์ประสาทแล้ว เป็นวิญญาณคนละประเภทกับวิญญาณที่มาปฏิสนธิ

วิชาญาณเป็นกลุ่มพลังงานระบบหนึ่งในร่างกายของคน ๆ หนึ่ง
 อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายซึ่งรวมกันอยู่เป็นระเบียบ มีกิจการ
 เกี่ยวข้องถึงกันอย่างเป็นระเบียบนั้น แสดงให้เห็นถึงความเป็น
 ระเบียบและหน้าที่อันสลับซับซ้อนของวิชาญาณเพราะร่างกาย
 เป็นเครื่องแสดงออกซึ่งอำนาจสร้างสรรค์ของวิชาญาณ เป็น
 ปรัชญาการณของวิชาญาณในด้านวัตถุ เมื่อเรารู้ว่าศูนย์กลาง
 แห่งการควบคุมอยู่ที่สมอง เราก็รู้โดยไม่ยากว่า ศูนย์กลาง
 แห่งวิชาญาณคืออวัยวะนั้น ก็อยู่ที่สมองนั่นเอง อย่าลืมว่า
 วิชาญาณพลังงานนามธรรมซึ่งมีอยู่ในทุก ๆ เซลล์ของร่างกาย
 วิชาญาณเป็นวิชาญาณชั้นที่ ชั้นที่แปลว่า กลุ่ม, ก้อน, กอง,
 วิชาญาณไม่ใช่มีอันเดียว หรือ ดวงเดียว แต่วิชาญาณของ
 คนคนหนึ่งนั้น มันเป็นเหมือนกลุ่มแห่งเปลวไฟอันมหึมา
 ซึ่งประกอบไปด้วยยอดแห่งเปลวไฟหลายโกฏิล้าน จนนับ
 ไม่ถ้วน วิชาญาณในร่างกายของคนคนหนึ่ง แม้ว่าจะมีมากด้วย
 จำนวน ด้วยลักษณะและด้วยประเภทสักเพียงไรก็ตามแต่มัน
 ก็รวมกัน ติดต่อกันเป็นผืนเดียว ประสานงานกันเป็น

ระเบียบอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง นี้แหละคือสิ่งที่คนทั่วไปเรียกกันว่า
ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์

บทวิวินิจฉัย

วิญาณปฏิสนธิได้เฉพาะในสิ่งที่มีชีวิต

ยังมีปัญหาเหลืออีกข้อที่ยังไม่ได้อธิบายโดยชัดเจน คือ
ก่อนที่วิญาณจะมาปฏิสนธินั้น ทางพุทธศาสนารับรอง
หรือไม่ว่า จะต้องมิใช่ที่ผสมเชื้อไว้แล้ว และจะต้องเป็นไข่
ที่ยังมีชีวิตอยู่ มีความสมบูรณ์ที่จะเจริญเติบโตต่อไปได้
และในไข่นั้นได้มีวิญาณซึ่งสืบต่อมาจาก พ่อแม่อยู่ใน
นั้นด้วย ไข่อันใด ไม่มีวิญาณมาปฏิสนธิ ไข่นั้นแม้จะมี
ความสมบูรณ์ ก็จะไม่เจริญเติบโตเป็นคนต่อไปไม่ได้
วิญาณปฏิสนธิได้เฉพาะในสิ่งซึ่งมีชีวิตเท่านั้น ?

จากหลักพุทธศาสนาที่กล่าวมาแล้ว :- “เมื่อพร้อม
ด้วยปัจจัย ๓ อย่าง คือ ๑. บิดา มารดาอยู่ร่วมกัน

**๒. มารดามีระดู ๓. มีวิญญาณมาปฏิสนธิ สัตว์จึงจะ
เกิดขึ้นในครรภ์ได้”**

“กัมมชรูป ๓๐ เกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ”

หลักเหล่านี้ได้อธิบายมาแล้ว นอกจากนี้ ยังมี ข้อความ
ที่ท่านกล่าวไว้อย่างชัดเจนอีกว่า :-

“รูปเท่านั้น ยังรูปให้เกิด อรูปไม่ยังรูปให้เกิด”

- สัมโมหวิโนทนี หน้า ๒๙

หลักเหล่านี้หมายความว่า **รูปคือร่างกายจะเกิด
ขึ้นมาได้ ต้องมีรูปก่อน** เช่นต้องมีไข่ที่ผสมเชื้อไว้ แล้วถ้ารูป
ไม่มี แม้จะมีวิญญาณ และวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ก็จริง
**แต่วิญญาณก็ไม่สามารถจะสร้าง ร่างกายขึ้นมาจากอากาศ
ธาตุได้เลยเป็นอันขาด** เช่นเดียวกับเอเปคิรวัส นักปรัชญา
ของกรีก (๓๒๔-๓๗๐ B.C.) กล่าวว่า :-

สิ่งทั้งปวง จะเกิดจากความว่างเปล่าไม่ได้

- ประวัติและลัทธิของปวงปรัชญาเมธี ๘๙

ตามหลักพุทธศาสนา วิญญาณจะเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้
ก็ต่อเมื่อมีรูปอยู่แล้ว และวิญญาณนั้นเป็นเพียงปัจจัยอันหนึ่ง

ที่จะทำให้รูปเกิดมา หากแต่ว่าเป็นปัจจัยอันสำคัญยิ่ง เหมือนหนึ่งนายช่างย่อมสร้างบ้านจากไม้ ไม้ไม่มี ก็สร้างบ้านไม่ได้ รูปร่างกายเกิดมา จากเชื้อซึ่งเป็นรูป เจริญเติบโตจากอาหาร ซึ่งเป็นรูป โดยความหมายเหล่านี้แหละ ที่พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่่า **“รูปเท่านั้นยังรูปให้เกิด อรูปไม่ยังรูปให้เกิด”** และท่านยังกล่าวไว้อีกแห่งหนึ่งว่่า :-

“เพราะเหตุไร วิญญาณซึ่งไปเกิดในอรูปภพ จึงไม่ยังรูปให้เกิด ? ก็เพราะในอรูปนั้น ไม่มีรูป”

- สัมโมหวิโนทนี หน้า ๓๓๓

อนึ่ง รูปที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาได้ ต้องเป็นสิ่งที่มีชีวิต ถ้ารูปนั้นตายแล้ว วิญญาณมาปฏิสนธิไม่ได้ ความซ่่อนี้มีกล่าวไว้อย่างชัดเจนในอภิธรรมปิฎก ดังนี้ :-

“รูปชีวิตินทรีย์ เป็นปัจจัยของกัมมชรูป โดยอินทรีย์ปัจจัย”

- ปฏฐาน ๔๐/๑๙๐

รูปชีวิตินทรีย์ แปลว่่า **อินทรีย์คือชีวิตของรูป** อินทรีย์ แปลว่่า **สิ่งที่เป็นใหญ่ หรือมีความสำคัญมาก** เช่น

ตา เป็นใหญ่ในการเห็น หู เป็นใหญ่ในการได้ยิน ตา หู จึงเรียกว่าเป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งบาลีเรียกว่า จักขุนทรีย์ โสติดินทรีย์ ชีวิตของรูป ก็นับว่าเป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง เพราะถ้า ร่างกายไม่มีชีวิต ร่างกายก็จะคงเป็นร่างกายอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ชีวิตของรูปจึงจัดเป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง และ เรียกว่า รูปชีวิตินทรีย์ คำนี้ ริสเดวิดส์แปลว่า faculty of life : vitality

เซลล์แห่งกายประสาทก็ดี เซลล์สมองก็ดี หรือ เซลล์ แห่งอวัยวะทางเพศก็ดี สิ่งเหล่านี้มีชีวิต และดูดอาหารเข้าไป ทุก ๆ ขณะแทนอาหารที่ถูกเผาผลาญไป ทางพุทธศาสนา กล่าวว่่า รูปชีวิตินทรีย์เป็นปัจจัยของ กัมมชรูป กัมมชรูปก็คือ เซลล์ชีวิตดังกล่าวมานี้เอง จงสังเกตว่่า กัมมชรูปนั้นเกิดพร้อม กับปฏิสนธิวิญญาณ ซึ่งในขณะแรกนั้น ชีวิตทั้งร่างก็ยังเป็น เพียงกลละ ขนาดกลละเล็กเท่ากับน้ำมันเนยใสอันติดอยู่ที่ ปลายขนจามรี ซึ่งสลัดแล้วถึง ๓ ครั้ง เมื่อพิจารณาข้อข้อความ เหล่านี้ให้ลึกซึ้งแล้ว เราจะสามารถตอบปัญหาต่าง ๆ ดังที่ กล่าวมาแล้วว่่า พุทธศาสนารับรองหรือไม่ว่่า ก่อนแต่จะมี

วิญญาณมาปฏิสนธิ นั้น จะต้องมิใช่ที่ผสมไว้แล้ว และต้องเป็น
ไช่ที่มีชีวิต ฯลฯ

ข้อแตกต่างระหว่าง

วิญญาณในพุทธศาสนากับพระเจ้า

อนึ่ง เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของวิญญาณใน
พุทธศาสนาว่า แตกต่างจากหลักในคริสต์ศาสนาอย่างไร
ข้าพเจ้าจึงขอนำเอาหลักคริสต์ศาสนามาเทียบให้ดูดังต่อไปนี้ :-

**“แต่เดิม พระวาหะนั้นทรงสถิตอยู่กับพระเจ้า
พระเจ้าทรงสร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นมาโดยพระวาหะ”**

- โยฮัน ๑/๑-๓

ในที่นี้หมายความว่า พระเจ้าซึ่งเป็นวิญญาณ สามารถ
บันดาลให้คนเกิดมาจากวาหะของพระองค์ได้

**“เมื่อเดิม พระเจ้าได้เนรมิตสร้างฟ้าและดิน
ดินนั้นก็ว่างเปล่าอยู่ มีความมืดอยู่เหนือหน้านั้น และ**

วิญญาณของพระเจ้าได้ปกคลุมอยู่เหนือหน้านั้น พระเจ้า
ตรัสให้เกิดความสว่าง ความสว่างก็เกิดขึ้น”

- เยเนซิส ๑/๑ - ๓

“พระเจ้าตรัสให้มีดวงสว่างบนพื้นฟ้า อากาศเป็น
ที่แบ่งวันออกจากคืน ให้ดวงสว่างนั้นเป็นที่กำหนด
ฤดู วัน ปี ให้อยู่บนพื้นอากาศ สำหรับจะได้ ส่องสว่างบน
แผ่นดิน ก็เป็นดั่งนั้น พระเจ้าได้ทรงสร้างดวงสว่างใหญ่ไว้
สองดวง ให้ดวงใหญ่นั้นครองรักษาวัน ดวงเล็กนั้นครอง
รักษาคืน และดวงดาวต่าง ๆ ด้วย พระเจ้าทรงตั้งดวง
สว่างเหล่านี้ไว้ในพื้นฟ้าอากาศ ให้ส่องสว่างบนแผ่นดิน
ให้ครองรักษาวันและคืน และให้แบ่งความสว่างออกจาก
ความมืด พระเจ้าทรงเห็นว่าดี มีเวลาเย็นและเช้าเป็น
วันที่ ๔”

- เยเนซิส ๑/๑๔ - ๑๕

“พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ขึ้นตามแบบฉายาของพระองค์ และตามแบบฉายาของพระองค์นั้น พระเจ้าได้ทรงสร้างมนุษย์ขึ้น และได้ทรงสร้างให้เป็นชายและหญิง”

- เยเนซิส ๑/๒๗

“พระยะโฮวาได้ทรงสร้างมนุษย์ด้วยผงคลีดินระบายลมแห่งชีวิตเข้าทางจมูก ให้มีชีวิตหายใจเข้าออก มนุษย์จึงเกิดเป็นจิตวิญญาณ! มีชีวิตอยู่”

“And the Lord God formed man of the dust of the ground and breathed into his nostrils the breath of life and man became a living soul”

- เยเนซิส ๒/๒

ตามหลักในคริสต์ศาสนาที่ยกมานี้ ท่านจะเห็นว่า พระผู้เป็นเจ้าของพระเจ้าสามารถทรงสร้างทุกสิ่งขึ้นจากวาตะของพระองค์ แรกเริ่มเดิมที แผ่นดิน น้ำ ท้องฟ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวทั้งหลายไม่มี แต่แล้วพระองค์ก็ทรงบันดาลให้เกิดขึ้น และในที่สุด พระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นจาก

ผงคลีดิน คือขี้ฝุ่น จงสังเกตว่า พระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นจากความว่างเปล่า พระองค์ทรงสร้าง ดินและสิ่งต่าง ๆ อันจำเป็นสำหรับชีวิตขึ้นก่อนแล้ว จึงทรงสร้างมนุษย์จากดิน เป่าลมแห่งชีวิตเข้าทางจมูก ครั้นแล้วรูปร่างนั้นก็กลายเป็นมนุษย์ที่มีชีวิต มีความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ จงอ่านประโยคภาษาอังกฤษเทียบเคียงดูให้ดีด้วย จะทำให้เข้าใจความหมายชัดเจนขึ้น

ทั้งหลักในพุทธศาสนาและในคริสต์ศาสนา ต่างก็กล่าวไว้ตรงกันว่า **ผู้สร้างชีวิตนั้นเป็นวิญญาณ แต่วิญญาณในพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นพระเจ้า เพราะวิญญาณที่จะสร้างชีวิตขึ้นมาได้นั้น โดยปกติย่อมต้องประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม** คุณสมบัติเหล่านี้ เราจะสังเกตเห็นได้จากสิ่งมีชีวิตทุกประเภทบนโลกนี้ ชีวิตที่เกิดมา ไม่มีชีวิตใดมีความสมบูรณ์ดีถึงที่สุด และต่างก็พกเอาความโง่ต่าง ๆ ติดตัว มาตั้งแต่แรกเกิดแล้ว ทั้งนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วิญญาณ ผู้สร้างนั้นยังมีอวิชชาอยู่ทุกชีวิตมีการดิ้นรน มีความยึดมั่นในตัวเอง ซึ่งแสดงว่า

วิญญาณผู้สร้างมีต้นหา และอุปาทาน ชีวิตต่างก็เกิดมาไม่เหมือนกัน โง่ฉลาดไม่เท่ากัน โชคชะตาไม่เหมือนกัน และอะไรต่าง ๆ อีกมากมายที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สภาพแห่งวิญญาณผู้สร้างนั้นไม่เหมือนกัน เพราะทำกรรมมาไม่เหมือนกัน ส่วนในทางคริสต์ศาสนาถือว่า พระเจ้า ทรงเป็นวิญญาณบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเป็นสัพพัญญู เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและเต็มเปี่ยมด้วยความ เมตตากรุณาอันสูงสุด แต่น้ำพระทัยของพระองค์ในการทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ มิไม่เหมือนกัน เช่นสร้างคนมาไม่ทันกัน ทรงวางหลักเกณฑ์ให้สัตว์ใหญ่ต้องกินสัตว์ เล็ก อะไรเหล่านี้ ไม่มีใครอาจล่วงรู้ได้ อย่างที่อาจารย์เปาโลได้กล่าวไว้ว่า **“ใครจักรู้น้ำพระทัยของพระเจ้า เพื่อที่จะสอนพระองค์”** (ดูหน้า ๓๗/๓)

เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่า โดยความหมายอันละเอียดแล้ว เรื่องวิญญาณในพุทธศาสนากับในคริสต์ศาสนาไม่เหมือนกันเลย ยิ่งกว่านั้น ในคริสต์ศาสนาถือว่า **ในต้นไม้และสัตว์ไม่มีวิญญาณ** (ดูบทที่ ๒ หน้า ๕๔) ส่วนในพุทธศาสนาถือว่า **ในชีวิตทุกอย่างมี วิญญาณ ในต้นไม้หรือในพืช**

ทุกชนิด ก็มีวิญญาณ แต่ในเมื่อสภาพแห่งชีวิตติดกัน สภาพของวิญญาณก็ย่อมติดกัน

บทวิวินิจฉัย ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ

อนึ่ง มีบางคนในพุทธศาสนาถือว่า **ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ** เพราะต้นไม้เป็นอนุปาตินนกลังขาร ซึ่งแปลว่า **ลังขารไม่มีใจครอง** อันที่จริง เรื่องนี้เป็นเพราะเกิดความเข้าใจผิดกันมานาน คำว่า **อนุปาตินนก** ตามศัพท์แท้ ๆ แปลว่า **อันกรรมไม่เข้าไปยึดถือเอา** ซึ่ง เป็นคำคู่กับคำว่า **อุปาทินนก** แปลว่า **อันกรรมไม่เข้าไปยึดถือเอา** (ดู กัมเมเน อูปาทินนตตฺตา อูปาทินนํ เสสํ ตโต วิปรตตตฺตา ออนุปาตินนํ -วิ.๓/๒๐) คำเหล่านี้เป็นคำเทคนิคในอภิธรรม ซึ่งมีความหมายซับซ้อนอย่างยิ่งไม่ใช่หมายถึงว่ามีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณ **อุปาทินนก** ก็คือ **กัมมชรูป** กัมมชรูปมี ๙ อย่าง ดังที่อธิบายมาแล้ว เรื่องนี้ต้องไปอ่านดูในคัมภีร์มัสมสังคณี จึงจะเข้าใจความหมายอันแท้จริง เพราะในที่นี้แบ่งประเภทของ รูปไว้

อย่างน่าเวียนหัวที่สุด ถ้าไม่พินิจให้ถี่ถ้วนแล้ว จะจับความหมายอันแท้จริงไม่ได้เลย จะขอยกตัวอย่าง ให้ดังนี้

อุปาทินนกรูป คือ :- จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย เพศหญิง เพศชาย ชีวิต หรือรูปใด ๆ อันเกิดแต่กรรม คือ รูป กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อากาศธาตุ อาโปธาตุ ความเกิดของรูป ความสืบต่อของรูป อาหาร รูป เหล่านี้ทั้งหมดเรียกว่า อุปาทินนกรูป

อนุอุปาทินนกรูป คือ :- เสียง การเคลื่อนไหวทางกาย การเคลื่อนไหวทางวาจา ความเบาของรูป ความอ่อนนของรูป ความเหมาะสมแห่งการงานของรูป ความแก่ของรูป ความแตกดับของรูป **หรือรูปใด ๆ ซึ่งไม่ใช่เกิด แต่กรรม** คือ รูป กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อากาศธาตุ อาโปธาตุ ความเกิดของรูป ความสืบต่อของรูป อาหาร รูป เหล่านี้ทั้งหมดเรียกว่า อนุอุปาทินนกรูป

- ธรรมสังคณี ๓๔/๒๓๗

ขอให้พิจารณาดูตัวอย่างเพียงเท่านี้ก็พอแล้วกระมังว่า น่าเวียนหัวเพียงไร นักปราชญ์บางคนกล่าวว่า **คัมภีร์อภิธรรม**

ทั้งหมด พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้เลย เพราะวิธีพูดแบบนี้ ไม่ใช่ลักษณะของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์มีปกติทำสิ่งที่ ยากให้ง่าย ไม่ใช่ทำสิ่งที่ง่ายให้ยาก จะตรัสจริงหรือไม่ อย่างไร เรื่องนี้ขอให้เป็นข้อทู่เถียงระหว่างนักปราชญ์กันเถิด ในที่นี้เพียงแต่คัดมา ให้ดูพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น แต่หลักฐานที่ นักปราชญ์รับรองกันทั่วโลกว่า เป็นพุทธภาษิตจริง ๆ ก็คือ **ทั้ง มหาภูตรูป และอุปาทายรูป มีวิญญาณเป็นปัจจัย วิญญาณเป็นปัจจัยได้ ก็เพราะวิญญาณประกอบด้วย สังขาร คือกรรม โดยนัยนี้ทุกอย่างก็เกิดมาแต่กรรม ทั้งสิ้น** ข้อนี้เราพิสูจน์ได้จากข้อเท็จจริงต่าง ๆ ดังที่ อธิบาย มาแล้ว แต่การที่ในคัมภีร์ธัมมสังคณีอธิบายอย่างชนิด ผ่าเส้นผมนั่น เราจะศึกษาให้เข้าใจจริง ๆ ก็ต่อ เมื่อตั้งใจเย็นและมีเวลามากจริง ๆ และต้องอาศัยเป็น คนมีสมองละเอียดถี่ถ้วน มีความจำแม่นจริง ๆ เพราะ คำจำกัดความนั้นเสี่ยงกันนิด ๆ สิ่งเดียวกันแต่หยิบมาอธิบายทีละแง ๆ คนที่ไม่เข้าใจความ- มุ่งหมายของแต่ละแงจะเห็นว่า พูดกลับไปกลับมาจนเวียนหัว แต่อย่างไรก็ตาม **อนุปาทินนกสังขารที่แปลกันว่า สังขารไม่มี**

ใจครองนั้นผิดแน่ ความผิดนี้ไม่ใช่อยู่ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงแปลเป็นคนแรก แต่หากได้ ผิดกันมาตั้งแต่สมัยเมื่อ พ.ศ. ๙๐๐ ปีเศษแล้ว ผู้ที่อธิบายเรื่อง นี้ผิด ก็คือ พระอรรถกถา ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาสาลีนี้ ซึ่งเป็นคัมภีร์ อธิบายปิฎกธัมมสังคณี (อรรถกถาสาลีนี้ หน้า ๔๓๙-๔๔๑) แต่ นี้ก็เป็นเพียงข้อผิดอันเล็กน้อยในคัมภีร์อันวิเศษนี้เท่านั้น ทั้งนี้ คงเนื่องมาจากกลัวว่า ถ้าถือกันว่าต้นไม้มีวิญญาณแล้ว ก็จะไป เหมือนกับมติในศาสนาเซน ของท่านมหาวิระ ซึ่งเป็นคู่แข่ง สำคัญของพุทธศาสนาในยุคหนึ่ง และเป็นเพราะในสมัยนั้น ความรู้ในทางชีววิทยายังไม่เจริญเหมือนในยุคนี้ เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ไม่เคยอธิบายความสำคัญของมันสมองเลย ยิ่งกว่านั้นคำว่า **“หทัยวัตถุ”** แทนที่ท่านจะหมายถึงสมอง แต่ท่านกลับอธิบายว่าได้แก่หัวใจ (วิ. ๓/๖) ซึ่งผิดข้อเท็จจริง และในเมื่อเราไปพิจารณาดูหลักฐานในคัมภีร์ปฏิฐานที่ว่า **“ประสาททั้ง ๕”** เป็นนิสัยปัจจัย ของวิญญาณ ๕ มโนธาตุ และมโนวิญญาณธาตุ คือ **ความนึกและความคิดอาศัย** ซึ่งรูปใดเป็นไป รูปนั้นได้ชื่อว่าเป็นนิสัยปัจจัยของมโนธาตุ

และมโนวิญญาณธาตุ” เช่นนี้แล้ว เราจึงเห็นได้ชัดว่า รูปอันเป็นนิสัยปัจจัยของมโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุนี้ จะหมายถึงหัวใจไม่ได้เลย แต่ถึงกระนั้น คำว่า **“รูปใด”** ในที่นี้ พระพุทธโฆษาจารย์ก็หมายถึงหัวใจที่เป็นก้อนเนื้อ อยู่ใน ทรวงอกข้างซ้ายนั่นเอง

อนึ่ง การที่บางคนถือว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ก็เพราะ สังเกตเห็นได้ว่า **มันไม่มีความรู้สึกนึกคิดเหมือนกับสัตว์ หรือคนไม่รู้สึกเจ็บปวดในเมื่อถูกฟัน ไม่มีความรู้สึกตัว** ดังนี้เป็นต้น แต่ข้อนี้เขาลืมไปว่า **คนเมื่อแรกเกิด ใหม่ ๆ แม้ คัมภีร์จะกล่าวว่า มีกายประสาทและสมอง ซึ่งยังไม่มองเห็นเลย และมีวิญญาณอยู่แล้ว แต่ถึงกระนั้น ในขณะที่ ความรู้สึกเจ็บปวด ความนึกคิด อากาารรู้สึกตัวก็ไม่มี เช่นเดียวกัน** ความรู้สึกนึกคิด เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท เกี่ยวข้องกับสมอง ต้นไม้ไม่มีการรู้สึกตัว ก็เพราะ ต้นไม้ไม่มีระบบประสาท ไม่มีสมอง เช่นเดียวกับเมื่อเราแรกเกิดใหม่ ๆ ระบบประสาทยังไม่เจริญ เราก็ยังไม่มีความรู้สึก

นึกคิดชนิด ที่รู้สึกตัวได้ แม้โตขึ้นมาแล้วสมองเจริญเต็มทีแล้ว แต่ในขณะที่สมองได้รับอันตราย คนเราก็มักยังหมดความรู้สึก ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดว่า การรู้สึกตัวนั้นเกี่ยวข้องกับสมองโดยตรง ซึ่งถ้าจะพูดอย่างพุทธศาสนาก็คือ เกี่ยวข้องกับมโนสัมผัส และมโนสัมผัสจะมีได้ต้องอาศัยสมอง

ที่จริง สำหรับคนที่เรียนชีววิทยามาแล้วเป็น อย่างดีจะไม่มีใครสงสัยเลย ในเมื่อเขารู้ว่า ทางพุทธศานายอมรับว่าชีวิตคนเมื่อแรกเกิดใหม่ ๆ ได้มีวิญญาณอยู่แล้ว เพราะไม่ว่าคน หรือสัตว์ หรือพืช ต่างก็เกิดมาจากเซลล์ พฤติกรรมของเซลล์เหมือน ๆ กันทั้งนั้น ในเมื่อเขารู้ว่า **อำนาจที่ทำให้เลือดกลายเป็นอวัยวะต่าง ๆ คือวิญญาณ เขาก็ยอมเข้าใจได้เองว่า อำนาจที่ทำให้ดินกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ก็คือวิญญาณนั่นเอง**

บางคนที่ว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ เมื่อถูกถามว่าถ้าเช่นนั้น ชีวิตของต้นไม้เกิดจากอะไร ? เขาจะตอบว่าต้นไม้มีชีวิตขึ้นมาจากอตุ เจริญเติบโตจากอตุ อตุ เขาอธิบายว่าได้แก่

สิตอุตุ อุตุเย็น และ อุณหอุตุ อุตุร้อน อุตุ ตามศัพท์แปลว่า สมัย คราว ฤดู เวลา และในบางกรณี ก็หมายถึงฤดู ประจำเดือนของหญิง แต่ในที่นี้คำว่า **สิตอุตุ และ อุณหอุตุ ก็คืออุณหภูมินั่นเอง** ที่จริงความร้อนไม่มีใครปฏิเสธเลยว่า ไม่มีส่วนสำคัญในการเกิดของชีวิต เพียงแต่อุตุอย่างเดียว **ชีวิตเกิดมาได้หรือ ?** คนก็เกิดจากอุตุเหมือนกัน ไม่มีอุตุ คนเกิดไม่ได้ แต่อุตุอย่างเดียวเท่านั้นหรือที่ทำให้คนเกิดมา เมื่อพิจารณาดูเช่นนี้ เราก็จะเห็นว่า ฝ่ายที่ถือว่า ต้นไม้ ไม่มีวิญญาณ แต่ยอมรับว่ามีชีวิต โดยถือว่าชีวิตของต้นไม้ เกิดมาจากอุตุ นั้น จึงมีเหตุผลไม่พอ เรายอมรับได้แต่เพียงว่า อุตุเป็นเพียงปัจจัยอันหนึ่งเท่านั้น

อนึ่ง ขอให้พิจารณาดูให้ซึ่งอีกครั้ง สิ่งที่มีชีวิตไม่ว่า คน สัตว์ หรือพืช ย่อมต้องอาศัยอุณหภูมิตี่เหมาะแก่สภาพแห่ง ชีวิตของตน อุณหภูมิในร่างกายของสิ่งที่มีชีวิต เกิดจากการ เผาผลาญอาหารให้เป็นกำลังงาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า **วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุสี่ ธาตุสี่อันหนึ่งก็คือ เตโชธาตุ เตโชธาตุก็คืออุณหภูมิ** ในเมื่อเรารู้แล้วว่า

อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงระบบแห่งเซลล์คือวิญญาณ เราก็จะเข้าใจได้ไม่ยากเลยว่า อุณหภูมิในร่างกายของคน เกี่ยวข้องกับวิญญาณอย่างไร หรือวิญญาณเป็นปัจจัยอย่างไร ตัวอย่างที่คนทั่วไปอาจ สังเกตเห็นได้ง่ายที่สุด ก็เช่นในเวลา เกิดความประหม่า หรือตกใจอย่างรุนแรง เราจะรู้สึกว่ามี ตัวร้อนขึ้นผิดปกติ ทันที บางทีก็ถึงกับเหงื่อไหลออกมาพลัก ๆ ที่เดียว ซึ่งแสดงว่า อุณหภูมิในร่างกายเกี่ยวข้องกับวิญญาณ อย่างใกล้ชิดที่สุด คนตายซึ่งวิญญาณออกจากร่างไปแล้ว ร่างกายจะเย็นซีดโดยลำดับ ความร้อนภายนอกไม่อาจสร้าง อุณหภูมิขึ้นในร่างกายได้เลย ในเมื่อวิญญาณไม่มีแล้ว ฉะนั้น เราจึงไม่ควรจะเข้าใจกันอีกต่อไปว่า ชีวิต ของต้นไม้เกิดขึ้นมาได้โดยอาศัยสีตฤตุ หรืออุณหฤตุเท่านั้น โดยไม่ต้องอาศัย วิญญาณ

ที่จริง ต้นไม้ทุกชนิด เราสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ถ้าไม่ได้รับความเย็นหรือความร้อนที่เหมาะสมแก่สภาพของมัน แล้ว มันจะมีชีวิตอยู่ไม่ได้เลย เช่นต้นไม้ในประเทศหนาว บางอย่างจะนำมาปลูกในประเทศร้อนไม่ได้ เพราะดินฟ้า

อากาศไม่เหมาะแก่มัน อาจเป็นเพราะข้อสังเกตอันนี้กระมัง
ที่ทำให้พระอรรถกถากล่าวว่า **“ต้นไม้เกิดมาจากสีตอตุ
และอุณหตุ”** ท่านยกความสำคัญไปให้กับฤดูกาลเสีย
ทั้งหมด จนลืมหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่า อุณหตุมิในสิ่งที่มีชีวิต
เกิดจากวิญญาณ ถ้าวิญญาณไม่มี อุณหตุมิในร่างกายย่อมมี
ไม่ได้

บทที่ ๔

วิญญาณ

คือธรรมชาติผู้สร้างสรรพชีวิต

วิธีวิจัย

จะรู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างสรรพชีวิต ? ปัญหานี้จะเข้าใจได้ง่าย ในเมื่อแยกแยะข้อเท็จจริงของชีวิตออกพิจารณาดู แล้วเทียบเคียงกับความหมายของวิญญาณในพุทธศาสนา เรื่องวิญญาณเท่าที่อธิบายมาแล้วไม่พอสำหรับการเข้าใจปัญหานี้ เราจะต้องศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ จึงจะเข้าใจได้โดยกระจ่าง ว่าอำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตของชีวิต ซึ่งเราเคยเรียกว่าธรรมชาตินั้น ที่แท้ก็คือวิญญาณนี่เอง

เมื่อพูดถึงวิญญาณในพุทธศาสนา ขอให้เข้าใจไว้เสมอว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติที่มีเจตน์จำนง เพราะวิญญาณที่จะเกิดขึ้นเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้นั้น เป็นวิญญาณที่ต้อง

ประกอบด้วยเจตนาเสมอ ถ้าเจตนาไม่มี วิญญาณย่อมไม่เกิด
ไม่ได้ ตามหลักในปฏิจจสมุปบาทที่ว่า :-

“สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

ถ้าสังขารไม่มี วิญญาณย่อมไม่เกิด”

**สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ สังขาร ในที่นี้ไม่
ใช้หมายถึงร่างกาย** อย่างที่พูดกันว่า “สังขารร่างกาย
ไม่เที่ยง” และไม่ใช้หมายถึงว่า สังขารคือร่างกายเป็นปัจจัยให้
เกิดวิญญาณ อย่างที่บางคนเข้าใจว่า วิญญาณ เป็นผลของ
ร่างกาย **สังขารในที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงอธิบาย ไว้เองว่า
ได้แก่เจตนา เจตนา แปลว่า เจตจำนง ความตั้งใจ ความ
มุ่งหมาย** คำว่า “สังขาร” แปลว่า **ปรุงแต่ง หรือสร้างสรรค์**
ในที่นี้หมายความว่า **วิญญาณ เป็นอำนาจสร้างสรรค์ที่มีความ
มุ่งหมาย เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอำนาจ
สร้างสรรค์ที่มีความมุ่งหมายนี้เอง เราจึงสังเกตได้ว่า
วิญญาณเป็นธรรมชาติ ผู้สร้างสรรค์ ชีวิต เพราะส่วน
ต่าง ๆ ของชีวิต และพฤติกรรมต่าง ๆ ของชีวิต เป็นสิ่งที่เกิด
ขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมาย**

ชั้น ๕

เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น เราควรจะได้ศึกษาเรื่องชั้น ๕ เสียก่อน ตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งชีวิตของคนเราออกเป็น ๕ ส่วน หรือ ๕ ชั้น (ชั้น แปลว่า ส่วน กอง พวก หมวด ประเภท ชนิด) คือเป็นรูปธรรมกองหนึ่ง เป็นนามธรรมกองหนึ่ง หรือ พูดอีกอย่างว่า เป็นพวกกายกองหนึ่ง เป็นพวกใจกองหนึ่ง และพวกใจนี้ยังแบ่งออกไปอีกเป็น ๔ กองด้วยกัน คือ เป็นเวทนากองหนึ่ง สัญญากองหนึ่ง สังขารกองหนึ่ง วิญญาณกองหนึ่ง พวกกาย ๑ กอง พวกใจ ๔ กอง จึงรวมเป็น ๕ กอง หรือ ๕ ชั้น และเรียกว่า เบญจชั้น คือ :-

๑. พวกกาย หมายถึงอวัยวะต่าง ๆ ทุก ๆ ส่วนที่รวมกันขึ้นเป็นร่างกาย หรือวัตถุธาตุทุกชนิดที่เป็นส่วนประกอบของร่างกาย ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่ารูปชั้นร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้รวม เรียกว่ารูปชั้น

๒. พวกเวทนา เวทนา แปลว่า **ความรู้สึกที่เป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ** เกิดขึ้น ๒ ทาง คือ ทางกายและทางใจ ที่เกิดทางกาย เช่น ความรู้สึกเจ็บ ปวด เมื่อย แสบ ร้อน หนาว อบอุ่น เย็นสบาย อ่อนนุ่มนิ่ม แข็ง ทิว กระจาย เป็นต้น ถ้ารู้สึกเป็นสุข ก็เรียกว่าสุขทางกาย ถ้ารู้สึกเป็นทุกข์ ก็เรียกว่าทุกข์ทางกาย ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นทางกาย ประสาทที่สำหรับสัมผัสผัสเหล่านี้ จึงเรียกว่าเวทนาทางกาย

เวทนาที่เกิดทางใจ เช่นความรู้สึก สบายใจ เบิกบานใจ อิ่มใจ ร่าเริง หรืออกลุ่มใจ เสียใจ น้อยใจ คับแค้นใจ เป็นต้น หรือรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ ความรู้สึกเหล่านี้ที่เป็นสุข เรียกว่าสุขทางใจ ที่เป็นทุกข์ก็ เรียกว่าทุกข์ทางใจ ถ้าเฉย ๆ ก็เรียกว่าอุเบกขาทางใจ (*กายถ้าไม่มีเจ็บปวดอะไรก็นับว่าสบาย ฉะนั้น จึงไม่มี เรียกว่า อุเบกขาทางกาย*) ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นที่สมอง เป็นผลของมโนสัมผัสโดยเฉพาะ จึงเรียกว่าเวทนาทางใจ ส่วนเวทนาทางกายนั้น เป็นผลของกายสัมผัส คำที่เราพูดว่า สมองไม่ดี ไม่โปร่ง ที่จริง ๆ คำเหล่านี้หมายถึง

ใจไม่ดี ใจไม่โปร่งนั่นเอง สมองกับใจ เป็นคำที่ใช้แทนกันได้
เสมอ ทั้งในภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาบาลี เพราะทั้ง
สองสัมพันธ์กันอย่าง ใกล้ชิดที่สุด

๓. พวงสัญญา สัญญา แปลว่า **ความจำ ความ**
สังเกต หรือกำหนดหมายอะไรเพื่อจะให้จำได้ ที่จริง คำว่า
ความจำในภาษาไทยเรา หมายถึงว่า ถ้าจำได้ก็ต้องนึกได้
ส่วนสัญญาที่แปลว่าจำนี้ มีความหมายแต่เพียงว่า ถ้าอะไร
ผ่านหูผ่านตา หรือมาสัมผัสกับประสาท อะไรก็ตาม กิริยาที่
จิตหรือประสาทรับรู้ไว้ หรือสังเกตได้ว่าเป็นอะไร เพียงเท่านั้น
เรียกว่า สัญญา ซึ่งในภาษาอังกฤษแปลว่า Perception ส่วน
การที่จะนึกขึ้นมาในภายหลังได้หรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง
ถ้านึกได้ เขาพูดกันว่า มีสัญญาดี ถ้านึกไม่ได้ พูดว่าสัญญา
ไม่ดี แต่การนึกได้ ภาษาบาลีเรียกว่า สติ สติแปลว่าการระลึก
หรือการนึกขึ้นมาได้ คนเราจะมีสติดี จำต้องมีสัญญาดีสัญญา
จะดีหรือไม่ เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของสมองโดยเฉพาะ และ
เกี่ยวกับคุณสมบัติของใจอีกหลายอย่างคนที่มีสมองดี คือ
สมองมีน้ำหนักรวมมาก เนื้อละเอียด ร่องสมองลึก คนเช่นนี้มี

ความจำดี แต่คนที่จำอะไรได้ดีนั้น ต้องอาศัยใจเป็นสมาธิ และสงบ และต้องเป็นคนมีนิสัยทำอะไรเป็นระเบียบ ช่างสังเกต และเป็นคนที่ถนัดด้วย ความจำต่าง ๆ คือ จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัสทางกาย จำความรู้สึกนึกคิด ในใจ จำเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งดีหรือไม่ดีก็ตาม ทั้งหมดนี้รวม เรียกว่า สัจญา ชั้นที่ กองสัจญา

๔. พวกสังขาร พวกนี้เป็นกองที่เข้าใจยากมาก คนทั่วไปมักจะเข้าใจผิดเสมอ เมื่อเอ่ยถึงคำว่าสังขาร เรามักจะเข้าใจว่า หมายถึงร่างกาย ที่จริงคำนี้มีความหมายกว้างขวาง และลึกซึ้งมาก **คำนี้ในความหมายที่กว้างขวางแปลว่า สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือสิ่งที่เกิดจากปัจจัย อะไรก็ตาม** ซึ่งจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เกิดได้เอง ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ จึงจะ เกิดหรือปรากฏขึ้นมาได้ สิ่งนั้นทั้งหมดเรียกว่า สังขาร หรือสังขารธรรม ๆ แปลว่าสิ่งที่ เป็นสังขาร ร่างกายเป็นเพียงสังขารอันหนึ่งในบรรดาสังขารทั้งหลายเท่านั้น แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แร่ธาตุ

ต่าง ๆ วัตถุทุกชนิด คนและสัตว์ เทวดาและพรหม ทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาเกิดขึ้นในโลกนี้ หรือโลกไหน ๆ ก็ตาม สิ่งเหล่านี้เรียกว่า สังขารธรรม รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ ก็เรียกว่า สังขารธรรม

คำว่า **สังขาร** ในความหมายที่กว้างนี้ เป็นคำที่ตรงกันข้ามกับคำว่า **วิสังขาร** ซึ่งแปลว่า **สิ่งที่ไม่มีการปรุงแต่ง หรือไม่ได้เกิดมาแต่ปัจจัยอะไร** คำว่า วิสังขาร ในทางพุทธศาสนาหมายถึง **นิพพาน** แต่ในทางศาสนาอื่นเรียกว่า **พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ**

อนึ่ง คำว่า **สังขาร** ที่อธิบายมาแล้ว กับคำว่า **สังขารธรรม** มีความหมายและแปลอย่างเดียวกัน **วิสังขาร** กับคำว่า **อสังขตธรรม** ก็เช่นเดียวกัน

ส่วนคำว่า **สังขารในชั้น ๕ นั้น** มีความหมายจำกัดไม่กว้างเช่นนั้น คือ **หมายถึงเฉพาะความรู้สึกอย่างอื่นที่นอกเหนือจาก เวทนา สัญญา และวิญญาณ** เมื่อพูดถึงคำว่า **ใจ** ในภาษาไทยเราหมายถึง **ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ**

จิตใจ ใจชั่ว ก็ความหมายว่า **มีความรู้สึกนึกคิดดี หรือชั่ว** และพุทธศาสนาได้แยกแยะลักษณะของใจ กล่าวคือความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ออกเป็น ๔ ประเภท คือเป็นเวทนาประเภทหนึ่ง เป็นสัญญา ประเภทหนึ่ง เป็นสังขารประเภทหนึ่ง และเป็นวิญญาณ ประเภทหนึ่ง เวทนา สัญญาได้อธิบายมาแล้ว **การจะเข้าใจสังขารให้ชัดเจนต้องเข้าใจคำวิญญาณเสียก่อน**

วิญญาณ หมายถึงอำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลง และการเจริญเติบโตของชีวิต วิญญาณเมื่อยังอ่อนอยู่ คือ ยังอยู่ในระยะที่ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ วิญญาณนั้นนอกจาก จะปรากฏลักษณะออกมาในฐานะควบคุมการเจริญเติบโต ของชีวิตให้ เป็นไปตามกรรมพันธุ์ ให้เป็นไปตามลักษณะแห่งบรรพบุรุษ ให้เป็นไปตามนิสัยสันดานของตนแล้ว วิญญาณนี้ยังปรากฏลักษณะออกมาเป็นความรู้สึก ที่คอยรับรู้ต่อสิ่งที่มีมาสัมผัส ความรู้สึกในขั้นนี้เป็นไป โดยไม่รู้สึกตัว คล้ายกับความรู้สึก ในสัตว์ชั้นต่ำ หรือ ในพืช ซึ่งทางชีววิทยาถือว่า ในชีวิตทุกชนิดมีความ รู้สึกชนิดนี้ ซึ่งเรียกว่า consciousness ต่อเมื่อ

ชีวิตค่อยเจริญเติบโต มีสมอง มีประสาท มีหู มีตา มีจมูก มีลิ้น ความรู้สึกนี้ค่อยวิวัฒนาการสูงขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่ง เต็กตลอดออกมาเห็นโลกภายนอกแล้ว ความรู้สึกนั้นก็ค่อย ปรากฏชัดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นและทางกาย คือ รู้สึกเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส และรู้สึกสัมผัสทางกาย และ เริ่มมีความรู้สึกทางใจ ซึ่งสังเกตได้ชัด คือเด็กนี้มีความโกรธ พอใจ ไม่พอใจ กลัว เหล่านี้เป็นต้น วิญญาณเจริญเติบโต คู่ขนานไปกับร่างกาย ถ้าร่างกายไม่เจริญ วิญญาณก็ไม่เจริญ วิญญาณทั้ง ๖ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ เป็นวิญญาณ ที่รู้สึกตัวได้ ที่จริงวิญญาณทั้ง ๖ นี้ก็คือ ความรู้สึกที่ได้เห็น อะไร ได้ยินอะไร ได้กลิ่นอะไร ได้รส อะไร รู้สึกสัมผัสทางกาย และความรู้สึกต่อสิ่งที่น้อมนึกขึ้นมา ความรู้สึกเหล่านี้ ถ้าจะพูด ให้ละเอียดที่สุด ก็คือ เป็นความรู้สึกอย่างเดียวกับความรู้สึก ในสัตว์หรือในพืชนั่นเอง แต่เป็นเพราะคนมีอายตนะดีกว่า สภาพของชีวิตดีกว่าความรู้สึกเหล่านี้จึงปรากฏขึ้นอย่างชัดแจ้ง จนรู้สึกตัวได้ว่า ได้เห็นหรือได้ยินสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยชัดเจน และ

เพราะเหตุที่มีสมองดี ช่วยให้เกิดความจำ ความจำก็ก่อให้เกิด
 ความนึกคิด และความรู้สึก ต่าง ๆ ตัวยัญญาณแท้ ๆ เปรียบ
 เหมือนน้ำใสที่ยังไม่มีอะไรเจือปน เวทนา สัญญา เป็นเสมือน
 หนึ่งสีที่ผสมลงไปใต้น้ำ เมื่อจำอะไรได้และรู้สึกเป็นสุข
 เป็นทุกข์ อาศัยเวทนาและสัญญาณนี้แหละเป็นปัจจัย จึงทำ
 ให้เกิดสีของวิญญาณขึ้น มาอีกสีหนึ่ง เป็นสีแห่งความพอใจ
 ไม่พอใจ เข้าใจ และไม่เข้าใจ เชื่อบ้างไม่เชื่อบ้าง แจ่มแจ้งบ้าง
 สงสัยบ้าง **ความพอใจ ไม่พอใจ ความเข้าใจ ไม่เข้าใจ**
ความเชื่อ ไม่เชื่อ เหล่านี้เป็นต้น นี้แหละคือสังขาร

สังขารในชั้น ๕ แปลว่า **สิ่งที่ปรุงแต่งและถูกปรุงแต่ง**
 หรือแปลว่า **สิ่งที่สร้างสรรค์และถูกสร้างสรรค์** ความพอใจ
 หรือไม่พอใจ เรียกว่าเป็นสังขาร ก็เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดมาจาก
 ปัจจัยปรุงแต่งมา กล่าวคือเกิดมาจากเวทนาและสัญญา
 วิญญาณก็เป็นปัจจัยด้วยเหมือนกัน ในฐานะเป็นรากฐานของ
 นามธรรมทั้งหมด ตา หู จมูก ลิ้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิดความพอใจ
 หรือไม่พอใจ หนึ่งเมื่อเกิดความพอใจหรือไม่พอใจแล้ว
 ความรู้สึกเหล่านี้ก็ ปรุงแต่งวิญญาณให้เกิดความนึกคิดไป

ต่าง ๆ ถ้าพอใจก็ คิดไปในทางดี ถ้าไม่พอใจก็คิดไปในทางชั่ว ด้วยเหตุนี้ ความพอใจและไม่พอใจ จึงเรียกว่าเป็นสังขาร คือ เป็นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมา ไม่ใช่ของเกิดขึ้นเอง และตัวมัน ก็เป็นปัจจัยปรุงแต่งวิญญาณ ปรุงแต่งเวทนาและสัญญาให้ เข้มหรือให้จางต่อไปอีก เช่น สิ่งใดถ้าพอใจ เมื่อได้สมประสงค์ ก็เกิดความสุข อย่างนี้เรียกว่า สังขาร คือความพอใจเป็นปัจจัย แห่งเวทนา และจำสิ่งนั้นได้ดีด้วย อย่างนี้เรียกว่า สังขาร คือ ความพอใจเป็นปัจจัยแห่งสัญญา ถ้าไม่พอใจก็เป็นทุกข์ บางที ก็จำแม่น แต่บางกรณีก็ไม่เอาใจใส่

สังขารในขั้นที่ ๕ นี้ มีจำนวนมากมาย และแบ่ง อย่างง่าย ๆ เป็น ๒ ประเภท (ในอภิธรรมแบ่งเป็น ๓ คือ เป็นกุศล อกุศล และอัพยาทุกต) คือ เป็นกุศลประเภทหนึ่ง และอกุศลประเภทหนึ่ง จิตจะคิดดีคิดชั่ว เป็นกุศลและอกุศล ก็เพราะสังขารนี้แหละ จะไปเกิดดี เกิดชั่ว ก็เพราะสังขาร จะสุขหรือทุกข์อย่างไร ก็เพราะสังขาร เพราะฉะนั้น สังขาร จึงแปลอีกอย่างหนึ่งว่า เครื่องสร้างสรรค์ หรืออำนาจ สร้างสรรค์

ตัวอย่างของสังขารที่เป็นกุศล เช่น :-

๑. สติ สัมปชัญญะ ความรู้สึกผิดชอบ
๒. หิริ โอตตัปปะ ความละอายและความเกรงกลัว
ต่อบาป
๓. ขันติ โสรัจจะ ความอดทนและความสงบเสงี่ยม
๔. พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
๕. กุศลมูล ๓ คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง
๖. มรรค ๘ ความเห็นชอบ คิดชอบ ฯลฯ

ความรู้สึกนึกคิดหรือความตั้งใจที่เป็นไปตามคุณธรรมเหล่านี้ แต่ละอย่างเรียกว่า **“สังขาร”** เป็นสังขารฝ่ายกุศล เพราะเมื่อสังขารเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมปรุงแต่งสร้างสรรค์ชีวิตจิตใจให้เป็นไปในทางดีทั้งสิ้น

ตัวอย่างของสังขารที่เป็นอกุศล เช่น อุกิเลส ๑๖ คือ :-

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ความโลภอยากได้ของคน
อื่นในทางผิด
๒. โทสะ ความคิดประทุษร้ายเขา
๓. โกรธ ความโกรธ

๔. อุปนาหะ	ความผูกโกรธไว้
๕. มัคชะ	ความลบหลู่คุณท่าน
๖. ปลาสะ	การตีตนเสมอผู้ใหญ่
๗. อีสสา	ความริษยา
๘. มัจฉริยะ	ความตระหนี่ถี่เหนียว
๙. มายา	ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ เสแสร้งแก้งทำ
๑๐. สาถะยยะ	ความโอ้อวด
๑๑. ถัมถะ	ความหัวดี้อ
๑๒. สาร์มมะ	ความแข่งดี
๑๓. มานะ	ความถือตัว
๑๔. อติมานะ	ความดูหมิ่นท่าน
๑๕. มทะ	ความมัวเมา
๑๖. ปมาทะ	ความประมาท

ความรู้สึกอันใดที่เป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมเหล่านี้ขึ้นมา แต่ละอย่างเรียกว่าเป็นสังขารฝ่ายอกุศลที่จริง สังขารฝ่ายอกุศล เมื่อสรุปลงแล้วก็รวมอยู่ใน ความโลภ ความโกรธ ความหลง สังขารเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมปรุงแต่งสร้างสรรค์ชีวิต จิตใจให้เป็นไปในทางชั่ว

ตัวอย่างสังขารฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว เท่าที่ยกมาแล้วนั้น ยังไม่หมด ยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ในหัวข้อ ปัจจยาการ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และเจตนา จัดเป็นสังขาร เหมือนกัน ความหมายของสังขารกว้างขวางยิ่งนัก ขอให้อ่าน ให้เข้าใจให้ดี ไม่เช่นนั้น คำนี้ จะทำให้งงไม่สิ้นสุด สังขารทั้งหมด ที่ยกตัวอย่างมาพอเป็นสังเขปนี้ รวมเรียกว่าสังขารชั้นศ กองสังขาร โปรดจำไว้ให้ดีว่า สังขารที่กล่าวในชั้นศ ๕ นี้ เป็นพวกนามธรรมทั้งสิ้น ไม่มีเป็นรูปธรรมเลย

๕. กองวิญญาณ ได้อธิบายมาแล้วในเรื่องสังขาร วิญญาณแม้จะมีมากมายเท่าไรก็ตาม อย่างที่เคยกล่าวมาแล้วว่า วิญญาณมีอยู่ในทุก ๆ เซลล์ของชีวิต แต่เมื่อสรุปแล้ว ก็มีเพียง ๖ ประเภทเท่านั้น คือ เป็นจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ เป็นต้น ในวิญญาณทั้ง ๖ นี้ **เรื่องกายวิญญาณ และ มโนวิญญาณ จำเป็นต้องศึกษา ให้ละเอียดสักหน่อย**

โดยปกติ เมื่อพูดถึง กายวิญญาณ คนทั่วไปที่เคย เรียนอภิธรรมมาแล้ว แต่เรียนไม่ซึ้ง มักจะเข้าใจว่า

กายวิญญาณ ก็คือ ความรู้สึกเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หรือ ความรู้สึกอะไรอื่นที่เกิดขึ้นตามผิวกายเท่านั้น ความจริง กายวิญญาณมีความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ ขอให้ย้อนไป พิจารณาถึงคำที่ว่า “กัมมชรูปเกิดพร้อมกับปฏิสนธิ วิญญาณ” กัมมชรูปอันหนึ่งในบรรดากัมมชรูป ๓๐ ที่เกิด พร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ ก็คือกายประสาท กายประสาท เป็นที่ตั้งของกายวิญญาณ ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ยังเป็นกลละ อยู่ นั้น ในคัมภีร์ถือว่า มีกายประสาทและมีกายวิญญาณ เกิดขึ้นแล้ว กายวิญญาณในขณะนี้ เป็นไปโดยที่ชีวิตนั้นไม่ รู้สึกตัวเลย ลึกแต่ว่าเป็นความรู้สึกเท่านั้น ไม่รู้ร้อนรู้หนาว ไม่รู้ แข็งรู้อ่อนอะไรทั้งสิ้น แม้กระนั้น ความรู้สึกอันนี้พระพุทธเจ้าก็ ทรงเรียกว่า วิญญาณเหมือนกัน มีชื่อเฉพาะว่า กายวิญญาณ

กายวิญญาณ มีความหมายลึกซึ้งถึงขนาดนี้ กายประสาทในขณะนั้น ก็สังเกตเห็นไม่เห็นเลย แม้จะใช้กล้องจุลทรรศน์ อย่างดีตรวจ แม้กระนั้นในคัมภีร์ก็บอกว่า มีกายประสาท เกิดขึ้นแล้ว ขนาดของกลละนั้นเล็กมาก ท่านว่าเท่ากับน้ำมัน เนยใสที่ติดอยู่ที่ปลายขนอันละเอียด เช่นขนจามรี และเมื่อถือว่า

ชีวิตขนาดนี้มีกายประสาท มีกายวิญญาณ ก็ต้องถือว่ามี
 โผฏฐัพพะด้วย โผฏฐัพพะ แปลว่า สิ่งที่ถูกต้องกาย
 ซึ่งทำให้กายประสาทเกิดความรู้สึก เย็น ร้อน อ่อน แข็ง
 หรือความรู้สึกใด ๆ ในทางกายสัมผัส โผฏฐัพพะในขณะ
 นี้คืออะไร ? โผฏฐัพพะ ก็คือ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มา
 สัมผัสกับชีวิตในขณะนั้น ซึ่งอาจจะเป็นโลหิต ที่ชีวิตนั้น
 ดูดเข้าไป หรืออะไรก็ตามที่ทำให้ชีวิตนั้นมีปฏิกิริยา
 เกิดขึ้น

ยิ่งกว่านี้ ภายใน กลละนี้ คัมภีร์ก็กล่าวว่ามีมโนวิญญาณ
 แล้วด้วย และมีสมองอันเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณเกิดขึ้นด้วย
 มโนวิญญาณก็คือวิญญาณที่มาปฏิสนธิ เราหยั่งรู้ได้ว่า
 ในขณะนี้ ชีวิตไม่มีความนึกคิดอะไรเลยแต่เราสามารถอนุมาน
 ได้จากพฤติกรรมของชีวิตที่เกิดขึ้นว่า วิญญาณได้ทำหน้าที่
 คิดนึกไตร่ตรอง สั่งงาน ควบคุมงานอยู่อย่างเป็นระเบียบดียิ่ง
 แต่ก็เป็นไปเสมือนหนึ่งอยู่ในความฝันอันลึกซึ้ง ซึ่งตัวเอง
 ไม่รู้สึกตัวเลย

**“สภาพของชีวิตแรกเกิด ได้มีทั้งกายวิญญาณและ
มโนวิญญาณ** เมื่อทางคัมภีร์กล่าวไว้ชัดเจนเช่นนี้ ก็ขอให้
ลองนำไปเทียบกับสภาพของ ชีวิตสัตว์และต้นไม้ ถ้าในกลละ
ไม่มีวิญญาณ กลละนั้นจะเจริญเติบโตขึ้นมาไม่ได้ กลละ
เจริญเติบโตจากอาหารคือโลहित อำนาจ อะไร ? ที่ควบคุม
การเปลี่ยนแปลง ทำให้โลहितกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของ
ร่างกาย คือเป็นเนื้อ เป็นหนัง เป็นผม เป็นขน เป็นเล็บ เป็นต้น
อำนาจอันนี้แหละ ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาณ
เมื่อวิญญาณมีความหมายเช่นนี้ ก็จึงเทียบกับความเป็นไปของ
พืชและสัตว์ แล้วพิจารณาดูว่า อำนาจที่ควบคุมการ
เจริญเติบโตของ ต้นไม้และสัตว์ อำนาจที่ทำให้อาหารที่พืช
หรือสัตว์นั้นๆถูกกินเข้าไป แล้วกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของพืช
และสัตว์นั้นเป็นอย่างเดียวกันหรือไม่ ข้อสำคัญอย่าเพิ่งเข้าใจว่า
อำนาจที่ว่าเป็นคือธรรมชาติ อย่างที่ตัวเองเข้าใจ ขอให้คิดไป
ตามแนวพุทธศาสนาเสียก่อน ไม่เช่นนั้น จะเข้าใจความคิดของ
พุทธศาสนาไม่ได้

ชีวิตทุกชนิด ไม่ว่าจะ เป็นพืชหรือสัตว์หรือมนุษย์ ต่างก็
ประกอบขึ้นจากเซลล์ เซลล์เป็นหน่วยชีวิตที่เล็กที่สุด สัตว์ชั้นต่ำ
เช่นตัวอมิบา หรือเชื้อโรคต่าง ๆ เป็น สัตว์เซลล์เดียว ไข่และ

ตัวสปีพันธู์ก็เป็นสัตว์เซลล์เดียว พีชชั้นต่ำเช่นพวกเชื้อราต่าง ๆ แต่ละหน่วยก็เป็นพีชเซลล์เดียว เซลล์เป็นสิ่งที่มีชีวิต และมีพฤติกรรมเหมือนกันหมด พฤติกรรมของมัน ก็คือ การกิน การย่อย การถ่าย การหายใจ การเผาผลาญอาหารให้เป็น กำลังงาน การสปีพันธู์ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้เป็นลักษณะ ของสิ่งมีชีวิตทั่วไป สิ่งใดมีชีวิต สิ่งนั้นจะต้องมีลักษณะเช่นนี้เสมอ ถ้าไม่มีลักษณะเช่นนี้ ก็แปลว่า สิ่งนั้นไม่มีชีวิตหรือตายแล้ว พฤติกรรมเหล่านี้ทางพุทธศาสนา ถือว่าเกิดจากวิญญาณเป็น ปัจจัย ถ้าวิญญาณ ไม่มีพฤติกรรมเหล่านี้ก็ยอมมิไม่ได้ สิ่ง ที่ทางชีววิทยา เรียกว่า **“เซลล์”** คือหน่วยของชีวิตที่เล็กที่สุดนั้น พุทธศาสนาเรียกว่า **“ทสกะ”** ดังที่อธิบายมาแล้ว ทสกะต่าง ๆ เช่น กายทสกะ วัตถุทสกะ และภาวทสกะ เป็นกัมมชรูป กัมมชรูป แปลว่า สิ่งที่เกิดแต่กรรม กรรมคือเจตนา เจตนา เป็นสังขารอันหนึ่งในชั้น ๕ และเป็นตัวสังขารในหัวข้อ ปฏิจจสมุปบาท เจตนาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งของ วิญญาณ วิญญาณจะเกิดได้ ต้องอาศัยสังขารคือเจตนา วิญญาณจะเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้ ต้องอาศัยสังขารเป็น

ปัจจัย วิญญาณเป็นอำนาจสร้างสรรค์ชีวิตที่มีความมุ่งหมาย พฤติกรรมของเซลล์เหล่านั้น แต่ละอย่างเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย เพราะเหตุนี้เราจึงกล่าวได้ว่า ในชีวิตทุกเซลล์มี วิญญาณ และวิญญาณนี้เอง คือ ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต

บางคนอาจจะสงสัยว่า ถ้าวิญญาณมีทุก ๆ เซลล์ วิญญาณก็ต้องเป็นสิ่งขยายตัวได้ หรือทวีปริมาณได้ตามจำนวนของเซลล์ ความจริงก็เป็นเช่นนี้ คนส่วนมากเข้าใจว่า คนหนึ่งย่อมมีวิญญาณดวงหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อคนเกิดขึ้นมากทุกที และเชื่อว่าวิญญาณของคนที่ ตายแล้วกลับมาเกิดจึงสงสัยว่า เอาวิญญาณที่ไหนมาเกิด ? เพราะเมื่อก่อนคนน้อยกว่านี้ ความสงสัยนี้เกิดขึ้นเพราะเข้าใจผิดว่า คนหนึ่งย่อมมีวิญญาณดวงหนึ่ง ซึ่งความจริงในตัวคนหนึ่ง ๆ นั้น มีปริมาณของ วิญญาณนับไม่ถ้วน และวิญญาณไม่ใช้นับได้เป็นดวง ๆ หรือเป็นอัน ๆ เหมือนสิ่งของ วิญญาณโดยสภาพมีลักษณะเป็นพลังงาน เช่นกับความร้อน และเป็นนามธรรม ฉะนั้นจะเอามาคิดนับเป็นดวง ๆ หรือเป็น อัน ๆ ย่อมไม่ได้ การเกิดของ วิญญาณย่อมอาศัย พฤติกรรมของชีวิต เช่นเดียวกับเปลวไฟ

ย่อมเกิดเพราะอาศัยการลูกใหม่ของเชื้อ ชีวิตขยายตัวเท่าไร
วิญญาณก็ย่อมขยายตัวได้มากเท่านั้น เรื่องนี้จะมีอธิบายโดย
ชัดเจนในบทที่ว่าด้วยกรรม

*ถ้าเข้าใจเรื่องสังขารกับวิญญาณชัดเจนดีแล้ว
ก็ขอได้เทียบข้อเท็จจริงของชีวิต แล้ว
พิจารณาดูว่า วิญญาณคือตัวธรรมชาติ
ผู้สร้างสรรค์ชีวิตจริงหรือไม่ ?*

ข้อเท็จจริงของชีวิต ซึ่งรู้กันดีในทางชีววิทยา

มีดังนี้ คือ :-

๑. ส่วนต่าง ๆ ของชีวิต และพฤติกรรมของชีวิตแต่
ละอย่างเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้ต้องเป็นสิ่งที่มีความ
มุ่งหมาย

๒. ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้น เรามองไม่เห็น และสัมผัสไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาตินั้นเป็นนามธรรม

๓. ความเป็นไปของชีวิต มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิตนี้ ต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปอย่างมีระเบียบ และมีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ

๔. ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ จงมองดู การเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์ ชีวิตแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะอย่างนี้ แต่ชีวิตไม่ว่าจะขยายตัวมากมายเท่าไร ชีวิตที่ขยายตัวสืบต่อออกมานั้น ก็รักษาลักษณะแห่งบรรพบุรุษไว้ได้เสมอ พฤติการณ์ เหล่านี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติสร้างสรรค์ชีวิตนี้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ และมีการรับรู้สืบทอดกัน และมีการยึดมั่นในสภาพของชีวิตนั้นเป็นอย่างยิ่ง

๕. โครงสร้างของชีวิตมีความซับซ้อนมาก ทั้ง ประณีตเป็นอย่างยิ่ง เพียงแต่โครงสร้างของขาแมลงเล็ก ๆ อะไรสักตัวเท่านั้น ก็ยังมีความซับซ้อนและประณีตยิ่งกว่า เครื่องจักรใด ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเสียอีก ลักษณะเหล่านี้ ย่อมสื่อสำแดงให้ยังรู้ว่า ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้มีความซับซ้อน และประณีตเป็นอย่างยิ่ง

ทั้ง ๕. ข้อนี้เป็นเพียงตัวอย่างน้อย ๆ ของข้อเท็จจริง (fact) แห่งชีวิต ที่วิญญูชนรับรองทั่วโลก ใคร ๆ จะปฏิเสธไม่ได้ว่า นี่ไม่ใช่ความจริงของชีวิต เว้นไว้แต่ผู้นั้นจะอ่อนในการศึกษาความเป็นจริงอันนี้ไม่ใช่ รับรองกันแต่ในวงของนักวิทยาศาสตร์ ในทางชีววิทยาเท่านั้น แม้ในวงการศาสนาที่นับถือว่ามี พระผู้เป็นเจ้าของเขาก็รับรองกันทั่วไป เพราะฉะนั้น ต่อแต่นี้ไป เราจะได้นำมาเปรียบเทียบกับความหมายของวิญญูณตามที กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนา

วิญญาณตามที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนา มีลักษณะดังนี้ :-

๑. วิญญาณเป็นธรรมชาติที่มีความมุ่งหมาย เพราะวิญญาณจะต้องประกอบด้วย สังขาร คือเจตนา เสมอ

๒. วิญญาณเป็นนามธรรม ความร้อน แสง เสียง ไฟฟ้า ทางวิทยาศาสตร์เรียกว่า พลังงาน แต่ทางพุทธศาสนายังถือว่า สิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรม ไม่ใช่ นามธรรม วิญญาณเป็นพลังงานอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่สุขุมและละเอียดยิ่งกว่าพลังงานวัตถุเหล่านั้น จนสัมผัสไม่ได้ด้วยประสาทหรือเครื่องมือใด ๆ เลย ฉะนั้นวิญญาณ จึงจัดเป็นพลังงานชนิดที่เป็นนามธรรม

๓. การเกิด การดับ การสืบท่อ ของวิญญาณ เป็นไปอย่างมีระเบียบ คงที่สม่ำเสมอ เพราะมีกฎควบคุมอยู่ กฎนี้เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนอย่างยิ่ง เป็นกฎของสากลจักรวาล กฎที่ว่านี้คือ กฎแห่งปฏิจจสมุปบาท

๔. วิญญาณมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ และเป็นไปอย่างรวดเร็วอย่างยิ่ง ถ้าเข้าเกี่ยวข้องกับร่างกาย จังหวะแห่งการเปลี่ยนแปลง หรือการเกิดดับช้าลงกว่าธรรมดา ถ้าอยู่โดยอิสระตามลำพังความเป็นไปของ วิญญาณ จะวิ่งรวดเร็วยิ่งกว่าอะไรทั้งสิ้น อย่างน้อยก็ไม่ช้ากว่าการวิ่งของกระแสวิทยุหรือไฟฟ้า และการ สืบต่อของวิญญาณเท่าที่สังเกตได้ทางมโนสัมผัส จะพบว่า ความรู้สึกในตอนที่ ๑ กับในตอนที่ ๒ รับช่วงต่อ ๆ กันมา การที่เรานึกได้ว่า เมื่อที่เรารู้สึกนึกคิดอย่างไร ก็เพราะ ความรู้สึกนึกคิดนั้นได้รับช่วงต่อ ๆ กันมา เหมือนกับการ สืบต่อแห่งลักษณะของยีน (gene) ภายในโครโมโซมหรือ พูดง่าย ๆ ว่า เหมือนกับลูกสืบต่อรับช่วงเอา ลักษณะ ของพ่อแม่ไว้ฉะนั้น การที่วิญญาณสืบต่อรับรู้ต่อ ๆ กันมาได้ ก็เพราะในวิญญาณมีอุปาทาน คือการ ยึดมั่นใน ความหมายนั้น ๆ หรือในลักษณะนั้น ๆ ในสภาพนั้น ๆ ของชีวิตอยู่ทุกขณะ ความยึดมั่นนี้เป็นไปอย่างรุนแรง และเหนียวแน่นที่สุด พุทธศาสนาถือว่า อุปาทานนี้แหละ คือ ตัวการทรงไว้ ซึ่งอำนาจในการรักษาแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะ

จะเป็นแบบของชีวิต (heredity) หรือแบบ อย่างแห่ง
 ขนบธรรมเนียมประเพณีใด ก็ตาม คนที่มีอุปาทาน
 อย่างลึกซึ้งจะรักษาแบบตามที่ตัวเองยึดถือไว้มั่น คงที่สุด

๕. วิญญาณมีความวิจิตร คือ ประณีตซับซ้อน
 เป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! เราพิจารณามองไม่เห็นเลยว่า
 ในบรรดาสิ่งวิจิตรทั้งหลาย จะมีอะไรวิจิตรยิ่งกว่าจิต
 ภิกษุทั้งหลาย ! ความวิจิตรของจิตรกรรมก็ดี หรือของ
 สัตว์ใด ๆ ก็ดี (มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง) ที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นก็
 เพราะความวิจิตรของจิต จิตซึ่งมีความวิจิตรเป็นอย่างยิ่ง
 นี้สร้างสรรค์ขึ้น”

- ส.ข. ๑๓/๑๘๔ สยร.,

- ส.ข. ๑๓/๑๑๙ มหาจุฬาย, ส.ข. ๑๓/๑๓๙ สงคฺคิ

ข้อความในพระสูตรนี้ไม่ได้แปลตามตัว แต่แปลตาม
 ความหมาย เพราะถ้าแปลตามตัวจะต้องมีคำอธิบายมาก
 จะทำให้ข้อความตอนนี้อยู่

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า จิต ไม่ใช่คำว่า วิญญาณ ผู้อ่านบางคนอาจสงสัยว่า คำว่า จิต กับวิญญาณ มีความหมายต่างกันก็ได้ แต่ที่จริงคำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน คำที่มีความหมายอย่างเดียวกันในคัมภีร์ อภิธรรมได้รวบรวมนำมากล่าวไว้ ในที่เดียวกันดังนี้ :-

**จิต มโน มานัส หทัย ปันชระ มนายตนะ
มโนทริย วิญญาณ วิญญาณชั้นค์**

- อภิ.สั. ๓๔/๑๐ สยร.,

- อภิ.สั. ๓๔/๒๒ มหาจุฬาฯ, อภิ.สั. ๓๔/๒๒ สงคัิติ

คำเหล่านี้มีความหมายเหมือนกันทั้งสิ้น จะใช้คำไหนก็มีความหมายอย่างเดียวกัน และในคัมภีร์สังยุตตนิคาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า :-

**“ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งทีเรียกว่า จิตก็ตี มโนก็ตี
วิญญาณก็ตีนั้น เกิดดับทีละขณะ ทั้งกลางวันกลางคืน
เมื่อดวงหนึ่งเกิด อีกดวงหนึ่งก็ดับ”**

- สั.นิ. ๑๖/๑๑๕ สยฯ.,

- สั.นิ. ๑๖/๙๒ มหาจุฬาฯ, สั.นิ. ๑๖/๑๑๔ สงคัิติ

ข้อความในสังยุตตนิกายนี้ พระองค์ทรงหมายถึงจิต หรือวิญญาณในขณะที่เกิดรับอารมณ์ทางทวารต่าง ๆ เช่นเรานึกถึง ก. นับเป็นจิตขณะหนึ่ง ในขณะที่ความรู้สึกถึง ก. หายไป ซึ่งเรียกว่าดับไป แล้วต่อมานึก ข. ในขณะนี้นึกถึง ข. นับเป็นจิตอีกขณะหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าจิตดวงใหม่เกิด จะสังเกตได้ว่า จิตในขณะที่นึกถึง ก. กับในขณะที่นึกถึง ข. นั้นเป็นจิตคนละขณะ จิตคนละขณะนี้แหละที่เราพูดกันว่า จิตคนละดวง ดวงก็คือขณะ ขณะแห่ง ก. และขณะแห่ง ข. เกิดไม่พร้อมกัน แม้ว่าจะนึกถึง ก. ติดต่อกันเรื่อยมาเป็นเวลาหลายนาที ก. ที่นึกขึ้นมาหลายสิบหลายร้อยนั้น เป็น ก. คนละจิตขณะจิตทั้งสิ้น เมื่อ ก. อันที่ ๑ ดับ ก. อันที่ ๒ เกิด ก. อันที่ ๒ ดับ ก. อันที่ ๓ เกิด ดังนี้เป็นต้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าขณะแรกยังไม่ดับ ขณะต่อมาย่อมเกิดไม่ได้ นี่เป็นธรรมชาติของจิตที่จะเกิดขึ้นมาความรู้สึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ

อนึ่ง คำว่า จิตวิจิตร วิจิตรในคำนี้หมายความว่า ประณีตละเอียดสลับซับซ้อน มีหลายหลาก เช่น คนเราชั่วขณะหนึ่งก็คิดได้หลายอย่าง จิตคิดขึ้นอย่างหนึ่งก็เรียกว่าจิตดวงหนึ่ง

นาที่หนึ่งมีเท่าไร ? แล้วทั้งวันจะมีเท่าไร ? จะพบว่าจิตของคนเรานั้น มีจำนวนมากมาย จนนับไม่ถ้วน เพราะเหตุอย่างนี้ จึงเรียกว่า จิตวิจิตรคือมีหลายหลาก

อนึ่ง ช่วงขณะเดียวเดียว ซึ่งคิดได้หลายร้อยอย่างพันอย่างนั้น แต่ละอย่าง ก็มีความหมายซับซ้อน ถ้าจะเปรียบเทียบความหมายอย่างหนึ่งเท่ากับสี ๆ หนึ่ง แล้วจะพบว่า ภายในดวงจิตของคน ๆ หนึ่ง และเพียงชั่วเดียวเดียวเท่านั้น จะมีสีต่าง ๆ สลับซับซ้อนมากมายเหลือเกิน ภาพเขียนใด ๆ ที่ว่าระบายสีอย่างประณีตที่สุด มีสีวิจิตรอย่างยิ่ง ความวิจิตรนั้นก็หาเท่ากับ ความวิจิตรของจิตที่ยังมีอยู่ภายใน และยังไม่ได้แสดงออกมาไม่ และอันที่จริง ความวิจิตรของภาพเขียนหรือศิลปกรรมใด ๆ ก็ตามที่วิจิตร ความวิจิตรเหล่านี้เกิดขึ้นก็เพราะความคิดของนายช่างวิจิตร จิตของคนเราเป็นสิ่งที่ซับซ้อนลึกซึ้ง หยั่งถึงได้ยากมาก จึงได้มีคำโคลงกล่าวไว้ว่า :-

จิตมนุษย์นี้ไซ้ร้ ยากแท้หยั่งถึง

หนึ่ง จากหลักพุทธทฤษฎีที่อ้างมานี้ ยังแสดงความหมายอีกอย่างด้วยว่า ความวิจิตรของสัตว์ เกิดจากจิตสร้างสรรค์ เช่นนกที่เกิดมาสวย มีสีต่าง ๆ มีโครงสร้างซับซ้อน หรือคนที่เกิดมาสวย ทรวดทรงงาม มีใบหน้าคมคาย มีคิ้วโก่งเป็นคันศร ดงงาม นัยน์ตาดำเป็นประกายแจ่มใส เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าร่างกายมีความวิจิตร ความวิจิตรเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะจิต แต่บางคนอาจกล่าวว่า เกิดขึ้นเพราะธรรมชาติสร้างมาอย่างนั้น แต่บางคนอาจกล่าวว่า เป็นด้วยพระกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าของพระท่านพรสวรรค์มาให้ผู้นั้น ซึ่งถ้าถือเช่นนั้น บางคนที่เกิดมาไม่สวย ก็จะมีหาว่าธรรมชาติลำเอียง พระเจ้าก็ไม่ทรงยุติธรรม เขาไปทำอะไรผิดมาหรือ! จึงได้สร้างเขาเกิดมาไม่สวย (ตามหลักธรรมชาติหรือพระเจ้าถือว่าคนเราไม่เคยเกิดมาก่อน ต่างคนก็สืบมาจากพ่อแม่เท่านั้น) แต่บางคนอาจเข้าใจว่าเป็นด้วยความบังเอิญของเหตุการณ์หลายอย่างบังคาลให้เป็นเช่นนั้น แต่ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ความวิจิตรของสัตว์ และของคนทั้งในทางรูปร่าง ทรวดทรง หรือผิวพรรณหรือโครงสร้างของอวัยวะซับซ้อน

อย่างไรก็ตาม ความวิจิตรเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะจิตหรือวิญญาณ
ของผู้นั้นสร้างสรรค์ขึ้น ได้มีคำกล่าวไว้ในนิกัณทสูตร ซึ่งเป็น
พุทธพจน์ว่า :-

**“ความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงามก็ดี ความเป็น
ผู้มีเสียงไพเราะก็ดี ความเป็นผู้มีทรวดทรงงามก็ดี
ความเป็นผู้มีรูปร่างงามก็ดี ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ก็ดี
ความเป็นผู้มีบริวารก็ดี คุณสมบัติเหล่านี้ ย่อมได้ด้วย
กุศลที่สร้างสมอบรมไว้”**

- นิกัณทสูตร ชุ.ข. ๒๕/๑๑ สุธา.,

ชุ.ข. ๒๕/๑๑ มหาจุฬาร., ชุ.ข. ๒๕/๑๑ สงคีติ

บุญกุศล ก็คือ คุณสมบัติของวิญญาณอย่างหนึ่ง เป็น
สิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำด้วยเจตนาที่เป็นกุศล บุญกุศล
จัดอยู่ในประเภทสังขารชั้นหยาบ พุทธภาษิตในนิกัณทสูตรนี้
แสดงไว้ชัดเจนมากกว่า ความวิจิตรของร่างกายเกิดจากอำนาจ
สร้างสรรค์ของวิญญาณ แต่บางคนอาจแย้งในเรื่องนี้ได้ว่า
โดยปกติคนเราก็ดี สัตว์ก็ดีต้นไม้ก็ดี สังเกตเห็นได้โดยง่ายว่า

ย่อมมีลักษณะเป็นไปตามพ่อแม่ พ่อแม่ดำ ลูกออกมาขาว ไม่เคยมี หรือหากจะมีก็น้อยเต็มที เป็นเรื่องของการบังเอิญเท่านั้น แมวเป็นพ่อและแม่ ถ้าหน้าแค่น ทางดอก ตัวดำ แล้วลูกแมวที่ออกมาจะเป็นสีขาวล้วน ก็ไม่เคยมี ดอกกุหลาบสีแดง แล้วลูกของมันซึ่งมาจากกิ่งตอน จะกลายเป็นสีอื่น ก็เป็นไปได้ เพราะฉะนั้นจึงทำให้สงสัย ว่าบุญกุศลจะมีส่วน ตกแต่งร่างกายให้สวยงามได้อย่างไรเรื่องนี้มีปัญหามาก จะมีอธิบายในบทที่ว่าด้วยกรรม แต่จะอย่างไรก็ตาม ขอให้เข้าใจว่าตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ความวิจิตรงดงามของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง เกิดจากวิญญาณสร้างสรรค์ทั้งสิ้น วิญญาณเป็นนายช่างธรรมชาติที่ประณีตมาก

จากลักษณะของวิญญาณทั้ง ๕ ประการที่อธิบายมานี้ ข้าพเจ้าหวังว่า ในเมื่อได้นำไปเทียบเคียงและพิจารณาคู่กับข้อเท็จจริงของชีวิตทั้ง ๕ ประการนั้น คงจะทำให้เข้าใจได้โดยกระจ่างว่า ธรรมชาติที่สร้างชีวิตนี้ ถ้าพูดตามหลักพุทธศาสนาแล้ว จะเป็นสิ่งอื่นใดไม่ได้ นอกจากวิญญาณ

ข้อแย้งของนักวิทยาศาสตร์

แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่าในเรื่องนี้ บางคนก็ยังคงสงสัยและแคลงใจอยู่เสมอว่า วิญญาณน่าจะเป็นผลของธรรมชาติมากกว่า ที่จะถือว่า วิญญาณเป็นตัวธรรมชาติเสียเอง ทั้งนี้เพราะในสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น แผ่นดิน แม่น้ำ ภูเขา หรือโลกที่เราอยู่นี้ ก็ยังเกิดขึ้นมาได้โดยไม่ต้องมีวิญญาณ แต่เกิดมาจากหลักธรรมดา หลายอย่างของสสารและพลังงาน ซึ่งสามารถจะเรียนรู้ ได้ทางวิทยาศาสตร์ ฝนทำไมจึงตกมา ? ในพระอาทิตย์ ทำไมจึงมีความร้อน ? ลมทำไมจึงพัด ? ต้นไม้ทำไมจึงต้องอาศัยน้ำและแสงแดด ? โลกทำไมจึงเกิดมา ? ชีวิตบนโลกเกิดมาอย่างไร ? เรื่องเหล่านี้วิทยาศาสตร์สามารถอธิบายได้ และในที่สุดเขาจะสรุปได้ว่า ชีวิต ก็คือจักรกลธรรมชาติชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดจากหลักธรรมดาหลายประการของสสารและพลังงานที่มารวมกันในแบบนั้น ๆ เช่นเดียวกับเครื่องจักรมีชีวิตเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัยคุณสมบัติตามหลักธรรมดาของสสารพลังงานนั่นเอง ชีวิตอันแรกเป็น เรื่องของการบังเอิญ ซึ่งมีอยู่เสมอในโลกนี้ ความบังเอิญก็คือการประจวบเหมาะของเหตุการณ์หลายอย่าง ซึ่งเหตุการณ์

แต่ละอย่างนั้นต่างก็มีเหตุผลผลักดันให้เป็นมาอย่างนั้น แล้วก็มาพบกัน ณ จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งในที่สุด ก็ก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เรื่องของชีวิตไม่น่าจะมีอะไรมากกว่านี้ ถ้าอยากจะรู้ให้ชัดเจนว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร ? ก็ควรจะเรียนวิทยาศาสตร์ เรียนให้รู้จักคุณสมบัติของสสาร และพลังงานที่รวมตัวกันเป็นชีวิต แล้วในที่สุดจะตอบได้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร นี่เป็นความคิดของนักธรรมชาติวิทยา ซึ่งไม่เชื่อว่าวิญญาณเป็นตัวธรรมชาติ แต่เชื่อว่าวิญญาณเป็นผลของธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือสสารพลังงาน ธรรมชาติก็คือคุณสมบัติของสสารพลังงาน

ความคิดและความเข้าใจของนักธรรมชาติวิทยา เช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่ปฏิเสธเลยว่า ไม่ใช่ความเข้าใจที่ฉลาดและลึกซึ้งที่แท้เป็นหลักที่มีเหตุผลเป็นอย่างยิ่ง แต่เราก็ย่อมจะทราบกันดีอยู่ไม่ใช่หรือว่า **ความจริงย่อมมีอยู่หลายแง่หลายมุม หลายชั้นหลายเชิง** เราศึกษาทางไหนก็พบความจริงแต่ในแง่หนึ่ง และถ้าเรามัวแต่ถือความจริงในด้านที่ตัวเองค้นพบมาไม่พยายามจะมองหรือ ติดตามดูในแง่อื่นเลย เราจะเข้าถึง

ความจริงที่สมบูรณ์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าก็เป็นบุคคลคนหนึ่งในโลกยกย่องว่า เป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งสติปัญญาอันสูงยิ่ง จนได้นามว่าเป็นศาสดา บัดนี้เราก็กำลังจะติดตามความคิดของพระองค์ไป เพื่อไปให้ถึงความจริงที่พระองค์ตรัสรู้ ฉะนั้นข้าพเจ้าคิดว่า **จะเป็นความฉลาดอย่างมาก ถ้าหากเราจะวางความคิดของเราองไว้ก่อน แล้วรับเอา ความคิดของพระองค์เข้าไว้ คิดตามวิธีที่พระองค์ทรงคิด แล้วในที่สุดเราก็ออมจะเข้าใจได้เองว่า สิ่งที่พระองค์ ตรัสรู้นั้นเป็นความจริงแค่ไหน แล้วจึงเปรียบเทียบกับความคิดของตนดู ถ้าเห็นว่าของตนสูงกว่า ก็วางความคิดของพระองค์ แล้วแบกเอาของตนไว้ต่อไป อย่างนี้เป็นวิธีที่ฉลาดแน่**

ก็ในการที่จะติดตามความคิด ของพระองค์ไปให้ถึงที่สุดนั้น ข้าพเจ้าขอแนะนำไว้ก่อนว่า เรื่องธรรมชาติอย่าง que เข้าใจกันอยู่นั้น เป็นโมหะที่ทำให้หลงไปจากวิถีทางของพระพุทธองค์ง่ายที่สุด เป็นมุ่มมืดที่ขวางอยู่ในวิถีแห่งพุทธปรัชญา ซึ่งถ้าใครพลัดตกไปอยู่ในมุ่มนี้

แล้ว ไม่ยอมถอยออกมา จะก้าวหน้าต่อไปในวิถีของ
 พระพุทธองค์ไม่ได้เป็นอันขาด จะมองไม่เห็นแสงสว่าง
 แห่งพระปัญญาของพระพุทธองค์เลย ข้าพเจ้ายืนยันได้
 แน่แน่นอนว่า พระพุทธองค์ไม่เคยตรัสว่า “ธรรมชาติเป็นผู้สร้าง
 ชีวิต” ชีวิตย่อมเกิดมาตามหลักธรรมดาจริง คือหลักธรรมดา
 ของชีวิตมีอยู่อย่างไร ชีวิตย่อมเกิดมาตามหลักธรรมดาอย่างนั้น
 แต่หลักธรรมดาของชีวิตก็คือ กฎแห่งปฏิจจสมุปบาท
 ซึ่งพระองค์ทรงแสดงว่า “วิญญานเป็นผู้สร้างสรรค์ และ
 ควบคุมชีวิตให้อยู่ในระเบียบ ตามลักษณะของอุปาทานที่
 มีอยู่ในวิญญาน และตามอำนาจของกรรมที่วิญญาน
 สร้างสมอบรมไว้” ในการพิจารณาดูชีวิตตามวิถีของ
 พุทธศาสนา จะต้องไม่เอาคำว่า ธรรมชาติเข้ามาปะปนใน
 แนวความคิด เว้นไว้แต่เราจะเข้าใจเรื่องวิญญานดีแล้ว
 และมองเห็นแล้วว่าธรรมชาติก็คือวิญญานนี้เอง ถ้าเข้าใจ
 เช่นนี้แล้ว จะใช้คำนี้อย่างไรก็ใช้ได้จะไม่ทำให้หลงผิดอะไร
 เกิดขึ้นเลย นี่เป็นเคล็ดสำคัญมาก ในการเรียนเรื่อง
 ปฏิจจสมุปบาท แต่จะอย่างไรก็ตาม トラบใดที่เรายังไม่

เข้าใจว่า วิญญาณ เกิดขึ้นอย่างไร หรือโดยธรรมดาวิญญาณ มีอยู่อย่างไร ตราบนั้น เราก็อดที่จะวกไปหาเรื่องธรรมชาติ อย่างที่เคยเข้าใจมาแล้วไม่ได้ ฉะนั้นในบทต่อไป เราจะได้ พูดกันถึงปัญหาอันนี้

บทที่ ๕

การเกิดของวิญญาณ

มติของคนทั่วไป

โดยปกติเราเข้าใจกันว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะ
อาศัยชีวิต เพราะสังเกตได้ว่า ถ้าทำให้ชีวิตดับวิญญาณ
ก็ดับ เช่น เอาปืนยิงที่สมองหรือที่หัวใจ คนเราจะหมด
ความรู้สึกทันที เพราะตาย คนที่สลบไปเพราะถูกตีที่
สมอง เมื่อแก้ไขให้ฟื้นคืนมา คนนั้นก็มีความรู้สึกเกิดขึ้นอีก
ในเมื่อ “วิญญาณ” ในทางพุทธศาสนา หมายถึงความ
รู้สึกเช่นนี้ ไม่ได้หมายถึงอำนาจลึกลับอะไรที่ไหน
ที่เข้าใจไม่ได้ ฉะนั้นจะเห็นว่า วิญญาณ เกิดขึ้นเพราะ
อาศัยชีวิตนี้เอง ซึ่งเปรียบเหมือนเปลวไฟ เกิดขึ้นเพราะ
อาศัยการลุกไหม้ที่ใส่ตะเกียง ถ้าตัวตะเกียงไม่มี ใส่มิมี
น้ำมันไม่มี หรือมีครบแล้ว แต่ไม่มีการจุด เปลวไฟย่อม
เกิดขึ้นไม่ได้ เปลวไฟจะเกิดขึ้นหรือไม่ สำคัญอยู่ที่ปัจจัย
เหล่านี้ ในทำนองเดียวกัน วิญญาณจะเกิดขึ้นหรือไม่

ก็เพราะอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ของชีวิต ถ้าปัจจัยแห่งชีวิต
มีไม่พอ ชีวิตถึงซึ่งการแตกดับ วิญญาณก็ย่อมต้องดับไป
ด้วย และวิญญาณนั้นสืบต่อได้ ทางการสืบพันธุ์เท่านั้น
วิธีการสืบพันธุ์ เทียบได้เท่ากับการจุด ทรายไฟที่ยังมี
การจุด และมีปัจจัยแห่งการลุกไหม้ ทรายไฟนั้นเปลวไฟก็
ยอมลุกขึ้นได้เสมอ เรื่องของวิญญาณก็เช่นกัน ทรายไฟ
ที่ปัจจัยแห่งชีวิตยังบริบูรณ์อยู่ และมีการสืบพันธุ์ ทราย
ไฟนั้นก็ย่อมสืบต่อ และวิญญาณก็อาศัยชีวิตนั้นเกิดขึ้น
นี่เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย คนส่วนมากมักเข้าใจตามนี้
จากความเข้าใจอันนี้แหละที่นำไปสู่ความเข้าใจว่า
“วิญญาณไม่ใช่ตัวธรรมชาติ แต่เป็นผลของธรรมชาติ”
ตามความเข้าใจ ของนักธรรมชาติวิทยา

หลักพุทธศาสนา

วิญญาณจะเกิดได้ต้องอาศัยชีวิต

วิญญาณจะเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยชีวิต มติอย่างนี้ทาง
พุทธศาสนาได้เคยมีมาแล้ว และยอมรับว่าเป็นความจริงด้วย
แต่ยอมรับเป็นความจริงเพียงแง่หนึ่ง หรือชั้นหนึ่งเท่านั้น
เพราะหลักพระพุทธานามิว่า :-

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

และนามรูปก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

- มหานิทานสูตร ที่.มหา. ๑๐/๓๔ สฺยา.,

ที่.มหา. ๑๐/๕๕ มหาจุฬาย, ที่.มหา. ๑๐/๓๔ สงฺคีติ

นามรูป ก็คือ ชีวิต ชีวิตได้ชื่อว่า นามรูป เพราะสิ่งที่
มีชีวิตจะต้องมีทั้งนามและรูป ประกอบด้วยนามและรูป
ชีวิตย่อมแบ่งออกเป็นนามส่วนหนึ่งเป็นรูปส่วนหนึ่ง
ข้อความในพระสูตรนี้ ในเมื่อถอดเป็น ความหมายง่าย ๆ แล้ว
จะได้อความดังนี้ :-

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดชีวิต

และชีวิตก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

สำหรับคน สัตว์ ต้นไม้ เทาที่เรา รู้กันอยู่ นี้ จะเห็นว่า ถ้าวิญญาณไม่มี ชีวิตก็ไม่มี หรือถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณก็ไม่มี วิญญาณมีที่ไหน ชีวิตย่อมมีที่นั่นหรือชีวิตมีที่ไหน วิญญาณ ย่อมมีที่นั่น ความเข้าใจเช่นนี้ เป็นความจริงที่พุทธศาสนา รับรอง ฉะนั้น ความเข้าใจอย่างของนักธรรมชาติวิทยา จึงเป็น ความเข้าใจที่ลงรอยกันได้กับทางพุทธศาสนา เป็นแต่ทาง พุทธศาสนาได้แยกแยะ และอธิบายในเรื่องนี้ลึกซึ้งยิ่ง ขึ้นไปอีก จนมองเห็นได้ชัดว่า วิญญาณต่างหากที่เป็นรากฐานอันแท้จริง ของชีวิต เป็นตัวธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิต และวิญญาณนี้ ไม่ใช่เป็นวัตถุ ไม่ใช่เป็นผลของวัตถุ การเปลี่ยนแปลงแห่ง สภาพของวิญญาณเท่านั้น ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์อยู่กับการ เปลี่ยนแปลงของวัตถุ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ชัดในสภาพของชีวิต โดยสภาพแท้ ๆ วิญญาณเป็นสิ่งที่แตกต่างจากวัตถุหรือ รูปธรรมโดยสิ้นเชิง ต่อแต่นี้ไป เราจะได้พิจารณาการเกิดของ วิญญาณ ตามทรรศนะของนักชีววิทยาที่ถือว่าวิญญาณเป็น ผลของชีวิตเสียก่อน เพื่อจะได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเข้าใจ อย่างเดียวกันนี้ นับเป็นพัน ๆ ปีมาแล้ว แล้วจะได้เกิดความคิดว่า

ความคิดบางอย่างของพุทธศาสนาที่ลึกซึ้งและแปลกจนอาจมองเห็นว่าเป็นเรื่องน่าขบขันนั้น ที่แท้ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์ เช่นในปัจจุบันนี้เอง

การเกิดของวิญญาณ

ตามหลักชีววิทยาของพุทธศาสนา

ขอให้เรากลับไปพิจารณาคำว่า “นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” อีกครั้ง

นามเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หมายความว่า เวทนา สัญญา และสังขาร เช่นตัมหา อupaทาน เป็นต้น เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ รูปเป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ หมายความว่า มหาภูตรูปและอุปาทายรูป เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ มหาภูตรูป คือ ธาตุสี่ อุปาทายรูป คือ รูปที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยธาตุสี่

มหาภูตรูป เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

เราเข้าใจกันดีว่า คนเรา ถ้าความร้อนในร่างกาย ไม่มีเลยตัวเย็นชืด วิญญาณย่อมมีอยู่ไม่ได้ หรือถ้าลมหายใจไม่มีน้ำใน

ร่างกายไม่มี ก็ต้องตาย เมื่อตายวิญญานก็ดับ นี่คือข้อพิสูจน์
ง่าย ๆ ที่แสดงให้เห็นว่า ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ เป็นปัจจัยให้
เกิดวิญญาน ส่วนธาตุดินเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน
อาจเข้าใจยาก แต่ในเมื่อเรารู้แล้วว่า ธาตุดินคืออวัยวะส่วนที่
ไม่ใช้น้ำ ไม่ใช่ ลม ไม่ใช่ไฟ อย่างนี้จะเข้าใจง่าย และจะแล
เห็นชัดว่า ธาตุดินก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญานเหมือนกัน
ธาตุดินในร่างกายที่พระองค์ทรงให้ตัวอย่างไว้ เช่น สมอ
หัวใจ ปอด ตับ กระเพาะ ลำไส้ เป็นต้น คำว่า ธาตุดิน
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน หมายความว่า อวัยวะเหล่านี้เป็น
ปัจจัยให้เกิดชีวิต ให้ชีวิตดำรงอยู่ เมื่อชีวิตดำรงอยู่ วิญญาน
ก็ย่อมดำรงอยู่ นี่คือคำอธิบายอย่างง่าย ๆ ที่แสดงว่า ธาตุสี่
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญานได้อย่างไร ?

อุปาหารูป เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

อุปาหารูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ได้เคยอธิบายมาแล้วใน
บทที่ ๓ ว่า อุปาหารูป ก็คือพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น
การกิน การย่อย การถ่าย การหายใจการเผาผลาญอาหารให้
เป็นกำลังงาน หน้าที่ต่าง ๆ ของ อวัยวะ เหล่านี้เรียกว่า

อุपाทนายรูป โดยนัยนี้เราจะเข้าใจชัดว่า อุปาทนายรูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญูณจริง ถ้าอุปาทนายรูปไม่มี วิญญูณย่อมมีไม่ได้ การอธิบายแบบนี้ เข้าใจง่ายสำหรับคนที่เคยเรียนชีววิทยามาแล้ว แต่นักบาสีบางท่านอาจเห็นว่า ไม่ถูกต้อง เพราะไม่ได้ยกตัวอย่างตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มาอ้าง เพราะฉะนั้น เพื่อที่จะแสดงหลักฐานว่า พุทธศาสนาได้เข้าใจอย่างเดียวกับหลักชีววิทยา ดังที่กล่าวมานั้นจริง จึงขอยกตัวอย่าง มาอธิบายสักสองสามอย่าง

หลักในปฏิจสุมุปาทนายมีว่า :-

“วิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะรูป ๔

ลักษณะรูป ๔ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญูณ”

ลักษณะรูป ๔ ก็คือ อุปจยะ สันตติ ชรตา อนิจจตา

อุปจยะ แปลว่า การเกิด หรือการเจริญเติบโต

สันตติ การสืบต่อ

ชรตา ความชรา คำนี้แปลว่า การย่อยก็ได้

อนิจจตา การแตกดับ หรือการเปลี่ยนแปลงไปใน

รูปอื่น

ลักษณะรูปก็คือลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระบบของเซลล์นั่นเอง เมื่อเซลล์ดูดอาหารเข้าไป ก็ยอมทำให้เซลล์นั้นค่อยเจริญเติบโตขึ้น ทวีจำนวนมากขึ้นนี่คือ **อุปจยะ** การเจริญนั้นสืบต่อกันเรื่อยไปนี่คือ **สันตติ** อาหารที่ดูดเข้าไป ถูกย่อยและถูกเผาผลาญให้เป็นการกำลังงานและสภาพของเซลล์นั้นก็ยอมมีการแก้ตัวลงแล้วก็เปลี่ยนแปลงไปหมดสภาพเดิม เกิดเป็นเซลล์ตัวใหม่ นี่คือ **ขรตา** และ **อนิจจตา** วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะรูปเหล่านี้ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ เพราะถ้าลักษณะรูปเหล่านี้ไม่มีร่างกายจะเจริญเติบโตขึ้นมาไม่ได้เป็นอันขาด อย่าลืมว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ คือ วิญญาณ

อนึ่ง เมื่อพิจารณาดูอีกแง่หนึ่งว่า เซลล์ใด ถ้าไม่มีอุปจยะ สันตติ ขรตา และอนิจจตา ชีวิตของเซลล์นั้นจะดำรงอยู่ได้ไหม ? และเมื่อชีวิตไม่มีแล้ว ความรู้สึกในเซลล์นั้นจะมีหรือไม่? เพียงเท่านี้เราก็จะเข้าใจชัดว่า ลักษณะรูปก็เป็นปัจจัยของวิญญาณเหมือนกัน

อนึ่ง เราเข้าใจกันดีว่า การชีวิตดำรงอยู่ได้ ก็เพราะเหตุที่อวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายได้ทำหน้าที่ของตนเป็นปกติ ปัญหาที่มีว่า อำนาจอะไรที่บังคับให้อวัยวะต่างๆ ทำงาน สรีรวิทยาบอกเราว่า สมอองบังคับ โดยมีกระแสประสาทจากสมออง วิ่งมาตามเส้นประสาทไปบังคับอวัยวะนั้น ๆ ถ้าตัดเส้นประสาทเสียแล้ว อวัยวะต่าง ๆ จะทำงานไม่ได้ ทั้งนี้ไม่นับอวัยวะบางส่วนที่ขึ้นอยู่กับสถานีย่อยของสมออง คือ ไช้สันหลัง และแกงเกลียน (ganglion) แต่ทางพุทธศาสนาบอกว่า วิญญาณเป็นผู้บัญชางานในร่างกายทั้งหมด โดยมีหลักว่า :-

**“วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิด กัมมัฏฐตา กัมมัฏฐตา
ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ”**

**กัมมัฏฐตา แปลว่า ความเหมาะแก่การงาน หรือ
หน้าที่ การที่หัวใจทำงานได้อย่างเหมาะสม ปอด ทำงาน
ได้อย่างดี ภาวะอันนี้เรียกว่า กัมมัฏฐตาของปอด คำนี้
ริสเดวิดส์แปลว่า workableness; adaptably; fitness.**

ทางพระพุทธรักษาถือว่า ศูนย์กลางของวิญญาณ ซึ่งเรียกว่าภวังค์อยู่ที่สมอง กระแสจิตที่แผ่ซ่านไปทั่วร่างกาย ไปบังคับอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ออกไปจากภวังค์ แล้วจะไหลวกกลับเข้าสู่ภวังค์อีก วิถีจิตทั้ง ๖ ก็คือส่วนหนึ่งของภวังค์ ที่ออกมาติดต่อกับโลกภายนอกเส้นประสาท ก็คือทางเดินของกระแสจิต โดยนัยนี้จะเห็นว่า ไม่ผิดอะไรกับความเข้าใจของนักจิตวิทยา วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมัฏฐตา หมายความว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้อวัยวะต่าง ๆ ทำงานตามหน้าที่ได้ อย่างเหมาะสม กัมมัฏฐตา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หมายความว่า เมื่ออวัยวะต่าง ๆ ทำงานตามหน้าที่เป็นปกติ ก็เป็นเหตุให้วิญญาณดำรงอยู่ในร่างกายได้ ให้วิญญาณสืบต่ออยู่ได้ในร่างกาย

อนึ่ง เราเข้าใจกันดีว่า คนที่หมดความรู้สึกไปชั่วขณะหนึ่งนั้น เป็นเพราะโลหิตไปเลี้ยงสมองไม่พอ การมีอารมณ์ดีหรืออารมณ์เสีย ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับโลหิตอย่างใกล้ชิด คนที่เส้นเลือดในสมองแตกอาจตายได้ทันที ถ้าเป็นเส้นที่สำคัญ ทั้งนี้ เพราะเซลล์ในสมองต้องการโลหิตไปเลี้ยง

อยู่ทุกขณะ เมื่อเส้นโลหิตแตก ระบบแห่งการหมุนเวียนของโลหิต
 เลี้ยวไปแล้ว เซลล์สมองจะต้องตายทันที เมื่อเซลล์ตาย คนเราก็
 หมดความรู้สึก ซึ่งทางพุทธศาสนา เรียกว่า วิญญาณดับ
 สำหรับความเข้าใจอย่างนี้ เรามีหลักฐานอยู่ในคัมภีร์อย่าง
 ชัดเจนทีเดียว ซึ่งพระพุทธรูปโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์
 วิสุทธิมรรคตอนหนึ่งว่า :-

**“มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ ย่อมอาศัยซึ่ง
 โลหิตอันมีอยู่ในหัวใจเป็นไป”**

- วิ. ๒/๓๔

มโนธาตุ และมโนวิญญาณธาตุนี้ เป็นศัพท์ในอภิธรรม
 ซึ่งถ้าจะแปลอย่างง่าย ๆ มโนธาตุก็หมายถึง ความนึกมโน
 วิญญาณธาตุหมายถึงความคิด ทั้งสองคำนี้ รวมเรียกว่า มโน
 วิญญาณในเรื่องวิญญาณ ๖

อนึ่ง โดยการพิสูจน์ทางชีววิทยา เดียวนี้เรารู้กัน
 แน่แน่นอนว่าร่างของสิ่งที่มีชีวิตทุกประเภท ส่วนประกอบของมัน
 ก็คือเซลล์ เซลล์เป็นหน่วยชีวิตที่เล็กที่สุด ภายในเซลล์ที่ยังมี
 ชีวิตอยู่ทุกเซลล์ ย่อมมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกนี้

ปฏิสนธิ ก็คือ กายประสาท สมอง และภาวะที่จะเป็นหญิงหรือชาย ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ เป็นจุดเล็กกนิดเดียว แต่ในจุดเล็กกนิดเดียวนี้ได้มีประสาท มีสมองเริ่มอุบัติแล้ว ประสาทหรือสมอง เป็นสิ่งที่มีชีวิต เพราะมันประกอบขึ้นจากเซลล์ เส้นประสาท หรือเนื้อสมอง ก็คือเซลล์หลายพันล้านตัวมารวมกัน **ในชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ซึ่งยังเป็นกละอยู่ นั้น จงสังเกตดูว่าทางพุทธศาสนาได้ถือว่า มีเซลล์ประสาทเกิดขึ้นแล้ว แต่แทนที่จะเรียกว่าเซลล์ พุทธศาสนากลับเรียกว่า ทสกะ เช่น เซลล์ของจักษุประสาท เรียกว่าจักษุทสกะ ของไตประสาท เรียกว่าไตทสกะ ของสมองเรียกว่า วัตตุทสกะ** ดังนี้ เป็นต้น การที่เรียกว่าทสกะ ก็เพราะเส้นประสาทก็ดี เนื้อสมองก็ดี หรืออวัยวะใด ๆ ก็ตาม โดยปกติจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๑๐ อย่างเสมอ กล่าวคือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม สี กลิ่น รส โอชา ชีวิตและลักษณะพิเศษสำหรับอวัยวะนั้น ๆ **ทสกะเป็นมูลเดิมของชีวิต ความเจริญของร่างกาย ขึ้นอยู่กับ การทวีจำนวนของทสกะต่าง ๆ**

สภาพของทสกะ ได้ถูกประกอบขึ้นเป็นจักรกลชีวิต ด้วยฝีมือสร้างสรรค์ของวิญญาน

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ทั้งอันเป็นของเหลว ไม่มีส่วนใดที่แข็ง แต่ถึงกระนั้น ทางพุทธศาสนาก็ถือว่าในนี้ธาตุดิน ฉะนั้น คำว่า ธาตุดินในที่นี้ จึงหมายถึง วัตถุธาตุ ส่วนที่จะกลายเป็น เนื้อหนัง กระดูกในภายหลัง ธาตุน้ำ ก็คือ น้ำต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน เซลล์ ธาตุไฟ ก็คือ อณูหภูมิ ธาตุลม ก็คือ แก๊สต่าง ๆ เช่น ออกซิเจน คาร์บอน เป็นต้น ที่มีอยู่ในเซลล์นั้น เรื่องสี่ กลิ่น และรสไม่มีปัญหา เพราะเข้าใจง่าย แต่คำว่าไอชา ต้องอธิบาย เพราะคำนี้มีความหมายไม่เหมือนกับที่คนส่วนมากเข้าใจกัน

ไอชา ในที่นี้ไม่ใช่แปลว่า อร่อยอย่างที่พูดกันว่าอาหารนี้ไอชารส แต่หากแปลว่า **สิ่งที่ทำให้เกิดขึ้น หรือเจริญขึ้น** มาจากรากศัพท์ว่า ไอ=ขึ้น + ชา=เกิด

ริสเดวิดส์ แปลไอชาว่า strength giving, nutritive essence โดยนัยนี้ ไอชา ก็คืออาหารที่เซลล์ดูดเข้าไปนั่นเอง

ชีวิต ตามศัพท์แปลว่า ความเป็นอยู่ หรือความ เป็นไป อันเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่ายังไม่ตาย ชีวิตเป็นคำนาม รูปกริยาของคำนี้ คือ ชีวิต คนที่ยังเป็น คือยังพูดได้ ทำอะไรได้ บาลีพูดว่า ปุคฺคฺโล ชีวิติ ใน คัมภีร์อภิธรรมได้ให้คำแปลไว้ว่า ชีวิติ ก็คือ อรูปินํ ฌมมานํ อายุ ลฺลิตฺติ ยปนา ยปนา อริยนา วตตนา ปาลนา ชีวิตํ ชีวิตินฺทริยํ

- อภิ.สํ ๓๔/๘๓/ สฺยา., อภิ.สํ. ๓๔/๘๓/ มหาจุฬา ฯ,
 อภิ.สํ ๓๔/๙๓/ สงฺคีติ

ส่วนริสเดวิดส์ คำว่า ชีวิต ท่านแปลว่า life living;

โดยนัยนี้ คำว่าชีวิตก็หมายถึงพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็น ลักษณะของสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง เช่น สิ่งใดมีการกิน การย่อย การถ่าย การเคลื่อนไหว ก็แปลว่าสิ่งนั้นยังมีชีวิต

ลักษณะพิเศษ หมายความว่า **นอกเหนือจาก** **คุณสมบัติ ๙ ประการนั้นแล้ว** **อวัยวะแต่ละอย่างจะต้อง** **มีส่วนประกอบพิเศษ** **ที่ทำให้ตัวเองแตกต่างจากอวัยวะ** **ส่วนอื่น**

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป และรูปก็เป็นปัจจัยให้
เกิดวิญญาณ จงคิดดูให้ซึ่ง ในระยะแรกเกิดวิญญาณ
เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมชรูป ก็คือเป็นปัจจัยให้เกิดเซลล์
ประสาท เซลล์สมอง และอวัยวะที่จะเป็นหญิงหรือชาย
รูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ก็คือระบบแห่งเซลล์
พฤติกรรมแห่งเซลล์เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ เห็นจะเป็นการเพียงพอแล้วกระมังที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า ความเข้าใจในทางจิตวิทยาและชีววิทยานั้น พุทธศาสนาก็ได้เคยมีมาแล้วนับเป็นพัน ๆ ปี แต่แน่ละ! สำหรับคนเคยชินกับวิธีอธิบายตามหลักชีววิทยาสมัยปัจจุบัน อาจรู้สึกรำคาญและฟังยากในวิธีอธิบายของพุทธศาสนา แต่ก็ขอให้นึกว่า ในเมื่อเวลาและสิ่งแวดล้อมติดกันมาก วิธีการพูดก็ย่อมจะแตกต่างกันเป็นธรรมดา

วิญญาณเกิดจากวิญญาณ

ตอนนี้ไปเราจะได้พูดถึงแง่ที่ทางชีววิทยาไม่เคยกล่าวถึง ซึ่งบางคนอาจเห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่อย่างไรก็ดี ขอให้เข้าใจว่า ความเข้าใจดังที่จะอธิบายต่อไปนี้ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเข้าใจทางชีววิทยานั้นเอง เป็นแต่มีข้อความลึกซึ้งกว่าเท่านั้น

วิญญาณเกิดจากชีวิต อธิบายมาแล้ว ต่อแต่นี้ไป จะอธิบายให้แลเห็นว่า โดยที่แท้จริง วิญญาณเกิดจากวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม นามธรรมย่อมเอากำเนิดมาจากนามธรรม รูปธรรมย่อมเอากำเนิดจากรูปธรรม หลักธรรมดามีอยู่เช่นนี้ แต่ก่อนจะอธิบายถึงเรื่องนี้ เราจะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า :-

๑. คำว่า วิญญาณเกิดและดับ มีความหมาย
แค่ไหน ?

๒. อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ? หรือพูดอีก
นัยหนึ่ง อะไร คือเนื้อแท้ของสรรพสิ่งทั้งปวงที่ปรากฏ
ขึ้นมาในโลกนี้ สสารและพลังงาน หรือจิต หรือทั้ง
สองอย่าง ?

วิญญาณมี ๒ ประเภท คือ :-

๑. วิญญาณที่เป็นไปโดยที่ชีวิตนั้นไม่รู้สึกตัวว่าตัวเองได้มีความรู้สึกอย่างไร เช่นความรู้สึกของต้นไม้และของสัตว์ชั้นต่ำ ความรู้สึกชนิดนี้เราสังเกตรู้ได้ทางปฏิกิริยา เช่นต้นไม้ ทำไมจึงรู้จักเบนเข้าหาแสงแดด ต้นไม้ยราบ ทำไมเมื่อเอามือไปถูกจึงหุบใบ ต้นไม้บางชนิดมีดอกเป็นรูปกรวย พอมิแมลงบินเข้าไปในกรวยนั้น ดอกนั้นจะหุบทันที ต้นไม้บางอย่างที่มีอยู่ในป่าแอฟริกา ซึ่งมีรากห้อยมาจากกิ่งคล้ายรากไทร พอสัตว์วิ่งมาถูกราก รากนั้นก็จะตัวดเออสัตว์ตัวนั้น คล้ายกับงู ปฏิกิริยาเหล่านี้แสดงว่ามันมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น สัตว์ชั้นต่ำ เช่นอมีบาจะพิสูจน์ดูได้ทางกล้องจุลทรรศน์ ถ้าหยดสิ่งที่เป็นอันตรายลงไป มันจะหนี หยดสิ่งที่เป็นอาหาร มันจะคืบเข้ามาหา สัตว์อมีบาเป็นสัตว์เซลล์เดียว เช่นเดียวกับตัวสปีฟพันธุ์ของชาย และเชื้อโรคทั่วไป ปฏิกิริยาของสัตว์เหล่านี้แสดงว่ามันมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม แต่ความรู้สึกเหล่านี้เป็นไปโดยที่มันไม่มีความรู้สึกตัวเลย เช่นเดียวกับความรู้สึกของเซลล์ผม เซลล์ขน

เซลล์เล็บ เป็นต้น ทั้งนี้ ก็เพราะมันไม่มี ประสาทที่จะก่อให้เกิด มโนสัมผัส เราตัด ผม ขน เล็บ ไม่รู้สึกเจ็บฉันใด เมื่อเราตัด ต้นไม้ หรือฆ่าสัตว์ที่ไม่มีประสาท มันก็ไม่เจ็บฉันนั้น ส่วน ความรู้สึกของคนที่เป็นไปโดยไม่รู้สีกตัว ก็เช่นในเวลาที่คุณ สลบ หรือหลับสนิท การสลบหรือการที่ไม่รู้สึกตัว ถ้าพูดตาม หลักวิชาพุทธศาสนาก็หมายความว่า ขณะนั้นไม่มโนสัมผัส ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากเหตุหลายประการด้วยกัน ในขณะที่นอน หลับสนิทถ้ามโนสัมผัสในวิถิจิตไม่มีเลย คนนั้นจะนอนหลับ เป็นตาย ทั้งไม่มีความฝันด้วย แต่การที่คนนั้นยังไม่ตาย หัวใจ ยังเต้นอยู่ นั้นแสดงให้เห็นว่าคนนั้นมีความรู้สึกอยู่ภายใน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า อยู่ในภวังค์ ความรู้สึกที่เป็นไปโดย ไม่รู้สึกตัวเช่นนี้เรียกว่าภวังคจิต

๒. วิญญาณที่เป็นไปโดยรู้สึกตัว วิญญาณชนิด นี้เรียกว่า วิถิจิต ซึ่งแบ่งออกเป็นวิญญาณ ๖ มีจักขุ วิญญาณ เป็นต้น

คำว่า **วิญญาณเกิด** หมายถึง **การเกิดของภวังคจิตและ วิถิจิต** เมื่อภวังคจิตเกิด ไม่รู้สึกตัว แต่จะสังเกต

ได้จากลักษณะเหล่านี้ สิ่งใดถ้ามีภวังคจิตกำลังเกิด
 อยู่ในนั้น สิ่งนั้นจะต้องมีชีวิต อำนาจควบคุมการ
 การเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์ ควบคุมการ
 เจริญเติบโตให้เป็นไปตามแบบของชีวิตนั้น ๆ ควบคุม
 อวัยวะต่าง ๆ ให้ทำงานตามหน้าที่ อำนาจเหล่านี้แหละ
 สัญลักษณ์ของภวังคจิต เพราะอำนาจเหล่านี้มาจาก
 ภวังคจิต ถ้าภวังคจิตเกิด ก็มีอำนาจเหล่านี้ปรากฏขึ้น ถ้าดับ
 อำนาจเหล่านี้ก็หมดไปจากร่างนั้น อย่าลืมว่าพฤติกรรมของ
 ชีวิต เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเกิดของภวังคจิต

คำว่า **วิถีจิตเกิด** หมายความว่า **เกิดการเห็น**
การได้ยิน การรู้สึกกลิ่น รู้สึกรส รู้สัมผัสทางกาย
และเกิดความนึกคิดต่าง ๆ ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้เรียกว่า
 วิถีจิต เป็นความรู้สึกนึกคิดที่เราเองรู้สึกได้ว่าเป็นไปอย่างไร
 เป็นจิตที่ควบคุมการเคลื่อนไหวของอวัยวะที่เราสามารถบังคับ
 ให้เป็นไปตามความปรารถนาได้ วิถีจิต ก็คือ ภวังคจิต
 ส่วนหนึ่ง ที่ปรากฏตัวออกมาติดต่อกับโลกภายนอก แล้วจะ

กลับเข้าสู่วงจิตตามเดิม คำว่า วิถีจิตดับ ก็หมายความว่า
หมดความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้น

โดยปกติ ทั้งภวังจิตและวิถีจิต เกิดดับอยู่เสมอ
เหมือนเปลวไฟ เป็นไปรวดเร็วยิ่งนัก จนสังเกตไม่ทัน เว้นไว้
แต่จะฝึกสมาธิไว้ให้ดีเท่านั้น จึงจะสังเกตได้ วิถีจิตเกิด เพราะ
อาศัยการสัมผัสระหว่างอายตนะภายนอกกับภายใน และต้อง
อาศัยเจตนาเป็นปัจจัยด้วย ตามหลักที่ว่า “สังขาร คือเจตนา
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” เช่นในขณะที่ทำงานอยู่ในห้อง
นาฬิกาเดินเสียงดังตึกตัก ๆ ถ้าทำงานเพลินไม่สนใจฟัง
ทั้งที่เสียงเข้าหูอยู่เสมอ แต่ก็จะได้ยินเลย นี่แปลว่า
โสตวิญญาณไม่เกิด เพราะไม่มีเจตนาเป็นปัจจัยตามหลัก
จิตวิทยาถือว่าเมื่อคลื่นเสียงเข้าหู เสียงนั้นจะวิ่งไปถึง
ศูนย์กลางการ ฟังในสมอง แต่เพราะไม่มีการสนใจ กระแส
ประสาทเกิดจากคลื่นเสียงมีกำลังน้อย วิ่งไปไม่เท่าไร ก็เลือน
หายไปเสีย แต่ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า จะเกิดการ
ได้ยินก็ต่อเมื่อมีมโนสัมผัส คือ ต้องมีมโนวิญญาณมาคอยรับ
คลื่นเสียงนั้น มโนวิญญาณจะมารับก็ต่อเมื่อมี ความตั้งใจ

อนึ่ง ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า คำว่า จิตเกิด จิตดับ ที่เคยได้ยินกันอยู่เสมออันนั้น โดยมากหมายถึงการเกิดดับ ของวิถีจิต เช่นพูดว่า ท่านที่เข้านิโรธ จิตดับ หรือไม่มีจิต นี่ก็หมายความว่า เพียงว่า วิถีจิตดับหรือไม่มีวิถีจิตเท่านั้น เพราะถ้าหมายถึง ภาวะจิตดับด้วย ก็แปลว่าต้องตายทีเดียว ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ก็ความหมายแต่เพียงว่า ไม่มีวิถีจิตเท่านั้น เพราะต้นไม้ไม่มีประสาท ไม่มีสมอง ไม่มีอายตนะภายใน วิถีจิตเกิดไม่ได้

อะไรคือสิ่งที่มีอยู่ ? (Entity)

การที่จะเข้าใจให้ชัดว่า วิญญาณเกิดจากอะไร ? จากชีวิต หรือจากวิญญาณ? ตายแล้วสูญหรือไม่? วิญญาณเป็นธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตจริงหรือไม่? ความสำคัญอยู่ที่ต้องขบปัญหาวว่า อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ? อะไรคือสิ่งที่เป็นเนื้อแท้ของปรากฏการณ์ ? เมื่อตีปัญหานี้แตก ความสงสัยเหล่านั้นจึงจะหมดไปได้

อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ? ไปเอาโองดินมา
 ใบบ้าง ทุปให้แตก แล้วถามว่า อะไรคือสิ่งที่มีจริง โองหรือดิน ?
 ดิน ไม่ใช่โอง เพราะโองหายไปแล้ว ถ้าเช่นนั้นเอาดินไปแยก
 ธาตุแล้วจะพบว่า ความเป็นดินหมดไปอีก เหลือแต่วัตถุต่าง ๆ
 อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ธาตุต่าง ๆ นั้นหรือ ?
 นักวิทยาศาสตร์สามารถจะบอกได้ ต่อไปอีกว่าธาตุนั้นก็ยัง
 ไม่จริง เพราะธาตุต่าง ๆ เป็นเพียงพลังงานไฟฟ้า ที่มาเกาะตัว
 กันอยู่อย่างแน่นแฟ้นที่สุดในแบบต่าง ๆ กันเท่านั้น ในที่สุด
 นักวิทยาศาสตร์ในทางฟิสิกส์จะบอกว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง
 ก็คือไฟฟ้าเพราะวัตถุธาตุทุกอย่าง ประกอบขึ้นจากพลังงาน
 ไฟฟ้าทั้งสิ้น พลังงานต่าง ๆ เช่น ความร้อนและแสงเป็นต้น
 เป็นผลสืบเนื่องมาจากพลังงานไฟฟ้า ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม
 ชีวิต ก็คือผลรวมแห่งสสารและพลังงานในแบบของจักรกล
 ส่วนวิญญาณหรือจิตใจเป็นผลของชีวิตอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นสิ่ง
 ที่มีอยู่อย่างแท้จริง ก็คือสสารและพลังงานหรือพูดอย่างลึกซึ้ง
 ก็คือไฟฟ้า **ไอน์สไตน์** กล่าวว่า “สสารทุกอย่าง ถ้ามีอัตรา

แห่งการเปลี่ยนแปลงเร็วเท่ากับความเร็วของแสงกำลังสอง
สสารนั้น ๆ จะไม่เป็นสสาร แต่จะกลายเป็นพลังงานไป”

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีศาสตราจารย์ในทางฟิสิกส์
บางคนยอมรับว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงอีกอันหนึ่งคือจิต
ซึ่งท่านใช้คำว่า Mind เพราะโครงสร้างของปรมาณู
ที่รวมตัวกันเป็นเนื้อธาตุ อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น
เกิดจาก Mind ท่านศาสตราจารย์ผู้นี้ คือ เซอร์เจมส์
(Sir James Jeans) ท่านได้กล่าวไว้ว่า :-

“จิตไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญในอาณาจักร
ของวัตถุ แต่จิตเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ควบคุมอาณาจักร
ฝ่ายวัตถุทั้งหมด”

นี่เป็นข้อความที่แปลมาจากบทความเรื่อง Only Mind ของ
นายคริสตัมส์แฮมเพร์รี่ นายกพุทธสมาคมในอังกฤษ ซึ่งเขาได้คัดเอามา
จากเรื่องสากลจักรวาลอันลึกลับ ของท่านเซอร์เจมส์ อีกต่อหนึ่ง บทความ
เรื่อง Only Mind มี ในหนังสือทางสายกลาง นิตยสารประจำฤดูใบไม้ร่วง
ค.ศ. ๑๙๕๑

และอาจารย์สมัคร บุรวาต ราชบัณฑิตในทาง
ปรัชญาของเมืองไทย ก็ได้ยกเอาคำของท่านผู้นี้มากล่าวไว้ใน
ปาฐกถา เรื่องวิทยาศาสตร์เปรียบเทียบกับพุทธศาสนา

ซึ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ได้จัดพิมพ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๙๐
ตอนหนึ่งว่า :-

“เซอร์เยมยีนส์ได้ยอมรับว่า มีดวงจิตสากล (Universal Mind) ครอบงำสรรพสิ่งทั้งหลายในเอกภพ (Universe) และดวงจิตสากลนี้ มีส่วนคล้ายคลึงกับ จิตมนุษย์”

อาจารย์สมัคร์ อธิบายว่า แนวความคิดของท่าน ศาสตราจารย์ผู้นี้คล้ายคลึงกับแนวความคิดของพราหมณ์ ซึ่งถือว่ามีชีวิตรวม คือ พรหม หรือ ปรมาตมในสากลโลกชีวิตของคน ๆ หนึ่ง หรือชีวาตม เป็นส่วนหนึ่งแห่งดวงจิตสากลนั้น แล้วอาจารย์สมัคร์ได้กล่าวต่อไปว่า :-

“Jeans เองถือว่าดวงจิตเป็นสิ่งดั้งเดิมยิ่งกว่าสสาร เอกภพนั้นจะว่าเป็นสสารทั้งสิ้นไม่ได้ และเหตุผลก็คือเมื่อพิจารณาให้ละเอียดเข้า มันประกอบด้วยความคิดล้วน ๆ และเป็นความคิดของนักคณิตศาสตร์ เสียด้วย”

อาจารย์สมัคร์ ได้กล่าวเสริมท้ายว่า :-

“โดยเหตุนี้ ปรากฏการณ์ในเรื่องเอกภพ จึงเป็นไปตามหลักคณิตศาสตร์ และความคิดของมนุษย์ จึงตรงกับหลักในธรรมชาติ”

ปัญหาว่า “อะไร คือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง” นี้เป็นปัญหาใหญ่โตมาก เป็นแขนงหนึ่งของอภิปรัชญา (Mataphysics) ซึ่งเรียกว่าภววิทยา (Ontology) เป็นปัญหาที่นักปราชญ์และศาสตราจารย์ พยายามขบคิดกันมาเป็นเวลาพัน ๆ ปี แล้ว บรรดาคำตอบของนักปราชญ์ และศาสตราจารย์ เหล่านั้น ในเมื่อสรุปแล้ว จะได้คำตอบดังต่อไปนี้: -

๑. พวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง คือ พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งมีสภาพเป็นวิญญาน โลกและสรรพสิ่งในโลกไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดทีหลัง และเปลี่ยนแปลงได้ แต่เดิมก็ไม่มีมาก่อน แต่เป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงบันดาลให้มีขึ้น มตินี้เป็นของบรรดา ศาสนาที่ถือเหตุผลว่า โลกและสรรพสิ่งในโลก จำเป็นต้องมีผู้สร้าง ศาสนาที่ว่านี้ ก็คือศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ส่วนศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนั้น แม้ความ เข้าใจในเรื่อง

---

* หมายเหตุ ความเข้าใจชนิดอย่างของเซอร์เยมยีนส์นี้ ได้ถูกอาจารย์ สัมครปฏิเสถในหนังสือที่เขียนครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ชื่อพุทธปรัชญา มองจากทรรศนะของวิทยาศาสตร์ ดูหน้า ๒๖๓, ๒๕๘

ผู้สร้างจะไม่ตรงกันทีเดียว แต่ก็ถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงก็คือพรหม หรือปรมาตมัน ซึ่งถือว่าเป็นวิญญาณของสากลโลก สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจากอำนาจของพรหม หรือปรมาตมันทั้งสิ้น

๒. อีกพวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงคือ สสารและพลังงาน โดยกล่าวว่า สสารและพลังงานย่อมไม่สูญไปจากโลก มีแต่การเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่ง ไปสู่อีกสภาพหนึ่งเท่านั้น ส่วนเรื่องจิตใจเป็นผลของชีวิต เมื่อใดสภาพของสสารและพลังงานมารวมตัวในแบบที่จะกลายเป็นชีวิตขึ้นมาได้ เมื่อนั้นชีวิตก็เกิดขึ้น พร้อมกันนั้นก็ มีสภาพของจิตใจเกิดขึ้น ถ้าชีวิตไม่มี จิตใจก็ไม่มี ชีวิตทางจิตใจ Mentallife เป็นผลของชีวิตทางวัตถุ Material life และถือว่ากฎธรรมชาติเป็นสิ่งนิรันดร เป็นอสังขตธรรม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีใครสร้าง เป็นสิ่งที่มีอยู่เองโดยธรรมดา พระผู้เป็นเจ้าของพวกนี้ คือ กฎธรรมชาติ กฎธรรมชาตินี้ แหะละที่ควบคุมให้สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นระเบียบ สสารและพลังงานนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ อย่างในสภาพที่จะต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นก็เพราะการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นไปตามกฎนั้น ๆ

โลกเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง แต่การเปลี่ยนแปลง เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นของแน่นอนตลอด อนันตกาล นักวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากถือตาม มตินี้ และถือกันว่าเป็นทฤษฎีที่ทันสมัยมาก

๓. อีกพวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงนั้น มี อยู่สองอย่าง คือ จิตกับสสาร Mind and Matter (พลังงาน รวมอยู่ในคำว่าสสาร) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านามกับรูป สิ่งทั้งสองนี้ ไม่ใช่ของสิ่งเดียว เป็นแต่มีความเกี่ยวข้องกัน อย่างใกล้ชิด เช่นชีวิตประกอบด้วยจิตและสสาร หรือนาม กับรูป ซึ่งทั้งนามและรูปต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง และบางครั้งจิตนั้นก็แยกออกจากสสารได้ เช่นในเวลา ตายหรือจิตบริสุทธิ์โดย สิ้นเชิงแล้วก็จะไม่มีการเกี่ยวข้องกับร่างกายอีกต่อไปเลย แต่จะอยู่ในสภาพที่บริสุทธิ์ เช่นนั้นตลอดอนันตกาล เรียกว่าบรรลุนิพพานหรือ โมกขธรรม ท่านดาบสทั้งสองคือท่านอาฬารดาบสและ อุททกดาบส ซึ่งเป็นครูครั้งแรกของพระพุทธองค์ ในสมัย ที่พระองค์เสด็จออกแสวงหาโมกขธรรม ก็มีมติเช่นนี้ ท่านมหาวีระหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ท่านนิคัณฐนาฏบุตร ซึ่งเป็นศาสดาของศาสนาเซนเป็นคู่แข่งของพระพุทธองค์ ซึ่งมี

ชื่อเสียงมากในสมัยนั้นก็มิมีติเช่นนี้ เป็นแต่ท่านมหาวิระ ได้สอนหลักชีววิทยาไว้ด้วยว่า ในสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิด มีจิต หรือมีชีวะ (ชีวะ คำนี้หมายถึงจิต หรืออาตมัน) และแบ่งเป็น ประเภทไว้ว่า ชีวิตบางชนิดมีอินทรีย์เดียว คือมีแต่ ความรู้สึกทางกายสัมผัส เช่น พืช ต้นไม้ และเชื้อโรคต่าง ๆ บางชนิดมีสองอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางชีวสัมผัสด้วย และเคลื่อนไหวไปโน่นมานี้ได้ เช่น ไส้เดือน ตัวหนอน ผีเสื้อ บางชนิดมีสามอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทาง ฆานสัมผัสเพิ่มขึ้นด้วย เช่นแมลงต่าง ๆ ที่มีจมูก บางชนิด มีสี่อินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางตาเพิ่มขึ้นอีก เช่นแมลง บางชนิดที่มีตา และบางชนิดก็มีห้าอินทรีย์ คือมี ความรู้สึกทางหูเพิ่มขึ้นอีก เช่นสัตว์ชนิดที่มีหู และชีวิต บางประเภทมีหกอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางมโนสัมผัส อีกด้วย เช่นมนุษย์ ท่านมหาวิระสอนไว้ว่า สัตว์ที่มีอินทรีย์ หนึ่งนั้น โดยปกติมองดูด้วยตาเปล่าไม่เห็น ต้องดูด้วย วิญญาณของผู้ที่ได้สำเร็จทางโยคะ และโดยปกติจะพบ ในแผ่นดิน ในน้ำ และในอากาศ

สิ่งที่มีอยู่จริง ตามมติของพุทธศาสนา

บัดนี้จะได้หันมาพิจารณาดูหลักในพุทธศาสนาว่า ได้มีมติอยู่อย่างไรในเรื่องนี้ และในการพิจารณาเรื่องนี้ เพื่อที่จะให้รู้อย่างถ่องแท้ว่า นี่เป็นมติของพุทธศาสนาจริง ๆ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงคิดว่า เราควรจะหยิบยกเอา พุทธวจนะใน คัมภีร์มาศึกษา ไม่ควรพลาดเลย ๆ โดยไม่มีหลักฐาน เพราะการทำเช่นนั้น อาจเป็นการสร้างความเข้าใจผิดให้แก่คนอ่าน และจะเป็นการสร้างลัทธิมมปฏิรูป ให้เกิดเป็นที่มัวหมองแก่ พระศาสนาด้วย

เราจะไม่พูดถึงโลกทั้งหมดว่า มีอะไรเป็นเนื้อแท้ เพราะปัญหานี้ ว่าที่จริงพระพุทธองค์ทรงสอนมิให้สนใจเลย แต่เราจะพูดถึงปัญหาที่ว่า ชีวิตนี้มีอะไรเป็นส่วนประกอบที่ นับว่าเป็นเนื้อแท้ ๆ หรือเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ ปัญหานี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบไว้ดังนี้ :-

“ดูก่อนอานนท์ ธาตุมี ๖ อย่าง คือ :-

๑. ปฐวีธาตุ ธาตุดิน   Solid or earth

๒. อาโปธาตุ ธาตุน้ำ liquid or water

๓. เตโชธาตุ ธาตุไฟ heat or fire

๔. วาโยธาตุ ธาตุลม gas or wind

๕. อากาศธาตุ ความว่าง space

๖. วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ conscious-element

ดูก่อนอ่านนท กิษุผู้ที่เห็นในเรื่องธาตุทั้ง ๖ นี้
ควรกล่าวได้ว่าเป็นผู้ฉลาดในเรื่องธาตุ”

- พุทธธาตุกถุสสูตร ม.ญ. ๑๔/๑๖๓ สุธา.,

ม.ญ. ๑๔/๑๑๒ มหาจุฬาย, ม.ญ. ๑๔/๑๕๒ สงคีติ.

คำว่า ธาตุ ในทางเคมี หมายถึงวัตถุที่ประกอบด้วย
สารหรืออณู ชนิดเดียวกัน เช่น ธาตุทองแดงก็มีอณูเป็น
ทองแดงล้วน ธาตุทองคำ ก็มีอณูเป็นทองคำล้วน ดังนี้เป็นต้น
ส่วนคำว่า ธาตุ ในที่นี้เราจะเห็นว่า ไม่มีความหมายเหมือนใน
ทางวิทยาศาสตร์ที่เดียว เพราะเตโชธาตุคือความร้อน
ทางวิทยาศาสตร์จัดอยู่ในจำพวกพลังงานไม่ใช่ธาตุ แต่ทาง
พุทธศาสนาก็เรียกว่าเป็นธาตุ อากาศธาตุ ซึ่งหมายถึงความ
ว่างแท้ ๆ ไม่ใช่หมายถึงลมหรือแก๊สต่าง ๆ ก็เรียกว่าเป็น
ธาตุวิญญาณซึ่งเป็นนามธรรม ก็จัดว่าเป็นธาตุ (คำแปลใน

ภาษาอังกฤษนั้นเป็นของริสเควิดส์) ฉะนั้น จะเห็นว่า คำว่า
 ธาตุ ในพุทธศาสนามีความหมายกว้างกว่าในทางวิทยาศาสตร์
 มาก **ที่จริง คำว่าธาตุ ในทางพุทธศาสนา นี้ มีความ**
หมายถึงสภาพอันใดอันหนึ่งเท่านั้น คำว่า ธาตุ ตาม
ศัพท์แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ คือทรงไว้ซึ่งลักษณะอย่างใด
อย่างหนึ่ง เช่นของแข็งโดยทั่วไปเรียกว่า ปฐวีธาตุ
 ก็เพราะมองในลักษณะว่า สิ่งนั้นมีลักษณะเหมือนดิน
 ซึ่งคำว่าดินในคำนี้ไม่ใช่หมายถึงดินจริง ๆ แต่หมายถึง
 พื้นโลกทั้งหมดในส่วนที่ไม่ใช่ น้ำ ลม และไฟแร่ธาตุต่าง ๆ
 ก็เรียกว่า ปฐวีธาตุ จึงสังเกตคำแปลในภาษาอังกฤษ ปฐวีธาตุ
 แปลว่า earth ของเหลวทั่ว ๆ ไป แม้จะไม่ใช่ น้ำ อย่างที่เราดื่ม
 หรือใช้ ก็เรียกว่า อาโปธาตุ เพราะมองในลักษณะว่า สิ่งนั้นมี
 ลักษณะเหลวเหมือนน้ำ ดังนี้ เป็นต้น

อนึ่ง ขอให้เป็นที่เข้าใจไว้เสียด้วยว่า ปฐวีธาตุ ซึ่งแปลว่า
 ธาตุดินนั้น ไม่ใช่หมายถึงดินจริง ๆ อาโปธาตุ ก็ไม่ใช่หมายถึง
 เฉพาะน้ำแท้ ๆ เท่านั้น ดังที่กล่าวมาแล้ว ในคัมภีร์วิภังค์ ได้ให้
 ตัวอย่างไว้ดังนี้ :

ธาตุดิน ที่เป็นของภายนอก เช่น เหล็ก ดินบุก เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ ทับทิม แก้วลาย หญา ไม้ ก้อนกรวด แผ่นดิน หิน ภูเขา เป็นต้น

ธาตุดิน ที่มีอยู่ในร่างกาย เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ กระดูก เป็นต้น

ธาโปธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น น้ำที่มีอยู่ตาม รากไม้ตามลำต้น ตามเปลือก ตามใบ ตามดอกและตามผล เนยสด เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น

ธาโปธาตุ ที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น น้ำดี เสมหะ หนอง โลหิต เหงื่อ มันทัน น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร

เตโชธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น ไฟที่เกิด จากถ่านไม้ ไฟที่เกิดจากสะเก็ดไม้ ไฟหญ้า ไฟมูลโค ไฟแกลบ ไฟฟ้า (อินทคติ lightning) หรือฟ้าแลบ ความร้อนของไฟ (อคคิสนุตาโป) ความร้อนของดวงอาทิตย์ (สุริยสนุตาโป)

ความร้อนที่สะสมขึ้นจากไม้ (กฏฐุสนุจิยสนุตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากหญ้า (ติณสนุจิยสนุตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากข้าวเปลือก (ธณญุสนุจิยสนุตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากขี้เถ้า (ภสฺมาสนุจิยสนุตาโป)

เตโชธาตุ ที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น ความร้อนที่ยังกายให้อบอุ่น ความร้อนที่ยังกายให้ทรุดโทรม ความร้อนที่ยังกายให้กระวนกระวาย ความร้อนที่ทำให้อาหารย่อย

วาโยธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น ลมที่พัดมาจากทิศทั้งสี่ เป็นลมมีธุลีก็มี ไม่มีธุลีก็มี เป็นลมหนาวก็มี เป็นลมร้อนก็มี เป็นลมอ่อน ๆ ก็มี เป็นลมแรงก็มี ดังนี้ เป็นต้น

วาโยธาตุ ที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในในกระเพาะ ลมในลำไส้ ลมหายใจ

- อภิ.วิ ๓๕/๑๐๑ สยยา, อภิ.วิ. ๓๕/๙๖

มหาจุฬาร, อภิ.วิ. ๓๕/๑๐๕ สงฺคีติ.

จากตัวอย่างเหล่านี้ เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า คำว่า
ธาตุทั้งสี่ ที่ใช้ในทางพุทธศาสนา มีความหมายตรงกับ
คำในทางวิทยาศาสตร์ ดังที่เทียบให้ดูแล้วนั้น

*อนึ่ง ในคัมภีร์สัมโมหวิโนทนี หน้า ๗๑ ซึ่งเป็นหนังสือ
อรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎกตอนนี ท่านอธิบายคำว่า ธาตุ
ไฉนว่าฟังมาก ดังนี้ :-*

คำว่า ธาตุ หมายความว่าถึง สภาวะธรรมอย่างใดอย่าง
หนึ่ง ที่ได้ชื่อว่าธาตุ ก็เพราะว่าสภาวะธรรมเหล่านี้ ไม่ใช่สัตตต์
เป็นสิ่งที่ว่างเปล่าจากสัตตต์

คำว่า สัตตต์ คำนี้ ซึ่งภาษาบาลีใช้คำว่า นิสฺสตุโต และ
บางทีก็ใช้คำคู่กันว่า นิสฺสตุโต นิชฺชิวโว แปลว่า **ไม่ใช่สัตตต์
ไม่ใช่ชีวะ ไม่มีสัตตต์ ไม่มีชีวะ** คำทั้งสองนี้เป็นคำเทคนิค
ซึ่งหมายถึง อตมมัน หรือวิญญาณที่ไม่แตกดับ ตามที่เข้าใจ
กันอยู่ในปรัชญาของศาสนาที่ถือ เรื่องเหล่านี้ ในศาสนาเซน
แบ่งสากลจักรวาลเป็น ๒ อย่าง คือ ชีวะกับอชีวะ ชีวะหมายถึง
อตมมัน หรือ วิญญาณที่ไม่แตกดับ อชีวะคือวัตถุทั่วไป ฉะนั้น

คำว่า ไม่ใช่ชีวะ ก็หมายถึงไม่ใช่อาตมัน ตามลัทธิศาสนานี้
 นั่นเอง คำว่า ไม่ใช่สัตต สัตตในคำนี้ ไม่ใช่หมายถึง
 สัตว์เดรัจฉาน หรือสัตว์มนุษย์ แต่หมายถึงอาตมันอีก
 เหมือนกัน

ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ เรียกว่าธาตุ
 ก็เพราะไม่ใช่สัตต ไม่ใช่ชีวะ ไม่มีสัตต ไม่มีชีวะ อยู่ในสิ่งเหล่านี้
 ขอให้พิจารณาดูความหมายเหล่านี้ให้ดี จะทำให้เข้าใจถึง
 ความแตกต่างระหว่างมิติของเซน กับของพุทธว่ามีอยู่อย่างไร

ส่วนคำว่า **อากาศธาตุ** ไม่มีปัญหามาก ในคัมภีร์ได้
 กล่าวไว้ดังนี้ :-

อากาศธาตุ คือ ความว่าง ซึ่งไม่สามารถจะสัมผัส
 หรือถูกต้องได้ด้วย มหาภูตรูปทั้ง ๔

อากาศธาตุ ที่มีอยู่ในร่างกาย ก็เช่น ความว่าง
 ในระหว่างช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องท้อง หรือ

ช่องว่างใด ๆ ที่มีอยู่ในร่างกาย ซึ่งไม่อาจจะสัมผัสหรือถูกตัดอง
ได้ด้วยเลือดเนื้อ

อากาศธาตุ ที่มีอยู่ภายนอก ก็คือความว่างใน
พาหิรากาศ ขอให้เข้าใจว่า **อากาศธาตุในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงลม
หรืออีเธอร์ ether แต่หมายถึงความว่างเปล่า ไม่มีอะไร**
ซึ่งตรงกับคำว่า space ในคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์
อภิธรรมปิฎกเล่ม ๓๗ หน้า ๓๕๖ กล่าวไว้ว่า **“อากาศธาตุ
เป็น อสังขตธรรม แต่ไม่ใช่หมายความว่านิพพานซึ่งเป็น
อสังขตธรรมเหมือนกัน ก็คืออากาศธาตุนี้เอง”**

ในเรื่องอรุปฌาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า :-

อนนโต อากาโส อากาศเป็นอนันตะ

อนนโต วิญญานัง วิญญานเป็นอนันตะ

วิญญานธาตุ ในคัมภีร์วิภังค์ อธิบายไว้ว่า ได้แก่
วิญญาน ๖ เรื่องนี้ได้อธิบายมาแล้ว แต่อย่าลืมว่า กาย
วิญญานกับมโนวิญญานนั้น ได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว ตั้งแต่ชีวิต
ยังเป็นกลละอยู่

ในธาตุทั้ง ๖ นี้ ธาตุทั้ง ๔ รวมเรียกว่ารูปธรรม คำว่ารูปธรรม มีความหมายถึงพลังงานด้วย ในบทที่อธิบายถึงเรื่องมหาภูตรูปและอุปาทายรูป เราจะเห็นได้ชัดว่า แสง เสียง ความร้อน ไฟฟ้า การเคลื่อนไหว ปรากฎการณ์ของวัตถุทางพุทธศาสนาจัดอยู่ในจำพวกรูปธรรม ส่วนอากาศธาตุเพราะเหตุที่เราสังเกตเห็นได้ โดยอาศัยรูปธรรมเป็นเครื่องชี้แนะ ฉะนั้น ในเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท จึงจัดโดยอนุโลมว่าเป็นรูปธรรม โดยถือว่าเป็นอุปาทายรูปอันหนึ่ง แต่ในเรื่อง อรูปฌาน อากาศธาตุจัดเป็นอรูป เพราะโดยแท้จริงแล้ว อากาศธาตุเรามองไม่เห็นเลย ส่วนที่ว่าเป็นนั้น เป็นการเห็นแสงหรือสีของรูปธรรมอันใดอันหนึ่งต่างหาก ฉะนั้น จึงมีเหลืออยู่อันเดียว ที่เป็นนามธรรม คือวิญญาณธาตุ ส่วนอากาศธาตุ แม้จะเป็นอรูปธรรม แต่ก็ไม่ใช่นามธรรม

**วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่นอกจาก
รูปธรรม หรือเป็นผลของรูปธรรม ?**

ทรรศนะของนักวิทยาศาสตร์

ปัญหามีอยู่ว่า วิญญาณ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็น
 สิ่งที่มีอยู่จริงต่างหากนอกจากรูปธรรม หรือว่าเป็นผลของ
 รูปธรรมกันแน่ ? ปัญหานี้ไม่ใช่เป็นปัญหาเล็กน้อย
 ถ้าพิจารณาตามหลักที่ว่า ร่างกายของคนประกอบด้วย
 ธาตุ ๖ ดังที่อธิบายมาแล้ว เราก็ควรลงความเห็นว่
 วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่งนอกจากพวกรูปธาตุ
 เพราะ ถ้าวิญญาณเป็นผลของวัตถุ เกิดทีหลังวัตถุ
 พระพุทธเจ้าก็จะไม่ทรงแบ่งธาตุเป็น ๖ อย่าง และอีก
 ประการหนึ่งถ้าไม่ถือว่า วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง
 นอกจากรูปธาตุ เราจะอธิบายไม่ได้เลย ถึงเรื่องการ
 ปฏิสนธิในชาติต่อไป เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องการ
 เวียนว่ายตายเกิด จะต้องถูกตัดออกจากคัมภีร์ แต่อย่างไร
 ก็ดี เพราะเหตุที่เมื่อเราพิจารณาดูสภาพของชีวิตกับจิตใจ มี
 ข้อเท็จจริง มากมายที่ยืนยันว่า ถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณย่อมมี
 ไม่ได้ถ้าสมองพิการ จิตก็พิการด้วย ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้
 ลงความเห็นว่ วิญญาณเป็นผลของชีวิต ความเข้าใจเช่นนี้
 ไม่ใช่มีแต่ในวงนักศึกษาสามัญเท่านั้น แม้นักปราชญ์
 สูง ๆ ที่มีความเข้าใจเช่นนี้ ก็มีอยู่ไม่น้อยเลย โดยเฉพาะ
 อาจารย์สมัคร บราวาศ ซึ่งเป็นราชบัณฑิต ในสาขา

ปรัชญาแห่งราชบัณฑิตสถาน เป็นอาจารย์สอนปรัชญา ที่มหาวิทยาลัย ก็มีความเข้าใจคล้ายกันนี้ และยืนยันว่า นี่คือนิยามแท้จริงของปรัชญาเถรวาท ซึ่งอาจารย์สมัครได้เขียนไว้ในหนังสือพุทธปรัชญา มองจากทรรศนะทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสภาธรรมกถึกได้จัดพิมพ์ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ มีข้อความหลายตอน ที่แสดงให้เห็นมติของอาจารย์สมัครไว้อย่างชัดเจนว่า มีอยู่อย่างไร ในปัญหาเหล่านี้ อาจารย์สมัครได้กล่าวว่า :-

สิ่งที่มีอยู่ อันปรากฏแก่เราทางประสาท มีอยู่ ๓

ประการคือ :-

- ๑. รูปธรรมอันได้แก่สิ่งที่มีรูป ที่สัมผัสได้โดยตรงทางประสาทสัมผัส**
- ๒. การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของรูปธรรมอันเรียกว่าปรากฏการณ์**
- ๓. นามธรรม หรือความสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรมหรือระหว่างปรากฏการณ์ อันเป็นนามธรรมของสิ่งที่มีล้วน ๆ**

เช่นตัวอย่าง แมวเป็นรูปธรรมที่มีอยู่การเติบโต
หรือการเคลื่อนไหวของมันเป็นปรากฏการณ์
และทางนามธรรมของมัน ถูกจัดไว้ในตระกูล
Felis

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๒๗

ขอให้เข้าใจ คำว่า นามธรรม ตามความหมาย ของ
อาจารย์สมัคนั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งอีกสิ่งหนึ่งนอกจาก รูปธรรม
แต่หมายถึงความเกี่ยวข้องของระหว่างรูปธรรมกับ รูปธรรม และ
หมายถึงกฎธรรมชาติ และถือว่ามีจริงก็เพราะเป็นการ
เกี่ยวข้องของสิ่งที่มีจริง ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดจากคำพูดต่อไปนี้

“เรื่องนามธรรมนั้น เราต้องระวังให้มาก คือระวังดู
ให้แน่ว่า เป็นนามธรรมของสิ่งที่มีจริง ๆ กฎทาง
วิทยาศาสตร์เป็นนามธรรมแท้ เพราะมันมี “สิ่งที่มี”
จริง ๆ แทนอยู่ทั้งสิ้น

“นามธรรมเท่านั้น อาจหลอกให้เราหลงใหลได้
อย่างมากมายว่ามีอยู่ ทั้ง ๆ ที่มันอาจไม่มีอยู่หรือเป็นเท็จ

ก็ได้ เราจึงควรทดสอบหา “**สิ่งที่มี**” ซึ่งแทนมันอยู่ทาง
 ประสาทสัมผัสเสียก่อน จึงเชื่อในความมีอยู่ของมัน”

– พุทธปรัชญา หน้า ๒๒๓-๒๒๔

คำว่า “**สิ่งที่มี**” ของอาจารย์สมัครงี้ หมายถึง
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมีสภาพอยู่จริง ๆ ซึ่งตรงกับคำในอังกฤษ ว่า
 entity คำนี้ในดิกชันนารีอธิบายไว้ว่า a real thing; something
 that has a real existence (distinct from its quality or relations)
 อาจารย์สมัครงกล่าวว่ สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ จะต้องเป็นสิ่งที่รู้ได้
 ทางประสาทสัมผัส และสิ่งที่จะรู้ได้ทางประสาทสัมผัส ก็คือ
 สสาร ซึ่ง อาจารย์สมัครงได้กล่าวไว้ดังนี้ :-

“เรารู้ “**สิ่งที่มี**” ได้ทางประสาทสัมผัส และสิ่งที่มีก็
 คือสสาร Matter จากประสาทสัมผัส เรายังรู้อีกสองอย่าง
 คือ ปракฏการณ์ของสสารอันได้แก่การเปลี่ยนแปลง
 change และการพัฒนา development ของมัน กับ
 ความสัมพันธ์ relation ระหว่างสสารต่าง ๆ และสรรพ
 ปракฏการณ์ของมัน เราถือว่าปราคฏอย่างนี้เป็น
 “ปราคฏการณ์ของสิ่งที่มีอยู่ และความสัมพันธ์อย่างนี้เป็น

“ความสัมพันธ์ของสิ่งที่มีอยู่” ฉะนั้น จึงเป็นปรากฏการณ์
 ที่มีอยู่จริง และเป็นความสัมพันธ์ที่มีอยู่จริง ฉะนั้นความรู้
 อันเป็นสัจธรรมของคนเรา จะต้องเป็นความรู้ในเฉพาะ
 สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ กล่าวคือ เป็นความรู้เกี่ยวกับสสาร
 ปรากฏการณ์ของมัน และความสัมพันธ์ของมันกับสิ่งที่มี
 อยู่อื่น ๆ ความรู้นอกจากนี้ ย่อมเป็นเท็จหรือเป็นการ
 หลอกหลวงตัวเองทั้งสิ้น”

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๓๓-๒๓๔

อาจารย์สมักรเข้าใจว่า นามธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่มีอยู่
 ต่างหากนอกจากรูปรธรรม แต่เข้าใจว่า นามธรรม ก็คือ การ
 เกี่ยวข้องระหว่างสสารต่าง ๆ นั่นเอง ถ้าสสารไม่มีนามธรรม
 ย่อมมีไม่ได้ เพราะเหตุที่เข้าใจเช่นนี้จึงถือว่า วิญญาณเป็น
 เพียงผลของผัสสะเท่านั้น ผัสสะจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีประสาท
 ประสาทจะก่อให้เกิดผัสสะได้ ก็ต่อเมื่อมีชีวิต ชีวิตดับเสียแล้ว
 ผัสสะย่อมไม่มี เมื่อผัสสะไม่มี วิญญาณก็ย่อมไม่มี ซึ่งเราจะ
 เห็นได้ชัด จากคำพูดต่อไปนี้ :-

“ปรัชญาเถรวาทเชื่อในการมีสิ่งภายนอก ที่เรียกว่ารูปธรรม และเชื่อในการมีอยู่ของผัสสะ อันก่อให้เกิดการรับรู้ - พิชาน - วิญญาณ (consciousness) ปรัชญาเถรวาทไม่เชื่อว่า “สิ่งข้างนอก” (The objective world) เป็นมโนภาพ (Idea) ที่จิตเนรมิตขึ้น แต่ถือว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่เองนอกจากจิตของคนเรา (Exists by itself outside the human mind) พิชานหรือวิญญาณ ก็มีได้เป็นสิ่งดั้งเดิม หรือเป็นสิ่งอันถือว่าอยู่เหนือผัสสะแต่อย่างใด กลับถูกถือว่า เกิดที่หลังผัสสะ ถ้าจะพูดตามภาษาจิตวิทยาสมัยใหม่ ก็อาจกล่าวได้ว่า “พิชานคือการสะท้อนของผัสสะขึ้นในสมอง เป็นมโนภาพ”

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๓๖

“ปรัชญาเถรวาทถือว่า คงมีแต่สิ่งนอกกายกับอายตนะหกเท่านั้น จิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ระหว่างสิ่งทั้งสองนี้”

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๓๗

ชีวิตทางวัตถุ Material life ก่อให้เกิดชีวิตทางจิตใจ Mental life

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๕๔

ความเข้าใจของอาจารย์สมัครดังที่กล่าวมานี้ ย่อมเอนเอียงไปสู่ความเข้าใจที่ว่า ตายแล้วสูญ แต่ก่อน ๆ ในสมัยเมื่อประมาณ ๑๐ ปีเศษ อาจารย์สมัครเป็นคนหนึ่ง ที่สนใจในเรื่องตายแล้วเกิด เคยแสดงปาฐกถา เคยเขียนบทความ อ่างเหตุผลต่าง ๆ ที่จะพยายามพิสูจน์ให้คนเชื่อว่า ตายแล้วเกิด ทั้งนี้เพราะอาจารย์สมัครเชื่อว่า ถ้าคนเราเชื่ออย่างนี้แล้ว จะเป็นเหตุให้คนเรานี้มีศีลธรรมดีขึ้นเพราะหลักทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะเชื่อได้อย่างสนิท ก็ต่อเมื่อเชื่อว่าตายแล้วเกิดเท่านั้น

แต่เวลาระหว่าง ๑๐ ปี อาจารย์สมัคร คงจะได้ประสบข้อเท็จจริงในชีวิตมากมาย โดยเฉพาะประสบแต่ **คนที่ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว ส่วนคนที่ทำดีได้ดีจริง ๆ มีน้อย** จากข้อเท็จจริงเหล่านี้เอง บวกกับนิสัยเดิมที่เป็นคนรักเหตุผล ชนิดที่พิสูจน์กันได้จริง ๆ ตามวิธีวิทยาศาสตร์ และนิสัยรักความเสมอภาคในเพื่อนมนุษย์ ไม่ปรารถนาจะเห็นคนเหลื่อมล้ำต่ำสูงผิดกันมากมายเช่นทุกวันนี้ ความคิดของอาจารย์สมัคร จึงได้เปลี่ยนวิถีใหม่ ตายแล้วเกิด จะจริงหรือไม่ ? ไม่สนใจ

แต่กำลังสนใจเรื่องใหม่ ซึ่งจะเห็นได้จากความรู้สึกที่ได้ระบาย
ไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาเล่มเดียวกันนี้ว่า :-

**“ผู้เขียนเองไม่มีใครสนใจเรื่องสันตติ (การสืบชาติ)
เท่าไรนัก เพราะสนใจในการปรับปรุงภาวะสังคม
ให้คนเรามีภาวะทางวัตถุ และภาวะทางจิตทัดเทียมกัน
มากกว่า”**

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๙๔

และแสดงทรรศนะใหม่ในเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่ว
ได้ชั่วว่า :-

**“ธรรมบัญญัติ อันเป็นจินตภาพ เช่น “ทำดีได้ดี
ทำชั่วได้ชั่ว ไม่ตรงกับความจริง ซึ่ง “ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี”**

- พุทธปรัชญา หน้า ๓๑๖

และแสดงทรรศนะในเรื่องการให้ทานว่า :-

**“ลัทธิให้ทาน อันเป็นการแก้ความเหนียวแน่นของ
คนมี และแก้ความยากจนของคนไม่มีนั้น เป็นเพียง**

**หลักธรรมในระบบสังคมอันล้ำสมัย ต่อไปลัทธิทำทาน
ก็จะสูญสิ้น และถูกแทนด้วยลัทธิให้งานทำ เพื่อจะได้
มีกินทั่วหน้ากัน”**

- พุทธปรัชญา หน้า ๓๑๕

เมื่อได้สาธยายถึงปัญหาว่า อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่าง
แท้จริง ก็ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นว่า มีอยู่อย่างไร ? และอะไรบ้าง
ที่เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงเลย เป็นอสังขตธรรมเป็นสิ่งนิรันดร ?
ในปัญหาเหล่านี้ อาจารย์สมัครได้ตอบไว้ว่า :-

**“ปรัชญาเถรวาทจึงสอนว่า สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่แต่
มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลง และมีอยู่อย่างไม่เป็นตัวตนหากมี
อยู่อย่างเกี่ยวพันกับสิ่งอื่นที่แวดล้อมอยู่ เป็นการสอน
ตามแบบอนิจจัง อนัตตานั้นเอง”**

- พุทธปรัชญา หน้า ๒๗/๓

อาจารย์สมัครไม่เชื่อว่า จะมีสิ่งใดดำรงอยู่ได้ด้วย
ตัวเองล้วน ๆ ไม่ต้องพึ่งสิ่งอื่นเป็นปัจจัยเลย และเชื่อว่าสิ่งที่มี
อยู่จริง ๆ ก็คือ สสาร ปราภฏการณของสสาร และนามธรรม
ของสสารเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลง ส่วนสิ่ง

ไม่เปลี่ยนแปลงเลย เป็นอสังขตธรรมแท้ ๆ ก็คือกฎธรรมชาติ
เท่านั้น ซึ่งอาจารย์ สมัครได้เขียนไว้เช่นนี้ :-

“คนเราเที่ยวไขว่ค้นหาสิ่งนิรันดร และคิดกันว่า
มันคือเทพเจ้าบ้าง จิตบริสุทธิ์บ้าง หรืออามันบ้าง
ความเปลี่ยนแปลงบ้าง พลังงานบ้าง curved space บ้าง
relativity บ้าง สิ่งนิรันดรถูกเข้าใจว่า มีอยู่อย่างเดียว
มีความเป็นอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นความแท้จริง
อันติมะ ซึ่งไม่มีอะไรจริงกว่า มนุษย์ได้พากันบูชาสิ่งนี้
โดยคิดว่ามีอยู่ และเรียกกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (The divine)
พวกเขาแสวงหามันมา เพื่อบูชาขอผลประโยชน์กันเป็น
ส่วนมาก และในกรณีของนักวิทยาศาสตร์ การไขว่หามัน
ก็คงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางเกียรติ อีกนั่นแหละ
กล่าวคือ พวกนักวิทยาศาสตร์อาศัยความแท้จริง อันติมะ
เป็นเครื่องนำมาซึ่งเกียรติและชื่อเสียงนั่นเอง”

“ผัสสะแจ้งการมี “สิ่ง” (entity) แก่เรา และผัสสะ
ก็แจ้งการปรากฏการณ์ของ “สิ่ง” แก่เราด้วยในขณะที่
เดียวกันที่มีผัสสะต่อโลกภายนอกนี้เอง เราจะประสบกับ
นามธรรมอย่างหนึ่งเข้า นั่นคือ กระบวนการแห่งการ

แปรเปลี่ยนของสรรพสิ่ง และการเกี่ยวข้อของสัมพันธ์กัน ระหว่างสรรพสิ่ง หรือสรรพปรากฏการณ์ นามธรรม เช่นนี้ เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่ดำรงไว้ซึ่ง ธรรมชาติอย่างเดี๋ยวลดตลอดกาล เราจึงเรียกมันว่า “ธรรม” และมันคือ “สิ่งนิรันดร” ที่มนุษย์ชาติกำลังมองหาอยู่นั่นเอง”

“สากลโลกจึงประกอบด้วยสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ คือ สรรพสิ่งและปรากฏการณ์ของมัน กับสิ่งที่ไม่รู้เปลี่ยนแปลง คือ “ธรรม”

“ความเป็นอยู่อันเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ เป็นสังขตะ แต่หลักแห่งการเปลี่ยนแปลงของความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่นพัฒนาการของสังคม เป็นหลักนิรันดร เป็นอสังขตะ เป็นธรรม”

“จิตอันเป็นผลแห่งความเกี่ยวข้อระหว่างผัสสะ กับอารมณ์เป็นสังขตะ แต่หลักที่ว่า “กรรมปรุงแต่งจิต และจิตบังคับกรรม” เป็นหลักนิรันดร เป็นอสังขตะ เป็นธรรม”

“ไฟฟ้าเป็นอสังขตะ แต่กระบวนการเกิดของไฟฟ้าเป็นธรรม... หลักธรรมชาติ กฏวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีที่ทดสอบแล้ว เหล่านี้เป็นธรรม”

“ธรรมเป็นสิ่งที่ข้างนอก ที่เราเฝ้าดูและจดบันทึกเอาไว้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ได้จากการ “ผลิตด้วยความคิด” พระพุทธองค์ทรงค้นพบหลักอริยสัจ จากการทวนระลึกถึงข้อเท็จจริง คือเหตุทุกสิ่ง ประกอบกับการใคร่ครวญหาความเกี่ยวข้องระหว่างข้อเท็จจริง ซึ่งการใคร่ครวญนี้ไม่ใช่การคิดขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการปรับมโนภาพให้เข้ากันได้ตามที่เป็นจริงนั่นเอง”

“ธรรมเป็นสิ่งที่นิรันดร เพราะเราพบว่ามันเป็นเช่นนั้น เราต้องการธรรม และแสวงหาธรรม เพราะมันเป็นสิ่งคงทนอันเป็นความรู้แน่นอนของคนเรา และความรู้อย่างนี้ เราจะนำไปใช้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ชาติได้ ธรรมทางวิทยาศาสตร์ฝ่ายรูปธรรมสามารถทำให้เราปรับปรุงภาวะทางวัตถุของสังคมให้ดีขึ้น ธรรม ทางปรัชญาสามารถทำให้เราเข้าใจโลก และเกิด

ความหลุดพ้นอย่างต่ำ ไปถึงอย่างสูงสุด ทำให้เกิด ความสุขใจ และจิตใจอันไม่เป็นภัยต่อเพื่อนมนุษย์”

- พุทธปรัชญา หน้า ๓๐๘-๓๑๒

อาจารย์สมัครเป็นผู้หนึ่ง ที่ได้ชื่อว่าเป็นปราชญ์ในทาง
ปรัชญา และรอบรู้ในพุทธศาสนา ได้เขียนปรัชญาเถรวาท
ออกมา และยืนยันว่าอย่างนี้เป็นมติของปรัชญาเถรวาท
ข้าพเจ้า แม้ว่าจะไม่ได้เป็นศิษย์โดยตรงของท่านผู้เขียน แต่โดย
ส่วนตัวก็มีความนับถือในความรอบรู้ไม่น้อยเลย และเป็นศิษย์
ที่สะสมความรู้ไว้ได้เป็นอันมาก จากหนังสือหลายเล่มที่
อาจารย์สมัครเขียนการที่เอาเรื่องนี้นำมาเขียนไว้ด้วย ก็เพื่อ
ต้องการจะชี้ให้แลเห็นว่า มติอย่างนี้เป็นปรัชญาเถรวาทจริง
หรือ ? การที่อาจารย์สมัครจะบอกว่า นี่เป็นมติของปรัชญา
เถรวาทก็ต้องอาศัยตำราพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทเป็นหลัก
วินิจฉัย ซึ่งข้าพเจ้าก็อาศัยหลักอันเดียวกัน แต่ทั้งนี้เราก็ต้อง
ไม่ลืมข้อเท็จจริงที่รับรองกันทั่วไป ซึ่งเป็นตำราเล่มใหญ่
เล่มเดียวที่ใช้ได้ทุกสมัย ข้าพเจ้าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ต้องการ
จะรู้ให้ถ่องแท้ว่า มติของพุทธศาสนาเป็นอย่างไรแน่ จึงได้

พยายามหาหลักฐานต่าง ๆ มาอ้างไว้ทุกแห่งสำหรับความเข้าใจอย่างที่อาจารย์สมัครเขียนไว้นี้ ที่จริงเป็นสิ่งที่ฟังง่ายเข้าใจง่าย ก่อให้เกิดประโยชน์ ยากที่จะคัดค้านว่าไม่เป็นจริง และเป็นความเห็นโดยทั่วไปของนักศึกษามัธยมปัจจุบัน ฉะนั้นการนำเอาเรื่องนี้มาเขียนไว้ด้วย จะได้ประโยชน์อย่างมากในการเทียบเคียงให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะในปัญหาที่ว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่ต่างหากนอกจากวัตถุหรือว่าเป็นผลของวัตถุ

มติของพุทธศาสนา

ในเรื่องวิญญาณเป็นสิ่งที่มิ

อีกอย่าง นอกจากรูปธรรม

จากหลักฐานในเรื่องธาตุ ๖ เราพอมองเห็นว่า มติในทางพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่ง นอกจากรูปธรรม และเราจะเห็นได้ชัดเจน จากหลักฐานต่อไปนี้อีก เรื่องมีว่า :-

สมัยหนึ่ง เมื่อพระองค์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ซึ่งอยู่ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสักกะ ครั้งนั้นท้าวมหานามคักยราชได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าผู้มิพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายอภิวัต

บังคมแล้ว นั่งอยู่ที่ควรแห่งหนึ่ง ทำวมหานามซึ่งได้นั่ง
ณ ที่นั้น ได้กราบทูลพระเจ้าผู้ มีพระภาคเจ้าว่า :-

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! อันเมืองกบิลพัสดุ์ เป็นเมืองที่
มั่งคั่งรุ่งเรือง มีผู้รู้มาก มีมนุษย์หนาแน่น เปียด เสียดกันอยู่
ข้าพระองค์นั้น ครั้นมาเฝ้าพระเจ้าผู้ มีพระภาคเจ้า หรือเข้าไปหา
ภิกษุทั้งหลาย ผู้ควรแก่การสรรเสริญในใจแล้ว ก็กลับเข้าสู่
เมืองกบิลพัสดุ์ในเวลาเย็น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์
มิได้มาด้วยช้าง มิได้มาด้วยม้า มิได้มาด้วยรถ มิได้มาด้วย
เกวียน มิได้มาด้วยบุรุษ (ชี้คานหาม)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในขณะที่ข้าพระองค์
มานั้น มิเคยลืมสติเลย นึกถึงพระเจ้าผู้ มีพระภาคเจ้านึกถึง
พระธรรม นึกถึงพระสงฆ์อยู่เสมอ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์มีความสงสัย
อย่างนี้ว่า “ก็ถ้าหากข้าพระองค์จะพึงตายในขณะนั้น
คติของข้าพระองค์จะพึงเป็นอย่างไร ? ชีวิตในชาติต่อไป
จะพึงเป็นอย่างไร ?

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า :-

“อย่ากลัวเลย महานาม ! อย่ากลัวเลย महานาม !
ความตายของเธอ จักไม่เลว กาลกริยาของเธอจัก
ไม่ต่ำ”

“ดูก่อนมหานาม ! จิตของบุคคลใดก็ตาม ได้อบรม
มาดีด้วยศรัทธา อบรมมาดีด้วยศีล อบรมมาดีด้วย
การศึกษา อบรมมาดีด้วยการเสียสละ อบรมมาดี
ด้วยปัญญา เป็นเวลานานสำหรับผู้นั้น กายอย่างเดียว
เท่านั้น กายซึ่งมีรูปประกอบขึ้นจากมหาภูตรูปทั้งสี่
เอากำเนิดมาจากบิดามารดา เจริญเติบโตด้วยข้าวสุก
และ ขนม ต้องฉาบทาถูบไล้ด้วยของหอม ต้องนวดพัน
บริหารกายอยู่เสมอ เป็นของไม่เที่ยง มีอันต้องแตก
ทำลายไปเป็นธรรมดา เมื่อตายแล้ว ผุ่ งกา ผุ่ งแร่ ง
ผุ่ งเหยี่ยว พว กสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก หรือพว ก
ปาณกชาติทั้งหลาย ก็พากันรุมกินร่างนั้น ส่วนจิตของ
ผู้นั้น ซึ่งได้อบรมมาดีแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล
ด้วยการศึกษา ด้วยกา รเสียสละ และด้วยปัญญาเป็น
เวลานานมาแล้วนั้น ย่อมจะไปสูง ไปวิเศษ”

“มหานาม! เปรียบเหมือนบุรุษพาเอาหม้อเนยใส หรือหม้อน้ำมัน ไปทุบทิ้งลงที่ห้วงน้ำลึก สิ่งใดอันเป็นของ มีอยู่ที่หม้อนั้น คือจะเป็นกรวดหรือเศษหม้อแตก สิ่งนั้น จะพังจมลง แต่เนยใสหรือน้ำมัน จะพังลอยขึ้น จะพัง เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ข้อนี้ฉันใด มหานาม ! เรื่องนี้ ก็เช่นเดียวกัน จิตของบุคคลใดก็ตามที่อบรมมาดีแล้ว ด้วยศรัทธา ฯลฯ สำหรับกายอย่างเดียวกันนั้น ฯลฯ เมื่อตายแล้ว ผูกา ผูกแรงแรง ฯลฯ หรือพวกปาณิกชาติทั้งหลาย จะพากันรุมกินร่างนั้น ส่วนจิต นั้น ฯลฯ จักไปสู่ง ไปวิเศษ”

“มหานาม ! ก็จิตของเธออบรมดีแล้ว อบรมมานานแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการศึกษา ด้วยการเสียสละ และด้วยปัญญา ฉะนั้น เธออย่างกล้วยเลย มหานาม! อย่างกล้วยเลย มรณกรรมของเธอจักไม่เลว กาลกิริยาของเธอจักไม่ต่ำ

- ส.ม.พ. ๑๙/๔๖๓ สุภ., ส.ม.พ. ๑๙/๓๑๙

มหาจุฬาย, ส.ม.พ. ๑๙/๔๕๘ สงฺคีติ.

ข้ออุปมาในเรื่องทำวมหานามนี้ แสดงให้เห็นชัดว่า ตามมติของพระพุทธองค์ มิได้ถือแต่เพียงว่า “วิญญาณ คือ การสะท้อนของผัสสะขึ้นในสมอง” ความจริง การที่อาจารย์สมัครเข้าใจเช่นนี้ ก็ไม่ใช่ผิดทีเดียว เพราะพระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ว่า “เพราะอาศัยตากระทบรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ ฯลฯ เพราะอาศัยใจกับธรรมารมณ์ จึงเกิดมนโวิญญาณ” แต่นี่เป็นความจริงในแง่หนึ่งเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่งต่างหากนอกจากรูปธาตุ เพราะอาศัยวิญญาณธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอีกอย่างต่างหาก ประสาทต่าง ๆ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณได้ ข้อเท็จจริงอันนี้ จะมีวินิจฉัยโดยละเอียดในบทต่อไป ในที่นี้ต้องการจะแสดงหลักฐานให้เห็นว่า วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง เพราะเป็น ธาตุอีกชนิดหนึ่ง วิญญาณจึงออกจากร่างกายไปปฏิสนธิในที่นั้นที่นี้ได้ซึ่งมตินี้คล้ายกับมติที่ถือว่ามิตตาคือความจริงแท้ไม่เหมือนกันเลย เรื่องนี้จะมีวินิจฉัยโดยละเอียดในบทต่อไป

ในที่นี้ข้าพเจ้าขอแสดงหลักฐานอีกว่า

วิญญาณไม่ใช่เป็นผลของร่างกาย แต่ร่างกายนั้นแหละเป็นผลของวิญญาณ เพราะมีวิญญาณ อยู่ในร่างกายประสาทต่าง ๆ จึงเกิด

และเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้วิญญาณ ปรากฏตัว
ออกมาเป็นจักขุวิญญาณโสตวิญญาณ ฯลฯ และมีโนวิญญาณ
หลักฐานที่ว่ามี ก็คือ :-

**“ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าวลงสู่ท้องของมารดา นามรูป
จะพึงเกิดในท้องของมารดาได้หรือ ?”**

ข้อนี้ได้อธิบายมาแล้ว และอีกบทหนึ่งว่า :-

**“อนิพฺพตฺเตน น ชาโต ปจฺจุปฺปนฺเน น ชีวติ
จิตฺตภงฺกคา มโต โลโก ปญฺญตฺติ ปรมตฺถิยา”**

เมื่อจิตไม่เกิด โลกก็ไม่เกิด โลกเป็นอยู่ได้ ก็เพราะจิต
กำลังเกิดอยู่ เมื่อจิตดับ โลกก็ตาย นี่เป็น บัญญัติโดยทาง
ปรมาตถ์

- ชุ. มหา. ๒๙/๔๙ สุธยา., ชุมหา. ๒๙/๓๔

มหาจุฬาฯ, ชุ. มหา. ๒๙/๔๕ สังคีติ, วิ ๓/๒๕๕.

คำว่า **โลก** ที่ใช้ในทางพุทธศาสนามีความหมาย

๓ อย่างคือ :-

๑. **สัตว์โลก** โลกคือหมู่สัตว์ทั้งหลาย The world of living creatures

๒. **สังขารโลก** โลกคือสังขาร (The material world)

๓. **โอกาสโลก** โลกซึ่งลอยอยู่ในอากาศ คือ ดาว-
เคราะห์ต่าง ๆ รวมทั้งโลกของเราไปด้วย (the earth;
the world; planets)

คำว่า **บัญญัติ** แปลว่า manifestation ; description;
designation; name; idea; notion; concept.

ฉะนั้น คำว่า **นี่เป็นบัญญัติโดยปรมาตม** เราอาจ
แปลว่า **นี่เป็นข้อความที่บรรยายอย่างลึกซึ้ง หรือเป็น
ความหมายที่ลึกซึ้ง**

ข้อความตอนนี้ จำเป็นต้องยกหลักฐานมาคู่ด้วย
ก็เพราะเป็นข้อความที่สำคัญมาก โดยปกติ คำว่า โลก ในที่นี้
หมายถึงสัตว์โลกเท่านั้น คือสัตว์โลกจะเกิดขึ้นมาได้ เป็นอยู่ได้
ก็เพราะจิตหรือวิญญาณ ถ้าจิตหรือวิญญาณไม่มี หมู่สัตว์
ทั้งหมดก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ ข้อความในคาถานี้ มีอยู่ใน
พระไตรปิฎกเล่ม ๒๙ หน้า ๔๔ และในวิสุทธิมรรค เล่ม ๓

หน้า ๒๕๕ เป็นภาพิตของพระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวา ของพระพุทธองค์กล่าวไว้ ข้อความในคาถานี้มีความหมาย ลึกซึ้งแค่ไหน ? จะหมายถึงสังขารโลก คือพวกวัตถุต่าง ๆ และโอกาสโลก คือภิกขุต่าง ๆ จะเกิดขึ้นมา ก็ต้องอาศัยจิต หรือวิญญาณด้วยหรืออย่างไร ? แต่นักปราชญ์ส่วนมาก รวมทั้งพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย อธิบายไว้ว่า หมายถึงแค่ สัตว์โลกเท่านั้น

อนึ่ง จากหลักฐานง่าย ๆ คือเรื่องพุทธประวัติ เราจะ พบว่า ในวันที่พระองค์ตรัสรู้ นั้น ในยามที่หนึ่งพระองค์ทรง ระลึกชาติได้ ในยามที่สอง พระองค์ทรงได้ดาทิพย์ ในยามที่สาม พระองค์ทรงทำลายกิเลสได้ หมดสิ้น อวิชชาไม่มีเหลืออยู่เลย พระองค์ทรงเป็น โลกวิทู รู้แจ้งเรื่องโลกทั้งสาม ดังที่อธิบาย มาแล้ว

จากการระลึกชาติได้ ทำให้พระองค์ทรงเปล่งอุทาน ออกมาว่า :-

**“เราได้เที่ยวแสวงหาว่า อะไรหนอเป็นนายช่าง
ผู้สร้างเรือน (คือ อัตตภาพ) เมื่อไม่พบ จึงได้ท่องเที่ยว**

เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนับชาติไม่ถ้วน การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ แนะนายช่าง! บัดนี้เรารู้จักตัวเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างเรือนอีกไม่ได้ เพราะซีโครงของเจ้าเราก็หักเสียหมดแล้ว ศีรษะของเจ้าเราก็ทำลายแล้ว จิตของเราถึงวิสังขาร ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว”

– พุ.ธ. ๒๕/๓๕ สยยา.,

พุ.ธ. ๒๕/๔๔ มหาจุฬาย, พุ.ธ. ๒๕/๔๖ สงคติ.

และจากการทรงได้ตาทิพย์ ทำให้พระองค์ทรงหยั่งรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายอยู่ในกฎของกรรม การหยั่งรู้ไม่ใช่เดาหรือคาดคะเน แต่เป็นการมองเห็นอย่างชัดเจน เสมือนเห็นด้วยตาเนื้อ ซึ่งพระองค์ทรงเปรียบไว้ดังนี้ –

“มหาบพิตร ! เปรียบเหมือนปราสาทที่ตั้งอยู่กลางสี่แยก คนผู้มีนัยน์ตาดียืนอยู่ที่ปราสาทนั้น พึงเห็นมนุษย์ทั้งหลายที่กำลังเข้าไปสู่เรือนบ้างที่กำลังออกจากเรือนบ้าง ที่สัญจรไปตามถนนด้วยรถบ้างที่กำลังนั่งอยู่ที่ท่ามกลางสี่แยกบ้าง คนนั้นจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “มนุษย์เหล่านี้กำลังไปสู่เรือน พวกนี้กำลังออกจากเรือน พวกนี้

กำลังสัญจรไปตามถนนด้วยรถพวกนี้กำลังนั่งอยู่ที่ตรงกลางสี่แยก” นี้ฉันใด

มหาบพิตร ! ภิกษุก็เหมือนกันอย่างนี้แล เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสที่ทำให้รู้สึกียวนปราศจากอุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่เช่นนี้ เมื่อเธอน้อมจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ (คือญาณเป็นเครื่องรู้การ จุติและปฏิสนธิ) เธอก็จะพึงเห็นสัตว์ทั้งหลาย ที่กำลังดับและกำลังเกิดด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นจักขุที่สูงกว่าจักขุธรรมดาของมนุษย์ และเธอย่อมรู้ว่า สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้ว หรือประณีต มีวรรณงาม หรือไม่งาม ไปดีหรือไปชั่วก็เพราะกรรม”

- สามัญญผลสูตร ที่.ส. ๙/๑๐๙ สยยา,

ที่.ส. ๙/๘๓ มหาจุฬาร, ที่.ส. ๔/๑๐๘ สงคีติ

ข้อความในสามัญญผลสูตรที่อ้างมานี้ เป็นตอนหนึ่งของข้อความ ที่พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงผลแห่งความเป็นสมณะในทางพระพุทธศาสนาให้พระเจ้า อชาตศัตรูฟัง ซึ่งหลังจากได้ทรงฟังเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูสำนึกผิด

และขอประทานโทษ จากพระพุทธรองค์ที่เคยคบคิดกับพระเทวทัตปลงพระชนม์พระบิดาของพระองค์ คือ พระเจ้าพิมพิสาร และเคยให้ความช่วยเหลือพระเทวทัตในการจะปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์ที่ทรงประทานอภัยให้ และตั้งแต่นั้นมา พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทรงรับเอา พระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิต และทรงรับเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ในการทำสังคายนาครั้งแรกด้วย

จากหลักฐานหลายแห่งที่อ้างมาแล้ว รวมทั้งข้อความในสูตรนี้ เราจะตีความหมายเป็นอย่างอื่นไม่ได้เลย นอกจากจะเข้าใจว่า ตามหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น ถือว่า วิญญูญาณเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งต่างหากนอกจากร่างกาย วิญญูญาณไม่ใช่เป็นเพียงการสะท้อนของผัสสะในสมองเท่านั้น เพราะอำนาจพิเศษในตัวคนที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนทางใจเช่นการระลึกชาติได้ มีตาพิเศษสามารถมองเห็นและเข้าใจสิ่งที่ลึกลับเหล่านี้เป็นต้น เราจะอธิบายด้วย หลักจิตวิทยาสมัยปัจจุบันไม่ได้เลยเป็นอันขาด ขอให้เราตั้งใจอ่านข้อความจากพระสูตรคู่อีกหลาย ๆ แห่ง

แล้ว เราจะสามารถลงมติดได้อย่างเด็ดขาดว่า มติของปรัชญา
เถรวาทเป็นอย่างไรแน่ ส่วนข้อเท็จจริงที่จะนำมาพิสูจน์ว่า
ข้อความที่อ้างมานั้นเป็นจริงเพียงไร เอาไว้วินิจฉัยกันทีหลัง
ต่อไปเป็นข้อความที่พระองค์ได้ตรัสไว้กับ พระเจ้าอชาตศัตรู
อีกเหมือนกัน

“มหาบพิตร ! เปรียบเหมือนเพชรหรือแก้ว ไพฑูรย์
(พลอยชนิดหนึ่งมีสีเขียว มีน้ำเป็นรู้งลอกไปมาเพชรตาแมว)
ที่งาม เกิดจากโคตรที่ดี เจียรนัยมาแล้วอย่างดี เป็นแปด-
เหลี่ยม สีแจ้ว ส่องแสงแวววาวสมบูรณ์ด้วยลักษณะดี
ทุกประการ ที่เพชรหรือแก้ว ไพฑูรย์นี้ หากร้อยด้าย
อะไรไว้ซึ่งจะเป็นสีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือสีขาวก็ตาม
คนที่มีตาดี หยิบเอาเพชรหรือแก้วไพฑูรย์นั้นมาไว้ในมือ
แล้วมองดู ก็จะเห็น ได้ชัดเจนว่า ที่เพชรหรือแก้วไพฑูรย์นี้
ได้ร้อยเชือกสีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือสีขาวไว้ ข้อนี้ฉันใด
มหาบพิตร ! ภิกษุก็เหมือนกันอย่างนี้แล เมื่อมีจิตตั้งมั่น
บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสที่ทำให้รู้สึกียวน ปราศจาก
อุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน

ถึงความไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่อย่างนี้ เมื่อน้อมจิตไปเพื่อ
 ญาณทัสนะ (คือญาณเป็นเครื่องเห็น หรือการเห็นด้วยญาณ)
 เธอก็จะรู้โดยชัดเจนอย่างนี้ว่า “อังกายของเรามีรูปร
 ประกอบขึ้นจากธาตุทั้งสี่ เอากำเนิดมาจากปิตามารดา
 เติบโตด้วยข้าวสุกและขนม ต้องฉาบทาถูบไล้ ด้วยของหอม
 ต้องนวดพั่น บริหารกายอยู่เสมอ เป็นของไม่เที่ยง
 มีอันต้องแตกทำลายไปเป็นธรรมดา ก็แต่ที่ร่างกายนี้
 มีวิญญาณของเราอาศัยผูกพันอยู่”

- ที.สี. ๙/๑๐๑ สยว., ที.สี. ๙/๓/๓

มหาจุฬา ฯ, ที.สี. ๙/๑๐๑ สงคิตติ.

อนึ่ง จากเรื่องของภพสาม ที่อธิบายมาแล้วในบทที่หนึ่ง
 คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ เรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้เองไม่ใช่
 มติของพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งเราสามารถจะค้นหาหลักฐาน
 จากหนังสือพระไตรปิฎกได้ หลายสิบแห่ง จากเรื่องนี้ ก็แสดง
 ให้เห็นได้อย่างเด็ดขาดทีเดียวว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีก
 ชนิดหนึ่งต่างหาก นอกจากรูปธรรม **เพราะในอรูปภพนั้น**
วิญญาณสามารถที่จะดำรงเป็นชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้อง

อาศัยร่างกายเลย อรูปภพเป็นโลกแห่งวิญญูณล้วน ผู้ที่จะเกิดในโลกนี้ได้ต้องได้อรุปรมาณ แต่อย่างไรก็ตาม เพราะเหตุที่เรื่องนี้มีปัญหามากที่สุด และเราไม่มีข้อเท็จจริงทาง ประสาทสัมผัสแต่อย่างไรมายืนยัน ถ้าเชื่อตามนี้โดยไม่มีตัวอย่างพิสูจน์ ก็จะเป็นการประพตติผิดจากหลักใน กาลามสูตร ที่สอนให้เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ควรจะฟังไว้บ้าง เพราะทุกคนที่เคยไม่เชื่อหลักพุทธศาสนามาก่อนเลย แต่ภายหลังกลับมาเชื่อนั้น เราจะพบข้อเท็จจริงได้จากตัวเองว่าเรื่องบางเรื่อง ซึ่งเดิมนี่เชื่อว่าเป็นจริง แต่เมื่อก่อนไม่เชื่อเลยนั้น เป็นเพราะความรู้เราไม่พอที่จะเข้าใจจึงไม่เชื่อบ้าง เพราะเราถือความเห็นของตนมากเกินไป จนไม่ยอมคิดตามเหตุผลในคัมภีร์บ้าง และบางทีซึ่งอาจจะมีมากทีเดียว เป็นเพราะความรู้ที่ตัวเองศึกษามาก่อนนั้นไม่สมบูรณ์พอ รู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ รู้ผิด ๆ ถูก ๆ และได้ทดสอบความรู้ ของตัวเองให้ดีเสียก่อน แต่แล้วก็ใช้ความรู้อันไม่สมบูรณ์นี้แหละเป็นมาตรฐานของเหตุผลที่จะชี้ขาดความจริงสิ่งใดถ้าไม่ลงกับเหตุผลที่เคยเข้าใจมาก่อน ก็แปลว่า สิ่งนั้นผิด ลักษณะอันนี้น่ากลัวอยู่ไม่น้อย

สำหรับนักเหตุผล และก็น่าจะได้หลอกลวงให้คนจมอยู่ในความหลงผิดมาแฉ้วมากต่อมาก แง่นี้ ควรจะสำนึกไว้ให้มากเหมือนกัน แม้แต่พระพุทธองค์ยังเคยตรัสว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! บรรดาสมณพราหมณ์ทั้งหมด มีฐานะแห่งทิฏฐิอย่างไร ? ถือทิฏฐิไว้ได้อย่างไร ? ยึดมั่นทิฏฐิไว้ได้อย่างไร ? มีคติอย่างไร ? มีสัมปรายภาพอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตรอบรู้หมดทั้งสิ้น และยังหยั่งรู้ยิ่งไปกว่าสมณพราหมณ์ ทั้งหลายเหล่านั้นอีกด้วย แม้ตถาคตจะรอบรู้ถึงปานนี้ ก็หายึดมั่นซึ่งความรู้นั้นไม่ เพราะไม่ยึดมั่น จึงได้ประสบความเยือกเย็นอันสูงสุด และรู้แจ้งตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิด ความดับ คุณและโทษ ของเวทนาทั้งหลาย และการออกจากเวทนาทั้งหลายด้วย ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตหลุดพ้นก็เพราะไม่มีความยึดมั่น”

- พรหมชาลสูตร ที่.สี. ๙/๕๐ ., สยา. ที่.สี. ๙/๓๘

มหาจุฬาฯ, ที่.สี. ๙/๔๘ สงคีติ.

ข้อความตอนนี้ พระองค์ได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายฟัง หลังจากได้ทรงเล่าถึงลัทธิศาสนาต่าง ๆ ในโลก ซึ่งยังมีส่วน ผิดพลาดอยู่บ้างนั้น ซึ่งรวมทั้งหมดแล้วก็มีอยู่ เพียง ๖๒ ลัทธิ เท่านั้น และทรงชี้แจงให้ฟังว่า บรรดาเจ้าลัทธิทั้งหลายไม่ว่า จะเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์ (คือ นักศึกษาปรัชญา สรวาส) จะเป็นสมณะก่อนพระองค์ หรือสมณะเดียวกับพระองค์ หรือจะมีมาในอนาคตก็ตามย่อมมีความเห็นหรือมีทฤษฎี รวมอยู่ใน ๖๒ อย่างนี้ เท่านั้น จะไม่มีใครมีความเห็น นอกเหนือไปจากนี้อีก สูตรนี้เป็นสูตรที่ยาวมาก น่าศึกษา สำหรับนักค้นคว้าในทางปรัชญาเป็นอย่างยิ่ง แต่จะต้องอ่าน กันอย่างถี่ถ้วนจริง ๆ เพราะในสูตรนี้มีข้อความลึกซึ่งเกี่ยวพัน อยู่กับสูตรอื่น ๆ มากมาย การอ่านแต่คำแปลอย่างเดียว หรืออ่านจากต้นฉบับบาลีแต่เพียงสูตรเดียว ไม่มีการค้นคว้า จากสูตรอื่น และเทียบเคียงกับปรัชญาต่าง ๆ จะได้รับความ เข้าใจไม่สมบูรณ์ เพราะสูตรนี้เป็นสูตรที่ครอบคลุมลัทธิต่าง ๆ ไว้ ทั้งหมด แม้แต่ปัญหาว่า เพราะเหตุไรจึงได้เกิดมีการนับถือว่ามีพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก พระองค์ก็ตรัสไว้ในที่นี้ด้วย เรื่องสูตรนี้

ควรจะเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง พร้อมทั้งคำแปลคำอธิบาย และนำปรัชญา ต่าง ๆ มาเทียบไว้ด้วย

ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าได้นำหลักฐานในทางคัมภีร์ มาอ้างไว้อย่างเพียงพอแล้ว ที่จะยืนยันว่า มติในทางพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทนั้น ถือว่า :-

วิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่งต่างหากนอกจากร่างกาย ไม่ใช่เป็นเพียงการสะท้อนของผัสสะในสมอง

Entity คือสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ แต่มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลง มีอยู่อย่างเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า มี ๒ อย่าง คือ :-

๑. รูปธาตุ ซึ่งได้แก่ธาตุทั้งสี่

๒. นามธาตุ ซึ่งได้แก่วิญญาณและรวมทั้ง เวทนา สัญญา และสังขารด้วย เพราะสิ่งทั้งสามนี้จะมีไม่ได้โดยไม่มีวิญญาณ ในอภิธรรมเรียกนามธรรมทั้งสามนี้ว่า เจตสิก แปลว่าสิ่งที่เกิดจากจิต เกี่ยวเนื่องอยู่กับจิต ไปไหนไปด้วยกันกับจิต จิต คือ วิญญาณ

คำว่า quantity คือสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ นี้ ตรงกับสำนวนใน คัมภีร์ที่กล่าวว่า สิ่งที่มีโดยปรมาตต์ ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ ได้นำคำของพระโบราณจารย์มากล่าวไว้ดังนี้ :-

“ในโลกนี้ นามและรูปมีจริงโดยปรมาตต์ ส่วนมนุษย์และ สัตว์ในโลกนี้ไม่มีจริงโดยปรมาตต์ (คือมีจริงโดยสมมติเท่านั้น)
นามและรูปนี้เป็นของว่างเปล่า (จากตัวตน) เป็นสังขตธรรม
ดุจหุ่นยนต์ เป็นกงทุกข์ ดุจกงหย้าและกงไม้

- วิ. ๓/๒๑๖

ขอให้เข้าใจว่า นามและรูปนี้ มีจริงในสภาพของสิ่งที่มี ปรากฎการณ ซึ่งจะสัมผัสได้ด้วยสัมผัสทั้ง ๖ คือ สัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ เรื่องรูปเป็นสิ่งที่จะเรียนรู้ได้ ทางตา เสียงทางหู กลิ่นทางจมูก รสทางลิ้น โผฏฐัพพะทางกาย ส่วนเรื่องนามธรรม ทั้งหมดจะเรียนรู้ได้ทางมโนสัมผัสเท่านั้น การที่จะพิสูจน์ความจริงของนามรูป เราจะต้องพิสูจน์ให้ถูกหลัก ของการเรียนดังที่กล่าวมานี้ จะเรียนรู้เรื่องรูป คือเรื่อง รูปร่าง ทรวดทรง ขนาดความกว้าง ความยาว ความสูง ต้องใช้ตาใน สิ่งสำคัญ จะใช้หูหรืออินทรีย์อื่น ย่อมไม่สามารถทราบความ

จริงได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้าจะต้องเรียนรู้นามธรรม ถ้าไม่เรียนทางมโนสัมผัส จะไม่มีทางทราบความจริงโดยถ่องแท้เลย ต้องจำไว้ว่าสัมผัส มี ๖ ไม่ใช่มี ๕ และต้องเรียนให้ถูกหลักของอินทรีย์แต่อย่างไอก็ตาม โดยปกติเราต้องใช้สัมผัสต่าง ๆ ร่วมกัน จึงจะสามารถทราบอะไรได้อย่างถ่องแท้ และละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งพระสารีบุตรเคยกล่าวไว้ว่า :-

อาวุโส ! อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ คือ จักขุนทรีย์ ไสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มีหน้าที่ต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน ไม่เสวยอารมณ์ของกันและกัน

อาวุโส ! อะไรเป็นที่พึง (ปฏิสนธิ) ของอินทรีย์ทั้ง ๕ เหล่านี้ ? อะไรเสวยอารมณ์ของอินทรีย์ทั้ง ๕ เหล่านี้ ?

อาวุโส ! มโน (คือมโนวิญญาณ) เป็นที่พึงอาศัย ของอินทรีย์ ๕ เหล่านี้ มโนย่อมเสวยอารมณ์ทุกอย่างของอินทรีย์ ๕ เหล่านี้

- มหาเวทลลสูตร ม.ม. ๑๒/๕๔๑ สุยา, ม.ม. ๑๒/๔๐๕

มหาจุฬา ฯ, ม.ม. ๑๒/๔๓๖ สงคิตติ.

อนึ่ง ขอให้เป็นที่เข้าใจด้วยว่า คำว่า นามใน
ความหมายของพุทธศาสนาจริง ๆ ไม่ใช่หมายถึงความ
สัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้อง (relation) ระหว่างสสาร หรือ
ระหว่างปรากฏการณ์ ดังที่อาจารย์สมัครกล่าวไว้
ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ทางพุทธศาสนาจัดเป็นฝ่าย
รูปธรรม และมีชื่อเรียกว่า อุปาทายรูป ข้อนี้ จะเห็นได้
ชัดจากหลักฐานในคัมภีร์อภิธรรมดังนี้ :-

ตตถ กตมํ นามํ ? เวทนา กุขนุโธ สญญา กุ-
ขนุโธ สงฺขาร กุขนุโธ วิญญาณ กุขนุโธ อสงฺขตา จ
ธตฺต อิทํ วุจฺจติ นามํ

ตตถ กตมํ รูปํ ? จตฺตารโ จ มหาภูตา
จตฺตุนนฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํ อิทํ วุจฺจติ รูปํ

นามคืออะไร ? เวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓ สังขารชั้น ๓
วิญญาณชั้น ๓ และอสังขตธตฺต ทั้งหมดนี้เรียกว่านาม

รูปคืออะไร ? มหาภูตรูป ๔ และรูปที่เกิดเพราะอาศัย
มหาภูตรูป ๔ ทั้งหมดนี้เรียกว่ารูป

มหาจุฬาฯ, อภิ. ส. ๓๔/๓๑๙ สงคิตติ

อนึ่ง คำว่า **นามธรรม** ก็ได้หมายถึงถึง กฎธรรมชาติ คำว่า **กฎธรรมชาติ** ทางพุทธศาสนาเรียกสั้น ๆ ว่า **ธรรม** เท่านั้น ไม่ได้เรียกว่า เป็น **นามธรรม** หรือ **รูปธรรม** ยิ่งกว่านั้น คำว่า **ธรรม** ซึ่งหมายถึงกฎธรรมชาติ ทางพุทธศาสนาถือว่า มีความสัมพันธ์อยู่กับวิญญาณอย่างใกล้ชิดที่สุด ถ้าวิญญาณไม่มีกฎธรรมชาติดีย่อมมีไม่ได้ โดยเฉพาะกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับชีวิต จะเห็นได้ชัดอย่างชัดเจน จากหลักฐานในคัมภีร์ซึ่งกล่าวไว้ว่า :-

“มโนคือวิญญาณ เป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย ประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายสำเร็จมาแต่ มโน”

- ชุ.ธ. ๒๕/๑๕ สุธา.,, ชุ. ธ. ๒๕/๑๕

มหาจุฬาฯ, ชุ.ธ. ๒๕/๑๕ สงคิตติ

คำว่า **ธรรม** แปลได้หลายอย่าง เช่นแปลว่า **รูปธรรม** **นามธรรม** และ**กฎธรรมชาติ** เช่นกฎปฏิจจสมุปบาท กฎแห่ง อริยสัจจ์ กฎแห่งไตรลักษณ์ หรือ กฎทางวิทยาศาสตร์

โดยทั่วไป ทางพุทธศาสนาก็เรียกว่าธรรม แต่เฉพาะคำว่า **“ธรรม”** ในคำว่า **“มโนเป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย”** นี้ พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายไว้ว่า ได้แก่เจตสิกธรรม คือ เวทนา สัญญา และ สังขารเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ในเมื่อ พุทธภาษิตในธรรมบทนี้ ไปเปรียบเทียบกับพุทธภาษิต ในปฎิจจสมุปบาทที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” จะเห็นได้ชัดว่า คำว่า ธรรม ย่อมหมายถึงรูปธรรมด้วย และใน เมื่อนำ ไปเปรียบเทียบกับพุทธภาษิตในสังยุตตนิกาย จะเห็น ความหมายของ คำว่า **“ธรรม”** กว้างออกไปอีก คำว่า **“ธรรม”** ควรจะหมายถึงกฎธรรมชาติดังหรือไม่ ? ขอให้ พิจารณาจากพุทธภาษิตบทนี้ :-

จิตฺเตน นียติ โลกิ   จิตฺเตน ปริกฺขสฺสตี

จิตฺตสฺส เอกธฺมมสฺส   สพฺเพว วสฺมนวฺคู

โลกย่อมหมุนไปตามจิตถูกครอบงำไว้ด้วยจิตเพราะ ธรรมทั้งหลายทั้งปวง (คือรูปธรรม นามธรรม และกฎธรรมดา) ย่อมเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันเดียว คือจิตเท่านั้น (จิตเป็นธรรม)

- ส.ส. ๑๕/๕๔ สยา., ส.ส. ๑๕/๔๔

มหาจุฬาฯ, ส.ส. ๑๕/๕๑ สงคิต.

อนึ่ง จากตัวอย่างแห่งชีวิตของพระอรหันต์ เราจะทราบได้จากชีวประวัติของท่านว่า ท่านอยู่เหนือกฎธรรมชาติหลายอย่าง เช่นคนธรรมดาจะต้องมีกิเลสและจะต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป แต่พระอรหันต์ไม่อยู่ในกฎอันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะ **“กฎเหล่านี้ขึ้นอยู่กับสภาพ ของวิญญาณ เมื่อเอาชนะวิญญาณได้ ก็เอาชนะธรรมชาติได้”** ยิ่งกว่านั้น ท่านที่สำเร็จจกวิญญาณ คือสำเร็จทางปาฏิหาริย์ เช่นได้หุทิพย์ ตาทิพย์ ระลึกชาติได้หายตัวได้ เดินบนน้ำได้ เหล่านี้เป็นต้น ก็ล้วนแต่ทำอะไรรู้เหนือกฎธรรมดาสัมบูรณ์ทั้งสิ้น แต่การที่ท่านทำได้ ก็เพราะเอาชนะวิญญาณได้ จากเรื่องในสัตตาวาส หรือ วิญญาณลลิตี ดังที่อธิบายมาแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า สภาพของชีวิตเป็นไปต่าง ๆ กันเช่นนั้น **ก็เพราะกรรม กรรมคือคุณสมบัติของวิญญาณ เมื่อเราเปลี่ยนสภาพของวิญญาณได้ด้วยกรรม ธรรมชาติของชีวิตก็เปลี่ยนตามด้วย**

อินทรีย์ทั้งหลาย เช่นจักขุนทรีย์ เป็นต้น พุทธศาสนา
 ถือว่า เป็นกัมมชรูป คือเป็นสิ่งที่เกิดแต่กรรม อินทรีย์จะ
 ประณีต หรือวิวัฒนาการไปอย่างไร ก็สุดแล้วแต่กรรม
 วิญญาณซึ่งประกอบด้วยสังขาร คือกรรม อันเป็นอำนาจ
 สร้างสรรค์ ได้สร้างอินทรีย์ต่าง ๆ ขึ้นตามกรรมหลัก
 ปฏิจจสมุปบาทมีอยู่เช่นนี้ จากหลักเหล่านี้ เราเห็นได้ชัดว่า
วิญญาณเป็นที่มาของธรรมชาติ คำว่า **“ธรรม”** ในคำว่า
“มโนเป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย” นั้น ควรจะหมายถึง
 กฎธรรมชาติด้วย ไม่ควรจะมีคามหมายเพียงแค่นามธรรม
 และรูปธรรมเท่านั้น เพราะ **ธรรมนั้นเล่าก็มีเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้น**
ได้เอง ดังคำที่พระ อัสนชิได้กล่าวแก่พระสารีบุตรว่า :-

**เย ธมฺมา เหตุปฺปถวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต อาห
 เตสญจ โย นิโรโธ เอวํวาทิ มหาสมณเ**

ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตได้
 ตรัสถึงเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับ
 ของธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะย่อม
 มีปกติตรัสเช่นนี้

พระสารีบุตรได้ฟังแล้ว เกิดดวงตาเห็นธรรม คือเกิด ปัญญาที่แจ่มขึ้นมาทันทีว่า :-

ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยธมฺมํ สพฺพหนตฺตํ นิโรธธมฺมํ

สิ่งใดมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมตา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีการดับเป็นธรรมตา

- วิ.มหา. ๔/๓๔ สยยา., วิ.มหา. ๔/๕๒ มหาจุฬา ฯ

วิ.มหา ๔/๖๑-๒ สงฺคีติ.

ดวงตาเห็นธรรมชนิดนี้เกิดขึ้นแก่ใคร ท่านว่าผู้นั้นเป็น อริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่นั่น ต้องเป็นดวงตาที่แจ่มใสจริง ๆ ความแจ่มใสแห่งดวงตานี้ จะวัดได้ด้วย การละสังโยชน์ ๓ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉมา และ สิ้นพหตปรามาส

“ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ” นี้ย่อมแสดงว่า ยังมี ธรรมบางประเภทที่ไม่เกิดจากเหตุ ธรรมอะไรที่ไม่ใช่เกิดจากเหตุ เป็นอสังขตธรรม กฎธรรมชาติทั้งหลาย ทางพุทธศาสนา เรียกว่า **“ธรรม” ธรรมนี้ควรจะเป็น สังขตธรรม** คือเป็น สิ่งที่มีเหตุ **หรือว่าเป็นอสังขตธรรม** คือไม่มีเหตุก็เกิดขึ้นเองได้ เราจะทราบได้จากหลักฐาน ในอภิธรรมดังต่อไปนี้

กตเม ฌมา สงขตา ? จตุสฺ ฐมีสฺ กุสลากุสล
 จตุสฺ ฐมีสฺ วิปาโก ตีสฺ ฐมีสฺ กิริยาพยากตํ สพฺพญจ
 รูปิ อิม ฌมา สงขตา

กตเม ฌมา อสงขตา ? นิพพานํ อิม ฌมา
 อสงขตา

ธรรมเหล่านี้ใดเป็นสังขตะ ? กุศล อกุศล ในภุมิสี
 วิปากในภุมิสี กิริยาพยากตในภุมิสาม และรูปทั้งหมด
 ธรรมเหล่านี้ เรียกว่าสังขตธรรม

ธรรมเหล่านี้ใดเป็นอสังขตะ ? นิพพาน เรียกว่า
 อสังขตธรรม

- อภิ.สํ. ๓๔/๓๕๔ สขยา, อภิ.สํ. ๓๔/๔๒๐
 มหาจุฬาฯ, อภิ.สํ. ๓๔/๓๕๔ สงฺคีติ.

จากหลักฐานนี้แสดงว่า นิพพานเท่านั้นเป็น **อสังขตะ**
 แต่ในคัมภีร์กถาวัตถุ (หน้า ๓๕๖) กล่าวไว้ว่า **อากาศธาตุเป็น**
อสังขตะ คำว่า **อสังขตะ** ก็คือ **อปฺปจฺจยา** แปลว่า ธรรมที่ไม่
 มีปัจจัย (ธัมมสังคณี หน้า ๓๕๔) และในอัคคัปปสาทสุตร
 มีคำว่า :-

ยาวตา ฤกษ์เว ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ ยทิทํ... นิพฺพานํ

ภิกษุทั้งหลาย ! บรรดาสังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งหลาย มีประมาณเท่าใดก็ดี วิราตธรรมคือนิพพาน เรากล่าวว่า เป็นยอดของธรรมเหล่านั้นทั้งหมด

- อ. จตุกก. ๒๑/๔๔ สุยา., อ. จตฺตฺกฺก ๒๑/๓๙

มหาจุฬาย, อ. จตฺตฺกฺก. ๒๑/๔๗ สงฺคฺติ.

จากสูตรนี้แสดงว่า อสังขตธรรมมีหลายอย่าง ซึ่งทำให้น่าคิดว่า ธรรมเช่นกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท กฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งถือว่าเป็นกฎธรรมชาติ และเป็นสิ่งนิรันดรด้วย เพราะมีคำว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่ก็ตาม หลักที่ว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ฯลฯ หลักที่ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นหลักที่ดำรงคงอยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่แปรผันเป็นอื่นเลย (ดูบทที่ ๑)

ปัญหาเหล่านี้มีมาก ขอให้ไปอ่านดูในบทท้าย ๆ กล่าวด้วยเรื่องนิพพาน เพราะการจะเข้าใจปัญหาเหล่านี้ได้ทะลุปรุโปร่ง เราต้องศึกษาเรื่องนิพพานให้ เข้าใจแจ่มแจ้งเสียก่อน แต่อย่างไรก็ตามขอให้เข้าใจไว้ก่อนว่า :-

“ธรรมดา กฎหมายย่อมมีไม่ได้ ถ้าไม่มีคนและกฎหมาย ก็ไม่ใช่มีก่อนคนเกิด กฎหมายเป็นผลแห่งการวิวัฒนาการทาง สังคมมนุษย์ ข้อนี้ฉันใด กฎธรรมชาติก็ย่อมมีไม่ได้ฉันนั้น ถ้าไม่มีนามและรูป แต่ในบรรดานาม และรูปทั้งหลายนั้น โดยธรรมดา ย่อมมีวิญญาณเป็นรากฐาน และวิญญาณที่ว่า เป็นรากฐานของนามและรูปนี้ โดยปรมาตม์แม้จะมีจริง แต่ก็มี อย่างเปลี่ยนแปลง สัมพันธ์อยู่กับนามและรูปอยู่เสมอ เป็นสังขตธรรม เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยิ่งกว่านั้น วิญญาณ ยังเป็นสิ่งที่ยึดได้ หมดสภาพของความเป็นวิญญาณผู้สร้างสรรค์” ซึ่งเราจะทราบหลักฐานได้ จากคำที่พระองค์ได้โต้ตอบปัญหา ก็ขอขิตมาณพว่า :-

“ปัญญาและสติ นามและรูป ข้าพระองค์ ผู้นิรทุกข์ ! ข้าพระองค์ขอลุถามว่า สิ่งเหล่านี้จะพึง ดับไม่มีเหลือในที่ไหน ? ขอพระองค์ได้ตรัสบอกปัญหา นี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด” อชิตมาณพได้หลุถาม

“เธอได้ถามปัญหาอันใดแก่เรา อชิตะ! เราจะ บอกปัญหานั้นให้แก่เธอ ในที่ใดเล่า ! นามและรูปย่อมดับ

ไม่มีเหลือ ในที่นี้แหละ! สติและปัญญา ตลอดทั้งนามรูปอื่น ๆ ทั้งหมด ย่อมดับไม่มีเหลือ เพราะวิญญาณดับสนิท” พระองค์ได้ตรัสตอบ

- ชุ.จุฬ. ๓๐/๒๐-๑ สยภา.,

ชุ.จุฬ. ๓๐/๓๔-๕ มหาจุฬาฯ, ชุ.จุฬ. ๓๐/๔๑-๓ สงฺคีติ.

คำว่า “*ในที่ใด*” ในที่นี้ หมายถึง นิพพาน คือหมายความว่า เมื่อใดวิญญาณได้เข้าถึงอนุปาติเสสนิพพานแล้ว วิญญาณซึ่งเป็นตัวธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต วิญญาณซึ่งเคยมีวิชขามาแต่ก่อน ก็จะถึงซึ่งความดับสนิท พร้อมกับทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องอยู่กับวิญญาณนั้น ก็จะพังละลายหายสูญ เสมือนมโนภาพอันเป็นมายาของคนตาบอดมาแต่กำเนิด เมื่อใดหายตาบอดกลายเป็นคนตาดี เมื่อนั้นภาพมายาทั้งหลายย่อม ละลายหายสูญ และไม่มีความอาลัยในภาพนั้นอีกต่อไป แต่แล้วจะพบกับวิญญาณใหม่ วิญญาณซึ่งเป็นอนันตชิพรุ่งเรืองและสว่างไสวอยู่เสมอ แต่ความรุ่งเรืองหรือลักษณะใด ๆ ของวิญญาณนิพพานนี้ จะนำไปเปรียบกับอะไรจริง ๆ ไม่ได้เลย เพราะสิ่งที่จะนำมาเปรียบนั้นไม่มีสิ่งใดมีลักษณะสมบูรณ์พอที่จะไม่ทำให้หลงเข้าใจผิดได้ สำหรับ

คนผู้ไม่ได้ประสบกับนิพพานด้วยตนเอง คำอุปมาทั้งหลายที่ใช้กับนิพพาน จะไม่ทำให้หลงได้ก็เฉพาะผู้ที่เคยประสบกับนิพพานมาบ้างแล้วเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ข้ออุปมาทั้งหลายที่เกี่ยวกับนิพพาน ก็เป็นอุบายอันดียิ่ง ที่ช่วยให้เกิดความสนใจ และมองเห็นลู่ทางที่จะทำให้เข้าใจได้ ข้อสำคัญอย่ายึดถือข้ออุปมาว่าเป็นความจริง และอย่าเข้าใจว่านิพพานจะเหมือนกับข้ออุปมานั้น ๆ ทุกอย่าง แม้จะเรียกนิพพานว่า **“วิญญาณ”** ก็อย่าเข้าใจเป็นอันขาดว่า **เหมือนกับวิญญาณ** อย่างที่เราเข้าใจอยู่นั้นจริง ๆ หลักฐานที่ว่านิพพาน คือ วิญญาณอันรุ่งเรืองอนันตกาล เราจะพบได้จากเรื่องในแก้วกฐสูตร ซึ่งภิกษุชื่อแก้วกฐะได้ทูลถามปัญหานี้กับพระพุทธองค์ว่า :-

ธาคุดิน ธาคุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ย่อมไม่หยั่งลง ณ
ที่ไหน ?

ความแตกต่างกัน เช่น ยาว สั้น เล็ก ใหญ่ งาม และ
ไม่งาม ย่อมไม่มีอยู่ ณ ที่ไหน ?

นามและรูป ย่อมดับไม่มีเหลือ ณ ที่ไหน ?

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า :-

วิญญาณํ อนิทสฺสนํ	อนนฺตํ สพฺพโตปภํ
เอตฺถ อวาโป จ ปฐฺวี จ	เตโช วาโย น คาคฺติ
เอตฺถ ทิฆมฺภจ รสฺสภจ	อณฺํ ญฺลํ สุภาสฺสภํ
เอตฺถ นามภจ รูปภจ	อเสสํ อฺปรชฺชณฺติ
วิญญาณสฺส นิโรธเณ	เอตฺถเอตํ อฺปรชฺชณฺติ

มีอยู่ วิญญาณซึ่งเห็นด้วยตาไม่ได้ เปรียบเทียบกับอะไรจริง ๆ ไม่ได้ เป็นอนันตะ คือไม่มีสิ้นสุด มีรัศมีอันกระจ่างไม่สิ้นสุด มีทางที่จะเข้าถึงได้ด้วยกัมมัญ्ञานทุกอย่าง

ณ ที่วิญญาณนี้ ไม่มีน้ำ ไม่มีดิน ไม่มีไฟ ไม่มีลม
ณ ที่วิญญาณนี้ ไม่มียาว ไม่มีสั้น ไม่มีเล็ก
ไม่มีใหญ่ ไม่มีงามไม่งาม

ณ ที่วิญญาณนี้ นามและรูปดับลงไม่มีเหลือ

เพราะในที่นี้ วิญญาณดับสนิท (คือวิญญาณที่ เคยมี
อวิชชามาก่อน) นามรูปทั้งหมด จึงถึงซึ่งการดับลงไม่มีเหลือ

- ที.สี. ๙/๒๘๓ สฺยา., ที.สี. ๙/๒๒๓

มหาจุฬา ฯ, ที.สี. ๙/๓๐๔ สงฺคีติ

คาถานี้มีความสำคัญมาก มีความหมายซับซ้อนอย่างยิ่ง
 โปรดไปอ่านดูคำอธิบายในบทที่ว่าด้วยเรื่อง นิพพาน
 โดยเฉพาะในตอนท้ายเล่ม ที่จริงเรื่องนิพพาน ข้าพเจ้ายังไม่
 ควรจะนำมากล่าวไว้ในตอนนี้ เพราะเป็นเรื่องใหญ่โดยเฉพาะ
 อีกเรื่องหนึ่งที่เดียว แต่การที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องนำมากล่าวไว้
 ในที่นี้ก่อนบ้าง ก็เพื่อต้องการจะเปรียบเทียบให้เห็นว่า
 วิญญาณที่สร้างสรรค์ชีวิต มีลักษณะอย่างไรแน่ ? ซึ่งตาม
 ความเป็นจริงที่แท้ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า **การที่เราจะ
 เข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ของชีวิตได้โดยแจ่มใสก็ต่อเมื่อได้รู้
 แจ้งเรื่องนิพพานเท่านั้น** ตราบใด ถ้าไม่รู้แจ้งในเรื่องนิพพาน
 แล้วต่อให้เป็นนักปราชญ์สูงสุดเพียงไร การเข้าใจเรื่องของชีวิต
 จะสมบูรณ์ไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะนิพพานเป็นที่สุด
 ของชีวิต การเรียนรู้เรื่องวัตถุ จะให้เข้าใจชัดเจน เราก็ต้องไป
 ให้ถึงที่สุดของวัตถุ ซึ่งเดี๋ยวนี้เรารู้กันว่าเนื้อแท้ันเป็นที่สุดของ
 วัตถุ ก็คือไฟฟ้าจากการรู้ถึงที่สุดเช่นนี้ ทำให้นักวิทยาศาสตร์
 เข้าใจเรื่องโลกแห่งวัตถุได้ลึกซึ้งมาก ในทำนองเดียวกัน

เราจะเข้าใจเรื่องชีวิตได้แจ่มใส หมดข้อสงสัยจริง ๆ ก็ต่อเมื่อรู้ถึงที่สุดของชีวิต คือนิพพานเท่านั้น

เบื้องต้นของการศึกษาเรื่องของชีวิต ก็คือการศึกษาเรื่องวิญญาณให้เข้าใจพอสมควรก่อน แต่ในการศึกษาเรื่องวิญญาณ มีปัญหาสำคัญที่สุด ที่จะต้องขบให้แตกก่อน คือปัญหาที่ว่า :-

วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง นอกจากพวก
รูปธรรมทั้งหมด ?

หรือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่เกิดที่หลังร่างกาย อย่างที่
ทางจิตวิทยาถือว่า วิญญาณ คือการสะท้อนของผัสสะขึ้นใน
สมอง ?

วิญญาณ คือธรรมชาติผู้สร้างชีวิต ?

หรือว่า ชีวิตสร้างวิญญาณ อย่างที่ทางชีววิทยาถือว่า
ถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ?

ในปัญหาเหล่านี้ มติทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทซึ่งถือ
พระไตรปิฎกอย่างที่มีอยู่ในเมืองไทยนี้เป็นหลัก ได้กล่าวไว้

อย่างไรแน่ ? และมีข้อเท็จจริงอะไรบ้าง อันจะเป็นเครื่อง พิสูจน์ว่า หลักในคัมภีร์นั้นถูกต้องทุกประการ ?

ต่อคำถามเหล่านี้ข้าพเจ้าได้นำหลักฐานต่าง ๆ จาก คัมภีร์มาแสดงไว้ให้คุณ ซึ่งมากพอที่จะทำให้ข้าพเจ้ากล้ายืนยัน ว่า มติในฝ่ายเถรวาทนั้นถือว่า :-

**วิญญาณ เป็นธาตุอีกส่วนหนึ่งต่างหาก นอกจาก
ธาตุแห่งร่างกาย**

**วิญญาณ เป็นสิ่งที่มีอีกชนิดหนึ่ง นอกจากรูปธรรม
และวิญญาณ นี้แหละคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต
และก่อนแต่จะมีชีวิต อุบัติขึ้นในโลกนี้เป็นครั้งแรก
วิญญาณได้มีอยู่แล้ว**

แต่จะมีอยู่ในรูปไหน ?

นั่นเป็นปัญหาใหญ่ที่จะขบคิดกันต่อไป

และตายแล้ว วิญญาณนั้นก็ยังอยู่

แต่จะอยู่ในรูปไหน ?

ไปเกิดใหม่ ไปในลักษณะอย่างไร ?

นี่เป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งจะต้องว่ากันเป็นบท ๆ ไปทีเดียว แต่อย่างไรก็ตาม เท่าที่พูดมาแล้วนั้น บางคนอาจหาว่า การสอนให้คนเชื่อแบบนี้ เป็นการประพฤติดิฉิดจากหลักใน กาลามสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า “อย่าเชื่อโดยอ้าง ตำรา อย่าเชื่อโดยถือถือว่า เพราะบรรพบุรุษเชื่อสืบ ๆ กันมา...” เพราะหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่อ้างมาแล้ว เป็นเพียงหลักฐาน ทางตำราอย่างเดียวนั่น ยังไม่มีข้อเท็จจริงอันใดนำมา พิสูจน์ให้แจ่มแจ้งพอที่จะเชื่อว่า เป็นความจริงได้ ยิ่งกว่านั้น เรื่องบางอย่าง เช่น การอ้างเอาปาฏิหาริย์เข้ามาเป็นหลักฐาน ก็ดูออกจะเชื่อยากเต็มที ส่วนหลักฐานในคัมภีร์ที่จะเชื่อได้ จริงๆ ก็คือพุทธวจนะที่ตรัสว่า **“เพราะอาศัยรูปกระทบตา เกิดจักขุ วิญญาณ...”** ดังนี้เป็นต้นเรื่องวิญญาณตาม หลักฐานนี้ เชื่อถือได้ เพราะมีข้อเท็จจริงยืนยัน เพราะฉะนั้นใน บทที่ ๖ ข้าพเจ้าจะได้นำพระสูตรอันเป็นที่มาแห่งหลักฐานอันนี้ พร้อมด้วยการอธิบายให้เห็นว่า พุทธวจนะนั้นมีความหมาย แค่นั้น ?

บทที่ ๖

การดับของวิญญาณ

พระสูตรที่มักทำให้เข้าใจว่า ตายแล้ววิญญาณดับสูญ

นักศึกษาทงพุทธศาสนาบางคน มักจะมีความเข้าใจว่า หลักพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นสอนว่า คนเราตายแล้ว วิญญาณก็ดับ ไม่มีวิญญาณที่โหนไปเกิด เพราะ วิญญาณ จะเกิด ก็ต่อเมื่อมีผัสสะ ผัสสะจะมี ก็ต่อเมื่อมีชีวิตมี อายตนะครบบริบูรณ์ และถ้าถือว่า มีวิญญาณไปเกิดใหม่ ก็จะเป็นการถือว่า มีอัตตาเหมือน ความเข้าใจของ พราหมณ์ไป ซึ่งแท้ที่จริงพระองค์ทรง สอนว่า ไม่มีอัตตา

ความเข้าใจที่ว่า วิญญาณจะต้องดับในเมื่อตายแล้วไม่มี วิญญาณอะไรที่โหนออกจากร่างไปเกิดใหม่ เช่นนี้ ส่วนมากที่เดียว เกิดจากได้อ่านแต่ข้อความใน มหาตัตถสัจจขยสูตร โดยมีได้อ่านพระสูตรอื่นเทียบเคียง จึงได้เข้าใจเช่นนั้น แท้ที่จริง ทางพุทธศาสนาย่อมน้อมถือว่าคนเรา

ตายแล้ว วิญญาณย่อมไปเกิดใหม่ ดังที่พระองค์ได้ตรัสกับ
 ท้าวมหานาม ซึ่งข้าพเจ้าได้อ้างมา แล้วในบทที่ห้า แต่อย่างไร
 ก็ตาม เนื่องจากข้อความในมหาตมहाสังขยสูตร มีความหมาย
 ชัดช้อนมาก และมักทำให้นักศึกษาบางคนเข้าใจเขวไปได้
 เช่นนั้น ฉะนั้นเราควรจะได้ศึกษาสูตรนี้กันให้ละเอียดสักหน่อย
 ข้อความในสูตรนี้มีเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่เชตวนาราม
 ของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้นครสาวัตถี ครั้งนั้น มีภิกษุ
 รูปหนึ่งชื่อสาติ เป็นบุตรของชาวประมงเกิดความเห็นเป็น
 บาปขึ้นมาอย่างนี้ว่า :-

**ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เรารู้เป็น
 อย่างดีว่า มีความหมายเป็นอย่างนี้คือ วิญญาณอันนี้แหละ
 ที่แล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินี้ เทียบเวียนวน่ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณ
 อื่นนอกจากนี้**

ภิกษุทั้งหลายเป็นจำนวนมากได้ยินเข้าเช่นนั้น ก็เข้าไปหา
 แล้วถามว่า ท่านสาติ! จริงหรือ ? ที่ท่านมีความเห็นเป็นบาป
 เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เรารู้

เป็นอย่างไรดีว่า มีความหมายอย่างนี้คือ วิญญาณอันนี้แหละ
ที่แล่นไปสู่ชาติหนึ่งชาตินี้ เทียบเวียนว้ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณ
อื่นนอกจากนี้”

ท่านสาติได้ตอบว่า “ถูกแล้ว อวูโส ธรรมที่พระผู้-
มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ผมรู้เป็นอย่างดีว่ามีความหมาย
อย่างนี้”

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายก็ใคร่ที่จะเปลื้องท่านสาติ
ลูกของชาวประมง ออกจากความเห็นผิดนั้น จึงได้พยายาม
ซักฟอกทำความเข้าใจ และกล่าวตักเตือนว่า “ท่านสาติ
ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดีเลย เพราะพระผู้มี
พระภาคเจ้ามิได้ตรัสเช่นนั้น ท่านสาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ตรัสไว้เป็นอนนทปริยายว่า “วิญญาณอาศัยปัจจัย จึงเกิดขึ้นได้
เว้นจากปัจจัย แล้วการเกิดของวิญญาณย่อมไม่มี”

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น แม้จะได้พยายามซักฟอก
ทำความเข้าใจ และกล่าวตักเตือนอย่างไร สาติภิกษุ
บุตรชาวประมง ก็ยังคงยึดมั่นความเห็นอันเป็นบาปนั้นไว้อย่าง

เต็มกำลัง กล่าวยืนยันว่า “**อาวุธธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ผมเข้าใจถูกต้องแล้ว รู้เป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างนี้ทีเดียว คือ วิญญาณอันนี้แหละ ที่แล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินี้ เทียบเวียนว่าตาย เกิดไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้**”

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อเห็นว่า ตนเองไม่อาจจะแก้ความเห็นผิด ของชาติภิกษุนั้นได้ จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว ก็ได้นั่งลง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้ว ก็ได้กราบทูลเรื่องราวเหล่านั้นทั้งหมด ให้พระพุทธรองค์ ทรงทราบโดยตลอด

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสกับ พระภิกษุรูปหนึ่งว่า “นี่ภิกษุ! เธอจงไปบอกกับชาติ ภิกษุ บุตรชาวประมง ว่า “อาวุธโสชาติ ! พระศาสดารับสั่งหา” ภิกษุรูปนั้นรับสนองพระโอษฐ์ว่า “พระเจ้าข้า” แล้วก็ไปบอกท่านชาติตามพระกระแสรับสั่ง

ท่านชาติรับทราบแล้ว ก็เข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ก็นั่งอยู่ ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสกับสาติภิกษุว่า “จริงหรือ? สาติ! ได้ยินว่า เธอเกิดมีความเห็นเป็นบาปขึ้นมาอย่างนี้ว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เรารู้เป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างนี้ คือ “วิญญาณอันนี้แหละที่เล่นไปสู่นชาตินั้นชาตินี้ เทียบเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้”

ท่านสาติได้ทูลตอบว่า “จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ข้าพระองค์มีความเข้าใจว่า มีความหมายอย่างนี้ คือ วิญญาณอันนี้แหละที่เล่นไปสู่นชาตินั้นชาตินี้ เทียบเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้”

“วิญญาณเป็นไฉน ? สาติ! (วิญญาณที่เธอกล่าวถึงนี้มีลักษณะอย่างไรนะ สาติ?)”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาพอันใดเล่า! เป็นผู้รู้สึกเป็นผู้เสวยวิบากของกุศลกรรม และอกุศลกรรมในภพนั้น ๆ วิญญาณที่ข้าพระองค์กล่าวถึงนั้น หมายถึง สภาพอันนี้แหละ พระพุทธเจ้าข้า”

“เจ้าโมฆบุรุษ นี่นะหรือ! เธออ้างว่ารู้ธรรมที่เราแสดง แล้วโดยถูกต้อง ใครบอกเธอเช่นนั้น เราเคยกล่าวมาแล้ว หลายต่อหลายครั้ง โดยวิธีต่าง ๆ มิใช่หรือว่า “วิญญาณอาศัย ปัจจัยจึงเกิดขึ้น เว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดของวิญญาณย่อม ไม่มี แต่เธอ เจ้าโมฆบุรุษ! กลับมากล่าวตู่เราด้วยความเห็นที่ตัวเองถือไว้ผิด เธอกำลังขุดตัวเอง เธอจะประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญ เป็นอันมาก และข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์แก่เธอ สิ้นกาลนานเทียว”

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงหันมาตรัสกับ ภิกษุทั้งหลายว่า **“ภิกษุทั้งหลาย ! เรื่องนี้เธอเข้าใจอย่างไร? สาดิภิกษุ บุตรชาวประมงผู้นี้ ยังจะพอแก้ไขให้มีความ อบอุนอยู่ในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่”** (คือแก้ไขให้มีญาณ-ทัศนะที่ถูกต้อง อันจะเป็นเหตุ ให้มีความอบอุนอยู่ในศาสนา)

“จะพึงมีได้อย่างไร ! ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่มีเลยทีเดียว พระพุทธเจ้าข้า” (เพราะเธอดีดดึง ถือทิฏฐิ-มานะจัด)

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเช่นนั้น สาติภิกษุ บุตร-
 ชาวประมง ก็เลยนั่งเงิบ รู้สึกอายมาก นั่งคอดก ก้มหน้าคร่ำ
 พุดอะไรไม่ออก

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสกับสาติ ภิกษุ
 ผู้นั่งหน้าคร่ำ พุดอะไรไม่ออกว่า “คราวนี้เธอจักรู้แน่ชัดละเจ้า
 โมชบุรุษ! เราจะสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้ ตามความเห็น
 อันเป็นบาปของเธอเอง” ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้
 ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! แม้พวกเธอก็มีความเข้าใจในธรรมที่
 เราแสดงแล้ว เหมือนกับสาติภิกษุผู้กล่าวต่อเรา ด้วยความเห็น
 ที่ตนเองถือไว้ผิด ผู้กำลังขุดตน ผู้ซึ่งประสบลสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็น
 อันมาก เหมือนกันหรือ ?”

“หามิได้เลย พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมให้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ฟังมาโดย
 วิธีต่าง ๆ ว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย เว้นจาก
 ปัจจัยแล้ว การเกิดของวิญญาณย่อมมิได้”

“สาธุ ดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอเข้าใจธรรมที่เรา
 แสดงถูกต้องแล้ว เพราะว่าเราได้แสดงมาแล้วหลายต่อหลาย

ครั้งโดยวิธีต่าง ๆ ว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะปัจจัย เว้นจากปัจจัยแล้ว การเกิดของวิญญาณย่อมมีไม่ได้ ส่วนชาติภิกษุบุตรชาวประมงผู้นี้ ตัวถือผิดไปเอง แล้วกลับมากล่าวต่อเราเข้าด้วย ชาติเขากำลังชุดตน และจะประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญเป็นอันมาก ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์สิ้นกาลนานเทียว”

“ภิกษุทั้งหลาย ! วิญญาณที่เกิด ขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยอะไร ก็มีชื่อเรียกตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย จักขุกับรูป ก็มีชื่อว่า จักขุวิญญาณ วิญญาณที่เกิดเพราะอาศัย โสตกับเสียง ก็มีชื่อว่า โสตวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย ฆานกับกลิ่น ก็มีชื่อว่า ฆานวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย ชิวหากับรส ก็มีชื่อว่า ชิวหาวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายกับโณภูฐัพพะ ก็มีชื่อว่า กายวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนกับธรรมารมณ์ ก็มีชื่อว่า มโนวิญญาณ”

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟที่โพลงขึ้น เพราะ
 อาศัยเชื้อไฟอันใด ก็มีชื่อ ตามเชื้อไฟนั้น ๆ เช่น ไฟที่โพลง
 ขึ้นเพราะไม้ ก็เรียกว่า ไฟไหม้ ไฟที่โพลงขึ้นเพราะสะเก็ดไม้
 ก็เรียกว่า ไฟสะเก็ดไม้ ไฟที่โพลงขึ้นเพราะอาศัยหญ้า
 ก็เรียกว่าไฟหญ้า ไฟที่โพลงขึ้นเพราะอาศัยมูลโค
 ก็เรียกว่าไฟมูลโค ไฟที่โพลงขึ้นเพราะอาศัยแกลบ
 ก็เรียกว่า ไฟแกลบ ไฟที่โพลงขึ้น เพราะอาศัยกองขยะ
 ก็เรียกว่า ไฟกองขยะ ฉนฺใด วิญญาณกัเหมือนกันฉนฺนั้น
 แหละ ภิกษุทั้งหลาย ! เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยอะไร ก็มี
 ชื่อตามปัจจัยนั้น ๆ”

– ม.มู. ๑๒/๔๓๒ สยว., ม.มู. ๑๒/๓๕๔

มหาจุฬา ฯ, ม.มู. ๑๒/๔๑๖ สงคฺตี.

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้าพเจ้าได้พยายามแปลมาอย่างดีที่สุด
 เท่าที่จะทำได้ ทั้งได้สอบถามกับอรรถกถา และพระสูตรอื่น ๆ อีก
 หลายแห่งจนแน่ใจว่า เข้าใจความหมายในพระสูตรนี้ไม่ผิด ในสูตรนี้
 มีตอนหนึ่งจะต้องสนใจเป็นพิเศษก่อน คือข้อความที่ว่า

“วิญญาณฉนฺนี้แหละ ที่แล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินี้เที่ยว
 เวียนว้ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้”

วิญญาณ (Soul)

ในความหมายของพราหมณ์

ขอให้เป็นที่เข้าใจกันไว้ก่อนว่า วิญญาณเท่าที่พูดกันอยู่ในสมัยนั้น ต่างลัทธิ ก็อธิบายไปต่าง ๆ กัน ในทางพุทธศาสนา ก็ถือว่า มีวิญญาณ และถือว่าตายแล้ว วิญญาณก็ไปปฏิสนธิใหม่ได้อีก ในเมื่อวิญญาณนั้นยังมีกิเลสอยู่ และถือว่าวิญญาณเป็นอนัตตา ไม่ใช่เป็นอัตตา เหมือนความเข้าใจของพวกพราหมณ์ วิญญาณในทางพุทธศาสนาถือว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัย หลายอย่างเมื่อหมดปัจจัยวิญญาณก็ดับ ส่วนวิญญาณ ในลัทธิของพราหมณ์เขาถือว่า ไม่ต้องอาศัยปัจจัยอะไร ก็มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง เป็นเหมือนกับพระเจ้า เพราะฉะนั้น เมื่อจะทรงสอบถามดูให้แน่ว่า สาทิกิษุเข้าใจ ความหมายของวิญญาณเป็นไฉน พระพุทธองค์จึงได้ทรง ถามว่า :-

“วิญญาณที่เธอล่าวถึงนี้ มีลักษณะอย่างไรนะ สาทิ ?”

และสาติภิกษุ ก็ยืนยันว่า :-

“สภาพอันใดเล่า เป็นผู้รู้สึก เป็นผู้แสวงยวิบากของกุศลกรรม และอกุศลกรรมในภพนั้น ๆ วิญญาณที่เข้าพระองค์กล่าวถึงนั้น หมายถึงสภาพอันนี้พระพุทธเจ้าข้า”

ข้อความในตอนนี ถ้าพิจารณาดูเดิน ๆ จะเห็นว่า ดูไม่แตกต่างจากหลักในพุทธศาสนา แต่แท้ที่จริงแล้ว ความหมายของวิญญาณตามความเข้าใจของท่านสาติ ผิดจากหลักพุทธศาสนามากมาย เพราะมติของท่านสาตินั้นเป็น **สัตตตทัญญู คือ เห็นว่าเที่ยง** ความหมายในประโยคนี้ เราจะเข้าใจชัด ก็ต่อเมื่อเปรียบเทียบกันดู กับคำในลัทธิพาสวสังวรสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงลักษณะของผู้มีความเห็นผิดไว้ดังนี้ว่า :-

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลที่คิดโดยไม่ฉลาด ย่อมจะเกิดความเห็นผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาความเห็นผิด ๖ อย่างนี้คือ :-

๑. เกิดความเห็นผิด ยึดมั่นเป็นจริงเป็นแท้ว่า **“อัตตาของเรามีอยู่”**

๒. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “อัตตาของเราไม่มี”

๓. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอัตตาก็ด้วย
อัตตา”

๔. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอนัตตาก็ด้วย
อัตตา”

๕. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอัตตาก็ด้วย
อนัตตา”

๖. หรือเกิดความเห็นผิดอย่างนี้ว่า “อัตตาแท้ ๆ ของ
เรา นี่ อันใดเล่า เป็นผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบากของกุศลกรรม
และอกุศลกรรมในภพนั้น ๆ อัตตาของเราอันนี้แล เป็น
ของเที่ยง มั่นคง ยั่งยืน ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็จักดำรง อยู่อย่างนั้นเป็นนิจ

ภิกษุทั้งหลาย ! ความเห็นทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็น
ความเห็นอยู่ในจำพวกมิจฉาทิฏฐิ เป็นดวงแห่งทิฏฐิ (ซึ่ง
ใครหลงเข้าไปแล้วออกได้ยาก) เป็นทิฏฐิกันดาร (คือ ทิฏฐิ
เหล่านี้เปรียบเหมือนที่กันดารน้ำ กันดารข้าว หรือที่ กันดาร

อันเต็มไปด้วยภัยต่าง ๆ) เป็นทิวภูมิผิตทาง เป็นทิวภูมิวัดแก่ง
เป็นทิวภูมิสังโยชน์ (ทิวภูมิเครื่องผูกมัด)

ภิกษุทั้งหลาย ! ปุถุชนผู้ไม่ได้ระดับ ผู้ประกอบด้วย
ทิวภูมิสังโยชน์ เรากล่าวว่า ย่อมไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ
โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมไม่พ้นจาก
ทุกข์”

– สัพพาสวสังวรสูตร ม.มู. ๑๒/๑๔-๑๕ สยยา.

ม.มู. ๑๒/๑๒ มหาจุฬี ๗, ม.มู. ๑๒/๑๓ สงคีติ

ถ้าท่านอ่านข้อความในพระสูตรนี้มาแต่ต้นโดยพิณิจ
จะเข้าใจได้โดยไม่ยากว่า เหตุใด พระพุทธองค์จึงทรงตำหนิ
ความเห็นของท่านสาติว่า “ผิต” ทั้ง ๆ ที่เมื่ออ่านดูเผิน ๆ ก็ไม่
น่าจะผิต เมื่อเราอ่านในสำนวนไทย ก็เป็นเช่นนั้น แต่ถ้าได้ดู
สำนวนบาลีแล้ว จะเห็นชัดที่เดียวว่า **ท่านสาติไปคว่ำเอา
ความเห็นของพวกที่ถือว่า มีอึดตามากกล่าวอ้างว่า นี่เป็น
สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้** และนั่นจะไปกันได้กับหลักของ
พระพุทธองค์ได้อย่างไร เพราะพระพุทธองค์ตรัสว่า “สิ่งทั้งปวง
เป็นอนัตตา” วิญญาณก็เป็นอนัตตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง

แต่วิญญาณในความหมายของท่านสาติเป็นอัตตา ขอให้ดู
สำนวนบาลีเทียบ กันดูดังนี้ :-

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า **“วิญญาณที่เธอกล่าว
ถึงนี้มีลักษณะอย่างไร ?”**

สาติภิกษุทูลว่า :-

**“ยุวาม์ ภนุเต วโท เวเทยุโย, ตตฺร ตตฺร
กฺลฺยาณปาปกานํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ”**

ลักษณะของมิจฉาทิฏฐิ ที่พระองค์ตรัสไว้ในสัพพาสวสัง-
วรสูตรว่า :-

**“โย เม อยํ อตฺตา วโท เวเทยุโย ตตฺร ตตฺร
กฺลฺยาณปาปกานํ กมฺมานํ วิปากํ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ, โส
โข ปน เม อยํ อตฺตา นิจฺจเ จ ฐฺว สฺสฺสโต
อวิปริณามธฺมิ สฺสฺสติสมํ ตเถว รุสฺสฺสติ”**

บาลีประโยคแรกแปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! สภาพ
อันใดเล่า เป็นผู้รู้ เป็นผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบาก ของกรรมดี
กรรมชั่วในภพนั้น ๆ (วิญญาณที่ข้าพระองค์ กล่าวดังนั้น
หมายถึงสภาพอันนี้ พระเจ้าข้า)

บาลีในประโยคที่สองแปลว่า **อัตตาของเรานี่เองเป็นผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบากของกรรมดีกรรมชั่วในภพ นั้น ๆ และอัตตาของเรานี่ เป็นของเที่ยงยั่งยืน มันคงมีอันไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็ดำรงอยู่อย่างนั้นเป็นนิจ**

ในบาลีประโยคแรก มีคำที่น่าสงสัยอยู่คำหนึ่ง คือ วโท ซึ่งข้าพเจ้าแปลในที่นี้ว่า **“เป็นผู้รู้”** ที่จริงคำนี้ ใน อรรถกถา อธิบายเป็น **“วทติ”** แปลว่า **“ยอมกล่าว”** ฉะนั้น **“วโท”** ควรจะแปลว่า **“เป็นผู้กล่าว”** แต่ที่จริงน่าจะแปลว่า **“ผู้รู้”** ก็ได้ เพราะถ้าแปลว่า **ผู้รู้** จะสมกับข้อความในมิลินทปัญหา ซึ่งอธิบายไว้ว่า **“ตัวอัตตานั้น เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวงทางอายตนะทั้งหก”** และจากข้อความในมิลินทปัญหานี้ เราจะเห็นความหมายของคำว่า **“วิญญาณ”** ตามความเข้าใจของท่านสาติชัตเตนทีเดียว ทั้งจะลงความเห็นได้ว่า อ้อ ! อย่างนี้เล่าพระพุทธองค์จึงตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ข้อความในมิลินทปัญหามีดังต่อไปนี้ :-

พระยามิลินท์ ได้ตรัสถามปัญหา กับพระนาคเสน
ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้แตกฉานในพระพุทธวจนะว่า :-

“พระคุณเจ้านาคเสน ! เจตภูตมีจริงหรือไม่ ?”

“ขอถวายพระพร ! เจตภูตคืออะไร ?”

“คือชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสิงอยู่ในกาย ทำหน้าที่
เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก รู้รสด้วยลิ้น
รู้สัมผัสด้วยกาย รู้อารมณ์ด้วยใจ เปรียบเหมือนเรานั่งกัน
อยู่ในปราสาทนี้ ปรารถนาที่จะดูอะไรทางหน้าต่างไหน
ก็จะพึงเห็นทางหน้าต่างนั้น ๆ จะเป็นทางด้านบูรพา
ด้านประจิม ด้านอุดร หรือด้านทักษิณ ก็จะมีเห็นได้
ทั้งนั้น ฉะนั้น ชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสิงอยู่ในกายนี้ก็
เหมือนกัน ปรารถนาที่จะเห็นอะไรทาง ทวารไหน ก็จะมี
เห็นได้ทางทวารนั้น ๆ คือยอมเห็นรูปทางตา ได้ยินเสียง
จากทางหู รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทางลิ้น รู้สัมผัสทางกาย
รู้อารมณ์ทางใจ”

พระเถระได้ทูลต่อไปว่า :-

“ขอถวายพระพร ! อาตมภาพขอทูลให้ละเอียดอีกสักหน่อย เรานั่งอยู่ที่ปราสาทนี้ปรารถนาที่จะเห็นอะไรทางหน้าต่างไหน ก็เห็นได้ทางหน้าต่างนั้น ๆ คือ จะเป็นด้านบูรพา ด้านประจิม ด้านอุดร หรือด้านทักษิณ ก็จะมีมองเห็นได้ทั้งนั้น”

ขอถวายพระพร ! เจตภูตอันสิงอยู่ในกายนี้ก็สามารถที่จะเห็นรูปได้ทุกทางทวาร เหมือนอย่างนั้นหรือ ? คือจะเห็นรูปทางตาก็ได้ เห็นรูปทางหูก็ได้ เห็นรูปทางจมูกก็ได้ เห็นรูปทางลิ้นก็ได้ เห็นรูปทางกายก็ได้เห็นรูปทางใจก็ได้ อย่างนี้หรือ มหาบพิตร ? และในทำนองเดียวกัน เจตภูตนี้อาจจะฟังเสียงทางตาก็ได้ ฟังเสียงทางหูก็ได้ ฟังเสียงทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจก็ได้ หรืออาจจะดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้อารมณ์ ทางตา ทางหู หรือทางทวารไหน ๆ ก็ได้ อย่างนี้หรือ มหาบพิตร ?

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า !”

ขอถวายพระพร ! ถ้าเช่นนั้น คำอุปไมยกับ คำอุปมา ก็ไม่ลงกัน คำตันกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

ตรงนี้ข้าพเจ้าขออธิบายหน่อย พระยามิลินท์ ทรงเปรียบเทียบเจตมูตที่สิงอยู่ในกาย เหมือนคนนั่งอยู่ในปราสาท และตรัสว่า เจตมูตนั้น สามารถเห็นรูปได้ ทางตา **ได้ยินเสียง ทางหูเป็นต้น พระนาคเสนจึงย้อนเอาว่า ถ้าเปรียบเช่นนั้น เจตมูตก็คงสามารถเห็นรูป ทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกเป็นต้นก็ได้ไม่ใช่** เพราะตามธรรมดาคนนั่งอยู่ในปราสาท ย่อมมองเห็นอะไรได้ทางหน้าต่างทุกด้าน แต่ตามความเป็นจริงแล้วเจตมูตหา¹รู้เห็นอะไรเหมือนกับคนนั่งอยู่ในประสาทไม่ เพราะคนเรา ถ้าตาบอด หรือหูหนวกเป็นต้น จะเห็นอะไร ได้ยินอะไรไม่ได้เลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเห็น หรือการได้ยินนั้น เกิดจากตา และจากหู เป็นปัจจัยสำคัญ เพราะเหตุนี้ พระนาคเสนจึงพูดว่า คำอุปไมย กับคำอุปมาไม่ลงกัน คำอุปไมยคือคำที่ถูกเปรียบเทียบ คำอุปมาคือตัวอย่างที่นำมาเปรียบเทียบ

พระนาคเสนได้พูดต่อไปอีกว่า :-

ขอถวายพระพร ! เรานั่งอยู่ในปราสาทนี้ เมื่อเปิดหน้าต่าง ซึ่งมีตาข่ายนี้ออกไป แล้วหันหน้าไปทางหน้าต่าง มองออกไปทางอากาศอันกว้างใหญ่ไพศาล จะพึงเห็นรูปชัดเจนยิ่งขึ้น เจตภูตอันสิงอยู่ในกายนี้ถ้าหากเปิดจักขุ ทวารออกไป (คือควักเอาลูกตาออก) และหันหน้าออกไปทางหน้าต่างมองออกไปทางอากาศ อันกว้างใหญ่ไพศาล ก็จะได้เห็นรูปได้ชัดเจน เหมือนอย่างนั้นหรือ ? หรือถ้าหากเปิดเอาหูออกไป (ทะลวงหูให้กว้าง) เปิดจมูกออกไป (คว้านรูจมูกให้กว้าง) เปิดเอาลิ้นออกไป (ผ่าเอาลิ้นออก) เปิดกายออกไป (ชำแหละร่างกายออก) เจตภูตที่อยู่ในร่างกายนี้ ก็จะได้เห็นรูปได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างนั้นหรือ มหาบพิตร ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า”

“ขอถวายพระพร ! ถ้าเช่นนั้น คำอุปไมยกับ คำอุปมาก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

อีกนัยหนึ่ง มหาบพิตร ! อาตมภาพขอทูลถามว่า
 “สมมติว่าลูกเลี้ยงของพระองค์คนนี้ ออกไปยืนภายนอก
 ชุ่มประตู่ พระองค์ก็จะทรงทราบไม่ใช่ หรือ!”

“ทราบซี พระคุณเจ้า”

“ก็ถ้าหากลูกเลี้ยงคนนั้น เข้ามาข้างในประตูมา
 ยืนเฉพะพระพักตร์พระองค์ มหาบพิตร ! พระองค์
 จะพึงรู้ได้หรือไม่ว่า เขาได้เข้ามายืนอยู่ต่อหน้าเราแล้ว ?”

“รู้ได้ซี พระคุณเจ้า”

“ขอถวายพระพร ! เจตภูตซึ่งสิงอยู่ในกายนี้จะ พึง
 เป็นเหมือนอย่างลูกเลี้ยงนั้นไหม ? เมื่อเอารสวางไว้ที่ลิ้น
 เจตภูตนั้นก็พึงรู้ว่า เปรี๊ยว เค็ม ชม เผ็ด ผาด หรือ
 หวาน ?”

“รู้ได้ พระคุณเจ้า”

“ก็ถ้าหากรสนั้น ไม่ซึมซาบเข้าไปภายในลิ้น
 เจตภูตนั้นก็พึงรู้รสว่า เปรี๊ยว เค็ม ชม เผ็ด ผาดหรือ
 หวาน ได้หรือ”

“ไม่ได้ พระคุณเจ้า”

“ถ้าเช่นนั้น มหาบพิตร ! คำอุปมากับคำอุปไมยก็
ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

“อีกนัยหนึ่ง มหาบพิตร ! สมมติว่า มีใครคนหนึ่ง
สั่งให้เขานำหมอน้ำผึ้งมาร้อยหม้อ แล้วสั่งให้เขาเทน้ำผึ้ง
ลงในรางสำหรับใส่น้ำผึ้งจนเต็ม แล้วหา ใครคนหนึ่งมา
ปิดปากเขาเสีย แล้วจับใส่ลงไปในรางน้ำผึ้ง ขอถวาย
พระพร ! บุรุษคนนั้นจะพึงรู้หรือไม่ว่า น้ำผึ้งมีรสหวาน
หรือไม่หวานอย่างไร ?”

“รู้ไม่ได้ พระคุณเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร ?”

“เพราะเหตุที่น้ำผึ้งมิได้เข้าไปในปากเขาณะชิต
พระคุณเจ้า”

“ถ้าเช่นนั้น มหาบพิตร ! คำอุปไมยกับคำอุปมา
ก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

“ท่านผู้เจริญ ! โยมไม่มีกำลังพอที่จะโต้ตอบ
วาทะกับพระคุณเจ้าได้แล้ว ขอพระคุณเจ้าโปรดอธิบาย
ให้โยมรู้ความหมายเถิด”

ครั้นแล้ว พระเถระจึงได้อธิบายให้พระยามิลินท์
ทรงทราบ ตามนัยแห่งอภิธรรมกถาว่า :-

“มหาบพิตร ! ความจริงในเรื่องนี้ ก็คือ จักขุ
วิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัยจักขุกับรูปธรรมทั้งหลาย
ที่เกิดดับพร้อมกับจักขุวิญญาณ ประกอบอยู่กับจักขุ
วิญญาณ คือเวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ
เหล่านี้เกิดขึ้นก็เพราะปัจจัย ในเรื่องการเกิดของ
นามธรรมเหล่านี้ไม่มีเจตภูตเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย
(เพราะโดยที่แท้เจตภูตอย่างที่ว่านั้นไม่มี) โสตวิญญาณ
เกิดขึ้น ก็เพราะอาศัยหูกับเสียง ฆานวิญญาณเกิดขึ้นก็
เพราะอาศัยจมูกกับกลิ่น ชิวหาวิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะ
อาศัยลิ้นกับรส กายวิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัย
โผฏฐัพพะกับกาย มโนวิญญาณคือความนึกคิดเกิดขึ้น ก็
เพราะอาศัยมโนกับธรรม ธรรมทั้งหลายที่เกิดดับ พร้อม

กับวิญญาณเหล่านี้ ประกอบอยู่กับวิญญาณเหล่านี้คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ ก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย ในเรื่องการเกิดของนามธรรมเหล่านี้ จะหาเจตภูตไม่ได้เลย”

- มลिनทปัญหบาปาลี ๓๗/๓-๓๗/๔

มลिनทปัญหาในตอนนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงความแตกต่างระหว่างลักษณะของวิญญาณที่ถือว่าเป็นอัตตา หรือเป็นเจตภูตกับวิญญาณในทางพุทธศาสนา และข้อความต่อไปนี้ จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง ระหว่างลักษณะแห่งการสืบต่อของวิญญาณในลัทธิพราหมณ์ กับของพุทธศาสนา ว่ามีอยู่อย่างไร ?

พระยามลินท์ ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า :-

“พระคุณเจ้านาคเสน ! ในเวลาตาย สภาพอะไร ๆ ที่ก้าวออกจากกายนี้แล้ว ก็ไปสู่กายอื่นมีหรือไม่”

“พระนาคเสน” พูลตอบว่า :-

“ไม่มีเลย มหาบพิตร !”

“ถ้าไม่มี อย่างพระคุณเจ้าว่า คนที่ทำบาปไว้ก็พ้นจาก
บาปนะซี”

“ขอถวายพระพร ! ถ้าไม่ปฏิสนธิอีกก็พ้น
จากบาปได้ แต่เพราะเหตุที่เขาจะต้องปฏิสนธิอีก (เพราะ
กิเลสยังมี) ฉะนั้นจึงพ้นจากบาปไม่ได้เลย”

“ขออุปมาให้ฟัง”

“ขอถวายพระพร ! เปรียบเหมือนใครคนหนึ่งลัก
มะม่วงของอีกคนหนึ่ง คนที่ลักมะม่วงนั้น จะต้องถูก
ลงโทษไหม ? มหาบพิตร !”

“ถูกซิ พระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! ก็คนนั้นเขาไม่ได้ลักมะม่วงไปที่
เจ้าของปลุกไว้ (แต่ลักมะม่วงที่เกิดขึ้นจากต้นนั้นต่างหาก)
เพราะเหตุไร เขาจึงจะต้องถูกลงโทษ ?”

“ก็เพราะมะม่วงที่เขาลักไปนั้นเกิดขึ้น ก็เพราะ
อาศัยมะม่วงที่เจ้าของปลูกไว้ ฉะนั้นจึงต้องถูกลงโทษ
พระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! ข้อนั้นฉันใด ข้อนี้ก็เหมือนกัน
คนเราถ้าทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม ด้วยนามรูป
อันนี้ ในเวลาตายแล้ว แม้นามรูปอันนั้นจะดับสูญสิ้นไปแล้ว
แต่นามรูปอันใหม่ ที่เกิดขึ้นในชาติต่อไป ก็เพราะกรรมนั้น
(สืบเนื่องไปจากกรรมนั้น) เพราะฉะนั้น คนที่ทำบาปไว้
จึงไม่พ้นไปจากบาปกรรม”

“ตอบนำฟังที่เดียว พระคุณเจ้า นาคเสน !”

อีกนัยหนึ่ง พระยามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า :-

“พระคุณเจ้า นาคเสน ! ในเวลาตาย เมื่อไม่มีสภาพ
อะไร ๆ ที่ออกจากกายนี้ไปสู่กายอื่น การปฏิสนธิย่อมมีได้หรือ ?”

“ขอถวายพระพร ! มีได้”

“มีได้อย่างไร ? พระคุณเจ้านาคเสน! ขออุปมา
ให้ฟัง”

“ขอถวายพระพร ! เปรียบเหมือนบุรุษคนหนึ่ง จุดประทีปต่อจากประทีปที่อีกดวงหนึ่ง มหาบพิตร ! ประทีปที่ลุกขึ้นใหม่นั้น ก้าวออกมาจากประทีปอีกดวงหนึ่งหรือ ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า !”

“ข้อนี้ฉันใด เรื่องนี้ก็เหมือนกันนั้นแหละมหาบพิตร ! ในเวลาตาย ก็ไม่มีอะไรก้าวออกมาจาก ภายที่ตายแล้ว ไปสู่กายอื่น แต่ถึงกระนั้น การปฏิสนธิก็ย่อมมีได้”

“ขออุปมาให้ชัดยิ่งกว่านี้อีกหน่อย”

“ขอถวายพระพร ! พระองค์ยังทรงจำได้ถึงคำโคลงได้เรียนมาในสำนักของอาจารย์ ในเวลาที่พระองค์ทรงมีพระชันษาได้ ๑๐ พรรษา มีใช่หรือ ?”

“จำได้ พระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! คำโคลงนั้น ได้กระโดดก้าวออกมาจากอาจารย์ มาสู่พระองค์หรือ ?”

“หามีได้ พระคุณเจ้า”

**ข้อนั้นฉันใด มหาบพิตร ! ในเวลาตาย ก็เหมือนกัน
ไม่มีสภาพอะไรก้าวออกมาแล้วไปสู่กายอื่น แต่ถึงกระนั้น
การปฏิสนธิ ก็ย่อมมีได้”**

“ตอบนำฟังมาก พระคุณเจ้า นาคเสน !”

- มลिनทปัญหาวาที หน้า ๙๗ - ๙๘

ขอให้สังเกตว่า ตามธรรมดาเปลวไฟที่เกิดสืบ
ต่อเนื่องกันไป เช่นเอาเทียนเล่มหนึ่งไปต่อกับเล่มที่กำลังลุกอยู่
เมื่อเล่มที่เอาไปต่อ ติดไฟและลุกขึ้นแล้ว ยกออกมาให้ห่าง
เราจะพบว่า เปลวไฟที่ลุกขึ้นใหม่นั้น ไม่ใช่เปลวไฟของเทียน
เล่มเดิม กระโดดเข้ามาอยู่ใน เล่มใหม่ แท้ที่จริง ไฟของเทียน
เล่มใหม่ ย่อมเกิดขึ้นจากเทียนเล่มใหม่นั้นเอง แต่ก็ได้อาศัย
เทียนเล่มที่กำลัง ติดอยู่เป็นปัจจัยเผาไหม้ ให้ไขของเทียนเล่ม
ใหม่ละลาย และลุกเป็นเปลวเสียก่อน ครั้นแล้วเปลวไฟนั้น
ก็จะสืบทอดได้เอง ในที่นี้พระนาคเสน ท่านเปรียบ **นามรูปที่มี
อยู่ก่อน เหมือนเปลวไฟของเทียนเล่มเก่า ส่วนนามรูปที่
เกิดใหม่เปรียบเหมือนเปลวไฟของเทียนเล่มใหม่**

ในเรื่องความรู้ที่เรียนสืบทอดกัน ก็เหมือนกันความรู้ที่เกิดกับศิษย์ ไม่ใช่ความรู้ของครูกระโดดมาอยู่ที่ลูกศิษย์ แต่ได้อาศัยการเรียน หรือการฟังจากครูบอก ความรู้จึงได้เกิดขึ้นในใจของศิษย์ **วิญญาณในชาติก่อน เปรียบเหมือนความรู้ของครู ส่วนวิญญาณในชาติใหม่ เปรียบเหมือนความรู้ของศิษย์**

อนึ่ง จากการอุปมาด้วยเรื่องมะม่วงนั้น ก็จะได้เห็นได้ชัดว่าการเกิดและการสืบทอดของวิญญาณตามหลักพุทธศาสนา เป็นแต่เพียงการสืบทอดจากเก่ามาสู่ใหม่ มะม่วงที่ปลูก ลูกเต็มหายไป แต่แล้วก็กลายมาเป็นต้น เป็นกิ่ง เป็นใบ เป็นดอก แล้วก็มีลูกมะม่วงออกมาอีก **วิญญาณในชาติก่อน เปรียบเหมือนมะม่วงใบที่ปลูก ส่วนวิญญาณที่เกิดใหม่ เปรียบเหมือนมะม่วงที่เกิดใหม่ ซึ่งสืบเนื่องมาจากลูกที่ปลูก** ลักษณะแห่งการสืบทอดของวิญญาณ ในพุทธศาสนาเป็น **เช่นนี้** ส่วนการสืบทอด ของวิญญาณในความหมายของท่านสาดินั้น เหมือนกับคนออกจากบ้านเก่า แล้วไปอยู่บ้านใหม่ เพราะถือว่าวิญญาณ ที่มีอยู่ก่อนตายกับหลังจากตายแล้ว เป็นวิญญาณ

อันเดียวกัน ดังที่ท่านยืนยันว่า วิญญาณนี้แหละที่แล่นไปสู่ชาติ
นั้นชาตินี้ เทียบเวียนว้ายตายเกิดไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้

ข้าพเจ้าได้อธิบายให้เห็นโดยกระจ่างแล้วว่า :-

ลักษณะแห่งวิญญาณ ตามความเข้าใจของท่านชาติ
ซึ่งพระองค์ตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ กับลักษณะแห่งวิญญาณใน
พุทธศาสนาแตกต่างกันอย่างไร ?

แต่ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าคิดว่า บางคนก็อาจยังสงสัย
อยู่ว่า :-

เมื่อเปรียบเทียบการสืบทอดของวิญญาณเหมือนการสืบทอดของผลมะม่วง เหมือนเปลวไฟ เหมือนความรู้ การสืบทอดของสิ่งเหล่านี้เรามองเห็นและเข้าใจได้ เพราะการสืบทอดของมันเป็นไปโดยไม่ขาดระยะเลย จากลูกมาเป็นต้น เป็นกิ่ง เป็นใบ เป็นดอก และในที่สุดเป็นผล เปลวไฟที่สืบทอดจากเล่มหนึ่งมายังอีกเล่มหนึ่งได้ ก็เพราะเอาเทียนสองเล่มไปต่อกัน ความรู้จากครูมาสู่ศิษย์ได้ก็เพราะศิษย์ ได้ฟังจากครูโดยตรง **แต่ชีวิตในชาตินี้กับชีวิตในชาติหน้าไปต่อกันได้อย่างไร ?** เรามองไม่เห็นทางไปเลยในเมื่อไม่ยอมรับว่า **มีวิญญาณออกจาก**

ร่างกายเก่าซึ่งตายแล้วไปเข้ากายใหม่ เหมือนคน ออกจากบ้านเก่าไปสู่บ้านใหม่

แต่อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ขอให้เข้าใจว่า ตามอุปมา ของ ท่านพระนาคเสนนี้ ท่านต้องการจะแสดงให้พระยามิลินท์ เข้าใจว่า **วิญญาณที่เกิดใหม่ในชาติหน้ากับวิญญาณ อันเก่านั้นไม่ใช่วิญญาณอันเดียวกัน** จะป่วยกล่าวไปใยถึง วิญญาณในชาติหน้า แม้แต่ในชีวิตนี้เอง ในช่วงระยะ ๒-๓ นาที วิญญาณที่เกิดใหม่ก็ไม่ใช่ วิญญาณอันเก่า เช่น :-

สมมุติว่า ในขณะที่ ๑ เรานึกถึง ก. ในขณะที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ก็นึกถึง ก. จิตที่นึกถึง ก. ในขณะที่จิตที่ ๑ กับจิตในขณะที่ ๒ นั้น ไม่ใช่อันเดียวกัน จิต ในขณะที่ ๓ , ๔, ๕, ก็เช่นเดียวกัน จิตขณะที่ ๑ ดับแล้ว จิตในขณะที่ ๒ จึงเกิดขึ้น ใหม่ **จิตเกิด** ในที่นี้ หมายความว่า **เกิดความรู้สึกนึกถึง ก. ความรู้สึกนึกถึงนี้เรารู้สึกตัวได้ กำหนดได้ สังเกตได้** จิตในขณะที่ ๑ ก็คือความรู้สึกถึง ก. ในขณะแรก จิตในขณะที่ ๒, ๓, ๔, ๕, ก็คือ ความรู้สึกนึกถึง ก. ในขณะต่อมา

จงสังเกตว่า ก่อนที่จะเกิดจิตขณะที่ ๒ นั้น จิตขณะแรกต้องดับก่อน คือหมดความสำนึกก่อนแล้วจึงจะเกิดควมสำนึกในขณะต่อมา ถ้าจิตขณะแรกไม่ดับ ขณะที่ ๒ ย่อมจะเกิดไม่ได้ ข้อนี้เราจะสังเกตเห็นได้ชัด ที่สุด ก็เมื่อเราลองนึกถึง ก. แล้ว ข. แล้ว ค. แล้ว ง. ถ้ายังนึกถึง ก. อยู่ตลอดไป ข. จะไม่ปรากฏในห้วงนึกเลย ในทำนองเดียวกัน ถ้านึกแต่ ข. อย่างเดียว ก. หรือ ค. หรือ ง. ก็จะไม่ปรากฏในห้วงนึกจากการพิสูจน์ อันนี้เราจึงพบว่า **จิตเป็นของเกิดดับอยู่ทุกขณะ และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามอารมณ์ และตามปัจจัยต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ จิตจึงไม่ใช่เป็นอัตตา คือเป็นตัวตน** เพื่อที่จะทรงชี้ให้เห็นถึงความเป็น **อนัตตา** ในลักษณะนี้ พระพุทธองค์จึงได้ตรัสกับปริพาชกผู้หนึ่งชื่อ โปฏฐุบาทว่า :-

“สัญญา (คือความสำนึกถึงอารมณ์ของคนเรานี้) เมื่ออันหนึ่งเกิดอีกอันหนึ่งก็ดับ และในเมื่ออันหนึ่งดับไปแล้วอีกอันหนึ่งจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ในเมื่อแม้แต่ สัญญาที่เกิดสืบต่อกันมา ขณะที่ ๑ กับที่ ๒ ก็ยังไม่ใช่ สัญญาอันเดียวกันแล้ว จะพึงถือได้อย่างไร ? โปฏฐุบาท ! ว่า

“อึดตาที่สำเร็จมาแต่มนิ หรือที่สำเร็จมาแต่สัญญา นั้นมิอยู่”

- ไปฏฐปาทสูตร ที่.สี. ๙/๒๓๑ - ๒๓๒ สฺยา.,
ที่.สี. ๙/๑๘๒ มหาจุฬาฯ, ที่.สี. ๙/๒๔๘ สงคฺติติ.

จิตหรือวิญญาณ แม้โดยธรรมดาจะเป็นสภาพเกิดดับ
อยู่เสมอเช่นนี้ก็จริง แต่เราก็จะพบได้จากการ สังเกตภายใน
วิญญาณของเราเองว่า **ก่อนที่จิตขณะแรกจะดับไป ก็ได้**
ถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ ไว้ให้กับจิตในขณะต่อมา
เหมือนการแบ่งตัวของเซลล์ ซึ่งมันจะต้องถ่ายทอด
ลักษณะต่าง ๆ ของมันไว้ให้กับเซลล์ที่แบ่งแยกออกไป
เซลล์ตัวแรกที่ตาย คือหมดสภาพของความเป็นเซลล์อันแรก
ก็กลายมาเป็นเซลล์ตัวที่ ๒ ธรรมดาของจิตก็เช่นเดียวกัน
จิตขณะแรกดับไป ลักษณะแห่งความรู้สึกนึกคิดของจิตขณะ
แรกจะมาปรากฏอยู่กับจิตในขณะต่อมาเสมอ พุทธปฏิการณอันนี้
ทางอภิธรรมเรียกว่า **“จิตในขณะแรก เป็นอนันตรปัจจัย**
ของจิตในขณะต่อมา” คำว่า **อนันตรปัจจัย** แปลว่า **ดับ**
แล้วเป็นปัจจัยในขณะต่อมา เฉพาะคำว่า **อนันตร** ตาม

ศัพท์แปลว่า **ถัดไป** หรือ **ติดต่อกันไป** ตัวอย่างที่ให้ไว้ในคัมภีร์
อภิธรรมดังนี้ :-

“การเห็นและความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมกับการเห็น ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการนึกและความรู้สึกที่เกิดพร้อมกับการนึก การนึกและความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการนึก ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการคิดและความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมกับการคิด การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้สึกรส การรู้สึกทางกาย และความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมด้วยวิญญาณเหล่านี้ ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการนึกและความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีต่ออารมณ์เหล่านี้ การนึกและความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้ก็ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการคิด และความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการคิดนั้น ๆ”

“ความคิดที่เป็นกุศลในขณะก่อน ๆ ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของความคิดที่เป็นกุศล หรือเป็นวิบาก หรือเป็นกิริยาในขณะหลัง ๆ อกุศลจิตก็เช่นเดียวกัน สรุปว่า

ความรู้สึกนึกคิดใด ๆ ที่เกิดก่อน ย่อมเป็นอนันตรปัจจัย ของความรู้สึกนึกคิดในขณะต่อมาเสมอ”

- อภิ.ป. ๔๐/๓-๔ สญา, อภิ.ป. ๔๐/๒-๓ มหาจุฬาย,
อภิ.ป. ๔๐/๓-๔ สงคีติ.

จงพิจารณา ความหมายของข้อความที่แปลมานี้ให้
ละเอียด แล้วท่านจะพบว่าเหตุไรความรู้สึกนึกคิดของเราจึง
ติดต่อกันเป็นเรื่องเป็นราวไม่ขาดสาย ทั้ง ๆ ที่ความรู้สึกนึกคิด
เป็นสภาพเกิดดับอยู่เสมอเหมือนเปลวไฟ **การเกิดดับของมัน
เหมือนเปลวไฟจริง แต่การสืบต่อถ่ายเทลักษณะให้กัน
เหมือนการขยายตัวของเซลล์**

อนึ่ง จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมานั้นไม่มีพูดถึงว่า
มโนวิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยของวิญญาณทั้งห้า แต่แท้ที่จริง
วิญญาณทั้งห้าที่เกิดขึ้นทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกายนั้น
ก็เพราะมีมโนวิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยเหมือนกัน กล่าวคือ
ภวังคจิต ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของวิถิจิต อย่างที่
พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ว่า **“มโนวิญญาณ เป็นที่พึ่งอาศัย
ของปัญจวิญญาณ”**

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านอธิบายไว้ว่า :-

มโนธาตุ (คืออวิชชชจิต ซึ่งได้แก่จิตที่เกิดสำนึกตัว
ในครั้งแรก ในขณะที่มีอารมณ์มากระทบอายตนะ)
เป็นอนันตรปัจจัยของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณนั้น
โดยที่แท้จริงเป็นจิตคนละอันกับมโนธาตุฉันใด สันตติ
ของจิตในขณะที่ปฏิสนธิก็ย่อมเป็นไปฉันนั้นเหมือนกัน
จุดิจิตดับแล้ว ต่อจากนั้นปฏิสนธิจิตจึงเกิดขึ้น ในระหว่าง
จุดิจิตกับปฏิสนธินั้นไม่มีอะไรขึ้น คือพอจุดิจิตดับ ก็ปฏิสนธิ
ทันที ปฏิสนธิจิตนั้นไม่ใช่จิตอันเดียวกับจุดิจิต”

- วิ. ๓๓/๒๒๘

ข้อความในวิสุทธิมรรคตอนนี้เป็นเคล็ดสำคัญที่สุดในการเข้าใจเรื่องจุดิจิต ปฏิสนธิ จุดิจิตเป็นจิตที่ดับขณะสุดท้ายในเวลาตาย ครั้นแล้วก็เกิดปฏิสนธิทันที ลักษณะนี้เรียกว่า จุดิจิตเป็นอนันตรปัจจัยของปฏิสนธิจิต

ท่านว่า **มโนธาตุ** เป็นอนันตรปัจจัยของจักขุ
วิญญาณฉันใด จุดิจิต ก็เป็นอนันตรปัจจัยของปฏิสนธิจิต
ฉันนั้น

ในขณะที่มีอะไรผ่านตา ก่อนแต่จะรู้สึกว่าได้เห็นสิ่งนั้น ในอภิธรรมบอกเราว่า จิตได้ตื่นขึ้นอย่างงัวเงียเหมือนกับคนที่ แรกตื่นใหม่ ๆ ขณะจิตหนึ่งก่อน จิตที่รู้สึกครั้งแรก แต่ก็ยังไม่ รู้สึกว่าได้เห็นอะไร นี้เรียกว่ามโนธาตุหรืออวิชชจิต มโนธาตุ นี้เกิดขึ้นขณะหนึ่งแล้วดับไป

ต่อจากนั้นก็เกิดจักขุวิญญาณ คือรู้สึกว่าได้เห็นอะไร อย่างหนึ่งแล้ว พุทธิการณอันนี้แหละที่เรียกว่า มโนธาตุเป็น อนันตรปัจจัยของจักขุวิญญาณ สำหรับตัวอย่างอันนี้เราเข้าใจ ไม่ยาก เพราะการสืบต่อสังเกตเห็นได้ แต่ที่ว่าจุติจิตเป็น อนันตรปัจจัยของปฏิสนธินี้ซิ เรามองไม่เห็นเลย เพราะเป็น การสืบต่อคนละชีวิตคนละร่างกาย ยิ่งไปเกิดในที่ห่างไกลกัน มาก ๆ เช่นไปเกิดคนละโลก ยิ่งเข้าใจยากอย่างที่พระพุทธเจ้า ตรัสว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! ท่อนไม้ที่ขว้างขึ้นไปบนอากาศ บางครั้งก็ตกลงมาโดยเอาโคนลงมาก่อน บางครั้งก็เอา ปลายลงมาก่อน บางครั้งก็เอาตรงกลางลงมาฉับใด ภิกษุ ทั้งหมด สัตว์ทั้งหลายที่มีวิชาเป็นนิรณัน มีตณหา เป็น สังโยชน์ย่อมท่องเที่ยวเวียนว้ายตายเกิด บางครั้งก็จาก

โลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางครั้งก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? ภิภุทั้งหลาย ! ข้อนั้นก็เพราะ ไม่เห็นแจ้งซึ่งอริยสัจสี่”

– ส. มหา, ๑๙/๕๕๐ สุยา., ส. มหา, ๑๙/๓๘๓
มหาจุฬาฯ, ส.มหา. ๑๙/๕๓๙-๕๕๐ สงคิตติ.

คำว่า จากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น พระอรรถกถาจารย์
อธิบายว่า คือ จากมนุษย์โลกไปสู่นรก หรือไปสู่กำเนิด
เดรัจฉาน กำเนิดเปรต หรือจากโลกมนุษย์ไปสู่โลก มนุษย์อีก
แห่งหนึ่ง หรือไปสู่เทวโลก

อนึ่ง จิตที่ดับไปนั้นจะเป็นจิตขณะไหน ๆ ก็ตาม
โดยที่สุดแม้จุดจิตที่ดับในขณะที่สุดท้ายเวลาตาย ก็เป็นอันดับไป
เลยทีเดียว คือสูญสิ้นไปเลย ส่วนจิตที่เกิดก็เป็นของใหม่แท้
เหมือนเปลวไฟที่เกิดทยอยกันขึ้นมา อันเก่าที่ดับก็เป็นอันดับ
สูญสิ้นไปเลย ส่วนของใหม่ก็เป็นอันใหม่แท้ ไม่ใช่อันเก่า
แต่ลักษณะต่าง ๆ ของจิตที่ดับไปนั้น ก่อนจะดับสิ้นไปก็ได้
ถ่ายทอดให้กับจิตในขณะต่อมา เหมือนกับเซลล์ตัวใหม่ที่สืบ
เนื่องมาจากเซลล์ตัวเก่าหรืออย่างที่พระนาถเสนเปรียบว่า

มะม่วงเก่าที่ปลุกกับมะม่วงใหม่ที่เกิดเป็นคนละลูก แต่ก็สืบเนื่องกันมา ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามหลักนี้ก็จะรู้สึกว่ามันไม่เห็นเลยว่า จุดิจิตกับปฏิสนธินั้นต่อกันได้อย่างไร ? แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหานี้มีทางที่เราจะเข้าใจได้ แต่จะนำไปเขียนไว้ในตอนว่าด้วยเรื่อง จุดิจิตปฏิสนธิโดยเฉพาะ ในบทต่อไป ในบทนี้มุ่งหมายจะให้เข้าใจว่า การสืบต่อของวิญญาณตามหลักพุทธศาสนา ผิดจากความเข้าใจของท่านสาตถิกิกษุเพียงไร ในการที่ท่านไปคิดว่าเอามติของศาสนาอื่นมาอ้างว่าเป็นมติของพระพุทธเจ้า

อนึ่ง มีบางคนอธิบายว่า :-

“ในขณะที่คนตาย วิญญาณดับเหมือนเปลวไฟที่ดับจริง แต่กรรมเหลืออยู่ กรรมนั้นมีลักษณะเป็นเหมือน คณินวิฑู กรรมนั้นได้แล่นออกจากชีวิตที่ตายไปสู่ชีวิตใหม่ แล้วก็เป็นที่เกิดวิญญาณขึ้นที่นั่นใหม่”

การอธิบาย แบบนี้ฟังดูเผิน ๆ ก็น่าจะเป็นไปได้ แต่แท้จริงแล้วเป็นการผิดต่อหลักวิชาอย่างยิ่ง เพราะ **กรรมเป็นเจตสิก กรรมจะมีอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีจิตหรือวิญญาณ**

**เป็นรากฐาน กรรมเป็นเพียงคุณสมบัติส่วนหนึ่ง ของ
วิญญานเท่านั้น** การอธิบายแบบนี้ก็เนื่องมาจาก เกรงว่า
ถ้าถือว่าวิญญานแล่นไปเกิดใหม่ก็จะเป็นการขัดกับหลักใน
มหาตัตถมหาสังขยสูตร และเกรงว่าจะถูก กล่าวหาเป็น
ลัทธิสยทวิญญูเหมือนสาตติกิขุไป แต่ผู้อธิบาย ไม่ได้นึกถึง
ข้อความในมหานิทานสูตรที่ว่า **“ถ้าวิญญาน ไม่ก้าวลงสู่
ท้อง นามรูปจะพึงเกิดมาเป็นอย่างนี้ได้หรือ ?”** และ
ข้อความที่พระองค์ตรัสกับท้าวมหานามว่า **“สำหรับคนที่
อบรมดีแล้วด้วยศรัทธา ฯลฯ เวลาตายแล้วกายก็จักเป็น
อาหารของสัตว์ ส่วนวิญญานจักไปสูง ไปวิเศษ”**
ข้าพเจ้าไม่เห็นมีข้อความในสูตรไหนเลยที่แสดงว่า กรรมไป
เกิดใหม่ได้โดยไม่มีวิญญาน แม้ข้อความในมหาตัตถ
สังขยสูตรก็จงสั่งให้เกิดให้ดีกว่าก่อนที่พระองค์จะตรัสตำหนิท่านสาติ
ก็ได้ทรงสอบถามดูก่อนว่าท่านสาติเข้าใจเรื่องวิญญานไปเกิด
ใหม่นั้นอย่างไร เมื่อทรงเห็นว่าเข้าใจความหมายของวิญญาน
ที่พระองค์เคยตรัสสอนมาผิด จึงได้ทรงตำหนิ มิใช่พระองค์
ไม่เห็นด้วยว่าตายแล้วไม่มีวิญญานไปเกิดใหม่ ท่านสาติ
เข้าใจว่าวิญญานที่ไปเกิดใหม่นั้นเป็นเหมือนคนออกจากบ้าน

เก่าไปสู่บ้านใหม่ ส่วนพระองค์มิได้ทรงเห็นเช่นนี้ตายแล้ว
 วิญญาณไปเกิดใหม่จริง แต่ไปในลักษณะต้องอาศัยปัจจัย
 หลายอย่าง เช่นต้องอาศัยกรรม อาศัยกิเลส อาศัยอารมณ์
 และลักษณะที่ไปก็ไม่ใช่เป็นรูปร่างไป แต่ไปในลักษณะดับ
 แล้วเกิด หรือไปในลักษณะเป็นเหมือนคลื่นวิฤยุ พระองค์เคย
 ทรงเปรียบเทียบการไปของ วิญญาณเหมือนกับแสง เพราะฉะนั้น
 การอธิบายในแบบที่ว่าวิญญาณดับ แต่กรรมเหลืออยู่ จึงฟัง
 ไม่ขึ้น

ต่อแต่นี้ไป เราจะได้พูดถึงถึงปัญหาที่ค้างมาจากบทที่
 ๕ ที่ว่า :-

จากหลักฐานต่าง ๆ ในคัมภีร์ แสดงว่า :-

วิญญาณ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากร่างกาย
 วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม เป็นธาตุคนละชนิด
 กับธาตุแห่งร่างกาย ซึ่งเป็นธาตุรูปธรรม วิญญาณไม่ใช่
 เป็นแต่เพียงการสะท้อนของผัสสะในสมอง เพราะ
 วิญญาณมี ๒ ประเภท คือ ภวังคจิตกับวิถิจิต การสะท้อน
 ของผัสสะในสมองนั้น คือ วิถิจิตเท่านั้น แต่วิถิจิตก็คือ

ส่วนหนึ่งแห่งภวังคจิตที่ปรากฏตัวออกมาติดต่อกับโลกภายนอก วิธีจิตไม่มีส่วนในการสร้างสรรค์ร่างกายเท่าไรนัก แต่มีส่วนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงในการบังคับ การเคลื่อนไหวของร่างกายภายนอก ที่เราตั้งใจจะให้เคลื่อนไหวอย่างไรก็ได้ ส่วนภวังคจิต เป็นศูนย์กลางแห่งกระแสจิตที่แผ่ซ่านไปทั่วร่างกาย เป็นรากฐานแห่งบุคลิกภาพเป็นที่ตั้งของสันดานต่าง ๆ เป็นจิตที่ทำงานไปโดยที่เราไม่รู้สึกรู้ตัวเลย จิตส่วนนี้แหละที่ทำหน้าที่สร้างสรรค์ร่างกายมาตั้งแต่แรกเกิด เป็นจิตที่มาจากที่อื่น มาปฏิสนธิในชีวิตนี้ไม่ใช่จิตที่ถ่ายทอดมาทางกรรมพันธุ์จากพ่อแม่

แต่อย่างไรก็ดีนี่เป็นแต่เพียงหลักฐานจากคัมภีร์เท่านั้น ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่ควรเชื่อถือได้ทันทีหรือ เชื่อถือทั้งหมด โดยเฉพาะข้อที่ว่า “ภวังคจิตเป็นจิตที่มาจากที่อื่น ซึ่งอาจจะมาจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ คือจากดาวเคราะห์ดวงอื่น มาสู่ดาวเคราะห์อันนี้” นั้น มีอะไรเป็นข้อพิสูจน์ ! มาในลักษณะไหน ! เมื่อพิสูจน์ข้อนี้ได้ชาวสะอาดแล้ว เราจึงจะเชื่อได้

สนิทว่า “วิญญาณ คือธรรมชาติผู้สร้างชีวิต ไม่ใช่วิญญาณ
เป็นผลของชีวิต เพราะก่อนแต่จะมีชีวิตอุบัติขึ้นในโลกนี้
เป็นครั้งแรก ก็ได้มีวิญญาณอยู่แล้ว ปัญหาเหล่านี้ข้าพเจ้า
จะได้นำมาพิสูจน์ให้ดูในบทต่อไป

บทที่ ๓

การสืบทอดของวิญญาณ

มติของคนทั่วไป

ในบทที่ ๕ ข้าพเจ้าได้อธิบายให้ฟังมาแล้วว่า ตามหลักพระพุทธศาสนา ก็ถืออย่างเดียวกับหลักทางชีววิทยาที่ว่า :-

“ชีวิตย่อมเป็นปัจจัยสำคัญมากในการเกิดของวิญญาณ เพราะถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณย่อมมีไม่ได้” หลักอันนี้พิสูจน์ให้เห็นง่าย ๆ เช่นเอาปืนยิงที่สมองหรือยิงที่หัวใจ คนนั้นจะตายทันที และพร้อมกันนั้นวิญญาณก็จะดับวูบไปจากร่างกาย กล่าวคือคนนั้นหมดความรู้สึกลงทันที และต่อจากนั้นร่างกายก็จะค่อย ๆ เย็นลง ๆ จนกระทั่งเย็นชืด แล้วก็เริ่มเน่าและผุพังไปในที่สุด นี่เป็นข้อเท็จจริงที่แสดงว่า ชีวิตเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ส่วนที่ถือว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดชีวิต เรายังมองไม่เห็นข้อพิสูจน์ และถ้าหากจะถือว่าวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดชีวิตจริง เพราะสังเกตได้ว่า วิญญาณ

ควบคุมกิจการต่าง ๆ ของร่างกายอยู่ทุกขณะ แต่ก็ยังมีเหตุผลเป็นอันมากที่ทำให้เชื่อว่า วิญญาณนั้นน่าจะต้องสืบเนื่องมาแต่พ่อแม่ เพราะในเมื่อถือว่า พฤติกรรมของชีวิตเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ และวิญญาณขยายตัวได้ตามการขยายตัวของชีวิต และชีวิตเราพิสูจน์ได้แน่นอนแล้วว่า สืบเนื่องมาจากพ่อแม่ ดังนั้นวิญญาณจึงน่าจะสืบเนื่องมาแต่พ่อแม่

นี่คืออมติของคนทั่วไป นักศึกษาส่วนมากก็มีมติเช่นนี้ แต่ในบทที่แล้ว ๆ มา ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายไว้หลายแห่งพร้อมด้วยหลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตามมติของพุทธศาสนานั้นถือว่า “วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้เป็นวิญญาณที่มาจากที่อื่น” แต่เนื่องจากข้อความเท่าที่อธิบายมาแล้วยังไม่ได้พิสูจน์ให้ชัดเจนพอที่จะแสดงให้เห็นว่า “วิญญาณที่ควบคุมชีวิตอยู่นี้เป็นวิญญาณจากที่อื่นมาเข้าท้องแม่” ซึ่งถ้าพิสูจน์ได้ก็จะทำให้เชื่อได้อย่างสนิทใจว่า ตายแล้วเกิดจริง วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างชีวิตจริง

บทพิสูจน์

การสืบต่อแห่งวิญญาณ

การเกิดของวิถิจิต

ในบทนี้ ข้าพเจ้าจะได้นำข้อเท็จจริงต่าง ๆ พร้อมทั้งหลักฐานในคัมภีร์มาพิสูจน์ให้ดูว่า วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างชีวิตจริง แต่การที่จะพิสูจน์ในเรื่องนี้ให้เห็นจริงได้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ต้องเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อนว่า วิถิจิตเกิดขึ้นอย่างไร ? เมื่อเข้าใจการเกิดของวิถิจิตดีแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจได้ง่ายว่า ภวังคจิตเกิดขึ้นได้อย่างไร ? แล้วในที่สุดก็จะเข้าใจว่า ภวังคจิตนั้นเป็นจิตมาจากที่อื่น และมาเป็นปัจจัยให้ชีวิตนี้เกิดมา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า :-

“สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ”

เราจะได้พิจารณาความหมายของพุทธภาษิตนี้อีกครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้เองว่า **สังขาร** หมายถึง **เจตนา วิญญาณ** หมายถึง **วิญญาณ ๖** ในที่นี้หมายความว่า

เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิถีวิญญาณ ถ้าเจตนาไม่มีวิถีวิญญาณก็เกิดไม่ได้

โดยปกติเราเข้าใจกันว่า เราจะเห็นอะไรหรือได้ยินอะไรก็ต่อเมื่อตาหูยังดี ประสาทยังดี ถ้าตาหูหรือ ประสาทพิการ เราจะเห็นอะไรได้ยินอะไรไม่ได้ หรือได้ก็ไม่ชัด สำหรับหลักอันนี้ไม่ยากอะไรเลย พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ว่า **“เพราะอาศัยตากระทบกับรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ”** ดังนี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี นี่เป็นความจริงแต่เพียงแง่หนึ่งเท่านั้น เพราะยังมีข้อเท็จจริงอีกหลายอย่างที่แสดงว่า ยังมีเหตุอื่น ๆ อีกที่เป็นปัจจัยของวิญญาณ รูปเป็นปัจจัยของวิญญาณ เข้าใจง่าย แต่นามเป็นปัจจัยของวิญญาณ ดูออกจะเข้าใจยาก สำหรับคนที่ไม่เคยศึกษาพระพุทธศาสนามาก่อน ฉะนั้นขอให้สังเกตดูตัวอย่างดังต่อไปนี้ :-

บางครั้งเรานั่งเขียนหนังสือเพลิน ๆ เสียงนาฬิกาเดินดังตึกตึก ๆ เข้าหูอยู่ทุกขณะ แต่เราไม่ได้ยินเลย

บางคนที่นั่งสนทนากันด้วยความผาสุก และเบิกบานใจ เป็นอย่างถึงจนลืมอะไรทั้งหมดที่อยู่รอบ ๆ ตัวเอง สนใจอยู่แต่

เรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่เท่านั้น เขาจะไม่เห็นหรือได้ยินอะไรที่อยู่รอบ ๆ ตัวเอง ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านั้นผ่านสายตาและเข้าหู บางทีมีคนแอบมาอยู่ใกล้ ๆ ก็จะไม่รู้สึกตัวเลย ซึ่งถ้าเขาไม่สัมผัสตัวเขาจะต้องได้ยินเสียงฝีเท้าหรือเงาที่ผ่านเข้ามาในระยะสายตาของเขา

คนที่เข้าสมาธิเก่งจนจิตแน่วแน่จะไม่รู้สึก แม้ยุ่งจะกัด ลักก็ตัวก็ตาม เดี่ยวนี้มีพระและเณรบางองค์ที่วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ สามารถนั่งเข้าสมาธิจนหมดความรู้สึก และจะออกจากสมาธิก็ต่อเมื่อถึงกำหนดเวลาที่อธิษฐานไว้เท่านั้น ถ้ายังไม่ถึงกำหนดออกใครจะแบกหามท่านไปไหน หรือไปจับตัว เข่าอย่างไรท่านจะไม่รู้สึกตัวเลย

ครั้งหนึ่ง ในสมัยที่พระพุทธองค์จวนจะทรง ปรีนิพพาน และกำลังทรงดำเนินจากเมืองปาวาไปสู่เมืองกุสินาราเพื่อจะเสด็จไปปรีนิพพานที่นั่น ในขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งในระหว่างทาง ครั้งนั้นมีพ่อค้าคนหนึ่งชื่อ ปุกกุสะ เป็นราชบุตรของพระเจ้ามัลละ กำลังมาจากเมืองกุสินาราจะไปเมืองปาวา เดินผ่านมาทางนั้นเห็นพระพุทธองค์

ทรงประทับอยู่ จึงได้เข้าไปเฝ้าถวายอภิวาทบังคมแล้วนั่งลง
ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง ครั้นแล้วเขาก็เล่าให้พระพุทธรองค์ฟังว่า
ครั้งหนึ่ง ท่านอาฬารดาบสนั่งเข้าฌานอยู่ข้างทาง เกวียน
๕๐๐ เล่ม ผ่านไปไม่ได้ยินเสียงเลย พระองค์จึงได้ตรัสเล่าเรื่อง
ของพระองค์ให้ปุ๊กกุสะ มัลละบุตรฟังบ้างว่า :-

“ปุ๊กกุสะ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่โรงกระเดื่องเมืองอาตุมา
คราวนั้น ฝนกำลังตก สายฟ้าก็กำลังคะนองพาดเปรี้ยง ๆ อยู่
ฟ้าได้ผ่าลงมาไม่ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชาวนาสองคนพี่น้อง
และโคถึกสี่ตัวตาย ปุ๊กกุสะ ! ชาวเมืองอาตุมาพากันออกมาสู่
ที่สองพี่น้องและวัวถึกตัวที่ถูกฟ้าผ่าผ่านั้น เขากำลังชุลมุนกันอยู่
อย่างนั้น เราออกจากโรงกระเดื่องแล้วจงกรมอยู่ในที่
กลางแจ้ง ไม่ไกลจากโรง บุรุษผู้หนึ่งออกมาจากหมู่ชนเข้าไป
หาเราอภิวาทแล้วนั่งอยู่ ปุ๊กกุสะ ! เราถามบุรุษผู้นั้นอยู่อย่าง
นั้น ว่า หมู่ชนนั้นจับกลุ่มกันทำไม ? เขาตอบเราว่า “ท่าน
ผู้เจริญ! เมื่อฝนตกฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผ่าลงในที่ไม่ไกลจาก
โรงกระเดื่อง ถูกชาวนาสองคนพี่น้องกับโคถึกสี่ตัวตาย
ชาวเมืองจึงมาประชุมกันอยู่ในที่นั้น

ท่านผู้เจริญ! ก็ท่านอยู่เสียที่ไหนเล่า ?

“เราอยู่ในโรงกระต๋องนี่เอง”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านไม่เห็นดอกหรือ ?”

“เปล่า เราไม่เห็นดอกท่าน”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านไม่ได้ยินหรือ?”

“เปล่า เราไม่ได้ยินเลย”

“ท่านหลับเสียหรือ?”

“เปล่า เราไม่ได้หลับ”

“ท่านยังมีสัญญาอยู่หรือ ?”

“มีอยู่ อากุโส”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านทั้งที่มีสัญญาตื่นอยู่ เมื่อฝนกำลังตกและฟ้ากำลังคะนอง สายฟ้าแลบอยู่แปลบ ๆ ทั้งฟ้าก็ผ่าลงมา ท่านไม่ได้เห็นและไม่ได้ยินอย่างนั้นหรือ?”

“ถูกแล้ว อากุโส”

“ปุกกุสะ ! ลำดับนั้น บุรุษผู้นั้นจึงคิดและรำพึงออกมา “นำอัศจรรย์จริงหนอ! ไม่เคยมีเลย ท่านผู้เจริญเอ๋ย ! พวกบรรพชิตนี้ ย่อมอยู่ด้วยวิหการธรรมอันสงบระงับจริงเจี๊วหนอ!

(อยู่ด้วยวิหารธรรม คือเข้ามาจน) ทั้งที่ยังมีสัญญาตื่นอยู่ (คือไม่ใช่คนสลบสิ้นสมปฤดี และไม่ใช่คนหลับ) เมื่อฝนกำลังตก ฟ้ากำลังคะนอง สายฟ้าแลบอยู่แปลบๆ และฟ้าผ่าลงมากี่ ไม่ยกเห็น ไม่ยกได้ยิน”

ปุกกุสะ ! บุรุษผู้นั้นได้ประกาศความเลื่อมใสในเรา
อย่างสูง กระทำประทักษิณแล้วก็ลาไป

- มหาปรินิพพานสูตร ที่.มหา. ๑๐/๑๕๒๓ สุธา.,

ที่.มหา. ๑๐/๑๑๖ มหาจุฬาฯ, ที่.มหา. ๑๐/๑๕๓ สงคีติ

เรื่องเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริงที่รับรองกันทั่วไป แม้ในกรณี
ของท่านอาฬารดาบส และพระพุทฺธเจ้าจะล่วงเลยมานาน
และปัจจุบันหาตัวอย่างยากก็ตาม แต่เรื่องอย่างนี้มีได้จริง ๆ
ถ้าท่านเป็นคนสนใจในเรื่องสมาธิ ท่านจะไม่ประหลาดใจใน
ปรากฏการณ์อันนี้เลย จากตัวอย่างเหล่านี้ เราอธิบายได้ว่า :-

ในกรณีที่นั่งเขียนหนังสือเพลีน หรือคุยกันเพลีนนั้น
เป็นเพราะไม่มีความใส่ใจ หรือไม่มีความตั้งใจ จึงไม่ได้เห็น
และไม่ได้ยิน แต่ความเป็นจริง แสงและเสียงนั้นผ่านเข้าตาและ
หูอยู่ทุกขณะ ถ้าจะอธิบายตามหลักจิตวิทยาแผนใหม่ก็ต้องว่า

เมื่อมีเครื่องเร้ามาสัมผัสที่ปลายประสาทก็จะต้องมีกระแสประสาทเกิดขึ้นกระแสนั้นจะต้องวิ่งเข้าไปถึงแดนสัมผัสในสมอง และทำการแปลความหมายในสมอง แต่การแปลความหมาย ต้องมีความตั้งใจด้วยจึงจะแปลได้ ฉะนั้นเมื่อความตั้งใจต่อสิ่งนั้น ๆ ไม่มี การแปลก็ไม่มี เมื่อการแปลไม่มี ก็ไม่มีความรู้สึกอะไรเกิดขึ้น แต่หลักพระพุทธศาสนามีว่า เราจะเกิดความรู้สึกว่าได้เห็นหรือได้ยินอะไรก็ตาม เมื่อมีความตั้งใจต่อสิ่งนั้น ถ้าไม่มีความตั้งใจต่อสิ่งไหน ความรู้สึกต่อสิ่งนั้นย่อมไม่มี คำว่า “สังขาร เป็น ปัจจัยให้เกิดวิญญาน” แง่หนึ่งมีความหมายดังที่กล่าวมานี้

สำหรับในกรณีของการเข้าสมาธิหรือเข้าฌานนั้น เห็นได้ชัดทีเดียว เสียงแม้จะดังขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยินทั้งนี้ก็เพราะในขณะที่อยู่ในสมาธินั้น ความสนใจทั้งหมดไปรวมอยู่ในจุดเดียว คือ ในอารมณ์ของสมาธิเท่านั้น ความตั้งใจที่จะรับอารมณ์อื่น ๆ ถูกปิดออกไปอย่างเด็ดขาด จิตแน่วแน่ที่สุดไม่วอกแวกไปในอารมณ์อื่นเลย จึงไม่รู้สึกว่าจะได้เห็นหรือได้ยิน

อะไร จากข้อเท็จจริงอันนี้แหละ พระพุทธองค์จึงทรงวางหลักไว้ว่า :-

อาศัยรูปกระทบตา เกิดจักขุวิญญาณ อาศัย เสียงกระทบหู เกิดโสตวิญญาณ แต่นั่นต้องมีสังขารเป็นปัจจัยด้วย วิญญาณจึงจะเกิดขึ้นได้

หลักที่ว่า “ต้องมีสังขารเป็นปัจจัยด้วย วิญญาณจึงจะเกิดได้” นี้เป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนมากในการแสดง ให้เห็นว่า :-

“ลำพังอายตนะภายในอย่างเดียวไม่ใช่สาเหตุอันแท้จริงที่จะก่อให้เกิดวิญญาณ เพราะโดยธรรมดาลำพัง อายตนะภายในกับ ภายนอกกระทบกันแล้วก็ไม่ใช้จะเกิด วิญญาณทุกครั้งไป การกระทบกันเป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่ง แต่ถ้าไม่มีความตั้งใจ การกระทบกันนั้นก็เปล่า ไม่มีผลที่จะก่อให้เกิดวิญญาณเลย”

เมื่ออธิบายมาถึงแค่นี้ สำหรับคนที่มีเชาว์ในเรื่องนี้จะเข้าใจโดยไม่ยากว่า ข้อเท็จจริงอันนี้แสดงให้เห็นว่า ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะวิญญาณเป็นธรรมชาติ อีกส่วนหนึ่ง

นอกจากร่างกายนั่นเอง ถ้าหากวิญญาณจะได้ชื่อว่า เป็นผลโดยตรงทั้งหมดของร่างกายแล้ว ก็ไม่จำเป็นอย่างไร **ที่จะต้องมีความตั้งใจเข้ามาเกี่ยว ข้องช่วยในการเกิดของวิญญาณ**

เมื่อเราเอาไม้เคาะกลอง มันก็ดังตื้อมทุกครั้ง ทั้งนี้เพราะอะไร? ก็เพราะเสียงเป็นรูปธรรม ไม่มีอำนาจในตัวเองที่จะให้เกิดหรือไม่ให้เกิดก็ได้ เสียงก็คือการสั่นสะเทือนของกลุ่มแก๊สต่าง ๆ ในอากาศ ซึ่งเกิดจากการสั่นไหวในจังหวะเร็วของวัตถุที่ถูกเคาะ หรือถูกกระทบอย่างใดอย่างหนึ่ง

ส่วนวิญญาณไม่ใช่เช่นนี้ วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม และ มีอำนาจในตัวเองที่จะให้เกิดหรือไม่ให้เกิดก็ได้ อำนาจที่ว่านี้คือ เจตนา หรือ เจตจำนง ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันจะขาดเสียมิได้ของวิญญาณ ถ้าวิญญาณหลับ เจตจำนงก็หลับ ถ้าวิญญาณตื่น เจตจำนงก็ตื่น

เคยศึกษาเรื่องภวังคจิตมาบ้างแล้ว จงสังเกตดูพฤติกรรมของภวังคจิตเป็นไปโดยไม่รู้สึกรู้สีกแต่พฤติกรรมทางร่างกายที่ภวังคจิตควบคุมอยู่ เช่นการเต้นของหัวใจ

การทำงานของกระเพาะและลำไส้ เป็นไปอย่างมีเจตจำนง ทั้งสิ้น แต่ถึงกระนั้นเราก็ไม่รู้รู้สึกตัวเลยว่า เจตจำนงนั้นเป็นอย่างไร แต่ในขณะที่เรากำลังโกรธจัด ร่างกายทุกส่วนจะตึงเครียดและแข็งเกร็ง ไม่ใช่เฉพาะแต่ภายนอกเท่านั้น จากการพิสูจน์ในทางจิตวิทยา แผนใหม่ เราจะทราบว่าหัวใจ กระเพาะ และลำไส้ ทำงานผิดปกติ ไม่เหมือนในขณะที่ไม่โกรธ น้ำตาลหรืออาหารที่ถูกเก็บไว้ในตับ เพื่อเป็นเสบียงในคราวจำเป็นได้ ถูกนำออกมาใช้ในขณะนี้มาก ทั้งนี้ก็เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงเหมาะสำหรับการต่อสู้จริง ๆ ความรู้สึกโกรธเป็นเรื่องของวิถีจิต แต่ก็มีผลไปถึงภวังคจิตที่ ควบคุมการทำงานของตับ ราวกับว่าภวังคจิตรู้เจตนา ของวิถีจิตว่าต้องการจะใช้ให้เขาเตรียมอะไรสำหรับการต่อสู้ แต่ที่แท้ นั้น ความรู้สึกโกรธก็คือ ภวังคจิตส่วนหนึ่ง ที่แสดงอาการโกรธออกมานั่นเอง เพราะ ความโกรธเป็น กิเลสชนิดหนึ่งที่เรียกว่า อนุสัย หรืออาสวะ คือเป็น กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน หมักหมมอยู่ในสันดาน สันดานก็คือภวังคจิตนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะถือเอาเพียงความตั้งใจ เป็นข้อพิสูจน์ว่า วิญญาณ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง นอกจากร่างกาย ดังที่กล่าวมาแล้ว บางคนอาจไม่เห็นด้วย เลย และบางคนก็อาจไม่เข้าใจเลย ที่ว่าไม่เห็นด้วยก็เพราะ อาจจะคิดว่า นั่นเป็นธรรมดาของสมองที่จะต้องเป็นเช่นนั้น สภาพของร่างกายจะสังเกตเห็นได้ว่า ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิด วิญญาณเท่านั้น แต่ก่อให้เกิดความ ต้องการต่าง ๆ ด้วย เช่นในเมื่ออาหารในกระเพาะไม่มี กระเพาะก็เกิดหิว แล้วก็เกิดความ ต้องการอาหาร เมื่อมีความต้องการก็ต้องมีความตั้งใจ ในการแสวงหา เมื่อน้ำในร่างกายมีน้อย เช่นในขณะที่ย้อน เหงื่อไหลโซม ร่างกาย จะก่อให้เกิดความกระหายขึ้น ต้องการน้ำแล้วก็ต้องไปแสวงหาน้ำมาดื่มหรือมาอาบ ความต้องการทั้งหลายเราเรียกกัน ว่าเป็นความต้องการของ ร่างกาย เช่นความหิวกระหาย ความใคร่ ความต้องการ พักผ่อนเหล่านี้ เห็นได้ชัดว่าเกี่ยวเนื่องกับ ร่างกายโดยตรง ดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับทางใจน้อยมาก เช่นที่เราู้กันแน่นอน ก็คือพระอรหันต์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะใจได้แล้ว ถึงกระนั้น

ท่านก็มีความหิว กระจาย อ่อนเพลียในเวลาทำงาน หรืออดนอนแล้ว ก็ต้องการพักผ่อนเหมือนกัน จากข้อเท็จจริงอันนี้ จึงทำให้น่าเชื่อว่า ความต้องการต่าง ๆ และความรู้สึกต่าง ๆ เป็นผลของร่างกาย และสำหรับในกรณีของความใคร่ทางแพทย์อาจอธิบายได้ดีว่า เป็นเพราะต่อมเพศ ถ้าตัดเอาต่อมนี้ออก น้ำกามที่จะไปเร้าประสาท ให้เกิดความเสียว กระสันไม่มี ความใคร่ก็หมดไปเหมือนกับแมวหรือสุนัขที่ถูกตอนแล้ว มันจะไม่ยุ่งกับตัวเมียเลย เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าไม่พอสำหรับการจะถือเอาแต่เพียงความตั้งใจเป็นข้อพิสูจน์ และยืนยันว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย และมีอำนาจในตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ ถ้ามีความตั้งใจ ก็เกิดมารับอารมณ์อันนั้น ถ้าไม่ตั้งใจก็ไม่รับ

**เหตุไรส่วนมากจึงเข้าใจว่า
วิญญาณเป็นผลของร่างกาย**

อันที่จริง การที่เราเข้าใจในเรื่องนี้ยาก มองไม่เห็น ประเด็นที่จะทำให้เราเข้าใจว่า ร่างกายกับวิญญาณเป็น ธรรมชาติคนละส่วน ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุสำคัญข้อเดียวคือ ร่างกายกับวิญญาณสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด **ใกล้ชิดจน เรามองเห็นว่าเป็นสิ่งเดียวกันทีเดียว** และจากตัวอย่างของ คนธรรมดาทั่วไป ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด เราก็พบแต่ข้อเท็จจริง ที่แสดงว่า สภาพของจิตใจขึ้นอยู่กับร่างกายทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ คนส่วนมากจึงเชื่อว่า จิตใจเป็นผลของร่างกาย ร่างกายตาย แล้วจิตใจก็สูญสิ้น การจะแก้ไขจิตใจต้องแก้ไขที่สภาพของ ร่างกาย จึงจะเป็นผลสำเร็จ ถ้าจะให้คนมีศีลธรรมก็ต้องจัด ให้คนได้อยู่ดีกินดีอย่างเหมาะสม ถ้าจะถือเอามติของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์เราก็จะพบว่า มติที่ถือว่าจิตใจเป็นผลของ ร่างกายต้องชนะอย่างเด็ดขาด เพราะเป็นมติที่เข้าใจง่ายและมี ตัวอย่างมากมายยืนยันความจริงอันนี้

แต่อย่างไรก็ดี เราก็เคยพบมาแล้วไม่ใช่หรือว่า **ข้อเท็จจริงบางอย่างแม้เพียงขึ้นเดียวเท่านั้น ก็สามารถ ที่จะบอกความจริงได้อย่างกว้างขวาง นิวตัน** เห็นลูก-

แอบเปิดตกลงมาต่อหน้าเกิดฉุกคิดขึ้นมาว่า ไฉนท้องฟ้า
 ออกกว้างขวางจึงไม่ตกไปทางท้องฟ้าบ้าง ครั้นแล้วเขาก็เก็บ
 เอาข้อสงสัยนั้นมาคิด คิดไป ๆ เขาก็พบหลักความจริงอันหนึ่งว่า
 อ้อ ! เพราะโลกนี้มีความดึงดูด ก็เมื่อตัวอย่างเช่นนี้มีได้ ทำไม
 เราไม่ตั้งข้อสงสัยเกตบ้างว่า **เหตุไฉน ทุกครั้งที่เกิดความรู้สึก
 ต่อสิ่งใด จึงต้องมีความตั้งใจต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วย ไม่ต้องมี
 ความตั้งใจด้วยไม่ได้หรือ ?** ชรอยร่างกายนี้
 จะไม่ใช่เป็นเครื่องกลไก อย่างที่เข้าใจเสียแล้ว ถ้าหากมันเป็น
 เครื่องกลไกเช่นเดียว กับเครื่องยนต์ต่างๆ **เหตุไฉน มันจึง
 ต้องมีเจตจำนงด้วย** และเจตจำนงนี้เอง ที่ควบคุมความ
 เป็นไปของร่างกาย ทุกส่วน

การพิสูจน์สิ่งต่าง ๆ ถ้าเราใช้ตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผืน ๆ
 หรือใช้เครื่องมือสำหรับพิสูจน์ไม่ดีพอ แนนอนเหลือเกิน เราก็
 คงได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้องแน่ชัด เราลองคิดดู ถ้าหากใน
 วงการแพทย์ หมอใช้แต่เพียงสายตา มือ จมูก และหูของเขา
 เท่านั้น ตรวจจอาการไข้ หมอยังไม่มีเครื่องมือดี ๆ เช่นที่มีอยู่ใน
 ปัจจุบันนี้เป็นเครื่องประกอบ ป่านนี้ เราก็ยังคงไม่รู้กันว่า

ศัตรูที่ร้ายกาจที่สุดของมนุษย์นั้น ก็คือเจ้าสัตว์ตัวเล็ก ๆ ซึ่งมองไม่เห็นด้วยตาเปล่านี้เอง ซึ่งมีอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไปมากมาย เหลือคณา ข้อนี้ฉันใด การเรียนเพื่อจะให้เข้าใจความถ่องแท้ของชีวิต เราก็ไม่ควรจะถือตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผิว ๆ มาเป็นข้อพิสูจน์ตัดสินว่า อะไรเป็นอะไร ฉันนั้น โดยเฉพาะในเรื่องของวิญญาณไม่ควรจะด่วนตัดสินว่า เป็นผลของร่างกายทั้งหมด

อนึ่ง ตามธรรมเนียมการพิสูจน์หาหลักความจริงในปรากฏการณ์ที่ละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างยิ่งนั้น เรามักจะใช้วิธีการอันหนึ่งนำทางไปก่อน กล่าวคือ สมมติหลักเกณฑ์จากเหตุผลหลาย ๆ ด้าน ที่พอจะทำให้เชื่อว่า น่าจะเป็นอย่างนั้นไว้พลางก่อน วิธีการเช่นนี้เรียกว่าตั้งสมมุติฐาน (hypothesis) ครั้นแล้วก็นำเอาทฤษฎีที่สมมุติไว้ก่อนนั้น มาอธิบายเหตุผลของปรากฏการณ์นั้น ๆ ถ้า ปรากฏว่าใช้ได้ตลอดไปทุก ๆ กรณี เป็นจำนวนมากหลาย โดยไม่มีข้อขัดแย้ง เราก็ถือได้ว่าสมมุติฐานนั้นเป็นความจริง แล้ววางเป็นทฤษฎี (theory) ได้ ข้าพเจ้าคิดว่า สำหรับคนที่ไม่สามารถจะเข้าใจเรื่องวิญญาณว่า

โดยที่แท้ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกายนั้น
 ในขั้นแรก ก็ควรจะตั้งเรื่องนี้เป็นสมมุติฐานไว้ก่อน คือลอง
 เชื่อว่า หลักความจริงเป็นอย่างนี้ไปพลางก่อน และเวลาจะ
 อธิบายปรากฏการณ์ของจิตใจ ก็จงลองคิดไปตามหลักอันนี้
 ดูก่อน ถ้าปรากฏว่าสมเหตุผลไม่มีอะไรขัดแย้ง แล้วจึงค่อย
 เชื่ออย่างสนิท เพราะฉะนั้น ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจะตั้ง
 สมมุติฐานไว้ก่อนแล้วจึงค่อยหาตัวอย่างมาพิสูจน์ตามหลักนี้

สมมุติฐานอันที่ ๑ วิญญาณคือพลังงานชนิดหนึ่ง
 ซึ่งเป็นนามธรรม และแทรกซึมอยู่ในสสารทุกชนิด โครงสร้าง
 ของวัตถุธาตุก็ดี คุณสมบัติของวัตถุธาตุก็ดี เกิดมาจาก
 พลังงานวิญญาณโดยที่สุด แม้หลักเกณฑ์ธรรมชาติ หรือกฎ
 ธรรมชาติ ก็เกิดมาจากพลังงานวิญญาณ ถ้าสามารถเปลี่ยน
 สภาพของวิญญาณได้ ก็จะสามารถเปลี่ยนกฎธรรมชาติได้ ถ้าเอาชนะ
 วิญญาณได้ ก็เอาชนะธรรมชาติได้ ลักษณะเฉพาะของ
 พลังงานวิญญาณ ในทุกสิ่งทุกอย่าง ก็คืออำนาจดึงดูด
 อำนาจในการรักษาแบบ และอำนาจที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ
 เคลื่อนไหวเป็นวัฏฏะอยู่เสมอ

สมมุติฐานอันที่ ๒ วิญญาณ ไม่เฉพาะแต่แทรกซึมอยู่ในสสารต่าง ๆ คือทั้งในของแข็งของเหลว และแก๊สต่าง ๆ เท่านั้น แต่หากว่ามีอยู่ทั่วไปในพาหิรอากาศ แม้ในที่ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นสุญญากาศ ในที่นั้นก็มิพลังงานวิญญาณ พลังงานวิญญาณได้ติดเนื่องเป็นผืนเดียว กันทั่วทั้งสากลจักรวาล คล้ายกับกระแสแม่เหล็ก ซึ่งแผ่ซ่านไปทั่วโลก

สมมุติฐานอันที่ ๓ พลังงานวิญญาณที่อยู่ในวัตถุ เราสังเกตได้ตรงที่ว่า วัตถุทุกอย่าง มีความดึงดูดระหว่างอนุและปรมาณูเหนียวแน่นมาก ดังนั้น จึงรวมกันอยู่เป็นโครงสร้างของวัตถุธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ทั้ง ๆ ที่วัตถุทุกอย่างประกอบด้วยอิเล็กตรอนและโปรตอน ซึ่งโดยธรรมชาติอิเล็กตรอนไม่หยุดนิ่งเลย ถ้าความดึงดูดระหว่างไฟฟ้านี้ไม่มี วัตถุธาตุนั้น ๆ จะทรงตัวอยู่ไม่ได้ ความดึงดูดที่ดี อำนาจที่ทำให้อิเล็กตรอนต้องวิ่งเป็น วัฏฏะอยู่เสมอนั้นก็ดี นี้คือข้อสังเกตว่าพลังงานวิญญาณได้มีอยู่ในนี้ กริยากับปฏิกิริยาของวัตถุ ก็เป็นผลมาจากวิญญาณ

สมมุติฐานอันที่ ๔ พลังงานวิญญาณที่ว่า เป็นนามธรรมนั้น หมายความว่า ตัวมันเองแท้ ๆ เราจะสัมผัสโดยตรงไม่ได้ด้วยประสาททั้งห้า จะสัมผัสได้โดยตรงก็เฉพาะทางมโนสัมผัสเท่านั้น แต่เราอาจจะสัมผัสมันได้ทางอ้อม คืออาศัยการสัมผัสกับวัตถุที่พลังงาน วิญญาณแทรกซึมอยู่ เราเรียนรู้เรื่องของมันได้ โดยการเรียนรู้เรื่องวัตถุ

สมมุติฐานอันที่ ๕ วิญญาณที่เรียกว่าเป็นพลังงาน ก็เพราะตัวมันไม่มีการหยุดนิ่ง เคลื่อนไหวอยู่เป็นนิจ และรวดเร็วอย่างที่สุด อย่างน้อย กระแสของวิญญาณ ที่แล่นไปในพาหิรภาค จะไม่ช้าไปกว่าคลื่นวิทยุเลย นอกจากตัวจะเคลื่อนไหวแล้ว มันยังเป็นเหตุมูลฐานแห่งการเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นรากฐานของพลังงานในทางวัตถุทุกอย่าง

สมมุติฐานอันที่ ๖ วิญญาณ ถือว่า เป็นของธรรมชาติ อย่างหนึ่ง คือเป็นสิ่งที่มิอยู่โดยธรรมดา เหมือนกับสสารทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มิ (entity) อย่างหนึ่ง เราไม่รู้ได้ว่าเบื้องต้นของมันอยู่ที่ไหน ที่สุดของมันอยู่ที่ไหน แต่เราเรียนรู้โครงสร้าง

ของมันได้ เรียนรู้ปัจจัยต่าง ๆ ของมันได้ ปัจจัยซึ่งเป็น ส่วนประกอบและเป็นคุณสมบัติเดิมของมัน ก็คือ อวิชชา ความไม่รู้อะไรเลย ตัณหา ความดีนรน อุปาทาน ความยึดมั่น และกรรม คือ เจตนาหรือเจตจำนง คุณสมบัติเหล่านี้ ในขั้นแรกที่วิญญาณยังต่ำอยู่ คือยังอยู่ในขั้นสภาพของวัตถุล้วน ๆ ยังไม่ได้วิวัฒนาการมาเป็นความรู้สึกในสิ่งที่มีชีวิต เราจะสังเกตไม่ได้เลย นอกจากเราจะเข้าใจสภาพของ วิญญาณในสิ่งที่มีชีวิตเป็นอย่างดีแล้ว จึงจะอนุมานรู้ว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และเจตนา หรือกรรมนั้น ได้มีอยู่ในวิญญาณมาตั้งแต่ยังอยู่ในขั้น ของวัตถุล้วน ๆ แล้ว แต่มีอยู่ในสภาพที่แฝงอยู่ คล้ายกับความร้อนแฝง (latent heat) แต่ถึง กระนั้น ในเมื่อเข้าใจสภาพของวิญญาณในสิ่งที่มีชีวิตดีแล้ว เราก็ยังรู้ได้โดยไม่ยากว่า ความดึงดูดของสสารนั้นคือ ตัณหา การที่วัตถุลลายตัวลงเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งแล้ว มันจะต้อง พยายามรวมตัวกันใหม่ เป็นวัตถุธาตุอย่างใดอย่าง หนึ่งขึ้นใหม่ อำนาจที่ทำให้ต้องเป็นเช่นนี้ คืออุปาทาน การเคลื่อนไหวของอิเล็กตรอนเป็นวัฏฏะ การเปลี่ยนแปลง

ของสสารทั้งหลายก็เป็นวิญญูะ อำนาจที่ทำให้เป็นเช่นนี้คือ อวิชชา วัตถุทุกอย่าง เมื่อมีกิริยา ก็ต้องมีปฏิกิริยาอำนาจที่ทำให้เป็นเช่นนี้ คือกรรม (สำหรับวัตถุล้วน ๆ นั้นจะสังเกตไม่ได้เลยว่า มีเจตจำนง แต่เราเรียนรู้ได้จากกิริยาและปฏิกิริยาของชีวิต ซึ่งรากฐานแท้ ๆ ของมันก็คือ เจตจำนงนั่นเอง ฉะนั้นจึงอนุมานไปถึงวัตถุว่าคงจะเป็นอย่างเดียวกัน และที่สังเกตไม่ได้โดยตรง ก็เพราะวิญญูะอยู่ในสภาพไร้ความรู้สึก)

สมมุติฐานอันที่ ๓/ สิ่งที่มีชีวิตย่อมมีความรู้สึก พืชทุกชนิด สัตว์ทุกชนิด มีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกนั้น บางอย่างเป็นไปโดยตัวเองไม่รู้สึก (sub-consciousness) เช่น ความรู้สึกของต้นไม้ และของสัตว์ ชั้นต่ำที่ไม่มีมันสมอง (ความรู้สึกตัวเกิดจากมโนสัมผัส มโนสัมผัสจะมีได้ต้องมีสมอง) บางอย่างเป็นไปโดยตัวเองรู้สึก เช่นความรู้สึกนึกคิดของคนเราที่เป็นส่วนวิถิจิต ความรู้สึกเหล่านี้ทั้งหมด มีกำเนิดมาจากพลังงานวิญญูะ ซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมดาในสสารทุกอย่างนั่นเอง

สมมุติฐานอันที่ ๘ พลังงานวิญญาณกับวัตถุมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของวิญญาณ ย่อมทำให้วัตถุมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงของวัตถุ ก็ทำให้วิญญาณมีการเปลี่ยนแปลง (นักวัตถุนิยมส่วนมากมักตั้งข้อสงสัยเกิดว่า ถ้าร่างกายเปลี่ยนแปลงจิตก็เปลี่ยนแปลง ถ้าร่างกายไม่มี จิตก็ไม่มี ฉะนั้นจึงลงความเห็นว่ จิตเป็นผลของร่างกาย ส่วนนักจิตนิยมก็มักตั้งข้อสงสัยเกิดความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จากการเปลี่ยนแปลงของจิต ฉะนั้น จึงลงความเห็นว่ ร่างกายเป็นผลของจิต มติทั้งสองนี้ ต่างก็เป็นที่สุดด้วยกัน ส่วนพุทธศาสนาถือเป็นมัชฌิมา คือถือว่าร่างกายและจิตก็มีความสำคัญเหมือนกัน และถือว่า สิ่งที่มี มีอยู่ ๒ คือนามและวัตถุ)

เอาเพียง ๘ ข้อเท่านั้นก่อน สมมุติฐานเหล่านี้ เป็นความเข้าใจส่วนตัวของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ ซึ่งได้มาจากการศึกษาค้นคว้าหลายทางด้วยกัน ขอบอกเสียด้วยว่ ความหมายซึ่งมีสำนวนอย่างนี้ และคำพูดเช่นที่กล่าวมานี้ไม่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มไหน สมมุติฐานเหล่านี้ ข้าพเจ้าตั้งขึ้นเอง

แต่ก็แน่ใจเป็นส่วนมากกว่า ไม่ผิดหลักพุทธศาสนา ในตอนต่อ ๆ ไป ข้าพเจ้าจะพิสูจน์ให้ดูว่า ความหมายเหล่านี้ ข้าพเจ้าเอามาจากคัมภีร์ไหนบ้าง และเอามาได้โดยวิธีไหน แต่เพื่อป้องกันความผิดพลาดมิให้เป็นที่มีวามองแก่พระไตรปิฎก ข้าพเจ้าจึงได้บอกให้ทราบว่ ข้อความเหล่านั้นเป็นสมมุติฐานของข้าพเจ้าเอง ฉะนั้น สำหรับท่านที่ยึดมั่นตามตัว อักษรในคัมภีร์ไม่ต้องวิตกว่า ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อพระพุทธเจ้าด้วยมติส่วนตัว เพราะตอนไหนเป็นพุทธภาษิตแท้ ตอนไหนไม่ใช่ ข้าพเจ้าได้แยกมติส่วนตัวกับหลักในคัมภีร์ไว้ชัดเจนทุกแห่ง แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้ายืนยันได้ว่า ความเข้าใจเหล่านั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากอ่านหนังสือคัมภีร์ในพุทธศาสนา และพยายามที่จะค้นหาความเข้าใจที่แท้จริงจากคัมภีร์นั่นเอง

อนึ่งขอให้ผู้อ่านพึงเข้าใจไว้ด้วยว่า คำว่า **วิญญานที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น** ทุกแห่งมีความหมายถึง **ความรู้สึกที่มีอยู่ในชีวิตเท่านั้น** ไม่มีเล่มใดตอนใดที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ในวัตถุที่ไร้ชีวิตมีวิญญานยิ่งกว่านั้น ในคัมภีร์บางเล่ม ซึ่งเป็นอรรถกถา บอกไว้ชัดเจนเลยว่า วิญญานมี

เฉพาะในสัตว์ ในมนุษย์ในพวกอบายภูมิ และพวกเทวดา พวกพรหมเท่านั้น ส่วนต้นไม้หรือพืชทั่ว ๆ ไปไม่มีวิญญาณ

แต่อย่างไรก็ดี ขอให้เข้าใจว่า ถ้าเราเป็นนักค้นคว้าจริง ๆ จะพบว่า เป็นของธรรมดาอย่างหนึ่งที่ **ตัวหนังสือย่อมนไม่สามารถบอกความจริงได้ครบถ้วนทุกประการ** และการแปลข้อความในคัมภีร์นั้น บางที่เราอาจจะถือตรงตามตัวอักษรเท่านั้นไม่ได้ เพราะความหมายระหว่างบรรทัดยังมีอยู่อีกมาก ถ้าเราเก็บข้อความในคัมภีร์หลาย ๆ เล่ม มาเรียงกันดูหลาย ๆ ชั้น และพิจารณาหลาย ๆ เทียบ เราจะพบความหมายที่ตัวหนังสือ ไม่ได้บอกไว้อีกมากมายทีเดียว แต่ก็อีกนั่นแหละ การตีความหมายกว้างขวาง ก็อาจจะผิดจากความเดิมไปก็ได้ ฉะนั้น เพื่อป้องกันความผิดพลาดอันนี้ ข้าพเจ้าจึงได้แยกมติส่วนตัว กับหลักฐานในคัมภีร์ไว้ชัดเจนทุกแห่ง เพื่อผู้อ่านจะได้สะดวกใจ ในอันที่ต้องการจะทราบว่าจะตรงไหนเป็นหลักฐานในคัมภีร์จริง ๆ

ความแตกต่าง

ระหว่าง

สมมติฐานกับมติปรัชญาต่าง ๆ

อนึ่ง ลักษณะของวิญญาณ เท่าที่ข้าพเจ้าตั้งสมมติฐานไว้ให้ดูนั้น บางคนอาจจะเห็นว่า :-

มีลักษณะเหมือนกับปรมาณูในศาสนาพราหมณ์

บางคนอาจเข้าใจว่า :-

เหมือนพระเจ้าในศาสนาคริสต์และอิสลาม

และบางคนอาจเข้าใจว่า :-

เหมือนกับทฤษฎีเรื่องวิญญาณ (monads) **ของ**
ไลบ์นิซ นักปรัชญาชาวเยอรมัน (ค.ศ. ๑๖๔๖-๑๗๑๖) ที่ถือว่า
ในสรรพวัตตุมีวิญญาณ และถือว่า วิญญาณ ไม่ใช่สสาร
และถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่อย่าง แท้จริง ส่วนวัตต
นั้นไม่จริง

บางคนอาจเห็นว่า :-

เหมือนกับปรัชญาวิญญาณนิยม (Animism) ของนัก ปรัชญาในสมัยดึกดำบรรพ์

แต่จะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ศึกษาปรัชญาเหล่านี้
มาแล้ว ข้าพเจ้าบอกได้ว่า โดยที่แท้จริงแล้วไม่เหมือนกันเลย
คล้ายคลึงกันในบางแง่เท่านั้น โดยเฉพาะส่วนที่ผิดจากมติ
ของปรัชญาทั้งหลาย ก็คือ :-

ข้าพเจ้าถือว่า ตราบใด อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ยังไม่
หมดสิ้นไปจากสันดานโดยเด็ดขาด วิญญาณไม่บริสุทธิ์ถึงขั้น
เป็นพระอรหันต์แล้ว ความเข้าใจในเรื่องของวิญญาณก็ดี
ในเรื่องของชีวิตก็ดี จะสมบูรณ์ไม่ได้เลยเป็นอันขาด

ข้าพเจ้าถือว่า มีตำราอยู่เล่มเดียวเท่านั้นที่จะอธิบาย
เรื่องของชีวิตได้ขาวสะอาด และแจ่มใสถึงที่สุด หมดข้อสงสัย
ใดๆ ทั้งสิ้น ตำราที่ว่านี้ คือนิพพาน แต่นิพพานเป็นตำราที่ไม่
มีตัวหนังสือเลย ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่า ใครก็ตามเมื่อได้รู้
แจ้งแทงตลอดซึ่งนิพพานแล้ว เขาจะเกิดปัญญาอย่างใหญ่
หลวง เป็น ปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นปัญญาที่ถูกต้องแท้ด้วย
ปัญญานี้ เราจะสามารถเข้าใจเรื่องของชีวิตได้หมดจด

วิญญาณคืออะไร ? เกิดมาอย่างไร ? มีอยู่อย่างไร ? ชีวิตเกิดมาอย่างไร ? กฎธรรมชาติของชีวิตเกิดขึ้นมาเอง หรือเกิดมาจากอะไร ? เปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ? ธรรมชาติคืออะไร ? พระเจ้าคืออะไร ฯลฯ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องของชีวิต จะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแจ่มใสที่สุด ทั้งนี้ ก็เพราะนิพพานเป็นที่สุดของชีวิต ด้วยการเข้าไปให้ถึงที่สุดของชีวิตเท่านั้น เราจึงจะเข้าใจเรื่องชีวิตโดยทะลุปรุโปร่ง แต่การจะเข้าสู่ภาวะนี้ได้ ก็ต่อเมื่อทำให้ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน บางเบาไปโดยลำดับจนกระทั่งหมดไปในที่สุด

ข้าพเจ้าถือว่า トラบไตที่กิเลสเหล่านี้ยังครอบงำอยู่เราก็เป็นเหมือนคนตาบอด ความเข้าใจต่าง ๆ ก็เป็นเหมือนมโนภาพของคนตาบอด เราจะบอดมากหรือน้อยก็อยู่ที่กิเลสเหล่านี้มีมากหรือน้อย ถ้าบอดมาก มโนภาพก็ผิดมาก บอดน้อยก็ผิดน้อย และเราทุกคนก็ได้บอด มาแล้วตั้งแต่เกิด ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังคงบอดอยู่ เรายังไม่เคยพบความจริงแท้ ๆ เลย ความจริงที่พบอยู่ทุกขณะก็มี แต่กฎแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเท่านั้น เราทุกคนยังคงเป็นเหมือนคนตาบอดคลำช้าง

ซึ่งวาดภาพของความจริงต่าง ๆ ไว้อย่างไม่สมบูรณ์เลย ยิ่งกว่านั้นเราจะพบว่า ในวิสัยของมนุษย์ ซึ่งประสาทมี ประสิทธิภาพ จำกัด สมอังก์จำกัด ไม่มีใครสามารถเรียนรู้ ความจริงของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ได้ทั้งหมด ไม่มีใครเก็บ ข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ทั้งหลายไว้ได้ทั้งหมด ฉะนั้น ความจริงต่าง ๆ ที่เรารู้และพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริงนั้น น่าจะเป็นแง่หนึ่ง ๆ หรือชั้นหนึ่ง ๆ ของความจริงอันสมบูรณ์ เช่นเดียวกับสมัยหนึ่ง นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกลงความเห็นว่ สสารเป็นความจริงแท้ เพราะจะแยกต่อไปอีกไม่ได้แล้ว

ข้าพเจ้าถือว่า คนเราจะมีความรู้อันสมบูรณ์ในทุกสิ่ง ทุกอย่างไม่ได้ แต่บางครั้ง เราว่าสมบูรณ์ก็เพราะ ความรู้ที่นั้น สมองความต้องการที่กำลังมีอยู่ ได้อย่างสมบูรณ์ต่างหาก ความสมบูรณ์ ย่อมขึ้นอยู่กัขีดชั้นแห่งความต้องการ เรารู้กัน ดีว่า ความต้องการเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น ความสมบูรณ์ แท้ ๆ ตามขีดชั้นที่กำหนดไว้ จะพึงมีได้อย่างไร ? เว้นไว้แต่เรา จะจำกัดความต้องการไว้เท่านั้น และสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าไม่ลืม

เลย ก็คือพุทธดำรัสที่ว่า **“แม้ตถาคตจะรู้ถึงปานนี้ ก็หายึดมั่นในความรู้ันั้นไม่”**

ข้าพเจ้าถือว่า หลักวิชาต่าง ๆ ที่เราถือกันไว้นั้น ก็เพียงเพื่อนำมาใช้ ทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ข้าพเจ้าคิดว่า เราไม่ควรจะยึดมั่นในทฤษฎีอันใดอันหนึ่งจนเกินไป เราควรจะยึดไว้เพียงเพื่อประโยชน์เท่านั้น แต่นั่นจะต้องระวังที่จะไม่ปิดเป็นอนความจริง เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นอันขาด และโดยธรรมดา ประโยชน์ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการ ถ้าความต้องการต่ำช้าเลวทราม คนเราก็อาจเห็นผิดเป็นชอบได้โดยไม่รู้สีกตัว ฉะนั้น จึงควรสอดส่องความต้องการของตนอยู่เสมอ เพราะเจ้านี้สร้างเหตุผลหลอกกลวงตัวเองง่ายที่สุด

อนึ่ง **สมมุติฐานเหล่านั้น** ข้าพเจ้าให้ความหมายแต่เพียงว่า **เป็นเสมือนร้านค้า ที่ใช้ในการก่อดีกเท่านั้น** เมื่อดีกเสร็จแล้ว ร้านค้าคือสมมุติฐานเหล่านั้น ก็ต้องรื้อไป และถ้าหากข้าพเจ้าจะใช้อีก ก็หมายความว่า ต้องการจะให้ เป็นร้านค้าของผู้ใดผู้หนึ่ง ที่เขาต้องการจะสร้างดึกอย่าง

ข้าพเจ้าเท่านั้น ตราบใดที่ตึกยังไม่เสร็จ เราก็จะต้องใช้
ร่ำกร้านนั้นตลอดไป ตึกที่ว่านี้ ข้าพเจ้า หมายถึงการบรรลุ
นิพพานในชั้นของพระอรหันต์ พระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี ท่านเหล่านี้บรรลุถึงนิพพานแล้วเหมือนกัน
แต่การบรรลุนั้นยังไม่สมบูรณ์ เพราะกิเลสยังไม่หมด คำว่า
บรรลุถึงนิพพาน หมายความว่า กระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน
และการรู้แจ้งในเรื่องนิพพานอย่างแจ่มใสจริง ๆ นั้น จะมีได้ก็
ต่อเมื่อกิเลสหมดสิ้นจริง ๆ เท่านั้น

เพราะเหตุที่ข้าพเจ้า มีความเข้าใจเป็นพิเศษเช่นนี้

ผู้อ่านก็จะเห็นได้เองว่า โดยที่แท้ สมมุติฐานของข้าพเจ้านั้น
จะเหมือนกันไม่ได้เลยกับมติต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เพราะ
ข้าพเจ้าถือเป็นเพียงร่ำกร้านเท่านั้น นั่นก็คือไม่ใช่ตัวสัจธรรม
จริง ๆ ที่ข้าพเจ้ายึดมั่น ส่วนสัจธรรมจริง ๆ ที่ข้าพเจ้ามุ่งหมาย
คือนิพพานต่างหาก แต่จะอย่างไรก็ตาม สมมุติฐานที่ข้าพเจ้า
สร้างขึ้นมานั้น แม้จะเป็นเพียงร่ำกร้านก็จริง แต่ก็ยังเป็นร่ำกร้าน
ที่มั่นคงมาก สมบูรณ์ด้วยเหตุผลไม่น้อย และยากที่จะหาข้อ
ขัดแย้งมาลบล้างได้ ข้าพเจ้าเคยได้อาศัยเป็นหลักอธิบาย

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตได้มากมาย โดยไม่ขัดแย้งกันเอง
เลยแต่ข้อสำคัญ จะต้องเข้าใจความหมายของคำที่ใช้ให้
ถ่องแท้ ไม่เช่นนั้นจะพบว่า เต็มไปด้วยการขัดแย้ง ยิ่งกว่านั้น
ข้าพเจ้ารู้สึกว่ ำรงร้านเหล่านี้ เราสามารถอาศัยเพื่อสร้าง
หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการที่จะเสริมสร้างความสุขและ
ความสมบูรณ์ให้แก่สังคมได้มากทีเดียว แม้ในระหว่างที่เรายังเป็น
ปัญญาชนอยู่นี่เอง โดยเฉพาะในด้านศีลธรรม ถ้าคนใดมีพื้น
ความเชื่อดังที่กล่าวมานี้จะรับรองได้เป็นส่วนมากกว่า เป็นคนมี
ศีลธรรม และทั้งจะเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจอย่างแรง ในการ
ก้าวหน้าของชีวิต ถ้าซาบซึ่งในความเชื่อนั้นจริง ๆ ก็จะเป็น
คนเสียสละ เพื่อหมู่คณะอย่างกว้างขวาง ไม่กลัวตาย เพราะ
เขาจะมีความหวังในอนาคตสดชื่นอยู่เสมอ เขาจะรู้สึกมั่นใจ
ในตนเอง เสมือนหนึ่งบุคคลที่เชื่อมั่นในพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ
ผู้สร้างโลก และรู้สึกว่ พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของได้มองเห็นเขาอยู่
ทุกขณะนั้นเทียว

บทพิสูจน์

วิญญาณเป็นธรรมชาติ อีกชนิดหนึ่งนอกจากร่างกาย

เมื่อข้าพเจ้าได้สร้างร่างร่าณเพื่อการก่อตึก ด้วยการตั้งสมมติฐานไว้ให้แล้วต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจะได้บรรยายถึงความเกิดของวิญญาณต่อไปใหม่ ซึ่งถ้าพยายามอ่านสมมติฐานเหล่านั้นให้เข้าใจพอเป็นเลา ๆ ไว้ก่อน จะเข้าใจข้อความต่อไปนี้ ไม่ยากเลย

ก่อนอื่นต้องเข้าใจคำว่า “**วิญญาณเกิด**” มีความหมายอย่างไรเสียก่อน

คำว่า **วิญญาณเกิด** ในที่นี้หมายความว่า **เกิดความรู้สึกว่าได้เห็น หรือได้ยินอะไร เป็นต้น** คำว่า **วิญญาณ** แปลว่า **ความรู้สึก**

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า “**สังขารคือเจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ถ้าเจตนาไม่มี วิญญาณย่อมไม่เกิด**” นี้หมายความว่า ทุกครั้งที่เราจะรู้สึกว่

เราได้เห็นหรือได้ยินอะไร เราต้องมีความสนใจต่อสิ่ง นั้นด้วย เมื่อมีความสนใจ ก็ย่อมมีความตั้งใจ ถ้าไม่สนใจ ไม่ตั้งใจแม้ รูปจะผ่านตา เสียงจะเข้าหู ก็จะไม่รู้สึกว่าได้เห็น หรือได้ยินเลย ดังเช่นในกรณีนั่งเขียนหนังสือเพลีน ไม่ได้ยินเสียงนาฬิกา พระพุทธเจ้าเข้าฌาน เสียงฟ้าผ่าใกล้ ๆ ก็ไม่ทรงได้ยิน

เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น ก็เพราะวิญญาณไม่ใช่เป็น เหมือนกลอง ซึ่งเคาะเมื่อใด ก็ดังเมื่อนั้น วิญญาณเป็น ธรรมชาติชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในร่างกาย และมีอำนาจในตัวเอง ที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ ถ้าสิ่งที่เห็นหรือได้ยิน เร้าความสนใจ วิญญาณก็เกิด ถ้าไม่เร้าความสนใจ วิญญาณก็ไม่เกิด แต่ปกติคนทั่วไปตกเป็นทาสของร่างกาย และตกเป็นทาสของ อารมณ์ ทุกครั้งเมื่อมีอะไรมาสัมผัสทางประสาท จิตเป็นต้อง วอกแวกไปหาสิ่งนั้นเสมอ บังคับไว้ไม่ได้ ยิ่งเป็นอารมณ์ชนิด ที่ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ก่อให้เกิดสุขเวทนา หรือ ทุกขเวทนาแล้ว เป็นบังคับไม่อยู่ที่เดียว ดังหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมีอยู่ว่า :-

เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา

ตัณหาเมื่อเกิด ย่อมทำให้จิตดิ้นรนแส้ไปหาอารมณ์นั้น ๆ (ตัณหาในที่นี้ ไม่ใช่หมายถึงความกำหนัดเท่านั้น แต่หมายถึงความอยากทั่ว ๆ ไป อยากกิน อยากดื่ม ก็เป็นตัณหา) ด้วยเหตุนี้ คนที่ตกเป็นทาสของตัณหามาก ๆ จึงไม่มีทางทำสมาธิได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าพระองค์ตัดตัณหาได้เด็ดขาด ทรงฝึกสมาธิจนชำนาญ สามารถจะบังคับจิตให้อยู่อย่างไรก็ได้ให้แน่วแน่อยู่กับอารมณ์อันเดียว ไม่ให้วอกแวกไปอื่นเลย เป็นเวลาที่ ชั่วโมงก็วัน ก็ทำได้ ฉะนั้น จึงไม่ประหลาดแต่อย่างไร ในการที่พระองค์ไม่ทรงได้ยินเสียงฟ้าผ่าในเวลาเข้าฌาน เพราะพระองค์ทรงทำได้เช่นนี้ และทรงสังเกตจากจิตใจ ของพระองค์เองว่า ที่ไม่ได้ยิน ก็เพราะพระองค์ตั้งใจอย่างแน่วแน่ให้ใจอยู่กับอารมณ์อันเดียว คืออารมณ์ของสมาธิ ซึ่งอาจจะเป็นลมหายใจ หรือนิมิตอันใดอันหนึ่งที่หน่วงไว้เป็นอารมณ์ตลอดเวลา ใจไม่มีวอกแวกไปอื่นเลย แม้แต่ขณะจิตเดียว (ถ้าอยากจะรู้ว่า ขณะจิตหนึ่งนานเท่าไร ก็จงทำใจให้สงบ แล้วพยายามนึก ถึง ก. และ ข. สลับกันไปให้

เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ ใน ขณะที่ ก . ปรากฏในห้วงนี้ ก็นับเป็น
 ขณะจิตหนึ่ง ข . ก็เป็นอีกขณะจิตหนึ่ง) ถ้าจิตแน่วแน่ออยู่ใน
 อารมณ์อันเดียว เป็นเวลานาน ๆ จนรู้สึกมีความเยือกเย็น
 ทั้งรู้สึกว่ากายก็เบาเหมือนไม่ได้นั่งอยู่กับพื้น ใจก็ปลอดโปร่ง
 เป็นอย่างยิ่ง ในขณะนี้ จะไม่ได้ยินเสียงภายนอกเลย ยุงกัดก็
 ไม่รู้สึก ถ้ายิ่งเข้าฌานให้สูงไปกว่านี้ ถึงขั้นสมภาบัติที่ ๘ เสียง
 ขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยินเลย ถ้าเข้าถึงขั้นนิโรธ จะไม่มีความรู้สึกใด ๆ
 เหลืออยู่เลย **การที่เป็นไปเช่นนี้ ก็เพราะเหตุผลข้อเดียว คือ**
เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ถ้าเจตนาจะรับอารมณ์
 ภายนอกไม่มีเลย จิตก็จะไม่มีความรู้สึกใด ๆ เกิดขึ้นต่อ
 อารมณ์ภายนอก และในเมื่อไม่ปรารถนาจะรับอารมณ์ใด ๆ
 แม้ในภายใน หน่วงเอาแต่นิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียว
 จิตก็ดับ เรียกว่าเข้านิโรธ พุทธการณเหล่านี้ ทุกคนทำได้ถ้า
 ฝึกฝนถึงขนาด ในครั้งพุทธกาลมีพระสาวกเป็นอันมาก
 ที่เข้าฌานได้ เข้านิโรธได้ และทุกองค์ ก็ประสบข้อเท็จจริง
 อย่างเดียวกันว่า **“วิญญานเกิดเพราะมีเจตนาเป็นปัจจัย”**

ข้อว่า “วิญญานจะเกิด ก็เพราะมีเจตนาเป็นปัจจัย” นี้ เป็นข้อเท็จจริงที่จะประจักษ์แก่คนทุกคน ถ้าได้ฝึกสมาธิได้ถึงขนาด และนับว่า เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด ที่จะแยกให้เห็นว่า ปัจจัยทางร่างกายอย่างเดียว ไม่สามารถก่อให้เกิดวิญญานได้ และนี่ย่อมแสดงให้เห็นว่า จิตกับร่างกายเป็นของคนละอย่าง เพราะถ้าความรู้สึกต่าง ๆ เป็นผลของร่างกายล้วน ๆ ทุกครั้งเมื่อมีอะไรมาเร้าประสาท ก็ควรจะต้องเกิดความรู้สึกทุกขณะไป แต่ความจริง หากเป็นเช่นนั้นไม่ ยิ่งกว่านั้น ตัวอย่างต่าง ๆ ในทางอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งทุกคนที่มีฌานแก่กล้าย่อมทำได้ นั้นก็ย่อมเป็น ข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นชัดเจนไปกว่า วิญญานเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง นอกจากร่างกายแน่นอน และวิญญานมีอำนาจเหนือร่างกาย เช่นในกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้ และด้วยการฝึกฝนทางสมาธิแท้ ๆ ก็ทำให้พระองค์มีตาทิพย์เกิดขึ้น และมีเจโตปริยญาณ คือญาณที่ทำให้ล่วงรู้ความรู้สึกนึกคิดของคนอื่น เสมือนหนึ่งว่า ความคิดของเขานั้นเป็นของ

พระองค์เอง นอกจากนี้ ยังทรงสามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้ แปลก ๆ อีก เช่น เดินบนน้ำได้ ล่องหนหายตัวได้ ดังนี้ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดี เพราะเหตุที่ตัวอย่างเช่นนี้ เรายังหากัน ไม่ได้ในสมัยปัจจุบัน แม้เท่าที่ทราบ ๆ กันอยู่บ้าง ส่วนมากก็ ยังไม่เป็นหลักฐานพอที่จะเชื่อกันได้ทั่ว ๆ ไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องยากที่จะใช้ตัวอย่างเช่นนี้เป็นข้อพิสูจน์ในกรณีที่ว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย และเป็น สิ่งที่มีอำนาจเหนือร่างกาย แต่ข้าพเจ้าได้บอกมาแล้วว่า การพิสูจน์หาความจริงในสิ่งต่าง ๆ นั้น ข้อเท็จจริงย่อมมีอยู่ หลายแง่หลายมุม หลายชั้นหลายเชิง ถ้าเราพบแต่ข้อเท็จจริง พื้น ๆ เท่านั้น เราก็คงได้ความรู้ชนิดพื้น ๆ นั้นเอง และด้วยเหตุ ที่ข้อเท็จจริงพิเศษดังที่กล่าวมานี้ เราสมัยปัจจุบันไม่ค่อยจะ ได้เห็น เพราะไม่ว่าใครที่โหนกก็พบแต่ว่า ถ้าคนโหนก ตาบอด หูหนวก ก็เป็นอันว่าไม่เห็นและไม่ได้ยินอะไร ถ้าตาดีหูดี ก็ได้ เห็นได้ยิน ข้อพิสูจน์ทางสรีรวิทยาและจิตวิทยา ยิ่งแสดงชัด ขึ้นไปอีกว่า การเห็น การได้ยินต้องอาศัยอวัยวะแห่งการ สัมผัสเท่านั้น ถ้าสิ่งเหล่านี้พิการ ความรู้สึกก็พลอยพิการ

เพียงเล็กน้อย ในขณะที่นั้นก็ย่อมมีความตั้งใจเล็กน้อย เหมือนกัน เพราะความพอใจกับความตั้งใจเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ แต่โดยปกติคนไปเข้าใจเสียว่า ถ้าเรียกว่าเป็น ความตั้งใจก็ต่อเมื่อรู้สึก ว่าตั้งใจจริง ๆ เขาไม่รู้ว่า โดยความจริง คนเราทุกคนก่อนจะมีความตั้งใจจริงต่อสิ่งใด ก็ย่อมมีความตั้งใจเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ มาก่อนเสมอ ความตั้งใจเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้แหละเมื่อนาน ๆ ไปรวมกันขึ้น จึงเป็น ความตั้งใจจริง ๆ คำที่ว่า เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ พระพุทธองค์ทรงหมายถึงความตั้งใจเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ด้วย ซึ่งในหลักอภิธรรมมีดังนี้ :-

“เจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อม กับจิตทุกขณะ มีอยู่ ๗ อย่าง คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา อภิคคตา ชีวิตินทรีย์ และมนสิการ”

- อภิธรรมมัตถสังคห . ๗

เจตสิก แปลว่า นามธรรมที่เกิดกับจิต หรือ เนื่อง อยู่กับจิต นี้หมายความว่า ทุกครั้งที่เกิดการเห็นหรือการ

ได้ยินเป็นต้น จากการกำหนดจิตอย่างถี่ถ้วน จะพบว่าทุกขณะ
 จะต้องมีเจตสิกทั้ง ๗ เกิดขึ้นเสมอ แม้เพียงชั่วขณะเห็น
 หรือได้ยินอะไร เพียงชั่วขณะเดียวเท่านั้น ก็มีเจตสิกทั้ง ๗
 ครบถ้วน กล่าวคือ ในขณะที่ รู้สึกว่า ได้เห็น หรือได้ยินอะไร
 เพียงชั่วขณะแว็บเดียวเท่านั้น ในขณะที่นั้นย่อมมีเวทนาเกิดขึ้น
 คืออุเบกขา เวทนา มีสัญญา คือการกำหนดหมายอารมณ์
 ชั่วขณะ แวบหนึ่ง มีเจตนา คือความตั้งใจจดจ่อต่ออารมณ์นั้น
 แวบหนึ่ง มีเอกัคคตา คือมีความแน่วแน่อยู่ในอารมณ์นั้น
 แวบหนึ่ง มีชีวิตินทรีย์ คือมีชีวิตเกิดขึ้นแว็บหนึ่ง และมี
 มนสิการคือการใส่ใจต่ออารมณ์นั้นแว็บหนึ่ง ผู้ที่มีจิตเป็น
 สมาธิอย่างแน่วแน่ จะกำหนดลักษณะเหล่านี้ได้เสมอ
 และท่านจะรู้ได้อย่างแน่ชัดด้วยว่า เพราะเจตสิกเหล่านี้เองเป็น
 ปัจจัย วิญญาณจึงเกิดขึ้น ถ้าทำให้เจตสิกเหล่านี้ดับเสียแล้ว
 วิญญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย และก็เป็นที่ทำให้ดับจริง ๆ
 ได้ด้วย ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่นอนหลับ และไม่ได้ใช้ปัจจัยอะไรทาง
 วัตถุเลย เป็นต้นว่าใช้ยาสลบ ประสาทหรือกับริบรณด้วยดี
 ทุกอย่าง แต่ถึงกระนั้น เจตสิกเหล่านั้นก็ดับไปอย่างสนิท และ

จะเพิ่มขึ้นต่อเมื่อถึงกำหนดที่ตั้งใจไว้เท่านั้น คล้ายกับการ
 สะกดจิต คล้ายเท่านั้น แต่โดยแท้จริง ต่างจากการสะกดจิต
 มากมายการที่จะดับเจตสิกได้อย่างสนิทดังที่กล่าวมานั้น มีอยู่
 วิธีเดียวเท่านั้น คือการเข้านิโรธสมาบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้า
 เป็นคนแรกในโลกที่ทำได้ และกลายเป็นเรื่องตื่นเต้นมากที่สุด
 ในสมัยครั้งพุทธกาล เรื่องนี้จะมีอธิบายในบทหลัง ๆ จาก
 ข้อเท็จจริงอันนี้เอง พระพุทธองค์จึงทรงวางหลักปฏิจจสมุปบาท
 ไว้ว่า :-

**“นาม (คือ เจตสิก) ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ
 ถ้านามไม่มี วิญญาณก็ไม่เกิด”**

จากหลักวิชา ซึ่งได้มาจากข้อเท็จจริงพิเศษเช่นนี้
 ท่านผู้อ่านจะพึงเห็นว่า เป็นของละเอียดและลึกซึ้งเพียงไร
 เรื่องการเกิดของวิญญาณ สำหรับผู้ที่เชื่อข้อเท็จจริงอันนี้
 ย่อมไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่อีก แล้วเขาย่อมจะแน่ใจว่า
 วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งนอกจากร่างกาย และมี
 อำนาจในตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ เครื่องรับวิญญูกับ
 คลื่นวิญญู ไม่ใช่สิ่งเดียวกันฉันใด วิญญาณกับร่างกายก็

เช่นเดียวกัน ฉะนั้น แต่ถึงกระนั้น เราจะพบว่าถ้าเครื่องเสียงวิทยุก็ไม่ดังหรือดัง แต่ก็ฟังไม่ตี สำหรับคนที่ไม่รู้ความจริง เขาอาจจะเข้าใจว่า เสียงดังออกมาจากเครื่องนั่นเอง แล้วก็ประหลาดใจว่า มันดังขึ้นมาอย่างไร คนร้องเพลงก็ไม่มี แต่ไหนมีเสียงเพลงดังออกมาได้ แต่เรื่องนี้ คนส่วนมากทุกวันนี้ไม่มีใครประหลาดใจกันแล้ว เพราะเข้าใจเหตุผลดี ในทำนองเดียวกัน เมื่อเราเห็นว่ากายพิการ ความรู้สึกก็พิการไปด้วยทุกครั้ง ด้วยเหตุผลเพียงเท่านี้ เราไม่ควรจะลงความเห็นว่าเป็นผลของร่างกาย จากข้อเท็จจริงที่อธิบายมาในตอนต้น เราเห็นแล้วว่า ลำพังร่างกายอย่างเดียว ไม่สามารถก่อให้เกิดวิญญาณได้ ร่างกายเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งจริง แต่นั่นไม่ใช่ปัจจัยทั้งหมด เช่นเดียวกับเรามีเครื่องวิทยุดีทุกอย่าง แต่ไม่มีคลื่นวิทยุที่เครื่องของเราจะรับได้ ส่งมาจากสถานีไหนเลย เครื่องก็ไม่มี ความหมายอะไร เรื่องร่างกายกับวิญญาณก็คล้ายกัน ขอให้เข้าใจว่าคล้ายกันเท่านั้น ไม่ใช่เหมือนกันทุกอย่าง ซึ่งเมื่อ เรียนเรื่องวิญญาณไปมาก ๆ แล้วจะรู้ได้เอง

เหตุไรจึงเข้าใจยากมาก ?

เรื่อง

วิญญานกับร่างกาย

เป็นธรรมชาติคนละอย่าง

การเข้าใจว่า :-

“วิญญานกับร่างกายเป็นธรรมชาติคนละอย่าง”

นี่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจว่า :-

“วิญญานคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต”

“วิญญานยอมมีอยู่ได้ หลังจากตายแล้ว”

แต่ก็ช่างเป็นกรรมของมนุษย์เสียเหลือเกิน ที่การเข้าใจ
เช่นนี้ ดูช่างยากเย็นเสียจริง ๆ ทั้งนี้ไม่ใช่อะไร มีสาเหตุสำคัญ
อยู่ข้อเดียวเท่านั้นคือ :-

ความสัมพันธ์ของร่างกายกับจิตใจ เป็นไปอย่าง
ใกล้เคียงเหลือประมาณ จนเราแยกไม่ได้ด้วยวิธีสังเกต
อย่างธรรมดาว่า “ตรงไหนเป็นเรื่องของวิญญาณตรงไหน
เป็นเรื่องของร่างกาย” ส่วนวิธีการสังเกตอย่างพิเศษ
คือการสังเกตที่ต้องอาศัยอำนาจสมาธิเหล่านั้นแล้ว
คนส่วนมากก็ทำไม่ได้ ทั้งหลักวิชาในทางสรีรวิทยา
สอนไว้อย่างน่าเชื่อที่สุดว่า ความรู้สึกต่าง ๆ เป็นผลของ
สมองและเส้นประสาท

ฉะนั้น คนส่วนมากจึงสมัครที่จะเชื่อว่า วิญญาณเป็น
ผลของร่างกาย เมื่อตายแล้วก็สูญ แต่ทุกครั้งที่ข้าพเจ้านึกถึง
ความเชื่อของคนประเภทนี้แล้ว ทำให้ข้าพเจ้าต้องนึกถึง
พุทธภาษิตข้อหนึ่ง ที่พระองค์ตรัสไว้ ซึ่งฟังดูแล้วบางคนอาจ
เห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นจอมแห่งบุคคลผู้ไ้อวด และถือตัวว่า
ฉลาดเลิศล้ำเหนือมนุษย์ใด ๆ แต่สำหรับคนที่เข้าใจธรรมของ
พระองค์ดี แล้วเขาจะไม่รู้สึกว่าพระองค์ไ้อวดแต่อย่างใดเลย
กลับรู้สึกว่าเป็นคำที่ฟังแล้ว ทำให้รู้สึกตื่นตันใจเหลือเกิน
เพราะรู้สึกเป็นบุญอันใหญ่หลวง ที่เกิดมาได้พบแสงสว่างนั้น
คือ พระพุทธดำรัสที่ว่า :-

**“ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตได้เกิดขึ้นมาในโลก
เปรียบเหมือนดวงตาของโลกได้เกิดขึ้น”**

- จากนัยแห่ง อ.เอก. ๒๐/๓๐ สุยา.

อ.เอกก. ๒๐/๒๒ มหาจุฬาร.

ข้อแย้งของคน

ที่ไม่เชื่อว่าวิญญาณ

เป็นธรรมชาติอีกอย่างนอกจากร่างกาย

ข้อเท็จจริงที่ว่า **วิญญาณเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเจตนา
ด้วยนั้น** ทางหนึ่งที่จะทำให้บางคนเข้าใจว่า **นี่ไม่ใช่ข้อพิสูจน์
สำคัญในการจะบอกว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วน
หนึ่งนอกจากร่างกาย** ก็คือเขาอาจคิดว่ามัน**เป็นธรรมดา
ของสมองที่จะต้องเป็นเช่นนั้น** จะเห็นอะไร จะได้ยินอะไร
ก็ต้องมีความตั้งใจด้วยเสมอ และเราก็สังเกตได้ว่า **ความตั้งใจนั้น**
เกิดจากร่างกายนั่นเอง เช่น หิว ก็เกิดความต้องการอาหาร
กระหายหรือร้อน ก็เกิดความต้องการน้ำ เมื่อมีความต้องการ
ก็ย่อมมีความตั้งใจ ยิ่งกว่านั้น พระอรหันต์ซึ่งถือว่าหมดกิเลสแล้ว

หมดอวิชชาแล้ว (อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารคือเจตนา) ก็ยังมีความต้องการ เช่นต้องการน้ำ ต้องการอาหาร ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ความต้องการและความตั้งใจนั้นเกิดจากร่างกายนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นอย่างไร ในการที่จะถือเอาหลักนั้นเป็นข้อพิสูจน์ว่า ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะวิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย ควรจะมีข้อพิสูจน์ที่ดีกว่านี้ ส่วนการที่จะอ้างเอาข้อพิสูจน์ในทางสมาธินั้นแล้ว คนทั่วไปก็ไม่อาจจะยอมรับไว้ได้ เพราะไม่ใช่ข้อเท็จจริงของมหาชน ดังนั้นจึงไม่ควรรับเชื่อไว้ หรือแม้จะอ้างชื่อของนักปราชญ์สำคัญทางวิทยาศาสตร์บางคนก็เชื่อว่า จิตมีอยู่เป็นส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย เช่นศาสตราจารย์เซอร์เอมเมียนส์ เป็นต้น ก็ยังไม่ควรเชื่ออยู่นั่นเอง เพราะไม่ได้ให้ข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนอะไรไว้ และอาจเป็นไปได้ที่ว่า ท่านผู้นั้นกล่าวอย่างนั้น เป็นเพราะถูกอิทธิพลบางอย่างบังคับให้ พูดเช่นนั้น หรือเพื่อจะเอาใจคนบางพวก ซึ่งเขาเชื่ออย่างนั้น หรืออาจจะเป็นเพราะตัวเองมีนิสัยโน้มเอียงที่จะเชื่อเช่นนั้น จึงมองหาข้อเท็จจริงที่จะสนับสนุนความ เชื่อของตัวเอง และอาจจะตั้งข้อสงสัยได้อีกเป็นอันมากบางคนอาจคิดเช่นนี้

แต่ใครจะคิดอย่างไรก็ตาม เราควรจะรู้หลักกรรมเอาไว้
อันหนึ่งว่า คนเราถ้าลงไม่เชื่ออะไรแล้ว เป็นต้องหาเหตุผลมา
หักล้างได้เสมอ ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งจะเชื่อตามหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง
และถ้าลงว่าเชื่อแล้วก็เป็นต้องหาเหตุผลมาสนับสนุนได้อีก
เหมือนกัน ตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ ก็คือจงสังเกตุดูเหตุผล
ระหว่างคนที่เชื่อในพระผู้เป็นเจ้า กับคนที่ไม่เชื่อ ถ้าเราเป็นคน
กลาง จะมองเห็นเหตุผลชนิดที่หลอกตัวเอง ของฝ่ายใดฝ่าย
หนึ่งได้ง่าย นอกจากนี้ เราจะมองเห็นรากฐานแห่ง
ความเชื่อของคนเราว่า ย่อมขึ้นอยู่กับนิสัย สิ่งแวดล้อม และ
พื้นที่การศึกษาอีกด้วย

เพราะฉะนั้น จึงเป็นการยากมาก ที่จะหาหลักเกณฑ์ที่
แน่นอนว่า อย่างไหนเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง แต่จะอย่างไร
ก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ว่า ความจริงแท้ ๆ ย่อมมีอยู่อย่างเดียว
ถ้าปรากฏว่ามีความจริงอยู่สองอย่าง นั่นก็ต้องแปลว่า
อีกอย่างหนึ่งต้องเท็จ เว้นไว้แต่จะเป็นความจริงคนละชั้น หรือ
คนละแง่ ก็อาจมีจริงหลายอย่าง แต่ถ้าอยู่ในมาตรฐาน
เดียวกันที่จะต้องชี้ขาดว่า เป็นดำหรือแดงเท่านั้น ความจริงก็

ต้องมืออย่างเดียว คือไม่ดำก็แดง เช่นเดียวกันในกรณีจะชี้ขาดว่า วิญญาณกับร่างกาย เป็นธาตุคนละอย่างหรืออย่างเดียวกัน ถ้าพิสูจน์ได้แน่ชัดว่า วิญญาณเป็นผลของร่างกาย เป็นธาตุอย่างเดียวกับร่างกาย ก็ต้องลงมติว่า ตายแล้วก็สูญ วิญญาณไม่ใช่ตัวกรรมชาติผู้สร้างชีวิต ถ้าพิสูจน์ได้แน่ชัดว่า วิญญาณเป็นธาตุคนละอย่างกับร่างกาย ไม่ใช่ผลของร่างกาย โดยตรง ตายแล้ววิญญาณก็ย่อมจะเหลืออยู่ ปัญหานี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องขบให้แตกหัก

คำตอบที่สมบูรณ์

ในปัญหาเรื่องวิญญาณกับร่างกาย

ข้าพเจ้าขอย้อนกลับไปหาสมมุติฐาน ข้อที่ว่า “วิญญาณคือพลังงาน นามธรรมที่แทรกซึมอยู่ในสสารทุกอย่าง คุณสมบัติของสสาร มาจากพลังงานวิญญาณ โครงสร้างของวัตถุ ก็มาจากพลังงานวิญญาณ” (ข้อที่ ๑) และสมมุติฐานที่ว่า “พลังงานวิญญาณกับวัตถุ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ถ้าสภาพวัตถุเปลี่ยนแปลง สภาพของ

วิญญาณก็เปลี่ยน ถ้าสภาพวิญญาณเปลี่ยนแปลงสภาพวัตถุก็เปลี่ยน” (ข้อที่ ๘) และสมมติฐานที่ว่า “ในทุก ๆ เซลล์ชีวิตมีวิญญาณ” (ข้อที่ ๗) ถ้าท่านอ่านสมมติฐานเหล่านี้ให้เข้าใจดี ท่านก็จะไม่เถียงกับใคร เพราะในการมองดูความเป็นไปของชีวิต เราอาจจะมองมาจากแง่มุมธรรมก็ได้ หรือมองจากแง่วัตถุก็ได้ ข้อสำคัญอย่าไปยึดมั่นว่า มีความจริงแต่ในแง่ของวัตถุเท่านั้น หรือในแง่ของนามธรรมเท่านั้น คนที่พูดว่าการจะรู้สึกต่อสิ่งไร ที่ต้องอาศัยความตั้งใจด้วย ข้อนี้เป็นธรรมตาของสมองหรือของเส้นประสาทนั้น นี้ย่อมหมายความว่า เขามองในแง่วัตถุ คิดถึงสภาพธรรมตาของโครงสร้างแห่งเซลล์ประสาทที่จะต้องก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น ส่วนผู้ที่เชื่อว่าวิญญาณจะเกิดก็ต้องอาศัยเจตนา และถือว่า ข้อนี้เป็นธรรมตาของวิญญาณ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในตัวเอง ที่จะให้เกิดความรู้สึกก็ได้ ไม่ให้เกิดก็ได้ นั้นหมายความว่า เขามองในแง่ของนามธรรม เมื่อมองคนละแง่ ใช้มาตรฐานคนละอย่าง ก็ย่อมต้องเห็นคนละอย่าง ข้อนี้เป็นของธรรมตา แต่พระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้ทั้งสองแง่ว่า :-

แง่วัตถุ :- อุปาทายรูป คือ พฤติกรรมของชีวิต เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หรือรูป คือธาตุทั้งสี่ และสฬายตนะ คือระบบประสาท หรืออวัยวะแห่งการสัมผัส เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ข้อนี้ตรงกับหลักชีววิทยาและจิตวิทยาสมัยปัจจุบัน

แง่นามธรรม :- สังขาร คือเจตนา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หรือโดยละเอียดตรัสว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และเจตนา หรืออีกนัยหนึ่ง เจตสิกทั้ง ๗ คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ (อัญญาสมาณาเจตสิก) เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (ทั้งสองแห่งนี้ ตรัสคนละคราว มุ่งหมายคนละอย่าง จึงมีหัวข้อซ้ำกันบ้าง ผิดกันบ้าง)

เป็นอันว่า หลักพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ อย่างสมบูรณ์มาก สมบูรณ์ยิ่งกว่าหลักชีววิทยา และจิตวิทยา คราวนี้มีปัญหาเหลืออยู่แต่เพียงว่า สมมุติฐานเหล่านั้นจะพึงเชื่อถือได้หรือไม่ ? และถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาแน่หรือ ?

สมมุติฐานเรื่องวิญญาณ ได้มาจากหลักฐานในคัมภีร์ และข้อเท็จจริงอะไรบ้าง ?

ได้เคยอธิบายมาแล้ว ในเซลล์ชีวิตทุกเซลล์ มี วิญญาณ
เราลองศึกษาความเป็นไปของสัตว์เซลล์เดียว เช่นอมีบา
แล้วเราจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง วิญญาณกับร่างกาย
ชัดเจนทีเดียว

สิ่งที่มีชีวิตแม้จะเป็นสัตว์เซลล์เดียว เช่นอมีบา เรารู้กันว่า
มันมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกอันนี้แหละที่ทาง
พุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาณ

หลักพุทธศาสนามีว่า อุปาทายรูป คือพฤติกรรมของ
ชีวิต เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เรารู้ได้ว่า ถ้าพฤติกรรมไม่มี
เช่นไม่มีการกิน การย่อย การหายใจ การเผาผลาญเป็นต้น
ความรู้สึกในชีวิตนั้นย่อมมีไม่ได้ เพราะอย่างนี้ทางพุทธศาสนา
จึงถือว่า พฤติกรรมของชีวิตเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

อีกนัยหนึ่ง หลักพุทธศาสนามีว่า “ธาตุทั้งสี่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” ซึ่งเมื่อจะกล่าวตามหลักวิทยาศาสตร์ก็หมายความว่า วัตถุต่าง ๆ อันเป็นโครงสร้างของเซลล์ เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน และแร่ธาตุต่าง ๆ และเหล็ก เช่น ฟอสฟอรัส แคลเซียม เป็นต้น รวมทั้งพลังงาน เช่น ความร้อน สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ พุตสัน ๆ ว่า อินทรีย์วัตถุเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เราพิสูจน์ได้ง่าย ๆ ว่า ถ้าวัตถุ เหล่านี้ไม่มี ชีวิตย่อมมีไม่ได้ และเมื่อชีวิตไม่มี ความรู้สึกก็ไม่มี ดังนั้น ทางพุทธศาสนาจึงถือว่า ธาตุทั้งสี่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

อนึ่ง ทางพุทธศาสนายังเชื่ออีกว่า วิญญาณเป็นของเกิดแล้วก็ดับ เกิดแล้วก็ดับ เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก วิญญาณที่ดับไปนั้น ก็เป็นอันดับไป คืออันตรธานสูญสิ้นไปเลย เหมือนเปลวไฟดับ ส่วนวิญญาณที่เกิดใหม่นั้นเล่า ก็เป็นของใหม่แท้ แม้ว่าจะรับการถ่ายทอด ลักษณะต่าง ๆ มาจากวิญญาณเก่า ซึ่งเปรียบเหมือน มะม่วงที่เกิดใหม่ แม้จะสืบเนื่องมาจากลูกเก่าที่ปลูก แต่ก็ไม่ใช่ลูกเดียวกันกับลูกเดิม วิญญาณใหม่

เปรียบเหมือนมะม่วงลูกใหม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ยิ่งชวนให้มีปัญหามากขึ้นว่า วิญญาณเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ? วิญญาณเปรียบเหมือนเสียง ซึ่งโดยธรรมชาติเสียงไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่จริงแต่เดิม หากแต่เกิดจากการเคาะอย่างนี้หรือ ? แต่เราก็ได้พิสูจน์มาแล้วว่า ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่อย่างหนึ่งนอกจากสสาร เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญาณที่ทยอยกันเกิดมาใหม่ ๆ นั้น มาจากอะไร ?

ขอให้เข้าใจให้ดีกว่า คำว่า วิญญาณเกิด มีความหมาย

๒ อย่างคือ :-

๑. หมายถึง เกิดอำนาจควบคุมการเปลี่ยนแปลงของชีวิต

๒. หมายถึง เกิดความรู้สึก เช่นมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม หรือเกิดความรู้สึกภายใน (subconsciousness)

ขอให้ท่านพิจารณาดูหลักพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านี้ให้ละเอียด นอกจากนี้หลักพุทธศาสนายังมีอีกว่า ตายแล้ว วิญญาณไปเกิดใหม่ นิสัยสันดานต่าง ๆ บุญและบาปที่อบรมไว้

ความชัดเจนที่สร้างสมไว้ ติดตามไปถึงชาติหน้าได้อีก ในเมื่อหลักมีว่า วิญญาณที่ดับไปเหมือนกับเปลวไฟที่ดับ วิญญาณที่เกิดใหม่ก็เหมือนเปลวไฟอันใหม่ เป็นวิญญาณคนละอันที่เดียว ทั้งเมื่อตายแล้ว ร่างกายก็หมดไป ร่างกายที่เกิดใหม่ก็เป็นของใหม่แท้ เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณจะสืบต่อไปถึงชาติหน้าได้อย่างไร ? เพราะหลักพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ชัดเจน เช่นนี้ว่า :-

อนุปฺปนฺนา อฺปปชฺชนฺติ   อฺปนฺนา จ นฺริชฺฌเร
 อภินวฺวา ว สงฺขารา   นทีโสตสฺมฺปมา
 วิชฺขุปฺปาโท ว อากาเส   อฺปปชฺชนฺติ วยฺนฺติ จ

- วิ. ๓/๒๖๖; ๒๕๕

สังขารทั้งหลาย คือนามและรูปทั้งหลาย ที่ยังไม่เกิด ก็จักเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมดับไป

สังขารที่เกิดขึ้น เป็นของใหม่ล้วน เปรียบเหมือนกระแสน้ำ (ที่ไหลอย่างสม่ำเสมอ เป็นสีเดียวกันตลอดซึ่งเมื่อมองดูผืน จะเห็นเป็นน้ำอันเดียวกัน แต่ที่แท้ กระแสน้ำตรงที่เราจับสายตาดูนั้น เปลี่ยนใหม่อยู่เรื่อยๆ)

สังขารทั้งหลายบังเกิดแล้ว เต็มทั่วดับไป เหมือนฟ้า
แลบในอากาศ เกิดขึ้นแว็บเดียว แล้วก็หายไป ฉะนั้น
และอีกแห่งหนึ่งซึ่งพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า :-

อนิธานคตา ภคคา

- วิ. ๓/๒๕๕

สังขารทั้งหลายที่ดับไปนั้น ก็เป็นอันดับไปทีเดียว คือถึง
ซึ่งความไม่มีทีเดียว ส่วนที่ดับไปนั้น ไม่ได้เก็บไว้ ณ ที่ไหน ๆ

(เย ภคคา น เต กตฺถจฺจึ นิธานํ คตา อถฺโข
อภาวเมว คตา - ปรมตฺถมญฺชฺสา ๓/๔๘๓, วิสุทฺธิ. ฎี ๒/๔๕๕
ฉบับมหาจุฬาฯ)

คำว่า ไม่ได้เก็บไว้ ณ ที่ไหน ๆ นี้ ไม่ได้แย้งกับคำว่า
ลักษณะของจิตถูกถ่ายถอดไว้กับจิตในขณะต่อมา ที่ท่าน
กล่าวเช่นนั้นมีความหมายว่า ส่วนที่ดับไปนั้น ก็เป็นอันดับไป
จริง ส่วนที่เกิดใหม่ ก็ใหม่แท้แต่การที่ลักษณะของจิตขณะแรก
เข้ามาปรากฏในจิตขณะต่อมาได้นั้น **เป็นเพราะความ**
เปลี่ยนแปลงของจิตเก่า ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน
ระบบของวัตถุ แล้วจิตเก่านั้นก็ดับไป ครั้นแล้วการ
เปลี่ยนแปลงแห่งระบบ ของวัตถุภายใต้การเปลี่ยนแปลง

ของจิตเท่านั้นแหละ ที่ก่อให้เกิดจิตหรือวิญญาณ
ที่มีลักษณะคล้ายกับจิตเก่าในขณะต่อมา ตามธรรมดา
 จิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เท่ากับ รูปดับขณะเดียว คือรอบเดียว
 เท่านั้น ทั้งนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงของรูปช้ากว่า
 การเปลี่ยนแปลงของจิต รูปครั้งแรกเกิดพร้อมกับจิต
 ขณะแรก แต่มาดับพร้อมกับจิตในครั้งที่ ๑๗ คำว่า **รูปเกิด**
 หมายความว่า **เกิดปรากฏ ลักษณะของความเป็นชีวิต หรือ**
เกิดความเป็นไปในรอบหนึ่ง เราเรียกว่า **รูปเกิดขณะหนึ่ง**
 (ดูคำอธิบายในเรื่องปุเรชาตปัจจัยและปัจฉาชาตปัจจัย
 ในอภิธรรม และใน สุมังคลวิลาสินี ๒/๑๒๙, ที.อฎ. ๒/๑๐๐
 ฉบับมหาจุฬาฯ)

ข้าพเจ้าได้ประมวลหลักสำคัญ ๆ ของพุทธศาสนามาเรียง
 ให้ดู เพื่อเราจะได้เห็นความหมายระหว่างบรรทัด ขอให้อ่าน
 ทบทวนดูหลาย ๆ เทียบ ครั้งแรกจะรู้สึกว่า หลักละเหล่านั้น
 แย้งกันจนน่าเวียนหัว

เช่นหลักหนึ่งว่า **วิญญาณที่ดับไปนั้นก็ดับ**
ไปเลย ที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า

แต่อีกหลักหนึ่งก็คือ ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่ได้ นิสัยสันดานสืบไปถึงชาติหน้าได้

เมื่อหลักต่าง ๆ ชัดแย้งกันเช่นนี้ จะให้เราถือหลักไหน เป็นข้อที่ถูกต้อง แต่เราก็รู้สึกว่ หลักเหล่านั้น ล้วนแต่มี หลักฐานแสดงว่ เป็นหลักพุทธศาสนาทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จะให้เราหาหลักความเข้าใจตรงไหน หรือจะอธิบายอย่างไร จึงจะสามารถรวมหลักทั้งหลาย ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ให้แย้งกันได้ ข้อนี้นับว่เป็น ปัญหาสำคัญมาก

การที่จะทำให่ หลักพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น กลมกลืนกัน ไม่ให้ขัดแย้งกันและให่ถูกหลักวิทยาศาสตร์ด้วยนั้น บางคนอาจอธิบายว่ :-

โดยธรรมดา **สสารทุกอย่างที่เป็นอินทรีย์วัตถุ มีสภาพที่จะก่อให่เกิดวิญญาณ ในเมื่อมารวมกันเป็น จักรกลชีวิต**

การอธิบายแบบ ซึ่งเป็นมติของนักชีววิทยาสมัย ปัจจุบันเป็นส่วนมาก ซึ่งฟังดูแล้วรู้สึกว่มีเหตุผลน่าเชื่อถืออยู่

ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ดี เราจะเห็นว่า ทฤษฎีนี้ใช้เป็นหลักอธิบายได้เฉพาะในเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น จะใช้เป็นหลักอธิบายถึงสภาพของวิญญาณหลังจากตายแล้วไม่ได้ และจะไปขัดแย้งกับหลักพุทธศาสนาที่ถือว่า ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่ได้ เพราะถ้าอธิบายว่า สสาร จะก่อให้เกิดวิญญาณได้ก็ต่อเมื่อสสารรวมตัวในแบบจักรกลชีวิต แต่เมื่อตายแล้วชีวิตไม่มี วิญญาณก็ย่อมจะมีอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจะเห็นว่า ใช้เป็นหลักอธิบายตลอดไปไม่ได้ และการอธิบายแบบนี้ก็จะไม่สมกับที่ทางพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มี (entity) อย่างหนึ่ง นอกจากสสาร

อีกนัยหนึ่ง บางคนอาจอธิบายว่า **ที่ว่าในสสารทุกอย่างมีสภาพที่จะก่อให้เกิดวิญญาณนั้น คำว่า สสารทุกอย่างนั้น หมายถึงทั้งอินทรีย์วัตถุ และอนินทรีย์วัตถุ** ในขณะที่มีชีวิต อินทรีย์วัตถุที่รวมกันเป็นโครง สร้างของชีวิตนั้น ก่อให้เกิดวิญญาณขึ้นแบบหนึ่ง แต่เมื่อตายแล้ว กำลังงานของวิญญาณที่มีอยู่ในขณะที่มีชีวิตอยู่นั้น ก็จะเป็นปัจจัยทำให้สสารในพาหิรภาค เกิดมีสภาพของวิญญาณขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง

วิญญาณที่เกิดจากอินทริยวัตถุนี้แหละ ที่เกิดสับสนย่อยกันไ
ณ จุดใดจุดหนึ่งที่เหมาะสม แล้วก็ป็นปัจจัยก่อให้เกิดชีวิตขึ้น
ที่นั่น

การอธิบายแบบนี้ คุณจะใช้เป็นหลักได้กว้างกว่าที่กล่าว
มาแล้ว แต่ก็อีกนั่นแหละ การอธิบายแบบนี้ ก็จะไม่เหมาะสม
กับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“วิญญาณเป็น รากฐานของสิ่ง
ทั้งปวง...สิ่งทั้งปวงย่อมเป็นไปตามอำนาจของสิ่ง ๆ เดียว
คือวิญญาณ”** และจะใช้เป็นหลักอธิบายไม่ได้ถึงเรื่อง
อรุปรพรม

ข้าพเจ้าได้พยายามเป็นอย่างมาก ที่จะหาหลักแห่ง
ความเข้าใจ ที่จะเชื่อมโยงหลักต่าง ๆ เข้าเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน ซึ่งในที่สุด ข้าพเจ้าก็คิดได้ว่า มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น
คือต้องอธิบายว่า :-

**ในสสารทุกอย่างมีวิญญาณ แต่วิญญาณที่มีอยู่ใน
สสารนั้น เป็นวิญญาณหลับ คือเป็นวิญญาณที่ยังไม่
ปรากฏลักษณะออกมาเป็นความรู้สึก และเป็นอำนาจ
ควบคุมชีวิต วิญญาณที่มีอยู่ในสิ่งที่ไร้ชีวิตนั้นเปรียบ**

เหมือนความร้อนแผ่ และแม้ในพาหิรากาศทั่วไปก็มี
วิญญาณ ซึ่งเป็นเหมือนกระแสแม่เหล็กที่แผ่ซ่านไป
ทั่วโลก ในโลกแห่งวิญญาณนั้น ได้ติดต่อเป็นผืนเดียวกัน
เหมือนอากาศธาตุ

ความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จะถูกต้องตามหลัก
พุทธศาสนาจริงหรือไม่? ก็ขอให้นึกถึงหลักในรูปฌาน
พระองค์ตรัสไว้ว่า :-

อนนุต อากาโส อากาศเป็นอนันตะ

อนนุต วิญญาณ วิญญาณเป็นอนันตะ

และพุทธภาษิตในแก้วกฐสูตร :-

วิญญาณ อนิทสฺสนํ อนนุตํ สพฺพโตปภํ

นิพพานคือวิญญาณซึ่งเห็นด้วยตาไม่ได้ เปรียบเทียบกับ
กับอะไรโดยสมบูรณ์จริง ๆ ไม่ได้ เป็นอนันตะและมีทางที่จะ
เข้าถึงได้ทางกัมมัฏฐานรอบด้าน มีรัศมี อันกระจ่างไม่สิ้นสุด

สำหรับ **อากาศ** เราเข้าใจกันดีแล้วว่า **ย่อมมีอยู่
แม้ในปริมาณ** ช่องว่างที่ทำให้อิเล็กทรอนิกส์นอนหมอนอยู่ได้เสมอ

ก็คืออากาศธาตุ จะมองไปทางไหน หรือนึกถึงอะไร จะพบแต่
 อากาศธาตุไม่สิ้นสุด เราไม่รู้ไม่ได้เลย ว่าอากาศเริ่มต้นจาก
 ตรงไหน และไปสิ้นสุดที่ไหน หรือตรงไหนเป็นท่ามกลางของมัน
 มันเกิดมีขึ้นตั้งแต่เมื่อไร และจะไปสิ้นสุดเวลาไหน ไม่มีใครรู้
 ได้เลย คำว่า อนันตะ แปลว่า ไม่มีที่สิ้นสุด อากาศเป็นอนันตะ
 มีความหมาย ดังที่กล่าวมานี้ ความหมายอันนี้ ไม่มีปราชญ์
 คนไหนคัดค้านได้เลย

ส่วนคำว่า **วิญญาน** เป็นอนันตะแล้ว **มีความหมาย
 อย่างไร ?** ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สมาธินิเทศ หน้า ๑๓๙-
 ๑๔๐ ตอนที้อธิบายเรื่องอรุณภาพานนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า :-

อากาศเป็นอนันตะ หมายความว่า ที่สุดแห่งการ
 เกิดขึ้น (*อุปปาทนุโต*) ที่สุดแห่งการดับ (*วายนุโต*) ของอากาศ
 นั้นไม่ปรากฏ (*น ปญญายติ*)

วิญญานเป็นอนันตะ หมายความว่า ให้มนสิการถึง
 วิญญานที่นึกถึงอากาศเป็นอารมณ์ว่า อนนุโต อากาโส
 อากาศไม่มีที่สุด.....นั่นแหละ ฉันทิ ก็จงมนสิการถึงวิญญาน

ที่แผ่ออกไปได้ไม่สิ้นสุดนั้นว่า อนันต์ วิญญาณ วิญญาณไม่มี
ที่สุด....ฉันนั้น

ท่านอธิบายว่า วิญญาณเป็นอนันตด้วยสามาถแห่ง
การมนสิการ คือสามารถจะคิดออกไปได้ไม่สิ้นสุด หรือแผ่ใจ
ไปได้ไม่สิ้นสุด คำอธิบายนี้แม้จะอ่านดูโดยละเอียดแล้ว ก็ไม่สู้
จะแจ่มแจ้งนัก

ปรัชญาเรื่องวิญญาณ ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

การที่จะให้เข้าใจโดยถ่องแท้ว่า โดยธรรมชาติแท้ ๆ
วิญญาณมีสภาพเป็นอย่างไรแน่ นั้น ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าเราได้
ลอง ศึกษา ปรัชญา เรื่อง วิญญาณ ของ พุทธศาสนา
ฝ่ายมหายานดู บางทีอาจจะทำให้เราเข้าใจเรื่อง วิญญาณใน
คัมภีร์ของเราดีขึ้นกว่าเดิมก็ได้ ฉะนั้น ต่อแต่นี้ ข้าพเจ้าจะ
ขอคัดเอาข้อความบางตอนในสูตรเว่ยหล่าง ซึ่งเป็นสูตรของ
มหายานที่แพร่หลายมาก และมีอิทธิพลมาก มาให้พิจารณาดู

ข้อความเหล่านี้ท่านพุทธทาสภิกขุ (เจ้าคุณอรุณันทมุนี) เป็นผู้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งในสูตรเว่ยหลง ได้อธิบายเรื่อง วิญญาณไว้ดังนี้ :-

“ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวง (ใจในที่นี้หมายถึง The essence of mind) เหมือนกันกับขนาดของอากาศ (space) มันเป็นสิ่งที่ยึดจับไม่ได้ คือมันไม่ใช่ของกลม หรือของเป็นเหลี่ยม ไม่ใช่ของโตหรือของเล็ก ไม่ใช่ของเขียวหรือเหลือง แดงหรือขาว ไม่ใช่ของที่มีบนมีล่าง ไม่ใช่ของสั้นหรือยาว ไม่ใช่ความข้งหรือความขึ้น ไม่ใช่ความถูกหรือความผิด ไม่ใช่ของดีหรือของชั่ว ไม่ใช่ของอันแรกหรืออันสุดท้าย”

“ความว่างอันไม่มีขอบเขตจำกัด ของสากลจักรวาล เป็นสิ่งที่มีความจุมาก พอที่จะรวมเอาสิ่งต่าง ๆ ตั้งแสน ๆ สิ่ง ซึ่งมีรูปและสัณฐานแปลก ๆ กัน เข้าไว้ในตัวมันได้ สิ่งเหล่านั้น เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวทั้งหลายภูเขา แม่น้ำ แผ่นดิน น้ำพุ ลำธาร พุ่มไม้ ป่าไม้ คนดี คนชั่ว ฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว เมืองสวรรค์ เมืองนรก มหาสมุทร ภูเขาทั้งหลายในเทือกเขามหาเมรุ (หิมาลัย) อากาศนั้นซึมเข้าไปมีอยู่ทั่วในสิ่ง

ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ และความว่างแห่งธรรมชาติแท้ของเรา (ธรรมชาติแท้ของเราคือจิตเดิม หรือ The essence of mind) ก็เข้าไปมีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งใหญ่หลวงก็เพราะมันรวมสิ่งต่าง ๆ เข้าไว้หมด โดยที่สิ่งทุกสิ่งนั้น มันอยู่ในตัวธรรมชาติแท้ของเรา เมื่อเราพบเห็นความดี หรือความชั่วก็ตามของบุคคลอื่น เราไม่ถูกมันดึงดูดให้ชอบ หรือไม่ถูกมันผลักให้ชัง หรือเราไม่เกี่ยวเกาะกับมัน เมื่อนั้นลักษณะแห่งจิตใจของเรา เป็นของว่างเท่ากันกับอากาศด้วยเหตุนี้ เราจึงกล่าวว่า ใจของเราใหญ่หลวง...”

“ใจนั้นมีขนาดแห่งความจุใหญ่หลวง โดยเหตุที่ใจนั้นสิ่งซีม (ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันทั่วไป) ตลอดสากลจักรวาล เมื่อเรานำมันมาใช้ เราก็สามารถจะทราบอะไรได้หลายสิ่งจากบรรดาสิ่งที่มีอยู่ทั้งหมด แต่เมื่อใด เราใช้มันโดยเต็มขนาดของมัน เมื่อนั้นเราก็ทราบได้สารพัดสิ่ง ไม่มีอะไรเหลือ รู้ทุก ๆ สิ่งภายในหนึ่งสิ่ง และรู้หนึ่งสิ่งภายในทุก ๆ สิ่ง เมื่อใดใจของเราทำหน้าที่ ของมันโดยไม่ติดขัด และ

เป็นอิสระที่จะไปหรือมา เมื่อนั้นชื่อว่ามันอยู่ในภาวะแห่ง
ปรัชญา”

เมื่อเราได้อ่านข้อความในสูตรนี้ ซึ่งอธิบายลักษณะของ
วิญญูณเป็นอนันตะชัดเจนมาก แล้วขอให้นึกถึงเรื่องใน
คัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งกล่าวถึงว่า พระพุทธเจ้าสามารถรู้
เรื่องอดีตอนาคต และปัจจุบันได้ทะลุปรุโปร่งด้วยญาณที่
เรียกว่า อดีตังสญาณ อนาคตังสญาณ ปัจจุบันนังสญาณ
สามารถรู้ถึงความนึกคิดของ คนอื่น แม้จะอยู่ไกลแสนไกล
ด้วยเจโตปริยญาณ ซึ่งมีหลักว่า “เมื่อพระองค์กำหนดใจของ
พระองค์แล้ว สามารถที่จะล่วงรู้ซึ่งใจของผู้อื่นว่าเป็นอย่างไร”
และหลักในอรุณมานที่กล่าวมาแล้วว่า “วิญญูณนั้นสามารถ
จะแผ่ไปทั่วสากลจักรวาลก็ทำได้ เมื่อแผ่ไปถึงไหน ก็จะล่วงรู้
ซึ่งเหตุการณ์ที่นั่นได้ (ดูเรื่องทศพลญาณ ในมหาสิหนาทสูตร
ม.ม.๑๒/๑๔๐ ฉบับสยามรัฐ, ฉบับมหาจุฬาฯ หน้า ๑๐๓) ขอให้
เราใคร่ครวญถึงเหตุผลว่า เหตุไร พระองค์จึงสามารถล่วงรู้ได้
อย่างนั้น ถ้าหากว่า โดยธรรมดา วิญญูณมิได้มีสภาพคล้าย
กับกระแสแม่เหล็กที่แผ่ซ่านไปทั่วโลกแล้ว การติดต่อกับ

วิญญาณอื่น ๆ จะฟังเป็นไปได้อย่างไร ? ถ้าหากสภาพของเหตุการณ์ มิได้ถูกบันทึกไว้ด้วยสภาพแห่งวิญญาณ คล้ายกับเสียงที่ถูกบันทึกไว้ด้วยแม่เหล็กไฟฟ้า (คือเสียงได้เปลี่ยนเป็นระบบแม่เหล็ก ตามรูปของคลื่นเสียง) แล้วพระองค์จะสามารถล่วงรู้เหตุการณ์ ทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน โดยไม่มีผู้ใดบอกได้หรือไม่ ? เพียงแต่ทำให้เป็นสมาธิอันแน่วแน่ ทำให้ใจให้ปราศจากอารมณ์ภายนอกทั้งหมด แล้วก็กำหนดใจเพื่อที่จะรู้เรื่องอะไร ก็ทรงทราบเรื่องนั้น ๆ ได้ตลอด

อนึ่ง **จากการสะกดจิต** ซึ่งเดี๋ยวนี้เรารับรองกันแล้วว่า เป็นแขนงหนึ่งในวิชาจิตวิทยาสมัยปัจจุบัน ทำให้เรารู้กันแน่นอนว่า **กระแสจิตแผ่ซ่านจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้ ความคิดของอีกคนหนึ่งสามารถ ถ่ายทอดไปยังอีกคนหนึ่งได้ และไปยังค้ำให้คนนั้นทำอะไรได้ต่าง ๆ เสมือนหนึ่งเป็นร่างกายของเขาเอง** จากข้อเท็จจริงเหล่านี้ ทำให้เราเข้าใจว่าสภาพของ วิญญาณมีสภาพเหมือนกระแสแม่เหล็ก ที่เรารู้จักมันได้ จากเข็มทิศ

เมื่อเราได้ใคร่ครวญข้อความในสูตรเว่ยหล่าง และ
 ข้อความในพระไตรปิฎกทั้งหมดที่อ้างมาแล้ว รวมทั้ง
 ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่พิสูจน์ได้ เราจะเห็นว่า แม้ในฝ่ายเถรวาท
 ก็ถือว่าในสรรพสิ่งมีวิญญาณ วิญญาณไม่ใช่มีเฉพาะในสิ่งที่มี
 ชีวิตเท่านั้น แต่หากมีอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง เหมือนอากาศธาตุ
 นั้นทีเดียว การที่ในบางแห่งกล่าวว่า ในต้นไม้ไม่มีวิญญาณนั้น
 มีความหมายแต่เพียงว่า ไม่มีวิถีวิญญาณเท่านั้น เพราะใน
 ต้นไม้ไม่มีอายตนะ ไม่มีตา หู จมูก ลิ้น ไม่มีสมอง การที่ใน
 บางแห่งกล่าวว่า ผู้เข้านิโรธไม่มีจิต นั้นก็มีความหมายแต่
 เพียงว่า ไม่มีวิถีจิตเท่านั้น เพราะดับเจตนาที่จะรับอารมณ์เสีย
 แล้วในขณะนั้น และการที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า **ในวัตถุไร้ชีวิตมี
 วิญญาณ วิญญาณ** ในคำนี้ มีความหมาย ถึงพลังงาน
 วิญญาณดั้งเดิมที่ จะเกิดมาเป็นภวังคจิตหรือ วิถีจิต ไม่ได้
 หมายถึงความรู้สึกนึกคิด เพราะใคร ๆ ก็รู้กันดีว่าในวัตถุไร้
 ชีวิต ย่อมไม่มีความรู้สึกใด ๆ

มतिที่แตกต่างกับของท่านเว่ยหล่าง

อนึ่ง สำหรับท่านที่เคยอ่านสูตรเว่ยหล่างมาแล้ว ตั้งแต่บทแรก จะพบว่าตามมติของท่านเว่ยหล่าง ท่านถือว่า จิตเดิมเป็นของบริสุทธิ์ และเป็นที่มาของสากลจักรวาล ทุกสิ่งทุกอย่าง ออกมาจากจิตเดิมทั้งนั้น ดังข้อความที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า :-

จิตเดิมแท้ นั้น เป็นของบริสุทธิ์ อย่างบริสุทธิ์ แท้จริง

จิตเดิมแท้ นั้น เป็นอิสระ ไม่อยู่ภายใต้อำนาจ ความต้องเป็นอยู่ หรือภายใต้ความดับสูญ อย่าง อิสระแท้จริง

จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง อย่างสมบูรณ์แท้จริง

จิตเดิมแท้ นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง

ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหลเท
ออกมาจากตัวจิตเดิมแท้ (All in the universe
is manifestation of the essence of mind)

สำหรับ **มติของข้าพเจ้า** แตกต่างจาก **มติของท่าน**
เว่ยหล่าง เล็กน้อย คือข้าพเจ้าถือว่า สิ่งที่มี มีสอง คือ รูป
กับนาม วิญญาณที่ควบคุมสรรพสิ่งทั้งปวง หรือเป็นปัจจัยให้
เกิดสรรพสิ่งทั้งปวงนั้น **ไม่ใช่วิญญาณบริสุทธิ์** แต่เป็น
วิญญาณที่มีอวิชชา ถ้าปราศจากอวิชชาแล้ว จะไม่ก่อให้เกิด
อะไรอีกต่อไป

สมมุติฐาน

เรื่องวิญญาณควรเชื่อได้เพียงไร

ข้าพเจ้าขอให้ท่านกลับไปอ่านสมมุติฐาน ข้อที่ ๑, ๒
อีกครั้งหนึ่ง แล้วท่านจะรู้ว่า สมมุติฐานของข้าพเจ้านั้นไม่ได้
ฝันมาลอย ๆ แต่หากว่ามีหลักฐานที่มาหลายแห่งทีเดียว และ

จากสมมุติฐานเหล่านี้เอง จะสามารถทำให้เราเข้าใจชัดเจนถึงความเกิด ความดับ และการสืบต่อของวิญญาณทั้งในชีวิตนี้ และที่จะสืบไปถึงชาติหน้า โดยไม่ทำให้หลักต่าง ๆ ขัดแย้งกันเลย การเข้าใจเรื่องนี้สำคัญมาก พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ที่ไม่รู้ซึ่งความเกิดและดับของนามรูปตามความเป็นจริง ชื่อว่ายังอยู่ห่างไกลต่อธรรมวินัยของตถาคต”

- จากนัยแห่ง สั. สฬา, ๑๘/๕๔ สย.,

สั. สฬา ๑๘/๔๐ มหาจุฬาฯ.

ข้อควรระลึก

สำหรับผู้ไม่เชื่อทฤษฎีของพุทธศาสนา

สมมุติฐานที่ว่า วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม แทรกซึมอยู่ในสสารทุกชนิด ได้มีอยู่ทั่วไปในพาหิรากาศ และได้ติดเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั่วทั้งสากลจักรวาล เหมือนกระแสแม่เหล็กนั้น ข้าพเจ้าได้อธิบายมา

แล้วว่า ตั้งขึ้นจากหลักฐานอะไรบ้าง ฉะนั้น ปัญหาที่ว่า สมมุติฐานเหล่านี้จะถูกต้องตามหลักพุทธ ศาสนาหรือไม่ จึงเป็นอันหมดไป เพราะให้หลักฐานใน คัมภีร์มาหมดแล้ว เหลือปัญหาอยู่แต่เพียงว่า สมมุติฐานเหล่านี้ ควรจะเชื่อถือเป็นทฤษฎีได้หรือไม่เพียงไร เพราะบางคนอาจเห็นว่าการตั้งสมมุติฐานเพียงจากหลักฐานในคัมภีร์ โดยไม่มีข้อเท็จจริงรับรองอย่างเพียงพอ นั้น อาจผิดพลาดได้ง่ายมาก เพราะ คัมภีร์อาจจะผิดพลาดก็ได้ ต่อเมื่อใดได้พิสูจน์ว่า ข้อความใน คัมภีร์ถูกต้องบริบูรณ์ดีแล้ว นั้นแหละจึงควรจะใช้เป็นหลักฐานเพื่อสร้างทฤษฎีต่อ ๆ ไปได้ ตัวอย่างเช่นเมื่อเราไม่ได้พิสูจน์ว่า พระเจ้ามีจริง เราก็ไม่ควรจะสร้างทฤษฎีขึ้นว่า ความรักดีต่อพระเจ้า จะเป็นทางรอดของมนุษยชาติในทำนองเดียวกัน เมื่อยังไม่ได้พิสูจน์ว่า การตายแล้วเกิดใหม่มีจริง เราก็ไม่ควรจะสร้างทฤษฎีว่า วิญญาณเป็นพลังงานที่มีอยู่ทั่วไปในพาหิรภาค เพื่อจะอธิบายว่าตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่ได้อย่างไร ปัญหานี้นับว่าสำคัญและยิ่งใหญ่มาก แต่ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวมาแล้วว่าการเข้าฌานแล้วไม่ได้ยินเสียง

ฟ้าผ่าก็ดี การระลึกชาติก็ดี การมีปาฏิหาริย์แปลก ๆ ของพระพุทธรองค์ก็ดี สิ่งเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริงทั้งหมด ซึ่งคนทั่วไปทำไม่ได้ และข้อเท็จจริงเหล่านี้ไม่ใช่จะแสวงหาได้ง่าย ๆ ดูเหมือนว่า ถ้าเราไม่ฝึกฝนเอง ก็ต้องรอกันไปก่อนจนกว่าจะมีผู้ทำได้ตามนี้ ฉะนั้น สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่า ข้อเท็จจริงเหล่านี้มีได้ ก็ไม่ควรเชื่อทฤษฎีเหล่านั้น และต้องรอไปก่อนอย่างว่า แต่ก็ควรจะคิดไว้บ้าง ถ้าหากว่า ข้อเท็จจริงเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มิได้จริง ๆ แต่เราไม่เชื่อ การไม่เชื่อของเรานั้นจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดมากมายสักขนาดไหน ! เราจะ ต้องเสียเวลากับการใช้ความคิดผิวนานสักเท่าไร !

อันที่จริง คนที่เชื่ออะไรง่ายเกินไป ก็เป็นเหมือนกับคนที่เชื่ออะไรยากเกินไปเหมือนกัน คือต่างก็ต้องเป็นคนเสี่ยงโชคอย่างมากด้วยกันทั้งสองฝ่าย เหมือนนักเลงการพนันที่แทงแต่ละคราวเล่นเอาเกือบหมดตัว ซึ่งถ้าถูกรวยเร็ว แต่ถ้าผิดก็เกือบล่มจมสิ้นเนื้อประดาตัวทีเดียว พระพุทธรองค์ที่ต้องสร้างระเบียบวินัยของสงฆ์ขึ้นมา สาเหตุส่วนใหญ่ข้อหนึ่งก็คือเพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน เพราะเมื่อประชาชนเกิด

ความเลื่อมใสแล้ว การสอนก็ทำได้ง่าย แม้แต่พระพุทธองค์เอง ก็ทรงประพฤติแต่ในจริยาวัตร อันจะก่อให้เกิดความ เลื่อมใส แก่ปวงชน ดังที่เราสรรเสริญพระองค์ว่า วิชชาจรณสัมปันโน พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ ทั้งในด้านวิชาและความ ประพฤติ เหตุไรจึงต้องทำให้ เป็นที่เลื่อมใส ? ทั้งนี้ก็เพราะ ความเลื่อมใสนำมาซึ่งความเชื่อ คนเราลงเชื่อกันแล้ว สอนให้ ทำอะไรเป็นทำทั้งนั้น ข้อเท็จจริงที่จะทำให้เราหยั่งรู้ความจริงนั้น ส่วนมากเราต้องปฏิบัติ เช่นเดียวกับเราจะรู้ข้อเท็จจริง ในทาง วิทยาศาสตร์ เราก็ต้องเข้าห้องทดลอง อ่านตำราอย่างเดียว รู้จริงไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น ความเชื่อที่พระองค์นำทางไว้ให้ นั้น เท่ากับเป็นการชี้ทางถูกให้เราเดินไป ย่นเวลาให้เรา เพราะคน ที่เชื่อ ก็จะไม่รีบเดินไปทันทีไม่ต้องเสียเวลาพิสูจน์อย่างนั้นอย่างนี้ พระองค์ทรงทราบเป็นอย่างดีว่า **การจะพิสูจน์ความจริงที่ พระองค์บอกนั้น ถ้าไม่ได้เดินไปตามทางที่พระองค์ทรง บอกไว้ก่อน จะรู้ไม่ได้เลย เหมือนกับผู้เฒ่าคนหนึ่งบอกว่า ณ ที่ตรงนั้นมีทรัพย์ตั้งอยู่ในดินลึก ๑๐ ศอก ที่เขารู้แน่ ก็เพราะเขาเคยไปขุดเอามาแล้วในสมัยหนุ่ม ๆ ด้วยความกรุณา**

จึงได้บอกให้ชายยากจนคนหนึ่งไปขุดเอา แต่ชายคนนั้นไม่เชื่อ เพราะเขาตั้งข้อสงสัยในทางที่ไม่เชื่อไว้มากมาย แล้วก็ไม่ไป ขุดแน่นอน ! เขาก็คงสงสัย เชื่อบ้าง ไม่เชื่อบ้าง ตลอดเวลา ไม่มีโอกาสรู้ความจริงได้ ยังมีชายอีกคนหนึ่ง เป็นคนเชื่อง่าย พอผู้เฒ่าบอก ก็รีบไปขุดทันที จนถึงที่ฝังทรัพย์ แล้วก็ได้ทรัพย์ สมความปรารถนา **พระพุทธองค์เปรียบเหมือนผู้เฒ่า** ฉะนั้นเพื่อที่จะไม่ให้มหาชนเสียเวลาเพราะความไม่เชื่อของเขา พระพุทธองค์จึงได้ทรงพยายามทุกอย่าง เพื่อให้มหาชน เลื่อมใส ทั้งนี้ นับว่า เป็นพระมหากรุณาอันใหญ่หลวงของ พระพุทธองค์ที่มีต่อโลก

บทที่ ๘

ชาติหน้า

สาเหตุที่จะทำให้เข้าใจว่า ตายแล้วสูญหรือไม่สูญ

คนที่เข้าใจว่าตายแล้วสูญ ก็เพราะเข้าใจว่า
สมองเป็นเครื่องจักร วิญญาณเป็นผลของสมอง แต่จาก
การพิสูจน์หลายอย่างที่อธิบายมาแล้ว แสดงว่าในชีวิตแรกเกิด
ใหม่ ๆ นั้น วิญญาณได้มีอยู่ก่อนสมองก่อน ที่เราจะสังเกต
ได้ว่าสมองอยู่ตรงไหนมีรูปร่างลักษณะอย่างไร วิญญาณที่ว่า
นี่คือภวังคจิต ภวังคจิตได้สร้างสมอง สร้างอวัยวะต่าง ๆ ขึ้น
จนเป็นร่างกายที่สมบูรณ์ มีอายตนะสมบูรณ์ แล้วจึงคลอด
ออกมาสู่โลกภายนอก สมองและประสาทต่าง ๆ อวัยวะแห่ง
การสัมผัสสิ่งเหล่านี้ คือเครื่องมือที่ภวังคจิตสร้างขึ้น เพื่อให้
ตัวมันรู้เห็นโลกภายนอก

วิญญาณได้เจริญเติบโตพร้อมกับการขยายตัวของชีวิต วิญญาณเปรียบเหมือนเปลวไฟ ซึ่งขยายตัวตาม เชื้อเพลิง วิญญาณได้วิวัฒนาการไปตามสภาพของชีวิต และสิ่งที่แวดล้อม มีอุปนิสัยต่าง ๆ เกิดขึ้น ตามการศึกษาและการอบรม

แต่ในเรื่องการสร้างอุปนิสัยนี้ มีข้อสังเกตที่ยิ่งใหญ่อยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง ที่จะพิสูจน์ให้เข้าใจถึงสภาพของวิญญาณในชาติก่อน กล่าวคือ :-

การอบรม จะสามารถสร้างอุปนิสัยได้แค่ไหนอย่างไร ข้อสำคัญ เกี่ยวกับพื้นอุปนิสัยเดิม ที่ติดมาแต่กำเนิดด้วยวิธีการอบรม แม้จะวิเศษสักปานใด แต่ถ้าเข้ากันไม่ได้กับอุปนิสัยเดิมของผู้รับการอบรม ก็เป็นการยากมากที่จะปลูกฝังอุปนิสัยให้เป็นไปตาม ความประสงค์ของผู้อบรม สิ่งแวดล้อม แม้จะมีความสำคัญในการโน้มน้าวจิตใจคนได้มากก็จริง แต่ถึงกระนั้น ถ้าสิ่งแวดล้อมเข้ากันไม่ได้กับอุปนิสัยเดิมเราก็จะพบว่า สิ่งแวดล้อมไม่มีอิทธิพลโน้มน้าวคนนั้นได้เลย

การที่คนหลายคน เห็นของสิ่งเดียวกัน ในเวลาเดียวกัน แต่แปลความหมายไม่เหมือนกัน ก็เพราะอุปนิสัยเดิม กล่าวคือ พื้นความรู้ และความรู้สึกที่มีอยู่แต่ก่อนไม่เหมือนกัน ซึ่งแสดงว่า :-

สมองไม่ใช่เครื่องจักร วิญญาณไม่ใช่การสะท้อนของผัสสะขึ้นในสมอง แต่วิญญาณคือพลังงาน นามธรรมที่ควบคุมสมอง วิญญาณเป็นสิ่งที่มี (entity) อีกอย่างหนึ่งโดยเด็ดขาดนอกจากวัตถุ

วิญญาณของแต่ละคน มีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน วิญญาณนี้ต่างหาก เป็นผู้แปลอารมณ์ กล่าวคือความกระเทือนในเส้นประสาท ออกเป็นความหมายต่าง ๆ

ถ้าเข้าใจได้เช่นนี้ การเข้าใจเรื่องชาติหน้า ก็ง่ายขึ้นมาก จะมองเห็นได้โดยง่ายว่า วิญญาณสืบต่อไปถึงชาติหน้าได้อย่างไร

ปัญหาสำคัญในเรื่องชาติหน้า

แต่อย่างไรก็ดี เราควรจะได้ทำความเข้าใจ ในปัญหาสองข้อต่อไปนี้ ให้ชัดเจนกว่าที่เคยเข้าใจมาแล้ว จึงจะเข้าใจชัดถึงเรื่องชาติหน้า กล่าวคือ :-

๑. รู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณนี้มาจากที่อื่น ไม่ได้สืบต่อมาจากพ่อแม่ ?

๒. รู้ได้อย่างไรว่า เมื่อตายแล้ว วิญญาณสามารถสืบต่อไปถึงชีวิตในชาติหน้าได้ และไปได้ในลักษณะอย่างไร?

การที่จะรู้ว่า วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้มาจากที่อื่นก่อนอื่น เราต้องรู้ว่า :-

“วิญญาณนี้มีลักษณะเป็นพลังงาน ที่สามารถจะวิ่งไปในอากาศได้ และรวมตัวกันได้”

เราควรจะรู้อีกว่า :-

“วิญญาณที่รวมกันสร้างชีวิตนี้ มีอยู่สองสาย คือสายหนึ่งมาจากพ่อแม่ โดยสืบต่อมากับเซลล์สืบพันธุ์ และอีกสายหนึ่ง มาจากจุดวิญญาณ”

วิญญาณที่สืบมาจากพ่อแม่

เรารู้แล้วว่าในเซลล์สืบพันธุ์มีชีวิต เพราะฉะนั้น มันจึงมีวิญญาณด้วย อย่างลึ้มว่า วิญญาณโดยสภาพ เป็นพลังงานอีกชนิดหนึ่ง นอกจากพลังงานทางวัตถุความรู้สึกในชีวิต หรือ

ปฏิกิริยาใด ๆ ของชีวิต ซึ่งมีความหมาย ทั้งสองอย่างนี้เกิดมาจากพลังงานวิญญาณ ไม่ใช่เกิดมาจากวัตถุ วิญญาณซึ่งประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมนี้แหละคือตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดความรู้สึกในชีวิต หรือปฏิกิริยาของชีวิต มันไม่ใช่เกิดมาจากธรรมชาติอะไร ที่ไหนที่เราไม่รู้จักลักษณะทางรูปร่าง และนิสัยสันดานบางอย่าง ซึ่งเรียกว่ากรรมพันธุ์ (heredity) สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและถูกควบคุมอยู่ภายใต้อำนาจของวิญญาณ ที่มาของกรรมพันธุ์ หรือรากฐานแห่งกรรมพันธุ์ ก็คือวิญญาณ วัตถุธาตุ ต่าง ๆ รวมตัวกันเป็นจักรกลชีวิตได้ ก็ด้วยอำนาจการ สร้างสรรค์ของวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปทั้งมหาภูตรูปและอุปาทายรูป เพราะเหตุที่เซลล์สืบพันธุ์ มีชีวิตและมีวิญญาณ เพราะฉะนั้นตามหลักพุทธศาสนาที่แท้จริง จึงถือได้ว่า วิญญาณส่วนหนึ่งได้สืบทอดมาจาก พ่อแม่

ข้อพิสูจน์อีกอันหนึ่ง ที่แสดงว่า วิญญาณสืบทอดมาจากพ่อแม่ ก็คือ เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นที่ตั้งของนิสัยสันดานต่าง ๆ สันดานบางอย่าง เราเห็นได้ชัดว่า สืบทอดทางสายโลหิตได้

เช่น ลูกเสือ ลูกจระเข้ สันดานของมัน ก็เหมือนกับพ่อแม่ของมัน นี่คือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณสืบต่อทางสายโลหิตได้ และนี่เป็นข้อเท็จจริงทางชีววิทยา คนส่วนมากมักจะเข้าใจและถือตามนี้ทั้งนั้น แต่นี่เป็นเพียงความจริงแง่หนึ่งเท่านั้นเอง ทางพุทธศาสนา รู้ดีมานานแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากหลักฐานที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “คนเราจะเกิดขึ้นมาได้ ต่อเมื่อพร้อมด้วยปัจจัยสามอย่าง คือ :- ๑. พ่อแม่อยู่ร่วมกัน ๒. มารดามีระดู ๓. มีวิญญาณมาปฏิสนธิ”

ข้อเท็จจริง

ที่มักทำให้เข้าใจผิดว่าตายแล้วสูญ

เมื่อเราศึกษาเรื่องชีวิตสัตว์เซลล์เดียว หรือชีวิตสัตว์หลายเซลล์ที่ยังไม่มีระบบประสาท เราเห็นได้ชัดว่า ชีวิตของมันสืบต่อดังด้วยการแบ่งตัว เช่นจำพวกเชื้อโรค ต่าง ๆ และสืบต่อได้ด้วยการผสมพันธุ์ เช่นจำพวกสัตว์ ไล่เดือน ซึ่งจะสืบ

ลูกหลานได้ด้วยอาศัยการผสมพันธุ์นั้น เรามองไม่เห็นว่ามีวิญญาณในที่อื่นมาเกี่ยวข้องเพราะความโน้มเอียง (tendency) เหมือนบรรพบุรุษของมันทุกอย่าง จากความเข้าใจในเรื่องนี้ ทำให้นักชีววิทยา เข้าใจเลยเถิดไปว่า ชีวิตของคนก็ย่อมจะมีลักษณะแห่งการสืบต่อโดยวิธีเดียวกันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะเขาสืบไปว่า **ชีวิตของคน มีสมอง มีระบบประสาท ชีวิตของคน ประกอบไปด้วยนิสัยสันดาน หลายหลากและซับซ้อน** เขาสืบข้อเท็จจริงอันนี้เสีย ไม่ได้ค้นคว้าลงไปให้ละเอียดว่า **ระบบประสาทและนิสัยสันดานต่าง ๆ เกิดขึ้น และวิวัฒนาการมาอย่างไรแน่ ?** ส่วนในทางพุทธศาสนามีการค้นคว้าลึกซึ้ง ยิ่งกว่าในทางชีววิทยามากมายนัก สิ่งใดที่ทางชีววิทยา^{รู้} ทางพุทธศาสนาก็^{รู้} แต่สิ่งใดที่ทางพุทธศาสนา^{รู้} ทางชีววิทยา^{ไม่รู้} ยังมีอยู่อีกหลายอย่าง ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่ เหตุไร นักชีววิทยา จึงยืนยันอย่างเด็ดขาดว่า ตายแล้วสูญ

การเกิดและวิวัฒนาการ แห่งระบบประสาท

ขอให้เราพิจารณาทฤษฎีในปฏิจักษุสมบัติ :-

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ

สฬายตนะ ก็คือระบบประสาทรวมทั้งอวัยวะแห่งการสัมผัสด้วย

ตามทฤษฎีนี้ แสดงไว้ชัดว่า ระบบประสาทเกิดจากวิญญาณเป็นปัจจัย แต่นักชีววิทยาส່ว่นมากเข้าใจว่า ระบบประสาทต่าง ๆ เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล่อม เขายกความสำคัญในการวิวัฒนาการของระบบประสาทไปให้กับสิ่งแวดล่อม เขามองไม่เห็นถึงอำนาจภายใน ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่สุดในการเกิด และการวิวัฒนาการของระบบประสาท อำนาจที่ว่านี้ก็คือ วิญญาณ

อันที่จริงสิ่งแวดล่อมก็มีความสำคัญอยู่มากใน การเกิด และวิวัฒนาการของระบบประสาท เรื่องนี้ทางพุทธศาสนาก็รู้ เพราะทฤษฎีในปฏิจักษุสมบัติ มีว่า :-

**รูป คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็เป็นปัจจัย
ให้เกิดสฬายตนะ**

ในเรื่องกัมมชรูป ๓๐ ที่เคยอธิบายมาแล้ว นั้นยังเห็นได้ชัดว่า **สมองหรือระบบประสาทอื่น ๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่มีวิญญาณมาปฏิสนธิ คำว่า วิญญาณมาปฏิสนธิ หมายถึง วิญญาณที่มาจากที่อื่น คือ จากใครคนหนึ่ง ที่ตาย**

**กลุ่มพลังงานวิญญาณของคนตาย ซึ่งรวมตัวกัน
ขึ้นเป็นภวังคจิต**

ภวังคจิตซึ่งเป็นตัวการสร้างสมอง

ภวังคจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปนิสัยสันดานต่าง ๆ

ภวังคจิต ซึ่งปรากฏเป็นวิถีจิตในเมื่อมีเครื่องเร้า

ภวังคจิตอันนี้แหละ ในเมื่อคนเราตายแล้ว ก็ไปปฏิสนธิที่นั่น ที่นี้ คำว่า วิญญาณมาปฏิสนธิ หมายถึง วิญญาณอันนี้ ส่วนวิญญาณที่มีอยู่ตามเซลล์กระดูก เซลล์เนื้อ เซลล์หนัง เซลล์ผม ขน เล็บ ฟัน วิญญาณ ซึ่งมีในเซลล์เหล่านี้ ในเมื่อคนเราตายแล้ว จะไปปฏิสนธิในที่อื่นได้หรือไม่ ? เรายังไม่มีข้อเท็จจริงยืนยัน ฉะนั้นจึงยังอธิบายไม่ได้ ส่วนวิญญาณ

ในเซลล์สมอง อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปนิสัยสันดาน อันนี้เรามี
ข้อเท็จจริง ยืนยันว่าสามารถเคลื่อนไปในอากาศได้ ไปปรากฏ
อยู่ในชีวิตใหม่ได้

ข้อพิสูจน์

เรื่องวิญญาณแล่นผ่านไป ในอากาศได้

ชื่อว่า วิญญาณในสมองสามารถเคลื่อนไปใน
อากาศได้นั้น เดียวนี้เรามีข้อพิสูจน์ชัดเจนมาก กล่าวคือ
ข้อเท็จจริงในการสะกดจิต การสะกดจิต เดียวนี้ในวงการ
แพทย์ปัจจุบัน โดยเฉพาะในทางจิตแพทย์ ได้ยอมรับเอา
วิธีการเหล่านี้มาใช้ในการรักษาโรค การสะกดจิตมีหลักการที่
สำคัญอยู่สองประการ คือ :-

๑. การสะกดโดยวิธีแนะนำให้คนที่ถูกสะกด ใช้จิตของ
ตัวสะกดตัวเอง
๒. การสะกดโดยวิธีสังกระเส ความคิดไปยังผู้ถูก
สะกด ให้ผู้นั้นทำตามความนึกคิดของผู้สะกด

การสะกดจิตตามหลักการข้อที่ ๒ นี้ สำหรับคนที่มี
 กระแสจิตอันแรงกล้า ได้ฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดี ในทาง
 สมาธิ สามารถที่จะสะกดคนอื่นได้ โดยที่ไม่ให้ผู้ถูกสะกดรู้ตัว
 มาก่อนก็ได้ ในบางกรณี แม้อยู่ห่างไกลกันตั้งหลาย ๆ ไมล์
 ก็สามารถที่จะสะกดได้ จากปรากฏการณ์ในเรื่องนี้ แสดงให้
 เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณสามารถผ่านไปในอากาศได้ และ
จงสังเกตว่า มันไป ในทิศทางที่ตั้งใจจะส่งไปเท่านั้น
กระแสวิญญาณที่ผ่านไปในอากาศ ไม่ได้แพร่ไปรอบ ๆ
เหมือนกับคลื่นวิทยุ ทั้งนี้ ก็เพราะคลื่นวิทยุ เป็นกระแส
 แม่เหล็กไฟฟ้า สิ่งนี้ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นวัตถุ เป็นสิ่งที่ไม่
 มีความหมายในตัวเอง ส่วนวิญญาณเป็นพลังงานนามธรรมที่
 มีความหมาย มีเจตจำนง วิญญาณจะคิดนึกอย่างไร จะแล่น
 ไปทางไหน สุดแล้วแต่เจตจำนง (สังขารเป็นปัจจัย ให้เกิด
 วิญญาณ)

เพราะเหตุที่วิญญาณในสมองสามารถออกจาก
 ภาคนหนึ่ง ไปสู่ภาคนอื่นหนึ่งได้ ฉะนั้น ปัญหาว่าเมื่อ
 ตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดในที่อื่นได้หรือไม่ จึงง่ายขึ้นมา

แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีเหตุผลไม่เพียงพอที่จะยืนยันว่า วิญญาณ
ที่สร้างชีวิตนี้ ตั้งแต่แรกเกิด เป็นวิญญาณมาจากที่อื่น เพราะ
ยังมีเหตุผลอยู่อีกหลายอย่าง ที่มักทำให้เราเข้าใจไม่ได้ว่า
วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้น่าจะสืบต่อมาจากพ่อแม่เท่านั้น
เพราะฉะนั้น ต่อแต่นี้ไป เราจะได้พูดถึงการเกิดแห่งอุปนิสัย
สันดาน ที่แสดง ออกมาเป็นบุคลิกภาพ จากการเข้าใจชัดใน
เรื่องนี้ จะทำให้เราหมดข้อสงสัย และมองเห็นอย่างใสแจ้วว่า
วิญญาณที่สร้างสมอง เป็นวิญญาณมาจากที่อื่นแน่นอนที่สุด

พื้นอุปนิสัยคือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง

ที่แสดงว่าวิญญาณผ่านการเกิดมาแล้ว

สมัยก่อนเราเชื่อกันว่า **การศึกษาอาจจะปั้นคนให้
เป็นอะไรก็ได้** รวากับว่า คนคือดินเหนียว ที่อาจจะปั้นให้เป็น
รูปอะไรก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้ พวกนักการศึกษากลุ่มก้าวหน้า ต่างได้
มองเห็นความจริงอย่างเด่นชัดว่า ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทุกวันนี้
ตามวิธีการศึกษาแผนใหม่ จึงได้วางหลักกันว่า เด็กชอบอะไร
ถนัดในทางไหน ให้ส่งเสริมในทางนั้น โดยวิธีการแผนใหม่นี้

ปรากฏว่า ทำให้เด็กก้าวหน้าในทางการศึกษามาก ทุกคนอาจทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่สังคมได้ตามนัดของตน ซึ่งหลักการอันนี้พระพุทธเจ้าได้เคยใช้มาแล้ว โดยมีหลักว่า ก่อนที่พระองค์จะแนะนำสั่งสอนใคร พระองค์จะต้องตรวจดูอัธยาศัยและอุปนิสัยของคนนั้นก่อน คำว่า **อัธยาศัย** ตามศัพท์แปลว่า **ความพอใจที่ฝังลึกอยู่ในใจ** คำว่า **อุปนิสัย** หมายถึง **ความสามารถ** หมายถึง **พื้นคุณธรรมและอธรรมที่มีอยู่ในใจ** พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง ความเชี่ยวชาญเหล่านี้ เรียกในภาษาบาลีว่า **นानาธิมุตติญาณ** แปลว่า **ปรีชากำหนดรู้อิมุตติ คือ อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นต่าง ๆ กัน** และอีกชื่อหนึ่งเรียกว่า **อินทริยปโรปริยัตตญาณ** แปลว่า **ปรีชากำหนดรู้ความหย่อนและยิ่ง แห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย อินทริย์** ในที่นี้หมายถึง **ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา** ไม่ใช่หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระพุทธเจ้ามีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า **พระทศพลญาณ** ซึ่งแปลว่า **ผู้มีญาณเป็นกำลังสิบอย่าง**

(ทส=สิป+พล=กำลัง+ญาณ=ปรีชาญาณ ความเชี่ยวชาญ)

**นानาธิมุตติญาณ กับ อินทริยปโรปริยัตตญาณ ทั้ง สอง
ข้อนี้ คือส่วนหนึ่งแห่งทศพลญาณ**

พระพุทธเจ้า แม้จะได้ชื่อว่า **เป็นบรมครู** ที่สามารถฝึก
คนที่ควรฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า คนใจร้ายขนาดของकुลิมาล ช่างที่ดู
กำลังตกมันอย่างช่างนาฟ้าศิริ ก็ยังทรงสามารถฝึกได้ **แต่ถึง
กระนั้นก็ยังปรากฏว่า ในครั้งพุทธกาล มีบางคนที่ไม่
พระองค์สอนไม่ได้** โดยที่สุดแม้ **พระฉันทะ** ผู้ซึ่งได้นำ
พระองค์ออกบวช เป็นคนที่เกลียดชังที่สุด ก็ปรากฏว่า
ตลอดเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่สามารถจะทรง
สั่งสอนให้สำเร็จมรรคผลได้ ต้องสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์
หลังจากพระองค์ได้ปรินิพพานแล้ว พระฉันทะจึงได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ จากเรื่องนี้แสดงว่า **คนไม่ใช่ดินเหนียว คนไม่ใช่
เครื่องจักร ที่เราอาจจะปั้นหรือทำอะไรได้ ตามความชอบใจ**
คนเป็นเครื่องจักรที่มีชีวิตจิตใจ ความเป็นคนจะมีมากน้อยแค่ไหน
ไหน สำคัญอยู่ที่นิสัยสันดาน การที่เราจะอบรมคนได้มากน้อย

แต่ไหนสำคัญอยู่ที่สันดานเดิม คนที่มีสันดานเดิมมาดีอบรมเป็นคนดีได้ง่าย ส่วนคนที่มีสันดานเดิมมาไม่ดีจะอบรมให้เป็นคนดีได้ยากมาก คนที่ถนัดในทางไหนมาแต่เดิมอบรมในทางนั้นได้ง่าย ถ้าตรงกันข้ามก็ทำได้ยากมาก สันดานเดิมเปรียบได้กับเชื้อกรรมพันธุ์แห่งพืชต่าง ๆ ถ้าสิ่งแวดล้อมอันใดไม่มีอิทธิพลไปเปลี่ยนแปลงกรรมพันธุ์ของมันได้ ต้นไม้นั้นจะกลายเป็นพันธุ์อื่นไม่ได้เป็นอันขาด สำหรับต้นไม้ยาก มากจริง แต่คนอาจจะง่ายกว่านิดหน่อย เพราะคนมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย สมอง ที่จะรับอิทธิพลจากสิ่งภายนอกเข้าไปเปลี่ยนแปลงสันดานของตนได้ ส่วนต้นไม้ไม่อยู่ในฐานะเช่นนี้

จากข้อเท็จจริงดังที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า **ทุกคนที่เกิดมา มีอุปนิสัยที่เป็นของตัวเองโดยเฉพาะติดตัวมา** และจากข้อเท็จจริง ที่เรารู้กันโดยทั่วไปว่า ลูกที่เกิดจากพ่อแม่คนเดียวกัน ก็มีอุปนิสัยบางอย่างไม่เหมือนกัน และที่ไม่เหมือนกันนี้ยังจะแตกต่างจากพ่อแม่อีก เช่น บางคนมีเซาร्वสูงกว่าพ่อแม่ตั้งมากมายก็มี แต่บางคนมีเซาร्वต่ำกว่าพ่อแม่อย่างมากมาย

ก็มี (คำว่า อุปนิสัย ในภาษาบาลีหมายถึงเซาว์ด้วย) ลุกบางคน มีภูมิธรรมสูงกว่าพ่อแม่ แต่บางคนก็ต่ำกว่าพ่อแม่ ในเรื่องของ อุปนิสัย เมื่อพิจารณากันอย่างถี่ถ้วนจริง ๆ จะ พบว่าไม่มีใคร ในโลก ที่มีอุปนิสัยเหมือนกัน หรือเท่ากันทุกอย่าง บางคน โหดร้าย บางคนมีเมตตา นี่คืออุปนิสัยไม่เหมือนกัน บางคนมี ความเมตตาเหมือนกัน แต่น้ำหนักแห่งความเมตตาไม่เท่ากัน นี่คืออุปนิสัยไม่เท่ากัน เมื่อเราพิจารณาถึงลักษณะแห่ง อุปนิสัยและน้ำหนักด้วย จะพบว่า ทุกคนในโลกไม่มีใคร เหมือนกันเลย

ปัญหามีอยู่ว่า :-

อุปนิสัยเดิมมีมาอย่างไร ?

ถ้าถือว่าสืบเนื่องมาจากพ่อแม่ เพราะวิญญาณ ส่วนหนึ่ง สืบเนื่องมาจากพ่อแม่ ดังที่ได้อธิบายมาแล้วเช่นนี้ ก็พอจะฟังได้เฉพาะในกรณีที่มีอุปนิสัยเหมือนกัน แต่ส่วน อุปนิสัยที่ไม่เหมือนกันล่ะ! มีมาได้อย่างไร? **อย่าลืมว่า** อุปนิสัยที่เกิดขึ้นจากการอบรมในชีวิตนี้นั้น ทุกอย่างย่อมมีมา

จากรากฐานเดิม ถ้าอุปนิสัยในภายหลัง แตกต่างกันอย่างเห็น
ได้ชัด ระหว่างลูกกับพ่อแม่ หรือระหว่างพี่น้องท้องเดียวกัน
นั่นย่อมหมายถึงว่ารากฐานได้แตกต่างกันมาแล้วแต่เดิม

บางคนอาจคิดว่า **โลหิต น้ำที่ขับออกจากต่อม
(hormone) สภาพของร่างกาย มีส่วนสำคัญในการสร้าง
อุปนิสัยของคน** ข้อนี้ไม่มีใครเถียง **แต่ก็ไม่ควรจะลืมว่า สิ่ง
เหล่านี้เกิดขึ้นด้วยการสร้างสรรค์ของวิญญาณ สัมพันธ์
อยู่กับวิญญาณอย่างใกล้ชิด ตามทฤษฎีที่ว่า “วิญญาณ
เป็นปัจจัยให้เกิดรูป แม้รูปก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ การ
เปลี่ยนแปลงของวิญญาณ ทำให้รูปเปลี่ยนแปลง และการ
เปลี่ยนแปลงของรูป ก็ทำให้วิญญาณ เปลี่ยนแปลง”** อย่า
มองเห็นความสำคัญแต่ในด้านรูปอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ดี
สภาพของร่างกาย ก็คือการแสดงออกของวิญญาณในทาง
วัตถุ ร่างกายจะมีรูปร่างลักษณะอย่างไร มีความคงทนมาก
น้อยแค่ไหน มีอายุยืนยาวเท่าไร ทั้งหมดนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพ
ของวิญญาณ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะเอาเรื่องร่างกายมา

เป็นข้อหักล้าง ในกรณีที่ว่า อุปนิสัยแตกต่างกัน ก็เพราะสภาพร่างกายผิดกัน

เมื่อเราได้ค้นหาแ่งที่จะทำให้สงสัยเป็นอื่นออกไปให้หมดแล้ว ในที่สุดเราก็ได้ข้อเท็จจริงที่บริสุทธิ์ ที่สามารถยืนยันได้ว่า ทุกคนที่เกิดมาต่างก็มีอุปนิสัย เป็นของตัวเองโดยเฉพาะ

ลายมือคือข้อเท็จจริงอันหนึ่งที่แสดง ว่าวิญญานเคยผ่านการเกิดมาแล้ว

อนึ่ง ถ้าหากหลักวิชาการดูลายมือถือเป็นความจริงได้ เราก็อาจจะใช้หลักวิชานี้เป็นคำอธิบายได้ดีมากถึงเรื่องนี้ ทุกคนที่เกิดมาไม่มีใครเลยที่มีลายมือเหมือนกัน ลายมือบอกให้ทราบถึงเรื่องอุปนิสัย บอกให้ทราบถึงเหตุการณ์ ภายหน้า ลายมือ ก็คือ อุปาทายรูปอันหนึ่ง อุปาทายรูปมีวิญญานเป็นปัจจัย พระพุทธองค์ทรงมีลายมือเป็นกงจักรตั้งแต่เริ่มวันประสูติ จากลักษณะทางลายมือซึ่งผิดจากคนธรรมดาหลายอย่าง ทำให้พวกพราหมณ์สามารถทำนายได้ว่า ต่อไปภายหน้าพระองค์จะต้องเป็น

พระมหากษัตริย์หรือพระพุทธเจ้า เราารู้แล้วว่า **โชคชะตา** ของคนเราขึ้นอยู่กับ**วิบากกรรม** วิบากกรรมก็คือ **คุณสมบัติของวิญญาณ** คุณสมบัติเหล่านี้เรียกว่า**วิบากกรรม** ก็เพราะมันเกิดจากการกระทำ ลักษณะทางร่างกายเกิดขึ้นจากการบันดาลของลักษณะทางจิตใจ โดยข้อเท็จจริงเหล่านี้เมื่อเราคิดดูให้ลึกซึ้งแล้ว เราก็จะพบถึงความแตกต่างแห่งอุปนิสัยสันดานของแต่ละบุคคล ที่เกิดมามีอยู่มากมายเพียงไร

เวลาแห่งการอบรมคือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง ที่แสดงว่าวิญญาณเคยผ่านการเกิดมาแล้ว

สิ่งที่น่าสังเกต ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุปนิสัยแต่ละอย่างที่จะฝังแน่นลงไป在心ได้ นั้นต้องอาศัยการอบรมเป็นเวลานาน ผู้ที่จะอบรมได้ต้องมีน้อมมอง มีตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นปกติใช้การได้ แต่เด็กที่แรกเกิดใหม่ๆ ไม่อยู่ในฐานะที่จะอบรมอะไรได้ เมื่ออยู่ในท้องแม่ ก็ไม่ได้รับการอบรมอะไรเลยเมื่อเป็นเช่นนี้ อุปนิสัยของเด็กแต่ละคนที่แตกต่างจากพ่อแม่และพี่น้องท้อง

เดียวกัน สิ่งนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ถ้าหากเราไม่ยอมรับว่า ได้มีวิญญาณจากที่อื่นมาปฏิสนธิในชีวิตที่แรกเกิดใหม่

จงสังเกตว่า **จากข้อเท็จจริงในการสะกดจิตนั้น**

ความรู้สึกลึกนึ้กคิดของคนหนึ่ง สามารถผ่านไปในอากาศ สามารถไปบังคับอีกคนหนึ่งได้ อุปนิสัยจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งได้

และตามหลักอภิธรรม ก็ถือว่า พอวิญญาณมาปฏิสนธิ สมองก็เริ่มอุบัติขึ้น

และจากข้อพิสูจน์ในทางแพทย์ ก็ปรากฏว่า ชีวิตในเดือนแรก สังเกตได้ว่า ตอนหัวโตกว่าส่วนอื่น

จากข้อพิสูจน์หลายทางดังที่กล่าวมานี้ จึงสามารถที่จะลงมติได้ว่า :-

วิญญาณที่สร้างสมอง วิญญาณอันเป็นที่ตั้งนีสัย สันดาน วิญญาณอันเป็นรากฐานแห่งบุคลิกภาพ วิญญาณอันเป็นที่มาแห่งโชคชะตาของแต่ละบุคคล วิญญาณเหล่านี้ ต้องมาจากที่อื่น ไม่ได้สืบเนื่องมาจากพ่อแม่

นี่คือข้อสังเกตสำหรับ **สามัญชน** ส่วน **พระอริยเจ้า** ซึ่งท่านรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มใสที่สุดด้วยตัวของท่านเอง **ท่านไม่ได้ยึดถือ ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นหลักสำคัญในการพิสูจน์ว่า** วิญญาณจากที่อื่นมาเข้าท้องแม่ได้ ดังเช่นที่พระองค์ตรัสว่า “อานนท์ ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าวลงสู่ท้องแม่ นามรูปจะพึงเกิดมาเป็นอย่างนี้ได้หรือ ?”

ข้อเท็จจริงของพระอริยเจ้า

ที่ทำให้ท่านรู้แน่ๆ ชาติหน้ามีจริง

มีข้อความอยู่ตอนหนึ่งซึ่งน่าสนใจยิ่ง เป็นคำที่แสดงให้เห็นว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายทุกองค์ เข้าใจเรื่องชาติหน้าชัดเจน ซึ่งเป็นคำของพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า :-

“พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมีอยู่ ฉะนั้น ผู้ที่ถือว่า ปรโลกไม่มี จึงได้ชื่อว่าเป็น ปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย”

- อปัณณกสูตร ม.ม. ๑๓/๑๐๒ สุขยา.,

ม.ม. ๑๓/๓/๑ มหาจุฬาฯ.

การที่พระอรหันต์รู้เรื่องนี้ได้อย่างแจ่มแจ้ง ก็เพราะท่าน
 ประสบข้อเท็จจริงในตัวของท่านเองว่า **กิเลสเป็นสิ่งที่เอา
 ออกจากสันดานได้จนหมดสิ้น กิเลสทั้งหลาย** เกิดจาก
อวิชชา อวิชชา เกิดจาก **ตัณหา ตัณหา** เกิดจาก **ความสุข**

เมื่อท่านละความสุขชนิดที่ก่อให้เกิดกิเลส กล่าวคือ
 ความสุขในทางกามารมณ์ ความสุขในการมีลาภยศ หันมาสู่
 ความสุขอย่างใหม่ เป็นความสุขที่เกิดจากสมาธิและวิปัสสนา
 ความสุขชนิดนี้ก่อให้เกิดความสงบอย่างลึกซึ้ง ซึ่งผิดกับ
 ความสุขในทางโลกียวิสัย อันเป็นความสุขที่ทำให้กิเลสสืบท่อ
 อันเป็นความสุขที่ก่อให้เกิดความเร่าร้อน อันเป็นความสุขที่
 ก่อให้เกิดตัณหาและอวิชชา ส่วนความสุขในทางธรรม
 ก่อให้เกิดความสงบอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดความเยือกเย็นอย่าง
 แจ่มใส **ด้วยความสงบและความเยือกเย็นอันแจ่มใสนี้เอง
 ทำให้ตัณหาที่ฝังใจอยู่คลายออก**

เมื่อต้นหาคลายออกได้เท่าไร อวิชชาก็คลายออกได้เท่านั้น อวิชชาคือความมืด อวิชชาคือความไม่รู้แจ้งในเรื่องชีวิต โดยอาศัยการปฏิบัติธรรมอย่างที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตัณหาและอวิชชาก็เบาบางไปโดยลำดับ จนกระทั่งหมดไปไม่มีเหลือครั้นแล้ว ท่านก็จะเข้าถึงความสงบและความเยือกเย็นอันสูงสุด ณ ที่ความสงบและความเยือกเย็นนี้จะมีความแจ่มใสอย่างชนิดที่จะหาอะไรมาเปรียบไม่ได้เลย และสำหรับผู้ที่ยังเข้าถึงภาวะอันนี้แล้ว ย่อมจะรู้สึกได้โดยกระจ่างว่า **กิเลสไม่ใช่ของธรรมชาติ ที่จะเอาออกไม่ได้**

การละกิเลสนั้น จะต้องอาศัยรากฐานอะไรบางอย่าง ในเมื่อท่านละได้แล้ว ก็ไม่มีปัญหาอะไร ที่ท่านจะไม่รู้อย่างแจ่มแจ้ง เมื่อท่านเอารากฐานของท่านไปเปรียบเทียบกับของพ่อแม่หรือกับพี่น้องท้องเดียวกัน ท่านก็จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า **รากฐานเหล่านี้จะสืบ เนื่องมาจากสายโลหิตไม่ได้ เป็นอันขาด**

และท่านย่อมรู้ว่า

ชีวิตนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ?

อำนาจอะไรที่สร้างสรรค์ชีวิตนี้ ?

สำหรับในปัญหาเหล่านี้ ท่านไม่จำเป็นต้องมีคำอธิบายใด ๆ อีก **กฎแห่งปัจจุสมุปบาท แจ่มใสอยู่ในจิตใจของท่านทุกขณะ** เพราะเหตุนี้แล พระพุทธองค์ จึงตรัสว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมีอยู่”

ทฤษฎีเรื่องการระลึกชาติ

ข้อเท็จจริงของพระพุทธองค์

พระอริยเจ้าทั้งหลายระลึกชาติไม่ได้มาก่อน ทุกองค์ ย่อมทราบเรื่องชาติหน้าได้ด้วยข้อเท็จจริงดังที่กล่าวมา **แต่พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องนี้มาก่อนเป็นพระอรหันต์ด้วยอำนาจของสมาธิ** การระลึกชาติได้ด้วยอำนาจของสมาธิ ไม่ใช่ทำได้เฉพาะแต่พระพุทธองค์ ใคร ๆ ก็ทำได้ ถ้าสามารถที่จะฝึกสมาธิให้ได้ถึงฌานที่ ๔ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่า ผู้ที่สามารถระลึกชาติได้ในครั้งพุทธกาลมีมากมาย หลักของการระลึกชาติได้ พระองค์ตรัสไว้ดังนี้ :-

“เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ ชาวพอง ไม่มีกิเลส เครื่องยึดวนปราศจากอุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิตอ่อนโยน เหมาะแก่การงาน แน่วแน่ไม่หวั่นไหว เมื่อน้อมจิตนั้นไปเพื่อการรู้เห็นด้วยญาณ ผู้นั้นก็จะรู้อย่างนี้ว่า อันกายของเรานี้หนอ มีรูปเกิดมาจากมหาภูตรูปสี่ ได้กำเนิดมาจากมารดาบิดา เจริญเติบโต ด้วยข้าวและขนม ต้องประคบประหงมลูบไล้อยู่เสมอ เป็นของไม่เที่ยง มีอันจะต้องแตกทำลายไปเป็นธรรมดา ก็แต่ในกายนี้ ได้มีวิญญาณาอาศัยผูกพันอยู่... และเมื่อน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาसानุสติญาณ ก็จะสามารถระลึกได้ถึงชีวิตที่เคยมีมาแล้วครั้งก่อนมากมาย ชาติหนึ่ง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้าชาติ ฯลฯ สิบบชาติ ยี่สิบชาติ ร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ ก็ระลึกได้ว่าในชาติโน้น เราเคยมีชื่ออย่างนี้ มีสกุลอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เคยเสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ มีอายุแค่นี้ และจุติจากชีวิตนั้นแล้ว มาเกิดในชีวิตนี้ ผู้ที่มีจิตตั้งมั่น ย่อมสามารถระลึกถึงชาติได้ ดังที่กล่าวมานี้

- สามัญญผลสูตร ที.สี. ๙/๑๐๑-๑๐๓/ สขปา.

ที.สี. ๙/๓/๓ - ๘๒ มหาจุฬา ฯ.

การพิสูจน์เรื่องชาติหน้าด้วยการระลึกชาติได้ นักศึกษาส่วนมากมักไม่ยอมรับ เพราะเขาถือว่า **ไม่เป็นข้อเท็จจริงของสามัญชน** เพราะคนเกือบจะทั้งโลก ไม่ปรากฏว่าใครระลึกชาติได้ แม้จะมีบางคนมีเรื่องราวปรากฏเป็นหลักฐานว่าเขาสามารถระลึกชาติได้ตั้งแต่วัยเด็ก แต่ถึงกระนั้น เขาก็อ้างว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าไว้ นั้น ก็มักจะมีหลายแง่หลายมุม ที่ทำให้เข้าใจว่า เป็นความเข้าใจผิดของผู้บันทึก และเก็บข้อเท็จจริงไม่ได้ละเอียด เหมือนกับรายงานในทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจึงไม่อาจที่จะเชื่อถือได้ ส่วนในกรณีที่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาบอกว่า พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้ด้วยอำนาจของสมาธิ และพระสาวกต่าง ๆ ก็สามารถระลึกชาติได้นั้น สำหรับคนที่ไม่เคยเรียนพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งจะไม่มีใครเชื่อเลย ฉะนั้นจึงเป็นการยากมาก ที่จะทำให้คนทั่วไปเชื่อเรื่องชาติหน้าด้วยทฤษฎีแห่งการระลึกชาติได้ แต่อย่างไรก็ดี เราก็ทราบกันดีแล้วไม่ใช่หรือว่า ทฤษฎี ในทางวิทยาศาสตร์ที่สูง ๆ สำหรับคนที่มีความรู้มาไม่พอ ก็ยอมเข้าใจไม่ได้ เช่น เราจะไปบอกคนที่มีความรู้เพียงแค่ว่า ในสสารทุกอย่างมีไฟฟ้า

เขาคงไม่เชื่อแน่นอน ในทำนองเดียวกัน ทฤษฎีแห่งการระลึกชาติได้ สำหรับคนที่มีพื้นความรู้ในเรื่องนี้ไม่พอ จึงไม่อาจจะเชื่อได้

อันที่จริง ถ้าหากว่า เราเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่า “วิญญาณเป็นผู้สร้างชีวิต วิญญาณเป็นที่ตั้งแห่งการจดจำต่าง ๆ (สัญญาเป็นเจตสิก สังขารคืออุปนิสัยต่าง ๆ ก็เป็นเจตสิก) วิญญาณในชีวิตปัจจุบัน คือ ประวัติศาสตร์แห่งชีวิตในหนหลัง สภาพของร่างกาย ก็คือ การแสดงออกแห่งคุณสมบัติของวิญญาณในทางวัตถุ” ถ้าเราเข้าใจข้อความดังที่กล่าวมานี้โดยกระจ่าง เราก็จะเห็นว่า ทฤษฎีแห่งการระลึกชาติได้นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ สำหรับคนที่เชื่อทฤษฎีอันนี้ก็ไม่มีปัญหาอะไรสำหรับเขา เพราะเขาย่อมจะเชื่อได้อย่างสนิทใจว่า ชาติก่อนมีจริง เมื่อเชื่อว่า ชาติก่อนมีจริง ก็ย่อมจะเชื่อว่า ชาติหน้ามีจริง

สำหรับเหตุผลที่แสดงมานี้ แสดงให้ทราบแต่เพียงว่า วิญญาณได้เคยผ่านการเกิดมาแล้ว แต่บางคนก็อาจจะสงสัยว่า :-

วิญญาณที่เข้ามาท่องแม่ เข้ามาได้อย่างไร ?

มาเข้าตั้งแต่เมื่อไร ?

เข้ามาทางไหน ?

ก่อนที่จะตอบปัญหานี้ เราควรจะได้ศึกษาข้อเท็จจริง อีกประการหนึ่ง แล้วจึงจะเข้าใจปัญหาดังที่ว่านี้ง่ายขึ้น

ในทางวิทยาศาสตร์ถือว่า **สสารและพลังงานไม่สูญหายไปจากโลก** ในทางพุทธศาสนาก็ถือว่า **วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง** ฉะนั้นโปรดคิดดู :-

คนเราเมื่อตายแล้ว วิญญาณควรจะสูญสิ้นไปเลยหรือ ?

พลังงานวิญญาณ เป็นตัวการอันสำคัญยิ่ง ในการทำให้วัตถุธาตุต่าง ๆ ปรากฏขึ้นมาเป็นร่างกายและควบคุมร่างกายอยู่ทุกขณะ ทำให้ร่างกายทรงชีวิตอยู่ได้

พลังงานวิญญาณ โดยอาศัยร่างกาย ทำให้ตัวมันปรากฏขึ้นมาเป็นความรู้สึกนึกคิด

และในกรณีของคนที่มีอำนาจจิตสูง ก็ปรากฏว่า สามารถแสดงสิ่งมหัศจรรย์ได้หลายอย่าง เช่นพระพุทธเจ้า ปรากฏว่า พระองค์ทรงแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ ทรงหยั่งรู้ความรู้สึกนึกคิดของคนอื่นได้ ทรงมีหุทธิพิทย์ ตาพิทย์ และทรง ระลึกชาติได้ และทรงเอาชนะกิเลสได้อย่างเด็ดขาด เครื่องเร้า ในภายนอกแม้จะยั่ววนสักเพียงไร ก็ไม่สามารถเร้าให้กิเลส เกิดขึ้นได้

วิญญาณซึ่งมีอำนาจ มีปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมานี้ **เราลองคิดดูให้ซึ้ง แล้วจงตั้งปัญหาถามตัวเองว่า**

เมื่อร่างกายเราตายแล้ว วิญญาณจะสูญสิ้นไปที่เดียว หรือ ?

สำหรับคนที่เข้าใจว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิใช่อีกอย่างหนึ่ง นอกจากร่างกาย เขาก็ย่อมจะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ที่พลังงานวิญญาณจะสูญสิ้นไปเฉย ๆ

อนึ่ง ในกรณีเรื่องการสะกดจิต เราก็เห็นแล้วว่า กระแส วิญญาณผ่านไปในอากาศ ไปบังคับร่างกายอีกคนหนึ่งได้ก็ เพราะอาศัยความตั้งใจอันแรงกล้า (สังขารเป็นปัจจัยให้เกิด

วิญญาน) สำหรับคนที่จะตาย ทุกคนย่อมมีเจตนาแรงกล้าอยู่เสมอ ในอันที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แม้ในกรณีของคนที่เป็นโศกแล้วฆ่าตัวตาย นั่นก็ไม่ใช่หมายความว่า เขาไม่อยากจะมีชีวิตอยู่ต่อไป คนที่เป็นโศกสิ่งไร ก็หมายความว่า เขามีความชอบต่อสิ่งที่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่โศก เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่าในส่วนลึก แม้คนเช่นนี้ โดยที่แท้จริง เขาก็คงอยากที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่เนื่องจากภาวะที่เขาประสบเป็นสิ่งที่ทรมาณ เขาจึงอยากตาย เพราะฉะนั้น เราจึงวางกฎไว้ว่า สำหรับคนที่ยังมีกิเลส ก็ย่อมจะมีเจตจำนงในอันที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปเสมอ

หลักในปฏิจจสมุปบาทก็มีอยู่ว่า :-

“ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดภพ”

ภพ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ **กรรมภพ** และ **อุปปัตติภพ** **กรรมภพ** ได้แก่ **สังขาร** คือ **เจตนา** **อุปปัตติภพ** ได้แก่ **นามรูป** ในที่นี้หมายความว่า เมื่อมีตัณหา ก็ย่อมมีอุปาทาน เมื่อมีอุปาทาน ก็ย่อมจะมีเจตจำนง เมื่อวิญญานยังมีตัณหา มีอุปาทาน มีเจตจำนง ในเมื่อร่างกายตายแล้ว

วิญญาณย่อมนจะไปปฏิสนธิในที่ใดที่หนึ่ง แล้วก็จะสร้าง
 อุปัตติภพ คือนามรูปขึ้น ณ ที่นั้น คำว่า **อุปัตติภพ** แปลว่า
ภพที่จะอุบัติขึ้น เฉพาะคำว่า **ภพ** แปลว่า **สิ่งที่จะมีจะเป็นขึ้น**

บทวินิจฉัย

เรื่องวิญญาณไปปฏิสนธิได้อย่างไร ?

เมื่อเราเข้าใจแล้วว่า หลังจากตาย วิญญาณไม่ได้สูญ
 วิญญาณจะต้องไปปรากฏ ณ ที่ใดที่หนึ่งอย่างแน่นอน เมื่อเป็น
 เช่นนี้ ปัญหาจะมีว่า วิญญาณไปได้ อย่างไร ไปได้ในลักษณะ
 ไหน ? ต่อไปนี้ เราจะได้วินิจฉัยถึงปัญหาอันนี้โดยละเอียด

อันที่จริงการวินิจฉัยถึงปัญหาเรื่องนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทำ
 ได้ง่าย พระนาคนเสนเคยกล่าวไว้ว่า :-

วิญญาณที่ไปปฏิสนธิใหม่ ไม่ใช่วิญญาณอันเก่า
 ลักษณะแห่งการสืบต่อ เหมือนกับมะม่วงลูกใหม่ที่สืบเนื่องไป
 จากลูกที่ปลูก ลักษณะที่ไป ท่านเปรียบเหมือนเสียงที่หลุดจาก
 ปากไปเข้าหูคนอื่น

แต่พระพุทธองค์ ทรงเปรียบเทียบการไปของวิญญาณ เหมือนกับแสงของพระอาทิตย์ที่ส่องมาสู่โลกนี้

และในคัมภีร์ได้กล่าวไว้บ่อยที่สุด :-

วิญญาณที่จืดจากชีวิตหนึ่ง แล้วไปปฏิสนธิในอีกชีวิตหนึ่ง เป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่ง เพียงชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น แม้จะไปเกิดในโลกอื่น เช่นในพรหมโลก เวลาที่ไปชั่วระยะขณะจิตเดียวเหมือนกัน (ดูวิ. ๓/๒๒๘) พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า **“ในโลกนี้ ไม่มีอะไรที่จะไปเร็วเท่ากับจิต”**

(ดู อ.เอก. ๒๐/๑๑ สุธา., อ.เอกก. ๒๐/๙ มหาจุฬาฯ)

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าเราไม่เชื่อว่า วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ที่แผ่ซ่านอยู่ทั่วสากลจักรวาล และติดเป็นผืนเดียวกัน เหมือนกับคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่เราเรียกกันว่า **คลื่นวิทยุ** (หรืออาจจะเทียบได้กับแสงคอสมิค (cosmic rays) ที่นักวิทยาศาสตร์ ในปัจจุบันค้นพบแสงคอสมิค เป็นแสงที่แผ่ไปทั่วสากลจักรวาล และผ่านไปในทุกสิ่งทุกอย่าง ดูเหมือนว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะกั้นแสงนี้ไว้ได้)

แล้ว เราก็มองไม่เห็นเลยว่า วิญญาณที่ไปปฏิสนธินั้น ไปได้อย่างไร ?

แต่ในเมื่อเรามองเห็นภายในใจว่า โดยธรรมดา พลังงานวิญญาณก็ได้มีอยู่แล้วรอบ ๆ ตัวเรา วิญญาณเป็นพลังงานที่แผ่ซ่านติดอยู่เป็นผืนเดียวกันอยู่ทั่วสากลจักรวาล การไปของวิญญาณจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง ก็คือกลุ่มพลังงานวิญญาณ ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ หลากหลาย ได้เคลื่อนจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง อย่างรวดเร็วยิ่งนั่นเอง การเคลื่อนไปนั้นมีลักษณะเป็นคลื่น โดยกลุ่มพลังงานวิญญาณ ซึ่งรวมกันเป็นระบบหนึ่ง ๆ หรือเป็นบุคลิกซีพอันหนึ่ง ๆ นั้น ได้ก่อให้เกิดการ เคลื่อนไหวในแบบหนึ่ง ๆ ต่อ ๆ กันไปภายในโลกของ วิญญาณ เพราะฉะนั้น พฤติกรรมแห่งการไปจึงมีลักษณะเป็น คลื่นเช่นเดียวกับคลื่นวิทยุ ผิดกันกับคลื่นวิทยุ ก็ตรงที่ คลื่น แห่งวิญญาณไม่ไปรอบ ๆ เหมือนคลื่นวิทยุ คลื่นวิญญาณ จะวิ่งไปเฉพาะในทางที่มีเจตจำนงจะไปเท่านั้น

ในหนังสือมิลินทปัญหา พระยามิลินท์เคยตั้งปัญหาถามพระนาคเสนว่า “วิญญาณที่ไปปฏิสนธิในท้องแม่เข้าไปทางไหน ?” พระนาคเสนได้ตอบว่า “ขอพระองค์จงนึกถึงสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเก็บไว้ในหีบ” แล้วก็ถามพระยามิลินท์ว่า “ทรงมองเห็นหรือยัง ของที่เก็บไว้ในหีบ” พระยามิลินท์ตอบว่า “ได้เห็นแล้ว” พระนาคเสนจึงได้ถามต่อไปว่า “จิตของพระองค์ที่เข้าไปมองเห็นของในหีบนั้น มันเข้าไปทางไหน ?” พระยามิลินท์ตอบว่า “เข้าไปได้ทุกทาง” พระนาคเสนจึงได้กล่าวว่่า “ข้อนี้ฉันใด วิญญาณที่เข้าไปปฏิสนธิในท้องแม่ ก็สามารถเข้าไปได้ทุกทางเช่นนี้เหมือนกัน”

จากคำถามและคำตอบ ระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ ดังที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นได้ชัด ถึงลักษณะแห่งการไปของวิญญาณว่า เป็นเหมือนคลื่นวิทยุ หรือเหมือนแสงคอสมิค แต่บางคนอาจเห็นว่า การที่พระยามิลินท์มองเห็นของในหีบด้วยใจนั้น ก็คือการรื้อฟื้นความจำในสมองนั่นเอง ไม่ใช่หมายความว่า วิญญาณเข้าไปในหีบ แล้วไปเห็นของเหล่านั้นที่จริง สำหรับคนธรรมดาที่ไม่มีอำนาจจิตเป็นพิเศษ การนึก

มองเห็นถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ก็คือการรื้อฟื้นความจำในสมองจริง แต่สำหรับคนที่มีอำนาจจิตเป็นพิเศษ ถ้าเขานึกถึงสิ่งใด กระแสจิตของเขา จะต้องไปถึงสิ่งนั้นเสมอ และถ้าได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีแล้ว สิ่งที่เขามองเห็นด้วยใจนั้น ก็คือ ภาพจริง ๆ ที่เขามองเห็นในขณะนั้นนั่นเอง พระยามิลินท์มีความรู้ในเรื่องนี้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น พระองค์จึงสามารถเข้าใจถึงลักษณะแห่งการไปของวิญญาณ ตามคำอุปมาของพระนาคเสนได้

จากการใคร่ครวญถึงหลักฐานต่าง ๆ โดยลึกซึ้ง ประกอบกับข้อเท็จจริงบางอย่าง จึงทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจเหลือเกินว่า โดยธรรมชาติ วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่งที่แผ่ซ่านไปทั่วสากลจักรวาล และติดเป็นผืนเดียวกัน ในโลกของวิญญาณ มีการเคลื่อนไหวติดต่อถึงกันอยู่เสมอเป็นนิรันดร์คล้ายกับ **ทฤษฎีสัมพัทธวิทยา ของไอน์สไตน์ที่ว่า การเคลื่อนไหวทุกอย่างสัมพันธ์กัน** (ALL motion is relative) ตายแล้ววิญญาณไปปฏิสนธิใหม่ นั้นหมายความว่า กลุ่มแห่ง

พลังงานวิญญาณ ซึ่งในขณะที่กำลังมีชีวิตอยู่ โดยปกติก็มีการเคลื่อนไหวติดต่อกันทั่วร่างกายอยู่แล้ว อันนี้แหละเมื่อตายแล้ว ย่อมจะมีผลทำให้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นในโลกของวิญญาณ นอกร่างกาย แล้วก็จะไปมีผลทำให้เกิดชีวิต ณ ที่ใดที่หนึ่ง เพราะคลื่นแห่งวิญญาณสามารถวิ่งผ่านไปใ้อากาศได้

ข้อนี้เราจะพิสูจน์เห็นได้ชัดจากการตรวจคลื่นสมองในทางจิตวิทยาด้วยเครื่องไฟฟ้า หรือจากปรากฏการณ์ในเรื่องการสะกดจิต แต่อย่าลืมว่า คลื่นแห่งวิญญาณที่ผ่านไปใ้อากาศนั้น ไม่เหมือนกับคลื่นวิทยุทีเดียว คลื่นแห่งวิญญาณจะไปในทิศทางเฉพาะที่มีเจตจำนงเท่านั้น จากพฤติกรรมแห่งการสะกดจิต เราเห็น ได้ชัดว่า คลื่นวิญญาณนั้นประกอบไปด้วยความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ เพราะปรากฏว่าความรู้สึกนึกคิดของผู้สะกด นิสัยของผู้สะกดไปปรากฏอยู่ในร่างของผู้ถูกสะกดได้

เพราะเหตุนี้ทางพุทธศาสนาจึงถือว่า ความชัดเจน หรืออุปนิสัยต่าง ๆ ถูกถ่ายทอดจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่งได้ ตัวอย่างเช่นนาย ก . มีความชัดเจนในทางไหน มีอุปนิสัยใจคออย่างไร เมื่อนาย ก. ตายแล้วไปเกิดเป็น นาย ข. ความชัดเจน

และอุปนิสัยของนาย ก. ก็มาปรากฏอยู่ที่ชีวิตของนาย ข. ทั้งที่นาย ข. กับนาย ก. ไม่ใช่คน ๆ เดียวกัน เหมือนมะม่วงลูกที่ปลูกกับมะม่วงลูกที่เกิดใหม่ ไม่ใช่ลูกเดียวกัน หรือเหมือนกับเสียงที่เราได้ยินจากเครื่องรับวิทยุ กับเสียงที่ส่งมาจากสถานี ไม่ใช่เสียงอันเดียวกัน แต่ก็สืบเนื่องมาจากเดิมนั่นเอง

ในเมื่อเราเข้าใจว่า การไปของวิญญาณ มีลักษณะเป็นคลื่นเหมือนกับคลื่นวิทยุ ซึ่งได้พาเสียงต่าง ๆ มาเข้าเครื่องรับดังที่อธิบายมาแล้วนี้ ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ไปเกิดได้ในลักษณะอย่างไร ก็ง่ายขึ้นมาก หรือถ้าจะพูดให้ง่ายอีกอย่างหนึ่ง **คนที่กำลังเกิดใหม่ ย่อมจะได้รับอิทธิพลจากคนที่ตายเสมอ เพราะคนที่ตายวิญญาณจะสูญสิ้นไปเฉย ๆ เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้** มีคำพูดในคัมภีร์อภิธรรม ซึ่งถอดออกมาเป็นใจความง่าย ๆ ว่า **“วิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมแก่ตัวมันเอง วิญญาณสูง ย่อมเกิดในที่สูง วิญญาณต่ำ ย่อมเกิดในที่ต่ำ”** (จงนึกถึงคำที่พระพุทธเจ้าตรัสกับท้าวมหานามว่า **“อย่ากลัวเลยมหานาม ! วิญญาณของท่านจักไปสูงไป**

วิเศษ เพราะได้อบรมมาดีแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการศึกษา ด้วยการเสียสละ และด้วยปัญญา”) โดยหลักนี้ เราจะเห็นว่า สำหรับบุคคลที่ได้รับเชื่อมาจากพ่อแม่ที่มีวิญญาณดี ก็ย่อมได้รับอิทธิพลจากวิญญาณที่ดี สำหรับบุคคลที่ได้รับเชื่อจากพ่อแม่ที่มีวิญญาณเลว ก็ย่อมได้รับอิทธิพลจากวิญญาณที่เลว และนี่คือคำตอบอีกข้อหนึ่งที่ว่า ทำไมพ่อแม่เลว ลูกจึงมักเลว พ่อแม่ดี ลูกก็มักดี แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องนี้ซับซ้อนอย่างยิ่ง เพราะยังมีข้อเท็จจริงที่แสดงว่า พ่อแม่ดี ลูกมีนิสัยเลว พ่อแม่เลว ลูกมีนิสัยดี ปัญหาเหล่านี้ จะเก็บเอาไว้ไว้บริวิจฉัย ในบทที่ว่าด้วยเรื่องกรรม โดยเฉพาะ

การไปของวิญญาณ

ควรจะเปรียบเหมือนแสงที่พุ่งไป

หรือควรเปรียบเหมือนการไปของคลื่นวิทยุ ?

การไปของวิญญาณ บางคนอาจเข้าใจว่า เหมือนกับแสงไฟฉายที่พุ่งออกไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง จากคำอุปมาของ

พระพุทธเจ้าที่ว่า “วิญญาณที่ไปปฏิสนธิ เหมือนกับแสงที่พุ่งออกจากดวงอาทิตย์มาสู่โลกนี้” (ข้ออุปมาอันนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีอยู่ใน ส.นิ. ๑๖/๑๒๕ สุตยา, ส.นิ. ๑๖/๑๐๐ มหาจุฬาฯ) เขาอาจจะถือเอามาเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อความดังที่กล่าวมาแล้ว ที่จริง แง่คิดในลักษณะนี้ ก็น่าเชื่ออยู่ไม่น้อย มันทำให้เรามองเห็นภาพว่า เมื่อคนดับจิต ก็จะมีวิญญาณปรากฏเป็นแสงพวยพุ่งออกจากร่างกายไปยัง ณ ใดที่หนึ่ง ในเรื่องนิยายส่วนมาก มักจะเขียนวิญญาณเป็นแสง หรือมิฉะนั้น ก็เป็นควันที่เลื่อนลอยออกจากร่างกายไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อแสงหรือควันแห่งวิญญาณหายเข้าไปในท้องของหญิงคนใด ก็หมายความว่า วิญญาณไปเกิดในที่นั้น การเข้าใจในลักษณะเช่นนี้ ที่จริงฟังเข้าใจง่าย แต่ถ้าคิดมาก ๆ พิจารณาดู เราจะพบข้อขัดแย้งมากมาย เช่นจงพิจารณาดู

ถ้าถือว่า **วิญญาณที่ไปมีลักษณะเหมือนกับแสงที่พุ่งออกไป** ก็หมายความว่า วิญญาณผ่านไปในที่ว่าง การถือในลักษณะเช่นนี้ หมายความว่าในสสารที่ไร้ชีวิตในพาหิรอากาศทั่วไป ไม่มีวิญญาณที่ติดเป็นผืนเดียวกัน แต่การถืออย่างนี้

ก็จะเป็นการแย้งกับหลักพุทธศาสนา ขอให้ย้อนกลับไปพิจารณาการเกิดของวิญญาณในร่างกายที่มีชีวิตอยู่ ซึ่งมีหลักอยู่ว่า **“วิญญาณที่ดับก็เป็นอันดับไป ที่เกิดใหม่เป็นของใหม่แท้ วิญญาณดับอยู่ทุกขณะ”**

และถ้าถือว่า **ในสสารไม่มีวิญญาณ วิญญาณที่เกิดใหม่ จะเอากำเนิดมาจากไหน ? วิญญาณในร่างกายคนมิหมดไปทุกทีหรือ ?** เราเข้าใจกันดีแล้วว่า ทุกเซลล์มีวิญญาณ วิญญาณในเซลล์ก็ดับอยู่เสมอ จงคิดดูให้ลึกซึ่งหลักพุทธศาสนามีว่า **“วิญญาณที่ดับก็เป็นอันดับไปเลย ที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า”** เมื่อเป็นเช่นนี้ วิญญาณใหม่ที่เกิดมาใหม่นี้ จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ?

ถ้าถือว่า **วิญญาณเป็นผลแห่งการรวมตัวของสสาร** ในแบบจักรกลชีวิต การเข้าใจแบบนี้ ก็จะนำไปสู่การเข้าใจว่า **ตายแล้วสูญ** ซึ่งผิดกับหลักพุทธศาสนาอีก และก็ไม่สมกับหลักที่ว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิใช่อย่างนอกจากวัตถุ

เพราะฉะนั้น เราจึงสรุปได้ว่า **การที่จะให้หลักพุทธศาสนาต่าง กลมกลืนไม่ขัดแย้งกันเลย** จึงมีอยู่วิธีเดียวเท่านั้น คือต้องถือว่า ในสสารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นของแข็งของเหลวหรือแก๊ส ซึ่งแต่ละอย่างก็ประกอบไปด้วยอิเล็กตรอนและโปรตรอนนั้น มีวิญญาณเราจะต้องมองเข้าไปให้ซึ่งว่าอำนาจที่ทำให้อิเล็กตรอนต้องหมุนรอบโปรตรอนอยู่เสมอก็คืออำนาจดึงดูดระหว่างประमाणูเหล่านี้ก็ดี โครงสร้างของมันก็ดี คุณสมบัติของมันก็ดี ทั้งหมดนี้เกิดมาจากพลังงานอันหนึ่งซึ่งเป็นนามธรรม พลังงานนี้ได้แทรกซึมอยู่ในประमाणูทุกอย่างและติดเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล พลังงานที่ว่านี้แหละ คือพลังงานวิญญาณ ซึ่งมีอยู่โดยธรรมดา เป็นของอนันตกาล จากพลังงานวิญญาณดั้งเดิมนี่ ที่ได้วัฒนาการขึ้นมาเป็นภวังคจิต และจากภวังคจิต ก็วิวัฒนาการขึ้นเป็นวิถิจิต ภวังค์จิตและวิถิจิต ก็คือปรากฏการณ์ของพลังงานวิญญาณดั้งเดิม ในรูปต่าง ๆ นั่นเอง **การไปของวิญญาณที่แท้ก็เป็นเพียงการเคลื่อนไหวที่สืบทอดกันไป ภายในโลก**

ของวิญญานอันยิ่งใหญ่ เราเข้าใจดีแล้วว่า เหตุใดกระแสไฟฟ้า คลื่นวิทยุจึงไปรวดเร็วอย่างยิ่ง ถ้าได้เข้าใจเรื่องวิญญานดังที่กล่าวมานี้ เราก็จะไม่สงสัยเลยว่า เหตุใดวิญญานจึงไปรวดเร็วยิ่งนัก การที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบการไปของวิญญาน เหมือนกับการไปของแสง ก็เพราะว่า ในครั้งนั้น ไม่มีอะไรที่จะเปรียบได้ดีเท่ากับเรื่องนี้ โลกสมัยนั้น ยังไม่รู้เรื่องวิทยุ วิทยาศาสตร์ไม่เจริญเหมือนกับสมัยปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องอยู่ที่พระองค์ต้องเปรียบเทียบการไปของวิญญานเหมือนกับการไปของแสง ซึ่งนับว่า เป็นข้ออุปมาที่ดีที่สุด ทำให้สามัญชนมองเห็นภาพ ถ้าพระพุทธองค์จะทรงเปรียบเหมือนกับการไปของคลื่นวิทยุ คนทั่วไปคงไม่เข้าใจแน่นอน และจะไม่มีใครเชื่อด้วย

จะเข้าใจชัดเรื่องชาติหน้า

ต้องเข้าใจเรื่องนิพพานด้วย

อนึ่ง การที่จะเข้าใจเรื่องจตุตถปิฎกสนธิได้อย่างแจ่มใส ต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนิพพานด้วย **นิพพานใน**

ความหมายของพุทธศาสนา ไม่ใช่ความสูญเปล่า (nothingness) ที่พูดกันว่า “นิพพานัน ปรมฺ สฺญญํ นิพพานเป็น ความสูญอย่างยิ่ง” นั้นมีความหมายแต่เพียงว่า นามรูปของ พระอรหันต์ ซึ่งเคยเกิดมาด้วยอวิชชา เมื่อตายแล้วนาม รูปแบบนี้ จะสูญสิ้นไปเลย ไม่ปรากฏอีกต่อไป แต่ทั้งนี้ไม่ใช่ หมายความว่า ภาวะของนิพพานนั้น ไม่มีอะไร จงนึกถึง พุทธภาษิตที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! อาตมะนั้นมีอยู่...” และอีก บทหนึ่งที่ว่า “นิพพานคือวิญญาณอันไม่มีตัวอย่างจะเปรียบได้ จริงๆ เป็นอนันตะ มีรัศมีกระจ่างโดยไม่สิ้นสุด...” เรื่องนี้ จะมี อธิบายโดยพิศดารในบทว่าด้วยนิพพาน การที่ยกข้อความ เหล่านี้บางตอนมาอ้าง ก็เพื่อให้สำนึกว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มี อยู่ต่างหากนอกจากวัตถุ ครั้นแล้ว เราจะได้มองเห็นการ- ปฏิสนธิของวิญญาณว่า เป็นไปในลักษณะไหน ? **การไปของ วิญญาณคล้ายกับแสงจริง ในฐานะที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว และพุ่งไปทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ คล้ายกับลำแสงที่พุ่งออก จากไฟฟ้าเดินทาง (flash-light) แต่ลักษณะที่ไปหรือพฤติกรรม แห่งการไปนั้น เหมือนกับคลื่นวิทยุ ในฐานะที่ไปอย่างรวดเร็วยิ่ง**

และมีลักษณะเป็นคลื่น การไปของวิญญาณ ก็คือการเคลื่อนไหวที่สลับต่อกันไปภายในโลกของวิญญาณอันรวดเร็ว นั่นเอง คำว่า **โลกแห่งวิญญาณ** หมายถึงพลังงานวิญญาณทั้งหมด ที่แผ่ซ่านติดต่อเป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล

บทที่ ๙

มิจฉาทิฏฐิ

นัตถิกทิฏฐิ

การที่จะเข้าใจมติในพุทธศาสนา ให้ชัดเจนจริงๆ หลักสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ จำเป็นต้อง รู้ว่า **มติอะไรบ้าง ที่ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ** เมื่อเข้าใจเรื่องมิจฉาทิฏฐิดีแล้ว ก็เป็นการง่ายมาก ที่จะลงมติว่าอะไรเป็นหลักอันแท้จริงของพุทธศาสนา และอะไรไม่ใช่ ฉะนั้นในบทนี้จะได้ประมวลถึงมติต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด

ในอปัณณกสูตร พระองค์ได้ทรงเล่าถึงลักษณะแห่งมิจฉาทิฏฐิ ให้พวกพราหมณ์ทั้งหลายฟังว่า :-

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย! มีอยู่ สมณพราหมณ์ บางพวก มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า :-

๑. นตฺถิ ทินฺนํ   การให้ทานไม่มีผล
๒. นตฺถิ ยิฏฺฐํ   การบูชาไม่มีผล
๓. นตฺถิ หุตํ   การเคารพนับถือไม่มีผล
๔. นตฺถิ สุกฺกทุกกฺกฺขานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก
ผลหรือวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี
๕. นตฺถิ อญํ โลกโ โลกนีไม่มี (สัตว์ในโลกอื่นมาเกิด
ในโลกนี้ไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ)
๖. นตฺถิ ปโร โลกโ โลกอื่นไม่มี (สัตว์ในโลกนี้ไปเกิด
ในโลกอื่นไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ)
๗. นตฺถิ มาตา   คุณของมารดาไม่มี
๘. นตฺถิ ปิตา   คุณของบิดาไม่มี
๙. นตฺถิ โอบปาติกา   พวกโอบปาติกะกำเนิด
คือพวกที่เกิดมาโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ไม่มี (คือ
พวกเทวดาไม่มี)
๑๐. นตฺถิ โลกเ สมณพฺรหฺมณา สมฺมคฺคตา
สมฺมาปฏฺิปนฺนา เย อิมญจ โลกํ ปฺรญจ โลกํ สยํ
อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺติ

สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้บรรลุธรรมอันชอบ (คือบรรลุอุภยนิยาม มรรคผลและนิพพาน) รู้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่นด้วยตนเอง แล้วให้คนอื่นรู้ได้ด้วยไม่มี

ดูก่อนท่านคฤหบดีทั้งหลาย! สมณพราหมณ์เหล่านี้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ สมณพราหมณ์ เหล่านี้เป็นอันหวังได้ว่า จะต้องเปื้อนหายในกุศลธรรมสาม คือ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต และจะยึดถือปฏิบัติอยู่แต่ในอกุศลธรรมสาม คือ กายทุจริต วชิทุจริต และมโนทุจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? ก็เพราะสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ไม่เห็นโทษ ไม่เห็นความต่ำทราม ไม่เห็นความเศร้าหมอง ของอกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นอานิสงส์ในการออกจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นคุณค่าแห่งความบริสุทธิ์ของกุศลธรรมทั้งหลาย ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับมีความเห็นว่า ปรโลกไม่มี ฉะนั้น ความเห็นของเขาจึงจัดเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับคิดว่า ปรโลกไม่มี ฉะนั้นความคิดเขาจึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับพูดว่า ปรโลกไม่มี ฉะนั้น คำพูดของเขาจึงจัดเป็นมิจฉาวาจา

อนึ่ง พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมรู้อยู่แก่ใจว่า ปรโลกมีอยู่ ฉะนั้น ผู้ที่ถือว่าปรโลกไม่มี จึงได้ชื่อว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายอีกด้วย ในเมื่อตัวเองถือเช่นนั้น และสอนให้คนอื่นเชื่อตามย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ประกาศอสังฆธรรม และด้วยอสังฆธรรมที่ตัวเองประกาศออกไปเช่นนั้น ย่อมจะเป็นเหตุให้ยกตนข่มคนอื่นอีกด้วย (อสังฆธรรมไม่คงทนต่อการพิสูจน์ประกาศอสังฆธรรม ใจย่อมไม่สูง ฉะนั้น เมื่อถูกคัดค้าน ก็มักจะใช้วิธีข่มผู้อื่นเพื่อเอาชนะ) และย่อมละศีลได้ง่าย ประพฤติอยู่แต่ในทางทุศีล ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! เพราะอาศัยมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัย ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว

อนึ่ง ในเรื่องปรโลกนี้ ท่านคฤหบดีทั้งหลาย! สำหรับคนที่ฉลาด เขาย่อมคิดอย่างนี้ว่า ถ้าหากปรโลก ไม่มีคนที่ทำบาปไว้ ก็นับว่าปลอดภัยไป แต่ถ้าหากปรโลกมีจริง คนที่ทำบาป ตายไปแล้ว ก็จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือแม้จะไม่พุดถึงเรื่องปรโลก แต่คนที่มีความเห็นผิดและเป็นผู้ทุศีล ก็ย่อมถูกวิญญูชนติเตียนในโลกนี้เอง เพราะฉะนั้น คนที่มีความเห็นผิด จึงต้องประสบผลร้ายถึง ๒ ทาง คือ ถูกติเตียน

ในโลกนี้ และเมื่อตายไปแล้ว ก็เข้าถึง อบาย ทุคติ วินิบาต และนรก อีกด้วย

- อปัณณกสูตร ม.ม ๑๒/๑๐๑-๑๐๓ สยยา.,
ม.ม. ๑๓/๓๐-๓๑ มหาจุฬา ฯ.

มีจฉาทิฎฐิตังที่กล่าวมานี้ เรียกว่า **นัตถิกทิฎฐิ**
ความเห็นว่ามี ในความเห็นเหล่านี้ สำหรับข้อ ๑-๒-๓ ไม่มีปัญหามาก แต่ข้อ ๔ ที่ว่า ผลหรือวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี ควรสนใจให้มาก เพราะเดี๋ยวนี้ คนเห็นผิดอย่างนี้กันมาก

เดี๋ยวนี้ คนทั้งหลายมักเห็นว่า :-

การกระทำจะดีหรือชั่ว ไม่ใช่อยู่ที่ตัวการกระทำ
แต่อยู่ที่ว่า

การกระทำนั้น ๆ มีผู้รู้เห็นหรือเปล่า ?

มีผู้สรรเสริญหรือเปล่า ?

เขาให้ผลตอบแทนที่ตัวเองชอบหรือเปล่า !

ถ้าปรากฏว่า มีผู้รู้เห็น มีผู้ให้รางวัล มีผู้สรรเสริญ
การกระทำนั้นให้ความสุขในปัจจุบันแก่เขาได้

**เขาก็อธิบายว่า การกระทำนั้นดี ถ้าได้ผลตรงกันข้าม
จากนี้ เขาก็อธิบายว่า ไม่ดี การกระทำต่าง ๆ จะมีผลก็ชั่วชีวิต
นี้เท่านั้น**

ผู้ที่มีมतिเช่นนี้แหละ คือผู้ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า
“เป็นผู้ที่เห็นว่า ผลหรือวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี”

ข้อ ๕-๖ เห็นว่า **โลกนี้โลกอื่นไม่มี** คำพูดประโยคนี้นั้น
ฟังเข้าใจยาก สำหรับผู้ที่ไม่ได้อ่านข้อความในที่อื่น ฉะนั้นจะ
ยกบาลีในที่อื่นมาเทียบให้ดูก่อน

คัมภีร์มหาวรรค สังยุตตนิกาย หน้า ๕๕๐ พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสข้อความไว้ตอนหนึ่งว่า **“สัตว์ทั้งหลาย ตายจากโลก
นี้แล้ว ไปเกิดในโลกอื่น หรือจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ก็ได้อีก”**
นี่หมายความว่า วิญญาณของสัตว์ทั้งหลาย อาจจุติจากโลกนี้
แล้วไปสู่โลกอื่น เช่น สมมุติว่า ไปโลกพระอังคาร ถ้าหากว่า
ในโลกนี้มีคนหรืออาจจากโลกพระอังคารมาสู่โลกนี้ก็ได้อีก คำว่า
“โลกนี้ไม่มี” ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาว่า หมายถึงว่า
โลกนี้ไม่มีสำหรับผู้ที่อยู่โลกอื่น คือผู้ที่อยู่โลกอื่นตายแล้ว

จะมาเกิดในโลกนี้ไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ **“โลกอื่นไม่มี”** ก็หมายความว่า **โลกอื่นไม่มีสำหรับผู้ที่อยู่โลกนี้** คือคนในโลกนี้ตายแล้วจะไปเกิดในโลกอื่นไม่ได้

อีกนัยหนึ่ง **ปรโลก** หมายความว่า โลกหน้า คือ หมายถึง **ชาติหน้า** ซึ่งอาจจะเป็นชาติหน้าในโลกนี้ หรือ **โลกไหนก็ได้**

ข้อ ๓/-๘ เห็นว่า **คุณของมารดาบิดาไม่มี** มติที่เรา เริ่มพบกันแล้วในหมู่นักศึกษาบางประเภท คนเหล่านี้ถือว่า พ่อแม่ไม่มีสิทธิที่จะทวงบุญคุณจากลูก เพราะลูกที่เกิดมา เกิดขึ้นตามกฎธรรมชาติ และจากความสนุกของพ่อแม่ ยิ่งกว่านั้น พ่อแม่บางคนไม่อยากให้ลูกเกิดมา แต่ลูกก็เกิดมาจนได้ เมื่อตัวเองสร้างขึ้นมา ก็จำเป็นอยู่เอง ที่จะต้องเลี้ยงดู การเลี้ยงเป็นหน้าที่อันจำเป็นของพ่อแม่ พ่อแม่ทุกคนมีหน้าที่ โดยธรรมชาติที่จะต้องเลี้ยงลูก และลูกก็ต้องไปเลี้ยงลูกของตนต่อ ๆ ไปอีก ถ้าลูกคนใดจะไม่เลี้ยงพ่อแม่ ก็ไม่ถือว่าผิดแต่อย่างใด แต่พ่อแม่ที่ไม่เลี้ยงลูกนั้นแหละ ผิดหน้าที่โดยตรง นี่คือมตินักศึกษาบางประเภท ซึ่งไปตรงกับลักษณะของ มิจฉาทิฎฐิในครั้งพุทธกาล

ข้อ ๙ เห็นว่า **พวกโอบปาติกะกำเนิดไม่มี** ที่จริงเรื่องนี้ในปัจจุบันเรายังหาตัวอย่างพิสดารไม่ได้ และเป็นเรื่องค่อนข้างเชื่องยาก แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้มีเหตุผลเกี่ยวโยงกับธรรมชั้นสูง ๆ อยู่มากที่สุดทีเดียว ถ้าตัดออก จะทำให้อธิบายธรรมชั้นสูงไม่ได้ และเกี่ยวกับปัญหาเรื่องนรกสวรรค์ และปัญหาว่าเมื่อโลกนี้สลายแล้ววิญญาณของสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จะอยู่ในสภาพอะไร เรื่องนี้มีปัญหาซับซ้อนอยู่มาก จะมีอธิบายในบทหลัง

ข้อ ๑๐ เห็นว่า **สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้บรรลุธรรมอันชอบ ผู้รู้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่น แล้วสอนให้คนอื่นรู้ได้ด้วย ไม่มี**

ข้อนี้เป็นสิ่งที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่ง เรามักจะพบคนทั่วไปที่พูดว่า **การตัดกิเลสเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เพราะผิดกฎธรรมชาติ** และตัวอย่างจริง ๆ ของบุคคลที่สามารถยืนยันได้ว่า เป็นผู้ที่จะกิเลสได้เด็ดขาด ก็หาไม่ได้ง่ายนัก แม้หากว่าจะมีอยู่จริง ๆ ก็ไม่มีใครกล้าแสดงออกมา ฉะนั้น จึงเป็นโอกาสของผู้ที่จะยืนยันว่าการละกิเลสเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

และความเห็นนี้ย่อมจะลามปามไปถึงว่า แม้พระพุทธเจ้าที่ถือกันว่าเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เช่นกัน ครั้นแล้วก็จะเห็นว่า การปฏิบัติเพื่อละกิเลส เป็นสิ่งที่น่าขบขัน แล้วจะเกิดคุณมีนในพระสงฆ์ และเห็นธรรมเป็นสิ่งไร้สาระ แล้วตัวเขาเอง ก็จะปล่อยให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส

อกิริยทิวฐิ

มิจฉาทิวฐิที่พระองค์ทรงแสดงไว้ในอภังคณกสูตรนี้มีอยู่อีก ๒ อย่าง คือ อกิริยทิวฐิ กับ อเหตุกทิวฐิ

อกิริยทิวฐิ แปลว่า **ความเห็นที่ไม่สำคัญอยู่ที่การกระทำ** บุคคลประเภทนี้เห็นว่า แม้จะฆ่าสัตว์ลักทรัพย์หรือทำบาปอย่างไรก็ตาม ถ้าได้ผลดี ก็ถือว่าเป็นความดี ถ้าได้ผลไม่ดี ก็ถือว่าเป็นไม่ดี ผลที่ว่านี้หมายถึง ความสุขความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ในชีวิตนี้เท่านั้น คนประเภทนี้ ไม่ถือบุญถือบาป อย่างที่พระพุทธเจ้าสอน ทิวฐิอันนี้ นับว่าเป็นมิจฉาทิวฐิที่ร้ายแรงอันหนึ่ง และคนในปัจจุบันที่ถือเช่นนั้นก็มีอยู่ไม่น้อย

ขอให้เราอ่านข้อความในพระสูตรต่อไปนี้ แล้วจะทำให้เรารู้สึกว่า
 ความเห็นอย่างนี้ในครั้งพุทธกาล ก็มีมาแล้ว

“ดูก่อนศฤหบดีทั้งหลาย ! มีอยู่สมณพราหมณ์บางพวก
 มีวาตะอย่างนี้ มีทิวฏฐิอย่างนี้ว่า ทำเองก็ดี ให้คนอื่นทำก็ดี
 ดัดเองก็ดี ให้คนอื่นดัดให้ก็ดี เผาเองก็ดี ให้คนอื่นเผาให้ก็ดี
 ทำให้เศร้าโศกเองก็ดี สั่งให้คนอื่นทำให้เศร้าโศกดี ทำให้ลำบาก
 เองก็ดี สั่งให้คนอื่นทำให้ลำบากก็ดี ทำให้ดีนรนเองก็ดี สั่งให้
 คนอื่นทำให้ดีนรนก็ดี ฆ่าสัตว์เองก็ดี สั่งให้คนอื่นฆ่าก็ดี ถือเอา
 สิ่งของที่เขาไม่ให้ก็ดี ดัดช่ของย่องเบาก็ดี ขึ้นปล้นก็ดี แอบซุ่ม
 อยู่ข้างทางก็ดี ประพฤติในภรรยาของคนอื่นก็ดี พุดเท็จก็ดี
 ผู้ที่กระทำดังที่กล่าวมานี้ ไม่ชื่อว่ากระทำความบาป แม้หากว่าคนใด
 จะฟังฆ่าสัตว์ทั้งหลายบนผืนปฐพีนี้ ด้วยจักรอันคมกริบ
 จนกระทั่งทั่วแผ่นดินนี้เป็นลานแห่งกองเนื้อ บาปเพราะเหตุที่
 ฆ่าสัตว์ถึงปานนี้ไม่มี การมาของบาปไม่มี หรือแม้หากว่า
 จะฟังไปสู่ฝั่งทางทิศใต้ของแม่น้ำคงคา ฆ่าเองก็ดี ให้คนอื่นฆ่าก็ดี
 ดัดเองก็ดี ให้คนอื่นดัดก็ดี เผาเองก็ดี ให้คนอื่นเผาก็ดี
 บาปเพราะเหตุที่ทำเช่นนี้ไม่มี จะฟังไปสู่ฝั่งทางทิศเหนือของ
 แม่น้ำคงคา ให้ทานเองก็ดี สั่งให้คนอื่นให้ทานก็ดี บูชาเองก็ดี

สอนให้คนอื่นบูชาก็ดี บุญเพราะเหตุที่ทำเช่นนี้ไม่มี การมาของ บุญไม่มี บุญหรือการมาของบุญย่อมไม่มีเพราะการให้ทาน การช่มใจ การสำรวม การพูดคำสัจ

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! สมณพราหมณ์เหล่าใด มีวาตะ อย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นอันหวัง ได้ว่า เขาย่อมเปื้อนหายในกุศลธรรม ไม่นิยมยินดีในการที่จะ ทำให้กาย วาจา ใจ อยู่ในความสุจริต จะถือและปฏิบัติอยู่แต่ ในทางกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ช้อนั้นเพราะเหตุไร ? ก็เพราะเขาไม่เห็นโทษ ไม่เห็นความต่ำทราม ไม่เห็นความเศร้า หมองของอกุศลธรรมทั้งหลาย และไม่เห็นอนิสงส์ในการออก จากอกุศลธรรม ไม่เห็นคุณแห่งความบริสุทธิ์ ก็กรรมมีอยู่แท้ ๆ เขาเห็นว่า กรรมไม่มี ฉะนั้น ความเห็นของเขาจึงจัดเป็น มิจฉาทิฏฐิ ความคิดที่ว่า กรรมไม่มี จัดเป็นมิจฉาสังกัปปะ คำพูดที่ว่ากรรมไม่มี ก็จัดเป็นมิจฉาวาจา อนึ่งพระอรหันต์ ทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า “กรรมมีอยู่” ผู้ที่กล่าวว่า “กรรมไม่มี” จึงได้ชื่อว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย ในเมื่อตนเอง ถือเช่นนั้น แล้วสอนให้คนอื่นเชื่อตาม ย่อมได้ชื่อว่า เป็น

ผู้ประกาศ อสังกรรม และด้วยอสังกรรมที่ตัวเองประกาศ
ออกไปเช่นนั้น ย่อมจะเป็นเหตุทำให้ยกตนข่มคนอื่นอีกด้วย
และย่อมละศีลได้ง่าย ประพฤติอยู่แต่ในทางทุจริต คู่กันคฤหบดี
ทั้งหลาย ! เพราะอาศัยมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมก่อให้เกิด
อกุศลกรรมไม่น้อยทีเดียว

- อปัณณกสูตร ม.ม ๑๓/๑๐๕-๑๐๘ สุธา..

ม.ม. ๑๓/๓/๓-๓/๕ มหาจุฬาฯ

อเหตุกทิฏฐิ

อเหตุกทิวฐิ แปลว่า ความเห็นว่าไม่มีเหตุ หมายความว่า คนเราจะได้ดีมีสุข หรือได้ชั่วมีทุกข์อย่างไร สุดแล้วแต่ความบังเอิญ หรือโชคดีโชคร้าย ถึงคราวโชคดี ก็ได้ดีเอง ทำอะไรมีคนชมช่วยสนับสนุน ชุบเลี้ยง ลาก ยศ เกิดขึ้นตามกัน ถึงความโชคร้าย ทำอะไรมีคนตี มีคนขัดขวาง ตัดรอน ขาดลาก ยศ ลงตามกัน คนประเภทนี้ถือว่า เหตุของความสุขความทุกข์ ก็คือ ความบังเอิญหรือโชค ซึ่งมันขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก ไม่ได้ถือว่า เหตุแห่งความสุขและความทุกข์ที่แท้จริงนั้นคือกรรม การกระทำของตัวเอง

อเหตุกทิวฐิ อีกนัยหนึ่งหมายความว่า **คนเราจะบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองอย่างไร ตัวของตัวเองทำให้กับตัวเองไม่ได้ ถึงความบริสุทธิ์หรือเศร้าหมอง ก็บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองขึ้นมาเอง** แปลว่า คนประเภทนี้ ถือโชคกลางขอให้พิจารณาข้อความในพระสูตรต่อไปนี้จะทำให้เข้าใจความหมายนี้ชัดเจนขึ้น

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! มีอยู่สมณพราหมณ์บางพวก มีวาตะอย่างนี้ มีทิวฐิอย่างนี้ว่า เหตุปัจจัยแห่งความเศร้า

หมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มี สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ก็เศร้าหมองได้เอง เหตุปัจจัยแห่งความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มี สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ก็บริสุทธิ์ได้เอง กำลังความเพียร เรียวแรง ความบากบั่น เพื่อความเศร้าหมอง หรือเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เหล่านี้ ไม่มีประโยชน์ เพราะสัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วก็ดี ที่กำลังจะเกิดก็ดี สิ่งที่มีชีวิต ทั้งปวงก็ดี ทั้งหมดนี้ไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ในอันที่จะช่วยตัวเองให้เศร้าหมอง หรือบริสุทธิ์ แต่ทั้งหมด ย่อมแปรเปลี่ยนไปตามโชคดี โชคร้าย และตามสิ่งแวดล้อมที่ตัวเองไปเกิดอยู่ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างไรในฐานะต่างๆ ก็เพราะ โชคดี โชคร้าย และสภาพของสิ่งแวดล้อม

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! สมณพราหมณ์เหล่าใด มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นอันหวังได้ว่า เขาจะยอมเปื้อนหนายในกุกุศลธรรม ฯลฯ เพราะอาศัย มิจฉนาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว

ในอรรถกถาอธิบายว่า ในมิจฉนาทิฏฐิสามอย่างนี้ **นัตถิกทิฏฐิ เป็นทิฏฐิไม่ยอมรับว่า มีวิบากของกรรม**

อกิริยทิฏฐิไม่ยอมรับว่า มีกรรม แม้ว่าจะได้ประกอบกรรมชั่วอย่างไรก็ตาม ส่วนอเหตุกทิฏฐิไม่ยอมรับทั้งกรรมและวิบาก

อันที่จริง ทิฏฐิทั้งสามนี้ โดยความหมายที่แท้จริงก็คือ เป็นอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าตายแล้วสูญ เพราะผู้ที่ถือว่าตายแล้วสูญ ก็ย่อมจะไม่ถือเรื่องกรรมและวิบากอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน เขาจะปฏิเสธคุณค่าแห่งความดีทุกอย่าง ในอรรถกถาแห่งเดียวกันนี้ ท่านอธิบายไว้อีกว่า สำหรับคนที่มีความเห็นผิด และคิดผิดอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ไม่มีโอกาสได้กลับใจแม้แต่ขณะจิตเดียว เป็นคนดิ่งอยู่แต่ในทิฏฐิของตัว คนอย่างนี้ แม้แต่พระพุทธเจ้า ก็ยากที่จะเยี่ยวยາให้หายจากมิจฉาทิฏฐิเหล่านี้ได้

อนึ่ง ฟังเข้าใจไว้ด้วยว่า ความเห็นผิดทั้งสามอย่างนี้มีหลักวิชาที่สนับสนุนอยู่ไม่น้อย เช่นนัตถิกทิฏฐิและ อกิริยทิฏฐิ เราอาจหาเหตุผลจากหลักวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะหลักวิทยาศาสตร์ที่หนักอยู่แต่ในเรื่องวัตถุ นักวิทยาศาสตร์ที่เป็นนักวัตถุนิยม (materialist) มี

ความเห็นเป็นนัตถิกทิวฐิ และอกิริยทิวฐิเกือบทั้งนั้น ส่วนอเหตุกทิวฐิ ผู้ที่เชี่ยวชาญในทางโหราศาสตร์ ก็อาจจะอธิบายได้ดีว่า ชีวิตของคนเราขึ้นอยู่กับอำนาจแห่งดวงดาว ผู้ที่ถือตามหลักโหราศาสตร์ โดยไม่รู้จักกฎของกรรมในพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ก็คือพวกที่เป็นอเหตุกทิวฐิ นั่นเอง

ทิวฐิ ๖๒

คือระบบปรัชญาทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก
ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าไม่สมบูรณ์

นอกจากมิจฉาทิวฐิทั้งสามนี้แล้ว เราควรจะได้ศึกษา มิจฉาทิวฐิอีก ๖๒ อย่าง ซึ่งเป็นมิจฉาทิวฐิชั้นสูง และ ประณีตมาก จากการศึกษาถึงเรื่องมิจฉาทิวฐิ ๖๒ อย่าง นี้จะทำให้เรารู้สึกว่า แม้ผู้ที่เป็นปราชญ์เชี่ยวชาญ ลึกเพียงไรก็ตาม ถ้าไม่รู้หลักธรรมในพุทธศาสนาอย่าง ถูกต้องแล้ว ก็มักจะตกอยู่ในมิจฉาทิวฐิ ๖๒ อย่างนี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ในครั้งพุทธกาล ปรากฏว่า ผู้ที่เป็น

ศาสดาในทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละท่านก็ล้วนแต่เป็นผู้มีชื่อเสียงใหญ่โตมีภูมิธรรมสูง **บางคนสูงยิ่งกว่าพวกศาสตราจารย์สมัยนี้มากมาย แต่ถึงกระนั้นก็ยังอดมีความเห็นผิดไม่ได้** ฉะนั้น มิจฉาทิฎฐิ ๖๒ อย่างนี้ จึงน่าศึกษามาก เรื่องนี้มักกล่าวไว้ในพรหมชาลสูตร

พรหมชาลสูตร แปลว่า **สูตรที่แสดงถึงชายแห่งพรหม** คำว่า ชาย (ชาล) ในที่นี้หมายถึง **ชายแห่งมิจฉาทิฎฐิ** พวกพรหม คือผู้ที่ประเสริฐ ซึ่งหมายถึง **นักบวชที่เป็นศาสดามีชื่อเสียง** และหมายถึง **ฆราวาส ผู้เป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่** ท่านพรหมเหล่านี้ มักจะตกอยู่ในชายแห่งมิจฉาทิฎฐิ ๖๒ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

สูตรนี้เป็นพุทธภาษิต พระพุทธเจ้าได้ทรงประมวลมิจฉาทิฎฐิต่าง ๆ มาไว้ในสูตรนี้ทั้งหมด คำว่า มิจฉาทิฎฐิ แปลว่า **ความเห็นที่ผิดจากมติของพระพุทธองค์** ไม่จำเป็นต้องมีความหมายว่าเป็นความเห็นที่ใช้ไม่ได้ เพราะปรากฏว่า มิจฉาทิฎฐิหลายอย่างในที่นี้มีประโยชน์แก่โลกแต่ที่พระองค์ตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็เพราะจุดมุ่งหมายอันสูงสุด

ของพระองค์ คือ การบรรลุมรรคผล และนิพพาน **ทิฏฐิเหล่านี้** พระพุทธองค์ตรัสว่า **“เป็นมิจฉาทิฏฐิ”** ก็เพราะเป็น **อุปสรรคต่อการบรรลุมรรคผลและนิพพาน**” การอ่านข้อความในสูตรนี้ ขอให้อ่านอย่างถี่ถ้วนที่สุด เพราะบางอย่าง ละม้ายคล้ายคลึงกับหลักธรรมในพุทธศาสนา

ตอนนี้ไปคือคำแปลเรื่องทิฏฐิ ๖๒ จากพรหมชาลสูตร ซึ่งทั้งหมดมีอยู่ ๑๐ หมวด เป็นคำแปลที่เก็บมาแต่ใจความเท่านั้น เพราะไม่อาจจะแปล มาทั้งหมดได้ เนื่องจากยาวมาก คำแปลนี้ เป็นของท่านพุทธทาสภิกขุ (เจ้าคุณอนริยนั้นทมุณี) คัดมาจากหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์

๑. สัสตวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

เที่ยงทุกอย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ! มีอยู่ สมณะหรือพราหมณ์บางพวก
ในโลกนี้ :-

๑. เพราะระลึกชาติของตนได้หลายแสนชาติ

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เทียงทุกอย่าง

๒. เพราะระลึกชาติของตนได้ ๑๐ สังวัฏฏกัปป์

วิวัฏฏกัปป์

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เทียงทุกอย่าง

๓. เพราะระลึกชาติของตนได้ ๕๐ สังวัฏฏกัปป์

วิวัฏฏกัปป์

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เทียงทุกอย่าง

๔. เพราะอาศัยความตริตริกอยู่เสมอแล้วคะเนเอา

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เทียงทุกอย่าง

๒. เอกัจจัสสัสตวาท

พวกที่ถือว่า อตตตาและโลก

เทียงบางอย่าง

๕. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นทำว

มหาพรหม

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า เพียงบางอย่าง

๖. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นเทพพวก
ชิตทาปโทสิกา

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า เพียงบางอย่าง

๗. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นเทพพวก
มโนปโทสิกา

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า เพียงบางอย่าง

๘. เพราะอาศัยความตรึตรึกอยู่เสมอแล้วคะเนเอาเอง

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า เพียงบางอย่าง

๓. **อันตานันติกวาท**

พวกที่ถือว่า **อัตตาและโลก**

มีที่สุดก็มี ไม่มีที่สุดก็มี

๙. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า **มีที่สุด**

๑๐. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า ไม่มีสุด

๑๑. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ

จึงบัญญัติ **ตน** และ **โลก** ว่า มีที่สุดบางด้าน

ไม่มีที่สุดบางด้าน

๑๒. เพราะอาศัยความหลงใหลของตนเอง

แล้วบัญญัติส่ายวาทว่า **โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่**

ไม่มีที่สุดก็ไม่เชิง

๔. อมราวิกเขปิกา

พวกพูดไม่ให้ตายตัว

๑๓. เพราะกลัวมุสาวาท

จึงส่ายวาทพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น

อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๔. เพราะกลัวอุปาทาน

จึงส่ายวาทาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น
อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๕. เพราะกลัวการถูกซักไซ้

จึงส่ายวาทาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น
อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๖. เพราะหลงใหลพันเพื่อนในใจเอง

จึงส่ายวาทาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า **โลกหน้า** มีก็ไม่ใช่
ไม่มีก็ไม่ใช่ ฯลฯ

๕. อธิจจมุปปนิกา

พวกที่ถือว่า **อัตตาและโลก**

เกิดเองลอย ๆ

๑๗. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเกิดเป็นอสังขญี

สัตว์ แล้วตั้งอจติเพราะสังขญาเกิดขึ้น

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เกิดเองลอย ๆ

๑๘. เพราะอาศัยการตรัสรู้ก็อยู่เสมอแล้วคะเนเอา

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เกิดเองลอย ๆ

๖. สัญญา

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

มีสัญญา

บัญญัติ อัตตา ว่า :-

๑๙. อัตตาที่มีรูป ที่ไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญา
๒๐. ” ไม่มีรูป ” ” ” ”
๒๑. อัตตาที่มีรูป และไม่มีรูป ที่ไม่มีโรค (คำนี้มีทุกหัวข้อ)
ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญา
๒๒. ” ที่มีรูปก็มีไข้
ไม่มีก็มีไข้ ” ”
๒๓. ” ที่มีที่สุด ” ”
๒๔. ” ที่ไม่มีที่สุด ” ”
๒๕. ” ที่มีที่สุด
และไม่มีที่สุด ” ”
๒๖. ” ที่มีที่สุดก็มีไข้
ไม่มีก็มีไข้ ” ”

๒๓.	”	ที่มีสัญญา	”	”
		อย่างเดียวกัน	”	”
๒๔.	”	ที่มีสัญญาต่างกัน	”	”
๒๕.	”	ที่มีสัญญาน้อย	”	”
๓๐.	”	ที่มีสัญญามาก	”	”
		ไม่มีประมาณ	”	”
๓๑.	”	ที่มีสุขอย่างเดียว	”	”
๓๒.	”	ที่มีทุกข์อย่างเดียว	”	”
๓๓.	”	ที่มีทั้งสุขและทุกข์	”	”
๓๔.	”	ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข	”	”

๓. อสัญญีวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาไม่มีสัญญา

บัญญัติว่า :-

๓๕.	อัตตาที่มีรูป	ที่ไม่มีโรค	(คำนี้มีทุกหัวข้อ)
			ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญา
๓๖.	”	ที่ไม่มีรูป	”
๓๗.	”	ที่มีรูปและไม่มีรูป	”
๓๘.	”	ที่มีรูปก็มีใช้	”

	ไม่มีก็มิใช่	”	”
๓๙.	” ที่มีที่สุด	”	”
๔๐.	” ที่ไม่มีที่สุด	”	”
๔๑.	” ที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด	”	”
๔๒.	” ที่มีที่สุดก็มิใช่		
	ไม่มีก็มิใช่	”	”

๘. เนวสัจญญาสัจญญาท

พวกที่ถือว่า อตตตา

มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีก็มิใช่

บัญญัติว่า :-

๔๓.	อตตตาที่มีรูป	ที่ไม่มีโรค	ตายแล้ว	เป็นสัตว์มี
			สัจญญาก็มิใช่	ไม่มีก็มิใช่
๔๔.	” ที่ไม่มีรูป	”	”	”
๔๕.	” ที่มีรูปและไม่มีรูป	”	”	”
๔๖.	” ที่มีรูปก็มิใช่			

	ไม่มีก็มีใช้	”	”	”
๔๗.	” ที่มีที่สุด	”	”	”
๔๘.	” ที่ไม่มีที่สุด	”	”	”
๔๙.	” ที่มีที่สุด			
	และไม่มีที่สุด	”	”	”
๕๐.	” ที่มีที่สุดก็มีใช้			
	ไม่มีที่สุดก็มีใช้	”	”	”

๙. อุกเขวาท

พวกที่ถือว่า ตายแล้วสูญ

บัญญัติว่า :-

๕๑.	กายที่เกิดด้วยมหาภูตรูป	ตายแล้วขาดสูญ
๕๒.	กายทิพย์ พวกกามาพจร	”
๕๓.	กายทิพย์ พวกสำเร็จด้วยใจคิด	”
๕๔.	สัตว์พวกอากาศาณัญญาตนะ	”
๕๕.	สัตว์พวกวิญญาณ์ญาตนะ	”
๕๖.	สัตว์พวกอากิญจัญญาตนะ	”
๕๗.	สัตว์พวกเนวสัญญานาสัญญาตนะ	”

๑๐. ทิฏฐุ์มมนิพพานวาท

พวกที่ถือนิพพานในปัจจุบัน

บัญญัติว่า :-

๕๔.	ความอึดเิบดัวยกามคุณห้า	เป็นนิพพานใน
		ปัจจุบัน
๕๕.	ความสุขของปฐมฌาน	เป็นนิพพานในปัจจุบัน
๖๐.	” ทุตติยฌาน	”
๖๑.	” ตตติยฌาน	”
๖๒.	” จตุตถฌาน	”

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณหรือพราหมณ์ เหล่าใด กำหนดขันธส่วนอดีตก็ดี หรือทั้งอดีตทั้งอนาคตก็ดี ความเห็นตั้งเป็นส่วนหนึ่งแล้ว กล่าวคำแสดงทิฏฐิต่าง ๆ ประการ ทั้งหมดทุกเหล่า ย่อมกล่าวเพราะอาศัยวัตถุใด วัตถุหนึ่งในวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ ไม่นอกไปจากนี้เลย เขาเหล่านั้นถุกวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ครอบทับ เป็นเหมือนปลา ติดอยู่ในอวน ถุกแวนดล้อมให้อยู่แต่ภายในวงนี้เท่านั้น

เมื่อผูกก็ผูกอยู่ แต่ภายในวงนี้ เช่นเดียวกับนายประมง หรือลูกมือแห่งนายประมงผู้ฉลาด ทอดกรอบห้วงน้ำน้อย ทั้งหมดด้วยอวน โดยตั้งใจว่า สัตว์ตัวใหญ่ทุก ๆ ตัวใน ห้วงน้ำนี้ เราจักให้อยู่ภายในอวนทุกตัว ฯลฯ ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตรู้วัตถุ ๖๒ อย่างนี้ ชัดเจนว่า มันเป็นฐานที่ตั้งของทิฏฐิ ซึ่งเมื่อใครจับไว้ถือไว้ อย่างนั้น ๆ แล้ว ย่อมมีคติ มีภพเบื้องหน้า เป็นอย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้เห็นเหตุนั้นชัดเจนยิ่ง เพราะรู้ชัดจึงไม่ยึดมั่น เพราะไม่ยึดมั่น จึงสงบเยือกเย็นภายในเฉพาะตน

- พรหมชาลสูตร ที่ ที.ลี้. ๙/๑๖ สฺยา.,

ที.ลี้. ๙/๑๓ มหาจุฬา ฯ.

อันตคาหิกทิฏฐิ

ปัญหาที่ไม่ควรคิด

อนึ่ง นอกจากเราจะรู้ว่า อะไรเป็นมิจฉาทิฏฐิใน พุทธศาสนา เราควรจะรู้อีกว่า ปัญหาอะไร ที่พระพุทธเจ้า ทรงห้ามไม่ให้คิด ห้ามไม่ให้เข้าไปแตะต้อง ข้อความใน พระสูตรต่อไปนี้ จะแสดงให้เห็น

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่เชตวนาราม
ของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ในเมืองสาวัตถี ครั้งนั้นท่าน
มาอุทกยบุตร ได้ไปสู่วิเญยบงัด ความคิดขึ้นมาว่า ทิฏฐิเหล่านี้
ยังมีได้ทรงพยากรณ์ คือ :-

๑. โลกเที่ยง ?
๒. โลกไม่เที่ยง ?
๓. โลกมีที่สุด ?
๔. โลกไม่มีที่สุด ?
๕. ชีพกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ?
๖. ชีพกับสรีระเป็นคนละอย่าง ?
๗. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมเป็นอยู่อีก ?
๘. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตไม่เป็นอยู่ ?
๙. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมเป็นอยู่ด้วย
และยอมไม่เป็นอยู่ด้วย ?
๑๐. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมไม่เป็นอยู่
และจะว่าไม่เป็นอยู่ ก็ไม่ใช่

ปัญหาเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ทรง
พยากรณ์ เราจะต้องเข้าไปหาพระผู้มีภาคเจ้า ทูลถาม

เนื้อความเหล่านี้ ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์
ปัญหาให้แก่เรา เราก็จักประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในพระผู้มี
พระภาคเจ้า ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์
เราก็จักลาสิกขา

ครั้นถึงเวลาเย็น ท่านมาลงกยบุตร ก็ได้ออกจากที่เงียบ
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวัตแล้ว ก็ได้นั่งอยู่ ณ
ที่ข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านจึงได้ทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า :-

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในขณะที่ข้าพระองค์ อยู่ในที่
เงียบ ได้เกิดความคิดขึ้นมาว่า ทิฏฐิเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ยังไม่ได้ทรงพยากรณ์ คือ โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ การที่
พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น ไม่เป็นที่ชอบใจแก่ข้า
พระองค์ ข้าพระองค์ไม่เห็นด้วย ข้าพระองค์คิดว่า ถ้าพระองค์
ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ ข้าพระองค์ก็จักอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ ถ้าพระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ข้าพระองค์ก็จัก
ลาสิกขา เพราะฉะนั้น ถ้าพระองค์รู้ว่าโลกนี้เที่ยง ก็ขอทรง
พยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า โลกนี้เที่ยง ถ้าพระองค์รู้ว่าโลกนี้

ไม่เที่ยง ก็ขอทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า โลกนี้ไม่เที่ยง ถ้า
 พระองค์ไม่รู้ว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ก็ขอพระองค์ได้ตรัส
 บอกตรง ๆ ว่า เรื่องนี้เราไม่รู้ไม่เห็น ฯลฯ”

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบไปว่า “ดูก่อน
 มาลุยกษัตริย์ ! เราได้บอกกับท่านอย่างนี้หรือว่า มาเถิด
 มาลุยกษัตริย์ ! จงมาประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เราจะพยากรณ์
 ปัญหาเหล่านี้แก่ท่าน”

มาลุยกษัตริย์ได้ทูลตอบว่า “หามิได้ ข้าแต่พระองค์ผู้
 เจริญ”

“ดูก่อนมาลุยกษัตริย์ ก็ในเมื่อเราไม่ได้บอกกับท่านอย่างนั้น
 ฉะนั้น เมื่อท่านปรารถนาจะลาสิกขา ก็ตามใจ

ดูก่อนมาลุยกษัตริย์ ! ถ้าใครจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่าเรา
 จะยังไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าหาก
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้แก่เรา
 ก่อน มาลุยกษัตริย์แม้อย่างนั้น เราตถาคตก็ไม่พยากรณ์บุคคล
 นั้นเห็นจะฟังตายเป็นแน่แท้ เปรียบเหมือนบุรุษถูกแทงด้วย

ลูกศรอาบยาพิษได้รับความเจ็บปวดอย่างสาหัส พวกญาติมิตรสายโลหิตทั้งหลาย ได้นำหมอมามาเพื่อคนนั้น คนนั้นฟังกล่าวดังนั้นว่า เราจะยังไม่ให้เอาลูกศรนี้ออก จนกว่าเราจะรู้ว่าใครเป็นคนยิง เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ หรือคหกร มีชื่ออย่างนั้น มีสกุลอย่างนั้น เป็นคนสูง เตี้ย หรือปานกลาง เป็นคนผิวดำ ผิวน้ำตาล หรือผิขาวเหลือง เป็นคนอยู่ในบ้านโน้น นิคมโน้น หรือนครโน้น ฯลฯ คุณก่อนมาลูงกยบุตร ! ถ้าบุรุษผู้นั้นจะรอให้รู้เรื่องต่าง ๆ แล้วจึงจะให้เขาเอาลูกศรออก เขาก็จะฟังตายโดยแท้ไม่ใช่หรือ ? ข้อนี้ฉันใด คุณก่อนมาลูงกยบุตร ! คนใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักยังไม่ประพาศพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้แก่เราก่อน คุณก่อนมาลูงกยบุตร ! แม้อย่างนั้น เราตถาคตก็ไม่พยากรณ์เลย บุคคลนั้นจะฟังตายเป็นแน่แท้

เหตุใด มาลูงกยบุตร ! เราจึงไม่พยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ก็เพราะปัญหาเหล่านี้ ไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย

ไม่เป็นไปเพื่อความขำกิลเลส ไม่ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์
 ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อ
 ความตรัสรู้ ไม่เป็น ไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงไม่
 พยากรณ์

ดูก่อนมาลงกยบุตร! ก็อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ ?
 มาลงกยบุตร ! สิ่งที่เราพยากรณ์ ก็คือ นี่เป็นทุกข์ นี่เป็นเหตุ
 ให้เกิดทุกข์ นี่เป็นความดับทุกข์ นี่เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์
 มาลงกยบุตร ! เหตุไรเราจึงพยากรณ์เรื่องอย่างนี้ ? ก็เพราะ
 เรื่องอย่างนี้ประกอบไปด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่ง
 พรหมจรรย์เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลาย
 กิลเลส เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไป
 เพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อตรัสรู้ เป็นไปเพื่อนิพพาน
 เพราะฉะนั้น เราจึงพยากรณ์เรื่องอย่างนี้เพราะเหตุนี้แล
 มาลงกยบุตร เธอจงจำไว้ว่า เรื่องอันใดที่เราไม่พยากรณ์ และ
 เรื่อง อันใดที่เราพยากรณ์”

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านมาลูกกษบุตร
ได้เกิดปีติโสมนัส พอใจภษิตของพระผู้พระภาคเจ้าเป็น
อย่างยิ่ง

- ม.ม. ๑๓/๑๔๓ สุธา.,

ม.ม.๑๓/๙๗ มหาจุฬา ฯ

โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ข้อความในสูตรนี้ มีคำอยู่หลายคำ ที่ต้องวินิจฉัยว่า มีความหมายอย่างไรแน่ เช่นคำว่า **โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง** คำว่า **โลก** ในที่นี้ หมายถึงอะไร ? คำว่า **เที่ยง** มีความหมายแค่ไหน ?

ตามหลักพุทธศาสนา แบ่งโลกเป็น ๓ อย่าง คือ **สัตวโลก สังขารโลก และ โลกาสโลก**

คำว่า **โลก** ในสูตรนี้จะหมายถึง **โลกอันไหน ?**

ในอรรถกถาของสูตรนี้ ไม่ได้อธิบายไว้ว่า โลกในสูตรนี้ หมายถึงโลกอะไร แต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑/๒๖๒ ท่านอธิบายไว้ว่า **โลก** ในที่นี้หมายถึง **สัตวโลก** ในคัมภีร์

ธาตูปปทีปิกา ๓๔๖ และในคัมภีร์ปรมัตถมัณฑุชา ๑/๓๔๔,
 วิสุทธิ. ฎี. ๑/๒๘๐ มหาจุฬาราช ก้อธิบายไว้อย่างเดียวกันว่า
 คำว่า **โลกเทียง โลก** ในที่นี้หมายถึง **สัตว์โลก**

แต่เมื่อเราไปอ่านดูในเรื่องทิวฎี ๖๒ ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๑๘
 เราจะพบว่า คำว่า **โลก** ในที่นั้นหมายถึง **โลกแผ่นดินด้วย**

จงพิจารณาตุลั๊กข้อหนึ่ง :-

**เพราะระลึกชาติของตนเองได้หลายแสนชาติ
 จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่าเทียงทุกอย่าง**

ขอให้กลับไปอ่านข้อความในทิวฎี ๖๒ ให้ชัดเจนอีก
 ครั้งหนึ่ง

ส่วนคำว่า **เทียง** ในอรรถกถาอธิบายว่า **ไม่ตายเทียงแท้
 ยั้งยีน ไม่วิปริตแปรผันเป็นอื่น เคยเป็นอยู่อย่างไร
 ก็เป็นอยู่อย่างนั้น**

โดยนัยนี้ **ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด**
ก็คือปัญหาว่า หมูสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จะยั้งยีนเช่นนี้
ตลอดไป หรือว่าไม่ยั้งยีน คือผู้ที่เกิดเป็นคน ตายแล้วก็จะ
 กลับมาเกิดเป็นคนอีกเรื่อยไป จะเกิดเป็นสัตว์อื่นไม่ได้ สัตว์

ต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เคยเกิดเป็นอย่างไร ก็จะต้องเป็นอย่างนั้น
 เรื่อยไปไม่สิ้นสุด หรือว่าคนอาจจะเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจจะ
 เกิดเป็นคนได้ ความสิ้นสุดแห่งชีวิตนั้นไม่มี หรือว่า ความ
 สิ้นสุดแห่งชีวิตนั้นมี **และโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ละ! มันจะมี
 วันแตกสลายสิ้นสุดลงหรือไม่ หรือว่าไม่มี ปัญหาเหล่านี้
 พระพุทธเจ้า ทรงห้ามไม่ให้คิด**

อนึ่ง เมื่อเราพิจารณาดูตามข้อความในทิวฎี ๖๒
 โดยเฉพาะข้อที่กล่าวว่า **เรื่องโลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ?** นั้น
 ย่อมแสดงให้เห็นถึงว่า ปัญหาว่า **โลกแต่แรกเกิดขึ้นมาได้
 อย่างไร ? ใครเป็นผู้สร้าง ? หรือว่า เกิดขึ้นมาเอง ?
 มนุษย์และสัตว์ครั้งแรก เกิดมาได้อย่างไร ปัญหาเหล่านี้
 พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด เพราะ ไม่เป็นประโยชน์
 ในทางหลุดพ้น** ดังที่กล่าวมาแล้ว

ชีวะกับสรีระ

เป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน ?

คำว่า **ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวหรือต่างกัน ?** คำว่า **ชีวะ** ในที่นี้ เป็นคำที่มาจากปรัชญาของศาสนาอื่น โดยเฉพาะเป็นคำในปรัชญาของพราหมณ์ ซึ่งหมายถึง **อาตมัน** คำว่า **ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวกัน หรือต่างกันนั้น** ในที่นี้หมายความว่า **อาตมันกับร่างกาย เป็นอันเดียวกัน หรือคนละอย่าง ?** ถ้าถือว่าเป็นอันเดียวกันก็ต้องถือว่า ตายแล้วสูญ ถ้าถือเป็นของคนละอย่าง ตายแล้วก็เกิดอีก **แต่ว่าสิ่งที่ไปเกิดนั้นคือ อัตตา หรือ อาตมัน** ซึ่งหมายถึง **ภาวะอันหนึ่ง** ที่เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป อัตตาที่ไปเกิดใหม่ในความหมายของพราหมณ์ คล้ายกับคนที่ออกจากบ้านเก่าไปสู่นบ้านใหม่เขาถือว่า **คนที่ตายกับคนที่เกิดใหม่เป็นคน ๆ เดียวกัน** ซึ่งคล้ายกับหลักพุทธศาสนา มาก ต่างกันแต่เพียงว่า ทางพุทธศาสนาถือว่า **วิญญาณที่** **เกิดใหม่ ไม่ใช่วิญญาณอันเก่า** แต่ก็สืบเนื่องไปจากอันเก่า **เหมือนมะม่วงลูกใหม่ที่เกิด จากลูกเก่าจะนั้น**

อันที่จริง เมื่อพิจารณาดูปัญหานี้ ไม่น่าที่พระพุทธเจ้า จะตรัสห้าม เพราะดูก็ออกจะเป็นปัญหาที่มีประโยชน์อยู่มาก แต่อย่างไรก็ดี ที่พระพุทธองค์ตรัสห้ามนั้น ก็เพราะผู้ที่คิด ปัญหานี้ ครั้งแรกไปยึดมั่นเสียก่อน ซึ่งเป็นความยึดมั่นที่ผิดว่า **ในร่างกายเรามีอตตะ คือมีสิ่งเที่ยงแท้ยั่งยืน อตตะ** หมายถึง **สิ่งที่ทรงอยู่ ได้ด้วยตัวของมันเอง อตตะใหญ่ คือ พระผู้เป็นเจ้า อตตะเล็ก ก็คือ ชีวะ หรือ อาตมัน ที่มีอยู่ใน ชีวิตทั้งปวง ซึ่งความจริง อตตะใหญ่ หรืออตตะเล็กใน ความหมายดังที่กล่าวมานี้ ไม่มีเลย** เมื่อเขาไปคิดว่าเอาสิ่ง ซึ่งมันไม่มีจริง ๆ มา คิดเป็นปัญหา เราก็จะเห็นว่า เป็นความ หลงใหลโดยแท้จริง เหมือนคนที่ละเมอเพื่อฝันถึงภาพมาษา ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามไม่ให้คิด ซึ่งถ้าจะ คิดอย่างมีประโยชน์ ก็คือ การคิดตามแนวปฏิบัติจสุมุปาบาท เพราะการคิดตามแนวนี้ เป็นการคิดตามข้อเท็จจริง ที่พิสูจน์ได้ และเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น

ตถาคตตายแล้ว

จะเป็นอีก หรือไม่เป็นอีก ?

ตถาคตเบื้องหน้าแต่ตายแล้ว จะเป็นอีกหรือไม่เป็น ?

ปัญหานี้ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิดอีกเหมือนกัน

ปัญหามีว่า คำว่า **ตถาคต** ในที่นี้ หมายถึงใคร ?

ในอรรถกถาแห่งสูตรนี้ อธิบายว่า ได้แก้สัตร์ โลก (ตถาคไตติ : สตุไต - ป.สุ.๓/๑๓๕, ม. อฎ. ๓/๑๐๕ มหาจุฬาย) แต่ในสูตรนี้ คำว่า ตถาคต หมายถึงพระอรหันต์ เช่น ใน มหานิทานสูตร ที.มหา ๑๐/๘๐ สุยา., ที. มหา ๑๐/๖๑ มหาจุฬาย มีคำว่า :-

“ดูก่อนอานนท์ ! คนใดจะพึงกล่าวถึงภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ว่า เบื้องหน้าแต่ตายแล้วตถาคต ย่อมเป็นอีกหรือไม่เป็น ติฏฐิขของคนนั้นย่อมไม่ควร”

ตถาคต ในที่นี้ หมายถึง **พระอรหันต์**

และในบาลี สํ.ข. ๑๓/๑๓๖ สุยา. สํ.ข ๑๓/๘๙

มหาจุฬาย คำว่า **ตถาคต** ในสูตรนี้ ก็หมายถึง **พระอรหันต์**

และในบาลีอัคคีวัจจโคตตสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๓
 สุธา ม.ม. ๑๓/๑๖๘ มหาจุฬาฯ คำว่า **ตถาคต** ในที่นี้ ท่านก็
 หมายถึง **พระอรหันต์**

เรื่อง **อันทคาหิกทัญญู** มีกล่าวไว้ในสูตรต่าง ๆ มากมาย
 เช่น ที. มหา, ๑๐/๘๐ สุธา. ที. มหา, ๑๐/๖๑ มหาจุฬาฯ,
 อัคคีวัจจโคตตสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๐ สุธา., ม.ม. ๑๓/๑๖๐
 มหาจุฬาฯ, สั.นิ. ๑๖/๒๖๒ สุธา., สั.นิ. ๑๖/๒๑๒ มหาจุฬาฯ,
 สั.นิ. ๑๓/๑๓๒ สุธา., สั.ช ๑๓/๘๗ มหาจุฬาฯ, สั.สพ.า.
 ๑๘/๔๕๖-๔๘๘ สุธา., สั.สพ.า ๑๘/๓๓๐-๓๕๑ มหาจุฬาฯ,
 สั.มหา ๑๙/๕๒๔, ๕๕๙ สุธา, สั. มหา. ๑๓/๓๖๔, ๓๙๐
 มหาจุฬาฯ เมื่อพิจารณาดูข้อความในสูตรต่าง ๆ เหล่านี้โดย
 ละเอียดแล้ว เราสามารถลงมติได้อย่างเด็ดขาดว่า คำว่า
ตถาคต หมายถึง **พระอรหันต์** ไม่ใช่หมายถึง สัตว์ทั่ว ๆ ไป
 ขอให้พิจารณาดูข้อความในอัคคีวัจจโคตตสูตรต่อไปนี้ (ม.ม.
 ๑๓ สุธา, หน้า ๒๔๕, มหาจุฬาฯ หน้า ๑๖๖) :-

อัคคีวัจจโคตตสูตร

สูตรที่แสดงว่า พระอรหันต์ ตายแล้วสูญ หรือไม่สูญ

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไปเกิด ณ ที่ไหน ?

ดูก่อนวัจฉะ ! ไม่ควรที่จะกล่าวว่า ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไปเกิด ณ ที่ไหน

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ก็คงไม่เกิด ?

ดูก่อนวัจฉะ ! นั่นก็ไม่ควรที่จะกล่าวว่า ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ก็คงไม่เกิด

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ที่เกิดก็มี ที่ไม่เกิดก็มี ?

ดูก่อนวัจฉะ ! นั่นก็ไม่ควรที่จะกล่าวว่า ที่เกิดก็มี ที่ไม่เกิดก็มี

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมไม่เกิดเลย หรือจะว่าไม่เกิด ก็ไม่ใช่ ?

ดูก่อนว่าจะ! นั่นก็ไมควรจะกล่าวว่าจะไม่เกิดเลย หรือจะ
ว่าไม่เกิด ก็ไม่ใช่

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า
ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไปเกิด ณ ที่ไหน ?
หรือว่าไม่เกิด ?
หรือว่าที่เกิดก็มี ที่ไม่เกิดก็มี ?
หรือว่าไม่เกิดเลย หรือไม่เกิดเลยก็ไม่ใช่ ?

พระองค์ก็ได้แต่ตรัสตอบว่า อย่าได้กล่าวอย่างนั้น
ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ถึงความมีตมใน
เรื่องนี้เหลือเกิน

ดูก่อนว่าจะ ! ท่านอย่าถึงความมีตมในเรื่องนี้เลย
ก็ธรรมอันนี้ เป็นธรรมอันลึกซึ้ง เห็นได้ยาก ตรัสรู้ตามได้ยาก
เป็นธรรมสงบ เป็นธรรมประณีต หยั่งลงด้วยตรรกไม่ได้
เดาไม่ได้เป็นธรรมละเอียด เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้ได้เท่านั้น
ธรรมนั้น ท่านรู้ได้ยาก ก็เพราะท่านมีความเห็นมาอีกอย่าง
มีความเคยชินกับแนวความคิดมาอีกอย่าง มีลัทธิที่ชอบใจมา

อีกอย่าง เคยประกอบความเพียรมาอีกอย่าง มีอาจารย์มา
อีกอย่าง

ดูก่อนว่าจะ ! ข้อนี้ท่านจะฟังเข้าใจอย่างไร ? ถ้าหาก
ไฟถึงลูกขึ้นต่อหน้าท่าน ท่านก็ยอมรู้อยู่ไม่ใช่หรือ ว่า ไฟนี้ลูก
อยู่ต่อหน้าเรา ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถ้าไฟลูกโพลงขึ้นต่อหน้าข้า
พระองค์ ข้าพระองค์ก็รู้ว่า ไฟลูกอยู่ต่อหน้า ข้าพระองค์

ดูก่อนว่าจะ ! ก็ถ้าหากจะมีใครถามท่านอย่างนี้ว่า
ไฟที่ลูกโพลงอยู่ต่อหน้าท่านนี้ มันลุกขึ้นเพราะอาศัยอะไร ?
ท่านจะฟังพยากรณ์ว่าอย่างไร ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ถ้ามีคนถามข้าพระองค์อย่างนี้
ข้าพระองค์ก็จะฟังพยากรณ์ว่า ไฟนี้ลูกโพลงขึ้นเพราะอาศัย
เชื้อหญ้ากับไม้

ดูก่อนว่าจะ ! ถ้าหากไฟนั้นดับต่อหน้าท่าน ท่านก็จะ
ฟังรู้ว่า ไฟนี้ดับต่อหน้าเรา ไม่ใช่หรือ ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ถ้าหากว่า ไฟนั้นดับต่อหน้า
ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็ฟังรู้ว่า ไฟนี้ดับต่อหน้าข้าพระองค์

ดูก่อนวัจฉะ! ก็ถ้าหากจะมีใครถามท่านอย่างนี้ว่า ไฟที่ดับต่อหน้าท่านนี้ ไปสู่ทิศไหน ? ทิศบูรพา ? ทิศประจิม ? อุตฺร ? หรือทักษิณ ? เมื่อท่านถูกถามเช่นนี้ วัจฉะ! ท่านจะพึงพยากรณ์ว่าอย่างไร ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ข้าพระองค์ก็จะพึงกล่าวว่่า ข้อนั้นไม่ควรกล่าว เพราะไฟลุกโพล่งขึ้น ก็เพราะอาศัยเชื้อหญ้ากับไม้ เพราะสิ้นเชื่อนั้น และไม่ใส่เชื้ออีก ขาดเชื้อเสียแล้ว ไฟนั้นก็ย่อมดับไป

ดูก่อนวัจฉะ ! ข้อนี้ก็เหมือนกัน ผู้ที่จะพูดถึงตถาคต จะพึงพูดโดยอาศัยรูปใดเป็นที่บัญญัติ รูปนั้นตถาคตก็ละเสียแล้ว ตัดรากเหง้าขาดแล้ว กระทำให้เป็นเหมือนต้นตาล ยอดด้วน ถึงซึ่งความไม่มี มีอันไม่เกิด อีกต่อไปเป็นธรรมดา

ดูก่อนวัจฉะ ! ตถาคตหลุดพ้นแล้ว จากสิ่งที่นับว่าเป็นรูป ตถาคตเป็นสภาพลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร ซึ่งพูดไม่ได้ว่า กำลังเกิดขึ้นอยู่หรือยังไม่เกิด เกิดขึ้นด้วยและไม่เกิดขึ้นด้วย จะว่าเกิดขึ้นก็ไม่ใช่ว่าไม่เกิดขึ้นก็ไม่ใช่

ผู้ที่จะพูดถึงตถาคต จะพึงพูดโดยอาศัยเวทนา โดยอาศัยสัญญา โดยอาศัยสังขาร และโดยอาศัยวิญญาณใดเป็นที่บัญญัติ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น ตถาคตก็ละเสียแล้ว ตั้ดรากเหง้าขาดแล้ว กระทบทำให้เป็นเหมือนต้นตาลยอดด้วน ถึงซึ่งความไม่มี มีอันไม่เกิด ต่อไปอีกเป็นธรรมดา ตุก่อนวิจนะ! ตถาคตได้หลุดพ้นแล้วจากสิ่งที่นับว่าเป็นเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร ไม่ถึงซึ่งการนับว่า กำลังเกิดขึ้นหรือยังไม่เกิด เกิดอยู่ด้วยและไม่เกิดอยู่ด้วย จะว่าเกิดขึ้นก็ไม่ใช้ ไม่เกิดขึ้นก็ไม่ใช้

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านวิจนะโคตรปริพพาชก ก็ได้ทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! เปรียบเหมือนมีต้นสาละใหญ่ในที่ไม่ไกลต่อหมู่บ้านหรือต่อนิคม เพราะเหตุที่ต้นไม้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง กิ่งที่ย่อมจะหักไป ใบที่ย่อมจะหล่น เปลือกและสะเก็ดก็ย่อมจะกระเทาะไป กระทบก็ย่อมจะพังไป ต่อมาต้นไม้นั้น เมื่อปราศจากกิ่งและใบ ปราศจากเปลือกและสะเก็ด ปราศจาก

กระพี้ ก็จะไม่เหลือแต่แก่นแท้ ๆ ตั้งอยู่ ข้อนี้นั้นใด ธรรมวินัย ของพระโคตมผู้เจริญ ก็ฉันนั้น ปราศจากกิงและใบ ปราศจากเปลือกและสะเก็ด ปราศจากกระพี้ เหลือแต่แก่นแท้ ๆ ตั้งอยู่ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ถ้อยคำของพระองค์ งดงามยิ่งนัก งดงามยิ่งนัก เปรียบเหมือนหงายของทีครว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนที่หลง จุดประทีปน้ำมันไว้ในที่มืด ด้วยหวังใจว่า คนที่มีตาก็จักเห็นรูปต่าง ๆ ฉันใด ธรรมที่พระโคตมทรงประกาศ โดยปริยายต่าง ๆ ก็ฉันนั้น ข้าพระองค์ขอถึงซึ่งพระโคตมผู้เจริญพร้อมทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก ขอพระโคตมผู้เจริญ จงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้เข้าถึงไตรสรณาคมน์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

จากสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า คำว่า **ตถาคต** หมายถึง **พระอรหันต์** ในสูตรนี้ มีข้อที่น่าสนใจอยู่มาก **พระพุทธเจ้า** ทรงห้ามไม่ให้คิดว่า **พระอรหันต์** เมื่อตายแล้วจะเป็นอีกหรือไม่เป็น ? เพราะภาวะของ**พระอรหันต์** เป็นสิ่งที่ **ปุถุชนจะเข้าใจไม่ได้เลยเป็นอันขาด**

พระพุทธเจ้าตรัสว่า :-

ตถาคตเป็นสภาพลึกซึ้ง อรรถกถาอธิบายว่า
หมายถึง **มีคุณลึกซึ้ง**

ตถาคตประมาณอะไรไม่ได้ อรรถกถาอธิบายว่า
สภาพของตถาคตไม่อาจประมาณอะไรได้

ตถาคตเป็นสภาพที่ยังถึงได้ยาก อรรถกถา อธิบายว่า
หยั่งรู้ได้ยาก

แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์ ย่อมจะ
เข้าใจภาวะแห่งตถาคตได้ดี สมกับที่พระพุทธองค์ได้ตรัส
ไว้ว่า :-

โย ฌมมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ

ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นได้ชื่อว่าเห็นเรา

- ส.ช. ๑๓/๑๔๓/ สย., ส.ช.๑๓/๑๖ มหาจุฬาฯ

การที่เราจะให้ความหมาย หรือให้คำบัญญัติกับสิ่ง
หนึ่งสิ่งใด โดยธรรมดา **เราก็ต้องอาศัยนามและรูป เป็น**
หลักเกณฑ์ จงสังเกตุดูความคิดที่เกิดขึ้นในสมอง **ความคิด**
ทุกอย่าง เคลื่อนไหวไปตามความหมายที่ยึดถือไว้ด้วย
อุปาทาน ถ้าความหมายไม่มี **ความคิดย่อมจะดำเนิน**

ต่อไปไม่ได้ จงสังเกตดู ความหมายทุกอย่างที่ยึดถือ **ย่อมไม่พ้น** ไปจากนามและรูป จะต้องเกี่ยวอยู่กับนามและรูปเสมอ แต่ภาวะของพระอรหันต์หลังจากนิพพานแล้ว ไม่มีทั้ง **นามและรูป** ฉะนั้นจึงไม่มีคำพูดใด ๆ ที่จะ อธิบายถึง **ภาวะอันนี้ได้** ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงห้ามไม่ให้คิดถึง ปัญหาเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ดี ในเรื่องนี้ยังจะมีข้อความที่จะต้อง อธิบายอีกหลายอย่าง จะนำไปเขียนไว้โดยละเอียดในบทที่ว่า ด้วยนิพพาน

ปัญหาสุดโต่ง ของพวกนักอภิปรัชญา

นอกจากเรื่องอันตคาทิกทิวฐิ ยังมีทิวฐิอีกอันหนึ่งที่ พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้เก็บเอามาคิด แต่ปรากฏว่า **พวกนัก อภิปรัชญา** มักจะติดอยู่ในทิวฐิเหล่านี้ ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ น่าศึกษาอยู่มาก ข้าพเจ้าจะได้นำพระสูตรที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มา แปลให้ฟังโดยละเอียด เรื่องมีอยู่ว่า :-

สมัยหนึ่ง ภิกษุที่เป็นเถระเป็นจำนวนมาก อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเมืองพาราณสี ครั้งนั้น ท่านฉันทะ (ฉันทะคนที่นำพระพุทธองค์ออกบวช) ออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น ถีอกุญแจเข้าไปสู่วิหารนั้นวิหารนี้ เข้าไปสู่ที่อยู่ของภิกษุทั้งหลายแล้ว ได้กล่าวกับภิกษุที่เป็นเถระว่า “ข้าแต่ท่านพระเถระผู้มีอายุ! ขอท่านจงกล่าวสอน แนะนำกระผม ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ กระผม โดยวิธีที่จะทำให้กระผมเห็นแจ้งในธรรม”

เมื่อท่านฉันทะกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุที่เป็นเถระจึงได้กล่าวกับท่านฉันทะว่า “อาวุโส ! ฉันทะ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทุกอย่างไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา”

ลำดับนั้น ท่านฉันทะได้คิดว่า **แม้เราก็เข้าใจอย่างนี้ เหมือนกันว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณไม่เที่ยง เป็นอนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทุกอย่างไม่เที่ยง**

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่แม้เราจะเข้าใจอย่างนั้น จิตของเราก็ยังไม่แล่นไปสู่นิพพาน ไม่เลื่อมใสในนิพพาน ไม่ตั้งอยู่ในนิพพาน ไม่น้อมไปในนิพพาน ยังมีความสะดุ้งใจ มีความยึดมั่น และใจก็ยังกลับมาคิดว่า **“เมื่อเบ็ญจขันธ์เป็นอนัตตา ก็อะไรเล่าเป็น อัตตาของเรา”** แต่การเข้าใจอย่างนี้ ไม่ใช่ลักษณะของผู้เห็นธรรม ใครหนอ ? จะพึงแสดงธรรมให้เราเห็นแจ้งได้ !

ลำดับนั้น ท่านฉันนะได้เกิดความคิดว่า ท่านอานนท์ก็ ยังอยู่ที่โฆสิตารามในเมืองโกสัมพีนี้เอง ท่านเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญและยกย่อง สามารถที่จะแสดงธรรมให้แก่วิญญูชนผู้เป็นพรหมจारी และสามารถที่จะแสดงธรรมให้เราเห็นแจ้งได้ และอีกอย่างหนึ่ง ท่านอานนท์กับเราก็มีความคุ้นเคยกันมานานแล้ว อย่างกระนั้นเลย สมควรจะไปหาพระอานนท์ดีกว่า

ลำดับนั้น ท่านฉันนะ จึงได้เก็บกวาดเสนาสนะเรียบร้อยดีแล้ว ก็พาเอาบาตรจีวรเดินทางไปยังโฆสิตารามในเมืองโกสัมพี แล้วเข้าไปหาพระอานนท์ ครั้น เข้าไปหาแล้ว

ก็ได้ นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง และได้สนทนาปราศรัยถึงเรื่องต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งความ บั่นเหิงใจ และให้ระลึกถึงกัน

ครั้นแล้ว ท่านฉันนะ จึงได้พูดกับท่านอานนท์ว่า “เมื่อผมอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเมืองพาราณสี สมัยหนึ่งเป็นเวลาเย็น กระทบได้ออกจากที่หลีกเร้น ถือกุญแจเดินไปตามวิหารนั้นวิหารนี้ และได้กล่าวกับภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายว่า ‘ข้าแต่พระเถระผู้มีอายุทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงกล่าวสอนผม แสดงธรรมแก่ผม โดยวิธีที่จะให้ผมเห็นแจ้งในธรรม’ เมื่อผมกล่าวเช่นนั้น ภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายก็ได้พูดว่า ‘อาวุโส! ฉันนะ รูปไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลาย ทั้งปวงเป็นอนัตตา’ ฯลฯ และอีกประการหนึ่ง ท่านอานนท์กับเราก็มีความคุ้นเคยกันมานานแล้ว อย่ากระนั้นเลย เราควรจะไปหาท่านอานนท์ดีกว่า ขอท่านอานนท์จงกล่าวสอนกระผม แสดงธรรมแก่กระผม ทำให้กระผมเห็นแจ้งในธรรมเถิด”

ท่านอานนท์ได้พูดว่า “โอ! ท่านฉันนะ ท่านพูด อย่างนี้ พวกเรา รู้สึกพอใจและยินดีต่อท่านเป็นอย่างยิ่ง ท่านฉันนะ

เดี๋ยวนี้ได้เปิดเผยตัวเอง ได้ทำลายทิฏฐิมานะอันเป็นเสมือน
หนึ่งตะปูที่ตอกสลักอยู่ในใจ อาวุโส ฉันทะ! ท่านจงเงี่ยโสตสดับ
ท่านควรจะรู้แจ้งธรรมได้แล้ว”

ด้วยคำพูดเพียงเท่านี้ ท่านฉันทะก็ได้เกิดความปีติ
ปราโมทย์อย่างโอฬาร เพราะดีใจว่า เดี่ยวนี้ เราเป็นผู้ควรจะรู้
แจ้งในธรรมได้แล้ว

ครั้นแล้ว ท่านอานนทังจึงได้กล่าวสืบต่อไปว่า “อาวุโส
ฉันทะ! ข้อนี้เราได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า
รับเอามาต่อหน้าพระพักตร์ ขณะที่พระองค์กำลังกล่าวสอน
ภิกษุภิกษุจกานโคตรว่า :-

ดูก่อน กัจจนะ ! โดยมาก โลกนี้อาศัยอยู่ในทิฏฐิสอง
อย่างนี้ คือ :-

พวกหนึ่งถือว่า **สิ่งทั้งปวงมี อยู่ (สพฺพํ อตฺถิ)**

พวกหนึ่งถือว่า **สิ่งทั้งปวงไม่มี (สพฺพํ นตฺถิ)**

ดูก่อนกัจจนะ !

คนใดพิจารณาเห็นความเกิดของโลก ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ คนนั้นย่อมจะไม่ฝงอยู่ในทิฏฐิที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี

คนใดพิจารณาเห็นความลับของโลก ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ คนนั้นก็ย่อมจะไม่ฝงอยู่ในทิฏฐิที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี

ดูก่อนจักจามนะ โดยมากโลกมีความยึดมั่นถือมั่น อยู่ในแนวทางของตัณหาและทิฏฐิ แต่พระอรชยสาวก ย่อมไม่เข้าไปใกล้ ไม่ถือมั่น ไม่เก็บทิฏฐิเหล่านี้ไว้ในใจ ไม่คิดว่าอัตตาของเรามีหรือไม่ ท่านคิดแต่ว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดับไป ท่านไม่สงสัยและไม่ลังเล ญาณของท่านในเรื่องเหล่านี้ ไม่อิงอาศัยการคาดคะเนหรือเชื่อตามคนอื่นเลย

ดูก่อนจักจามนะ ! ด้วยวิธีคิดอย่างนี้ ก็จะมีสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้น

ดูก่อนจักจามนะ ! มติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี นี้ก็เป็นที่สุดอันหนึ่ง มติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี นี้ก็เป็นที่สุดอีกอันหนึ่ง

ดูก่อนกิจจานะ ! ตถาคตทรงแสดงธรรมโดยทางสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองนี้ ธรรมอันเป็นสายกลาง ซึ่งไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้งสอง ก็คืออวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ฯลฯ เพราะอวิชชาดับสํารอกออกโดยไม่มีเหลือ สังขารก็ย่อมดับสนิท ฯลฯ ความดับ แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น ย่อมมีอย่างนี้”

ท่านฉันนะได้กล่าวว่า “อาวุโส อานนท์! สพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้อนุเคราะห์ ผู้รักประโยชน์ สามารถกล่าวสอนเพื่อนพรหมจรรย์ให้บรรลุธรรมเหมือนกับที่ผมได้ฟังธรรมเทศนาของท่านอานนท์อย่างนี้ ยังมีอยู่บ้างไหม ?”

- ส.ข. ๑๓/๑๖๒-๑๖๖ สุต.,

ส.ข. ๑๓/๑๐๕ - ๑๐๗ มหาจุฬาฯ.

ลักษณะแห่งปัญญา

ที่พระพุทธองค์ต้องการให้เรามี

พระสูตรนี้มีข้อความที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่ง โดยปกติ ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ว่า **ผู้ที่ จะบรรลุมรรคผลและนิพพานได้ จะต้องไม่เชื่อปัญญาของ**

คนอื่น ปัญญาที่สามารถจะทำลายกิเลส เช่น อวิชชา ตัณหา และอุปาทานนั้น จะต้องเป็นปัญญาที่ไม่อิงอาศัย การคาดคะเน และไม่ใช่เป็นปัญญา รับฟังมาจากคนอื่น แต่หากจะต้องเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการรู้แจ้งเห็นจริง ด้วยตัวเองแท้ ๆ ตัวอย่าง เช่น การพิจารณาธรรมตาม หลักปฏิจจสมุปบาทสำหรับผู้ที่เข้าใจอย่างถ่องแท้ จะเห็นว่าเป็นการพิจารณาตามข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ทั้งสิ้น และผู้ที่เข้าใจเรื่องนี้ถึงที่สุด ก็ย่อมจะทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้หมดสิ้นไม่มีเหลือ แต่สำหรับผู้ที่เข้าใจเรื่องนี้อย่างเลื่อนลอย ยังไม่ได้ ประสบข้อเท็จจริงตามหลักวิชานี้อย่างเพียงพอ ก็คงจะมีแต่เพียงความเข้าใจตามตัวหนังสือ หรือตามคำบอกเล่า จากครูอาจารย์เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จะได้ผลแต่เพียงกิเลสเบาบาง แต่ไม่สามารถจะละกิเลสได้อย่างเด็ดขาด มิหนำซ้ำ คนที่สำคัญตัวเองว่า ตัวเองเข้าใจเรื่องนี้ดี ซึ่งที่แท้เป็นเพียง การเข้าใจตามตัวหนังสือ คนอย่างนี้ก็จะเกิดทิฏฐิมานะ เพราะ ความรู้ของตัวเองเป็นเหตุ **พระพุทธเจ้าต้องการให้เราคิด ธรรมตาม ข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธ**

องค์จึงทรงห้ามไม่ให้เข้าไปแต่ต้องกำมติที่ไม่อาจจะ
พิสูจน์ได้ด้วยตัวเอง เช่นมติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง
หรือไม่มีจริง ดังนี้ เป็นต้น

บทวินิจฉัย

สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่มีจริง !

คำว่า สิ่งทั้งปวงมี บาลีใช้คำว่า **สพฺพํ อตฺถิ** หรือเรียก
อีกอย่างว่า **อตฺถิตาทิฏฺฐิ** สิ่งทั้งปวงไม่มี บาลีใช้คำว่า
สพฺพํ นตฺถิ หรือเรียกอีกอย่างว่า **นตฺถิตาทิฏฺฐิ** ในอรรถกถา
(สา. ปกา. ๒/๔๒, ส.อฎ. ๒/๓๘ มหาจุฬา ฯ) อธิบายว่า มติที่ถือว่า
สิ่งทั้งปวงมี ก็คือ สัสสตทิฏฺฐิ สิ่งทั้งปวงไม่มี ก็คือ อุกฺเขททิฏฺฐิ
ฉะนั้น ผู้ที่ต้องการทราบรายละเอียด ขอให้กลับไปอ่าน
ข้อความที่ว่าด้วย สัสสตทิฏฺฐิ และอุกฺเขททิฏฺฐิ ในพรหมชาลสูตร
ในบทที่ ๙ นี้

สิ่งทั้งปวงไม่มีจริงหรือ ?

แต่อย่างไรก็ดี เราควรจะได้พิจารณา ความหมาย ของทิวทัศน์ทั้งสองนี้ โดยละเอียดอีกครั้ง โดยปกตินักปรัชญา บางคนมีความเห็นว่า :-

สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเราทั้งหมดนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียุ่อย่างแท้จริง หากแต่เป็น ภาพลวงตา ลวงประสาทอื่น ๆ เพราะอวิชชาของเราเองทั้งนั้น ถ้าหาก อวิชชาไม่มีอยู่ในจิตใจแล้ว สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏแก่เรานั้น มันจะ ไม่เป็นอย่างที่เราเข้าใจเลย ยิ่งกว่านั้น ประสาทของคนก็ไม่ใช่ เป็นเครื่องวัดที่แน่นอน สำหรับที่จะบอกความจริงอย่าง ถูกต้อง อากาศซึ่งอยู่ในอุณหภูมิระดับเดียวกัน บางคนอาจจะ รู้สึกร้อน แต่บางคนอาจจะไม่รู้สึกร้อน สัตว์บางชนิดที่ สามารถไต่บนผิวน้ำได้ มันย่อมจะรู้สึก ว่า ผิวน้ำนั้นแข็ง แต่ประสาทของคนเรา เมื่อเอานิ้วมือไปแตะน้ำ จะบอกว่า น้ำอ่อน และเหลว ไม่ใช่แข็ง สมอของคนที่จำกัด ไม่สามารถ ที่จะหยั่งรู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในโลกได้หมดสิ้น คนที่อยู่ในที่มืดสลัว อาจจะมองเห็นเชือกเป็นงูได้ฉับใด คนที่อยู่ภายใต้การ ครอบงำของอวิชชาก็อาจจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดจากความ เป็นจริงได้ฉับนั้น **ด้วยเหตุนี้ จึงไม่ควรถือว่า สิ่งทั้งปวง มีจริง**

สำหรับมติดังนี้ ก็อาจจะถือได้ว่า **เป็นนัตถิตาทิฏฐิ** คือความเห็นว่สิ่งทั้งปวงไม่มีจริง ตามความหมายในพระสูตรนี้ และเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้เข้าไปแตะต้อง หรือเก็บเอามาคิด เพราะตามหลักพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น แม้จะถือว่า สิ่งทั้งปวงเป็นมายา คือไม่มีตัวตนอันแท้จริง แต่ก็มีใช้หมายความว่า **จะปฏิเสธความจริงตามที่พิสูจน์ได้ตามประสาทสัมผัส** เช่น พระองค์ทรงยอมรับว่ามีธาตุทั้งสี่ ซึ่งเป็นของอีกชนิดหนึ่งนอกจากจิตใจ และยอมรับความจริงตามที่พิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องวัตถุ ความจริงเหล่านี้เป็นสิ่งที่มิประโยชน์อย่างมากมาในการดำรงชีพอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้น คนใด ถ้าถืออย่างเด็ดขาดไปทีเดียวว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีจริงเลย สิ่งทั้งปวงเป็นเพียงมโนภาพ หรือเป็นสิ่งที่จิตคิดเห็นไปเอง คนเหล่านี้ชื่อว่าไม่อยู่ในทางสายกลาง แต่เป็นคนที่จัดว่า เอียงซ้ายจัดหรือขวาจัดไป เพราะฉะนั้น มติเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงถือว่า เป็นที่สุดอันหนึ่ง (Extreme)

อีกนัยหนึ่ง ตามมติของปรัชญาศาสนาบางศาสนา เช่น คริสต์ศาสนาถือว่า :-

สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง คือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นสิ่งที่ไม่จริง เพราะเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงสร้างขึ้น ด้วยการดลบันดาลของพระองค์ และอาจจะพินาศสูญหายไปเมื่อไรก็ได้

มติที่ถือว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกไม่มีจริง ตามหลักที่แสดงมานี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็น นัตถิตาทิฎฐิ เหมือนกัน เพราะตามหลักพุทธศาสนามีได้ถือว่า **มีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นผู้สร้างโลก** แต่ถือว่า **โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมดา โดยมีเหตุเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน**

อีกนัยหนึ่ง **ตามจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา อยู่ที่มีการมุ่งความดับทุกข์** โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก จะเกิดขึ้นมาอย่างไร จะยั่งยืนอย่างไรตลอดไป หรือจะพินาศสูญหายไป ไม่มีใครสามารถพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีใครที่จะรู้จริง คนที่จะรู้ได้จริง ๆ นั้น จะต้องเป็นคนที่เกิดก่อนโลกนี้ และจะต้องมีชีวิตยืนยาวจนกว่าโลกนี้จะสลาย จึงจะสามารถรู้ได้ แต่คนที่ว่านี้ หาไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะเอาปัญหาอย่างนี้มาคิด เพราะไม่อาจจะรู้จริงได้ และก็ไม่มีประโยชน์ในการหลุดพ้นจากความทุกข์ เสียเวลาโดยใช้เหตุ

และความรู้ที่ได้มาจากการค้นคว้าในเรื่องนี้ ก็เป็นเรื่องเดา หรือคาดคะเนกันมากกว่า ซึ่งจริงแต่จะก่อให้เกิดการเข้าใจผิด ยึดเยื้อต่อไป เพราะฉะนั้น พระองค์ จึงทรงห้ามมิให้ยึดถือเอา มติที่กล่าวอะไรถึงที่สุด โดยที่ตัวเองพิสูจน์ไม่ได้เลยเช่นมติที่ว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่มีจริง ดังที่กล่าวมานี้

สิ่งทั้งปวงมีจริงหรือ ?

อนึ่ง ขอได้โปรดเข้าใจให้ดีกว่า มติที่ว่า **สิ่งทั้งปวงมี** ซึ่งหมายความว่า **โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกมีจริง ๆ ใช้เป็นเพียงมโนภาพ ตามความเข้าใจของพวกที่ถือนัตถิตาทิฎฐินั้น** เมื่อฟังดูเผิน ๆ ก็อาจเห็นว่าเป็นมติอย่างเดียวกับของพุทธศาสนา แต่แท้ที่จริง **ผิดกัน** ตามหลักพุทธศาสนาแท้ ๆ ไม่ถือน้อย่างนี้ ขอได้โปรดจำไว้ว่า **นัตถิตาทิฎฐิ และอัตถิตาทิฎฐิ ทั้งสองอย่างนี้ เป็นมติที่เอียงสุดโต่ง เป็นขวาจัดหรือช้ายจัด**

อนึ่ง **ผู้ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีจริง** การที่ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็เพราะโดยปกติผู้ที่ถือมติเช่นนี้ เขามองเห็นอะไรเป็นมายาไปหมด ซึ่งไม่ถูกกับหลักพุทธ

ศาสนา เพราะหลักพุทธศาสนายอมรับความจริงในชั้น
 ประสาทสัมผัส ยอมรับความจริงตามที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้
 ตกลงกัน ยอมรับความจริงตามความสมมุติหมาย หรือตาม
 สมมุติสัญ ผู้ที่มองเห็นอะไรเป็นมายาไปหมด ก็อาจจะเลย
 เกิดถึงขนาดไม่ยอมรับระบบศีลธรรม ไม่ยอมรับเรื่องการ
 มีบุญมีบาป ไม่ยอมรับระเบียบวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งจำเป็น
 อย่างยิ่งในการอยู่ร่วมกันเพื่อสันติสุข

ส่วนผู้ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง ซึ่งทางพุทธศาสนาถือ
 ว่าผิด ก็เพราะคนเหล่านี้ มีความยึดมั่นถือมั่นในความหมาย
 ต่าง ๆ เอาเป็นจริงเป็นจังทีเดียว จนตัวเองเกิดความทุกข์
 ซึ่งโดยที่แท้ ไม่มีความหมายอันใดที่สมบูรณ์และเป็นจริงเลย
 ตามหลักพุทธศาสนาสอนให้เราละการยึดถือ เพราะความ
 ยึดถือทำให้จิตใจคับแคบ ทำให้เกิดการเห็นแก่ตัว และเกิด
 ความทุกข์อีกมากมายเพื่อที่จะให้ละการยึดมั่นในความหมาย
 ต่าง ๆ พระพุทธเจ้า จึงสอนให้พิจารณาดูโลก ให้เห็นเป็นของ
 ว่างเปล่า ดังเช่นพระองค์ทรงสอนพระโมฆราชว่า :-

ดูก่อนโมฆราช ! เธอจงมีสติ
 พิจารณาดูโลก ให้เห็นเป็นของ
 ว่างเปล่า เมื่อละทิฐิฐิที่ยึดว่ามี
 ตัวตนได้เด็ดขาดแล้ว ก็จะมี
 เป็นผู้ข้ามพ้นจากความตายได้ผู้
 ที่พิจารณาดูโลกเห็นเป็นของ
 ว่างเปล่าเช่นนี้ มัจจุราชย่อม
 มองไม่เห็นเขา

พุ.สุ. ๒๕/๕๔๙ สุข., พุ.สุ. ๒๕/๕๔๙ มหาจุฬาย

หนึ่งตามหลักพุทธศาสนาในขั้นสูงสอนว่า วิญญาณที่
 สร้างชีวิตนี้ เมื่อหมดอวิชชาตัดค้นหาแล้ว วิญญาณอันนี้ก็
 ย่อมดับ และไม่ปฏิสนธิอีกต่อไป เมื่อวิญญาณดับแล้ว
 นามและรูปก็ย่อมดับโดยไม่มีเหลือ โดยนัยนี้ ทั้งวิญญาณ
 นามและรูป ก็ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง พิจารณาตามหลักพุทธ
 ศาสนานี้ เป็นการพิจารณาตามข้อเท็จจริง เช่นวิญญาณ
 เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ถ้าวิญญาณไม่มี นามรูปก็ไม่มี และ
 วิญญาณเป็นสิ่งที่ดับได้ ในเมื่อหมดเหตุปัจจัยของมัน
 การพิสูจน์ตามหลักเหล่านี้ เราสามารถหาข้อเท็จจริงมายืนยัน

ได้ทั้งหมด และเป็นการศึกษาเฉพาะแต่ในวงของชีวิตเท่านั้น ซึ่งเริ่มต้นไปจากการพิจารณาตัวเองเสียก่อน เมื่อเข้าใจเรื่องชีวิตตัวเองดีแล้ว ก็สามารรถเข้าใจชีวิตอื่นได้ เพราะฉะนั้น การคิดตามหลักปรัชญาสมุปบาท จึงได้ชื่อว่า เป็นการดำเนินตาม ทางสายกลาง ส่วนผู้ที่ถือมติดัว สิ่งทั้งปวงมีจริง ดังที่กล่าวมานั้น เป็นมติดีที่เลยความพอดี เป็นการแย้งกับหลักความจริงด้วย ผู้ที่ถือมติดีอย่างรุนแรง จะเป็นบุคคลที่ยึดมั่นในภพมาตาต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็จะพ้นจากความทุกข์ไปไม่ได้ อย่าลืมนะว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก จะมีอยู่อย่างนี้ตลอดไปหรือไม่ ไม่มีใคร อารู้ได้เลย แล้วก็ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้นอย่าไปสนใจ และยึดมั่นในมติดีอันนี้

อนึ่ง ตามหลักวิทยาศาสตร์ ที่รับรองกันทั่วโลกในปัจจุบันนี้ ถือว่า สสารและพลังงานไม่สูญหายไปจากโลก ทฤษฎีนี้ข้อเท็จจริงยืนยันมากมาย ทฤษฎีนี้ฟังดูคล้ายกับมติดีที่ ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี เมื่อเป็นเช่นนี้ การคิดว่าสสารพลังงานไม่สูญหายไปจากโลก ก็น่าจะเป็นมติดี ที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด แต่ที่จริงมติดีนี้มีความหมายเหมือนกับพระพุทธเจ้า

สอนว่า ธาตุทั้งสี่เป็นสิ่งที่มียุอยู่อย่างหนึ่ง แต่การเข้าใจใน
สิ่งเหล่านี้ จะต้องไม่ถือให้เลยเถิด ถึงกับเข้าใจว่า มันเคยมี
อย่างไร ก็ยอมมียุอยู่อย่างนั้นตลอดอนันตกาล สสารพลังงาน
ในที่สุดอาจ จะสูญหายไปจากโลกก็ได้ หรืออาจจะไม่สูญหาย
ก็ได้ ในเรื่องนี้ยังไม่มีใครพิสูจน์ได้ เพราะผู้ที่จะพิสูจน์ได้จริง ๆ
จะต้องเป็นคนมีอายุยืนคู่กับโลกนี้ไปจนถึงที่สุด และจะ
ต้องติดตามคุณสมบัติต่าง ๆ อย่าง ใกล้ชิด ซึ่งไม่มีใครทำได้
เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะยึดมั่นในมตินี้จนเกินไป ควรจะถือแต่
เพียงว่า เพราะข้อเท็จจริงต่าง ๆ เท่าที่รู้อยู่เวลานี้ ล้วนแต่
แสดงว่า สสารไม่สูญไปจากโลก การจะถือว่า สสารไม่สูญไป
จากโลก ก็ให้ถือเฉพาะแต่ตามข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้เท่านั้น
อย่าถืออะไรให้เลยข้อเท็จจริงไป และควรเหลือช่องว่างเอาไว้
บ้างว่ายังมีความจริงอีกหลายอย่าง ซึ่งเรายังไม่รู้ ความจริง
เหล่านั้น อาจมีทฤษฎีผิดจากที่เราเคยเข้าใจมาแล้วอย่าง
มากมายก็ได้ ตามหลักวิปัสสนาของพุทธศาสนามีสอน
ไว้ข้อหนึ่งว่า :-

เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งหลาย

ทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และ
 ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา
 ด้วยปัญญาอันใด ก็พึงพิจารณา
 ให้เห็นต่อไปอีกว่า แม้ปัญญา
 อันนั้น ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
 เป็นอนัตตาเหมือนกัน

- จากนัยแห่งวิสุทธิมรรค ๓/๒๕๓/

หลักวิปัสสนานี้ สำคัญมาก คนโดยมากมักหลงใน
 ปัญญาของตัวเอง ตามหลักวิปัสสนานี้หมายความว่า **ปัญญา**
แม้จะเกิดใหม่ และเพิ่มพูนสักเพียงไรก็ตาม ปัญญานั้นแม้
จะแจ่มแจ้ง และถูกต้องตามความเป็นจริง เพียงใดก็ตาม
จะต้องสำนึกไว้เสมอว่า ปัญญาเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ และไม่ใช่ว่าตัวตนของเราหรือของใคร การสำนึกใน
 เรื่องนี้ได้อย่างลึกซึ้ง จนเกิดความรู้สึกขึ้นมาอย่างแจ่มใส
 สิ่งใดมีการเกิดขึ้น สิ่งนั้นจะต้องมีการดับเป็นธรรมดา
แม้ปัญญาและวิญาณก็เช่นเดียวกัน การสำนึกในเรื่องนี้
 ถ้าเป็นไปอย่างลึกซึ้ง เหมือนดังที่กล่าวมานั้นจริง ๆ ภายในใจ

จะมีความเยือกเย็นและผ่อนคลายมาก พร้อมกับจะมีสติสัมปชัญญะสำนึกอยู่ได้เสมอว่า บรรดาความรู้สึกนึกคิดสติปัญญาทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นมาทั้งหมดนี้ ล้วนแต่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาทั้งสิ้น ตามหลักพุทธศาสนาที่แท้จริงสอนไว้เช่นนี้ ฉะนั้น ผู้ที่เข้าใจเรื่องนี้ เป็นอย่างดีแล้ว เขาก็ย่อมจะรู้สึกว่ ทฤษฎีต่าง ๆ ที่ถือไว้ แม้จะสมบูรณ์และดียิ่งสักเพียงไรก็ตาม แต่ที่จริงเขาก็เพียงสักแต่ว่าถือไว้เท่านั้น หายึดมั่นเอาเป็นจริงเป็นจังที่แท้ไม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เขาคำนั่งอยู่แต่ในข้อเท็จจริงที่ตัวเองพิสูจน์ได้เท่านั้น หากคิดอะไรให้เลยข้อเท็จจริงไปไม่

**สมมุติฐานเรื่องวิญญาน
เป็นมิจฉาทิฏฐิหรือไม?**

อนึ่ง เมื่อได้อ่านบทต้น ๆ มาแล้ว เมื่อมาถึงบทนี้ผู้อ่าน อาจนึกฉงนขึ้นมาว่า ในบทที่แล้วมา โดยเฉพาะบทที่ ๗ มีข้อความอยู่หลายแห่ง ซึ่งกล่าวไว้ในทำนองการคาดคะเน ไม่มีข้อเท็จจริงยืนยันอย่างเด่นชัด เช่นดังข้อความที่กล่าวว่า **วิญญานเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ที่แทรกซึมอยู่ในสรรพสิ่ง ทั้งปวง กฎธรรมชาติทั้งหลายมีรากฐานอยู่ที่พลังงาน วิญญาน คนเราตายแล้ววิญญานไปเกิดใหม่ได้ แต่การ ไปของวิญญานก็คือ การเคลื่อนไหวที่สืบทอดกันไปภายใน โลกของวิญญาน ฯลฯ**

ข้อความเหล่านี้ ที่จริงเรายังไม่สามารถพิสูจน์ได้ โดยตรง แต่การที่เราหยั่งรู้อย่างนี้ได้ ก็เพราะอาศัยการคิด คำนึงไปจากข้อเท็จจริงที่เราพิสูจน์ได้นั่นเอง ในทำนอง เดียวกันกับนักวิทยาศาสตร์สามารถวัดดวงอาทิตย์ว่า ไตขนาดไหน? อยู่ห่างจากโลกนี้เท่าไร ? ก็เพราะอาศัยการคิด คำนึงไปจากข้อเท็จจริงในเรื่องแสงและความร้อน ที่เขาพิสูจน์ ได้นั่นเอง

อนึ่ง การที่กล่าวว่า **วิญญานเป็นสิ่งที่มียุ่อย่างหนึ่ง** นอกจากสสาร อันนี้ไม่เหมือนกับมตที่ถือว่า **สิ่งทั้งปวงมีจริง** (สัพพัตถิกทิกฺขณฺฐิ) มตนี้อย่าลืมนว่ เป็นมตที่ถืออย่างสุดโต่ง และอรรถกถาอธิบายว่เป็นสัสสตทิกฺขณฺฐิ ส่วนมตที่ถือว่า **วิญญานเป็นสิ่งที่มียุ่อย่างหนึ่ง** นอกจากสสารนี้ เป็นการถือแต่เพียงว่ **แม้วิญญานจะ มียุ่จริง แต่ก็มียุ่อย่างเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา** เพราะฉะนั้น จะต้องทำความเข้าใจให้ดีว่ มตในทางพุทธศาสนากับมตที่ผิดจากหลักพุทธศาสนา มีความหมายแตกต่างกันอย่างไร ? อย่าลืมนว่ ทฤษฎีต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนา เราถือไว้เพียงเพื่อเป็นอุบายให้เข้าถึงความหลุดพ้น ทฤษฎีต่าง ๆ เป็นเพียงเรือหรือแพที่ช่วยให้เราข้ามทะเลแห่งความทุกข์ เมื่อถึงฝั่งแล้ว เรือแพเหล่านี้ก็ทิ้งเลย ไม่ใช่ต้องแบกขึ้นไปด้วย

รายนามผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book)

(หนังสือ อ.พร รัตนสุวรรณ)

๑. ห้างทองเทพนำชัย (เตาปูน) โดยคุณแหลม-คุณชลิกา โรจนโกศล และครอบครัว ๘,๐๐๐ บาท
๒. ห้างทองเทพนำชัย (นนทบุรี) โดยคุณชาญวิทย์ ถนัดธรรมกุล ๖,๐๐๐ บาท
๓. คุณอวยชัย-คุณศุภมาพันธ์ ถนัดธรรมกุล และครอบครัว ๑๔,๐๐๐ บาท
๔. ดร.นันทพล-คุณอโณทัย-คุณวันปิยะ โรจนโกศล ๓,๐๐๐ บาท
๕. คุณพจน์-คุณกาญจน์ลภิญ-คุณกฤษณ์พีระ รัตนธรรมศรี ๓,๐๐๐ บาท
๖. คุณทศพล-คุณภคมน-ด.ญ.สุภัทสร-ด.ญ.วรัปสร ถนัดธรรมกุล ๑๖,๐๐๐ บาท
๗. โรงงานทองเทพนำชัย ๑๕,๐๐๐ บาท
๘. คุณอภิวัฒน์ ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๙. คุณธงชัย-คุณนฤมล-คุณวรัญญา จึงประพฤติ และครอบครัว ๖,๐๐๐ บาท
๑๐. ครอบครัวศรีสุชัยลักษณ์ ๙,๐๐๐ บาท
๑๑. คุณฮั่ว-คุณพรพริมา หอมศิริวรรณ, คุณสิทธิชัย-คุณปาริชาติ-
ด.ช.วณฤทธิ-ด.ญ.อุสา หอมศิริวรรณ และ
บริษัท สำนักกฎหมาย สิทธิชัยแอนด์แอสโซซิเอทส์ จำกัด ๑๕,๐๐๐ บาท
๑๒. คุณศักดิ์ดา-คุณรัชนี วงศ์ วิสุล และครอบครัว ๑๕,๐๐๐ บาท
๑๓. คุณพ่อเม้งซี่ แซ่ไฉ้ว-คุณแม่อาบ้วย แซ่ตั้ง ๓,๐๐๐ บาท
๑๔. คุณพ่อเล็ก-คุณแม่สินี ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๕. คุณพ่อใจเกียง แซ่แต้-คุณแม่เง็กเกี้ยว แซ่เลี้ยง ๓,๐๐๐ บาท
๑๖. คุณอรพรรณ-คุณรักษพงษ์ ถนัดธรรมกุล ๓,๐๐๐ บาท
๑๗. ห้างทองไทยศิลป์ ๑ โดยคุณวิศรุต-คุณรัชนี บุญบรรเจิดสุข ๕,๐๐๐ บาท
๑๘. ห้างทองไทยศิลป์ ๒ โดยคุณสุวรรณ-คุณลภักดิ์ บุญบรรเจิดสุข
และครอบครัว ๖,๐๐๐ บาท

๑๙. ห้างทองไทยศิลป์ ๓ โดยคุณสุรชาติ-คุณกิตติมา บุญบรรเจิดสุข และครอบครัว	๖,๐๐๐ บาท
๒๐. คุณพ่อประเสริฐ-คุณแม่อาลัย บุญบรรเจิดสุข	๓,๐๐๐ บาท
๒๑. คุณจิระชัย-คุณทัศนีย์ ไกรกังวาล และครอบครัว	๖,๐๐๐ บาท
๒๒. คุณกิตติ-คุณวันทนีย์ รัตนศรีวิจิตร และครอบครัว	๖,๐๐๐ บาท
๒๓. คุณตาชี่เอี้ยง แซ่ฉั่ว - คุณยายโซว แซ่ลิ้ม	๓,๐๐๐ บาท
๒๔. คุณเอี้ยงฮวง บุญบรรเจิดสุข	๖,๐๐๐ บาท
๒๕. คุณทวี-คุณนัยนา สีลาเวชบุตร	๓,๕๐๐ บาท
๒๖. คุณศุภกฤต สีลาเวชบุตร และครอบครัว	๓,๐๐๐ บาท
๒๗. คุณปริญญา-คุณลानी สีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐ บาท
๒๘. คุณภิญญาดา สีลาเวชบุตร	๓,๐๐๐ บาท
๒๙. ครอบครัวอมรสิทธิ์	๘,๐๐๐ บาท
๓๐. คุณชัชชัย จันทร์ศุภกฤษ	๓,๐๐๐ บาท
๓๑. บริษัท ปารมิตา สตูดิโอ จำกัด	๓,๐๐๐ บาท
๓๒. ครอบครัวหงส์เงิน	๕,๐๐๐ บาท
๓๓. คุณณัฐพล-คุณศุภวาณี ศรีสุขัญญ์ลักษณ	๓,๐๐๐ บาท
๓๔. คุณนริศ เรเชียงแสน-คุณแม่บุญมี คำเอี่ยม	๓,๐๐๐ บาท
๓๕. คุณสุวัชรี้ เล็กศรีสกุล และครอบครัว	๓,๐๐๐ บาท

ณ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์วิญญาน ๔๓/๒ ถนนสามเสน
บางลำพู กรุงเทพมหานคร โทร ๐-๒๒๘๒-๒๐๒๕
ศรีเพ็ญ จัตตะศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๗

พร รัตนสุวรรณ

- ป.ธ. ๖ สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
- อาจารย์บรรยายวิชาธรรมประยุกต์ มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย
- ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย
- ผู้อำนวยการชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา และฎีกา
ขึ้นใหม่ และได้มอบให้กับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลงาน

เขียนหนังสือประเภทอธิบายหลักธรรมที่ทุกคนจำเป็นต้องรู้ ประมาณ ๕๐ กว่าเรื่อง เช่น เรื่อง **กรรม สังสารวัฏ** **โอปปาติกะกำเนิด ปฏิจจสมุปบาท อริยสัจจ์** เป็นต้น

ผลงานในด้านหนังสือ มีทั้งฉบับภาษาไทย และฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ เช่น **พุทธวิทยา ผิและเทวดามีจริง** **คู่มือการฝึกอานาปานสติสมาธิ** เป็นต้น

เกียรติคุณ

ท่านได้รับรางวัลเสมาธรรมจักร ใบประกาศเกียรติคุณ สาขาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พุทธศักราช ๒๕๓๓

พุทธวิทยา

● เล่ม ๑ ●

พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร

● บรรดาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เท่าที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ทั้งหมดนั้น ไม่มีธรรมหมวดไหนที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้มากเท่ากับ **“เรื่อง ปฏิจสุมปบาท”**

● **เรื่องปฏิจสุมปบาท** พูดได้อย่างมั่นใจที่สุดว่า เป็นหลักพุทธศาสนาจริง ๆ เพราะมีหลักฐานแสดงไว้อย่างชัดเจนที่สุดว่า เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และเป็นหลักธรรมดั้งเดิมที่สุด จึงนับว่า **เป็นเรื่องใหญ่ยิ่งมาก** เรื่องนี้ไม่มีนักปราชญ์คนไหนสงสัยเลยว่า จะไม่ใช่หลักพุทธศาสนาจริง ๆ นักปราชญ์ทุกคนต่างยอมรับเป็นเสียงเดียวว่า **นี่คือหลักพุทธพจน์ดั้งเดิมที่สุด และ เป็นหลักที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาอย่างเดียวกัน**

● เรื่องปฏิจสุมปบาท ยังเป็น **หลักปรัชญา** ที่สามารถเรียนได้เหมือนกับเรียน **วิทยาศาสตร์** เพราะแต่ละหัวข้อ มีข้อเท็จจริงยืนยัน สามารถพิสูจน์ได้ทั้งสิ้น และทำให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้น เพราะหลักธรรมทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น **เป็นสิ่งที่ขยายออกไปจากหลักปฏิจสุมปบาททั้งสิ้น**

● ยิ่งกว่านั้น เมื่อเราเรียนเรื่องปฏิจสุมปบาทเข้าใจลึกซึ้งแล้ว จะทำให้เข้าใจปรัชญาแขนงอื่น ๆ ง่ายขึ้นอีกด้วย

● หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นด้วยความมุ่งหมายเพื่อที่จะให้เป็น **หนังสือตำราวิชาการ** และให้ใช้เป็น **หนังสืออ้างอิง** ได้ ฉะนั้น ในหนังสือเล่มนี้จึงเต็มไปด้วย **หลักฐาน** ซึ่งส่วนมากอ้างมาจาก **หนังสือพระไตรปิฎก** และได้บอกที่มาไว้ชัดเจนทุกแห่งเพื่อสะดวกแก่การค้นคว้า

พร รัตนธรรมา

● มหันตพุทธมา ธมมา ●

สำนักคัมภีร์ทางวิญญาณ